

SOCIETAS ET IVRISPRVDENTIA

SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA

**Medzinárodný
internetový vedecký časopis
zameraný na právne otázky
v interdisciplinárnych súvislostiach**

**International
Scientific Online Journal
for the Study of Legal Issues
in the Interdisciplinary Context**

**Vydáva
Právnická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave**

**Issued by
Faculty of Law
Trnava University in Trnava**

**Vychádza štvrt'ročne
2014, ročník II.**

**Issued Quarterly
2014, Volume II.**

ISSN 1339-5467

2014

2

SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA

Medzinárodný
internetový vedecký časopis
zameraný na právne otázky
v interdisciplinárnych súvislostiach

International
Scientific Online Journal
for the Study of Legal Issues
in the Interdisciplinary Context

Vydáva:
Právnická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Slovenská republika

Issued by:
Faculty of Law
Trnava University in Trnava
Slovak Republic

Vychádza štvrt'ročne
2014, ročník II.

Issued Quarterly
2014, Volume II.

URL časopisu:
<http://sei.iuridica.truni.sk>

Journal's URL:
<http://sei.iuridica.truni.sk>

Poštová adresa redakcie:
Kollárova 10
917 01 Trnava
Slovenská republika

Editorial Office Postal Address:
Kollárova 10
917 01 Trnava
Slovak Republic

E-mailová adresa redakcie:
sei.journal@gmail.com

Editorial Office E-mail Address:
sei.journal@gmail.com

Hlavný redaktor:
Ing. Jana Koprlová, PhD.

Editor in Chief:
Ing. Jana Koprlová, PhD.

Výkonný redaktor:
Ing. Jana Koprlová, PhD.

Executive Editor:
Ing. Jana Koprlová, PhD.

© Právnická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Slovenská republika

© Faculty of Law
Trnava University in Trnava
Slovak Republic

ISSN 1339-5467

Redakčná rada

Hlavný redaktor

Ing. Jana Koprlová, PhD.

 Trnavská univerzita v Trnave

Výkonný redaktor

Ing. Jana Koprlová, PhD.

 Trnavská univerzita v Trnave

Predseda redakčnej rady

Prof. JUDr. Helena Barancová, DrSc.

 Trnavská univerzita v Trnave

Zahraniční členovia redakčnej rady

Doc. Dr. Christian Alunaru

 Universitatea de Vest "Vasile Goldiș" din Arad, Rumunsko

Prof. Ing. JUDr. Mgr. Alexander Bělohávek, dr. h.c.

 VŠB TU Ostrava, Česká republika

 WSM Warszawa, Poľsko

Prof. Dr. Maximilian Fuchs

 Katholische Universität Eichstätt-Ingolstadt, Nemecko

Prof. Dr. Sc. Tatjana Josipović

 Sveučilište u Zagrebu, Chorvátsko

Doc. Dr. Sc. Aleksandra Maganić

 Sveučilište u Zagrebu, Chorvátsko

Prof. Dr. Dušan Nikolić

 Univerzitet u Novom Sadu, Srbsko

Prof. Dr. Meliha Povlakić

 Univerzitet u Sarajevu, Bosna a Hercegovina

Prof. Dr. Dr. h. c. mult. Manfred Weiss

 Goethe-Universität Frankfurt am Main, Nemecko

Em. o. Univ.-Prof. DDr. h.c. Dr. Rudolf Welser

 Universität Wien, Rakúsko

Domáci členovia redakčnej rady

Dr. h. c. prof. JUDr. Peter Blaho, CSc.

✚ Trnavská univerzita v Trnave

Doc. JUDr. Juraj Jankuv, PhD.

✚ Trnavská univerzita v Trnave

Prof. JUDr. Soňa Košičiarová, PhD.

✚ Trnavská univerzita v Trnave

Prof. JUDr. Ján Lazar, DrSc.

✚ Trnavská univerzita v Trnave

Dr. h. c. prof. JUDr. Peter Mosný, CSc.

✚ Trnavská univerzita v Trnave

Prof. PhDr. Miroslava Szarková, CSc.

✚ Ekonomická univerzita v Bratislave

Prof. JUDr. Ivan Šimovček, CSc.

✚ Trnavská univerzita v Trnave

Prof. doc. JUDr. Marek Šmid, PhD.

✚ Trnavská univerzita v Trnave

Doc. JUDr. PhDr. Adriána Švecová, PhD.

✚ Trnavská univerzita v Trnave

Doc. JUDr. Miroslava Vráblová, PhD.

✚ Trnavská univerzita v Trnave

Jazykoví garanti

Ing. Jana Koprlová, PhD.

✚ slovenčina

✚ čeština

✚ angličtina

✚ nemčina

PhDr. Jozef Matúš

✚ francúzština

✚ ruština

JUDr. Peter Vyšný, PhD.

✚ španielčina

Mgr. et Mgr. Agnieszka Zogata Kusz, Ph.D.

 polština

JUDr. Lúbia Masárová, PhD.

 srbčina

Lea Prijon, Ph.D., Assist. Prof.

 slovinčina

Yuko Kambara-Yamane, M.A., Ph.D.

 japončina

Mgr. Shapoor Sahidi

 perzština – daríjčina

Editorial Board

Editor in Chief

Ing. Jana Koprlová, PhD.

 Trnava University in Trnava, Slovakia

Executive Editor

Ing. Jana Koprlová, PhD.

 Trnava University in Trnava, Slovakia

Chairman of the Editorial Board

Prof. JUDr. Helena Barancová, DrSc.

 Trnava University in Trnava, Slovakia

Foreign Members of the Editorial Board

Assoc. Prof. Dr. Christian Alunaru

 "Vasile Goldiș" Western University of Arad, Romania

Prof. Ing. JUDr. Mgr. Alexander Bělohávek, dr. h.c.

 VŠB TU Ostrava, Czech Republic

 WSM Warszawa, Poland

Prof. Dr. Maximilian Fuchs

 Catholic University of Eichstätt-Ingolstadt, Germany

Prof. Dr. Sc. Tatjana Josipović

 University of Zagreb, Croatia

Assoc. Prof. Dr. Sc. Aleksandra Maganić

 University of Zagreb, Croatia

Prof. Dr. Dušan Nikolić

 University of Novi Sad, Serbia

Prof. Dr. Meliha Powlakić

 University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

Prof. Dr. Dr. h. c. mult. Manfred Weiss

 Goethe University Frankfurt am Main, Germany

Em. o. Univ.-Prof. DDr. h.c. Dr. Rudolf Welsler

 University of Vienna, Austria

Internal Members of the Editorial Board

Dr. h. c. Prof. JUDr. Peter Blaho, CSc.

✚ Trnava University in Trnava, Slovakia

Assoc. Prof. JUDr. Juraj Jankuv, PhD.

✚ Trnava University in Trnava, Slovakia

Prof. JUDr. Soňa Košičiarová, PhD.

✚ Trnava University in Trnava, Slovakia

Prof. JUDr. Ján Lazar, DrSc.

✚ Trnava University in Trnava, Slovakia

Dr. h. c. Prof. JUDr. Peter Mosný, CSc.

✚ Trnava University in Trnava, Slovakia

Prof. PhDr. Miroslava Szarková, CSc.

✚ University of Economics in Bratislava, Slovakia

Prof. JUDr. Ivan Šimovček, CSc.

✚ Trnava University in Trnava, Slovakia

Prof. Assoc. Prof. JUDr. Marek Šmid, PhD.

✚ Trnava University in Trnava, Slovakia

Assoc. Prof. JUDr. PhDr. Adriána Švecová, PhD.

✚ Trnava University in Trnava, Slovakia

Assoc. Prof. JUDr. Miroslava Vráblová, PhD.

✚ Trnava University in Trnava, Slovakia

Language Supervisors

Ing. Jana Koprlová, PhD.

✚ Slovak language

✚ Czech language

✚ English language

✚ German language

PhDr. Jozef Matúš

✚ French language

✚ Russian language

JUDr. Peter Vyšný, PhD.

✚ Spanish language

Mgr. et Mgr. Agnieszka Zogata Kusz, Ph.D.

 Polish language

JUDr. Ľubica Masárová, PhD.

 Serbian language

Lea Prijon, Ph.D., Assist. Prof.

 Slovenian language

Yuko Kambara-Yamane, M.A., Ph.D.

 Japanese language

Mgr. Shapoor Sahidi

 Persian language Dari

Obsah

Jana Koprlová <i>Editoriál k letnej edícii</i> <i>SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA 2014</i>	11
---	----

ŠTÚDIE

Mariusz Załucki <i>Testamentary Succession, New Technologies and Recodification: On the Research That Needs to Be Conducted</i>	19
--	----

Helena Barancová <i>Mobbing a šikanovanie zamestnanca ako forma zneužitia práva</i>	35
--	----

Marianna Novotná <i>Basic Questions of Civil Liability for Nuclear Damage in Slovakia</i>	67
--	----

Viktor Križan <i>K zachovaniu odmeny a/alebo nároku na primeranú dávku tehotnej zamestnankyne: prípady C-512/11 a C-513/11, TSN a YTN</i>	85
--	----

Katarína Procházková <i>Zákaz diskriminácie na základe sexuálnej orientácie: Vybraná judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva</i>	100
---	-----

Marta Matulčíková – Daniela Breveníková <i>Structure of Personality Properties and Its Contribution to Long-Term Employability</i>	114
---	-----

Jana Koprlová <i>Applying the Skip Navigation Links in the Context of the Websites' Accessibility of Central State Administration Bodies in the Slovak Republic</i>	133
--	-----

ESEJE

Peter Vyšný

Kniha Bruce G. Triggera Porozumieť raným civilizáciám

a jej prínos pre všeobecné a porovnávacie

dejiny štátu a práva.....179

INFORMÁCIE

Adriana Švecová

FORUM IURIS EUROPAEUM – vznik nového

vedeckého časopisu pre právnu vedu

v Slovenskej republike207

Informácie pre autorov.....217

Etický kódex.....229

Contents

Jana Koprlová
*Editorial for Summer Edition
of the SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA 2014*..... 15

STUDIES

Mariusz Załucki
*Testamentary Succession, New Technologies
and Recodification: On the Research That Needs
to Be Conducted*..... 19

Helena Barancová
*Mobbing and Chicanery of the Employee as a Form
of Abuse of Right* 35

Marianna Novotná
*Basic Questions of Civil Liability for Nuclear Damage
in Slovakia* 67

Viktor Križan
*To Maintain of Remuneration and/or Entitlement
to an Adequate Allowance of a Pregnant Worker:
Cases C-512/11 and C-513/11, TSN and YTN* 85

Katarína Procházková
*Prohibition of Discrimination on Grounds
of Sexual Orientation: Selected Case Law
of the European Court of Human Rights*..... 100

Marta Matulčíková – Daniela Breveníková
*Structure of Personality Properties and Its Contribution
to Long-Term Employability* 114

Jana Koprlová
*Applying the Skip Navigation Links in the Context
of the Websites' Accessibility of Central State
Administration Bodies
in the Slovak Republic*..... 133

ESSAYS

Peter Vyšný

*Bruce G. Trigger's Book Understanding Early Civilizations
and Its Contribution to the General and Comparative*

History of State and Law179

INFORMATION

Adriana Švecová

*FORUM IURIS EUROPÆUM – Establishing a New
Scientific Journal for Legal Science*

in the Slovak Republic207

Information for Authors223

Code of Ethics233

Editoriál k letnej edícii SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA 2014

Ctení čitatelia, vážení priatelia,

dovoľte, aby som Vám predstavila druhé číslo druhého ročníka **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA**, medzinárodného internetového vedeckého časopisu zameraného na právne otázky v interdisciplinárnych súvislostiach.

Časopis **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** vychádza pod záštitou Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave a tematicky sa zameriava na spoločensky významné prierezové súvislosti otázok verejného a súkromného práva na národnej, nadnárodnej, ako aj medzinárodnej úrovni, zastúpeného predovšetkým odvetvami dejiny práva, teória práva, rímske právo, cirkevné právo, ústavné právo, ľudské práva a základné slobody, medzinárodné právo, európske právo, občianske právo, hospodárske právo a obchodné právo, pracovné právo, právo sociálneho zabezpečenia, správne právo, právo životného prostredia, finančné právo, právo duševného vlastníctva, trestné právo a kriminológia, prelínajúce sa s ťažiskovými oblasťami spoločensko-vedných disciplín v najširšom zmysle, ku ktorým patria najmä medzinárodné vzťahy, verejná politika, verejná správa, psychológia, sociológia, demografia, manažment a marketing, medzinárodné ekonomické vzťahy, svetová ekonomika, nadnárodné ekonomiky a národné ekonomiky.

Časopis vychádza v elektronickej on-line podobe pravidelne štyrikrát ročne, a to v termínoch 31. marec, 30. jún, 30. september a 31. december, pričom ponúka priestor pre publikáciu príspevkov v podobe samostatných vedeckých štúdií, ako aj cyklov vedeckých štúdií, esejí zamýšľajúcich sa nad aktuálnou spoločenskou témou alebo dianím, recenzií publikácií vzťahujúcich sa na hlavné zameranie časopisu, a taktiež informácií, ako aj správ súvisiacich so základným poslaním časopisu. Na záver každého uceleného ročníka vydáva redakcia časopisu v elektronickej on-line podobe v anglickom jazyku zborník abstraktov **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA: ABSTRACT PROCEEDINGS**, sprehľadňujúci všetky individuálne príspevky uverejnené v časopise **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** v danom ročníku.

Časopis prijíma a publikuje výhradne iba pôvodné, doposiaľ nepublikované príspevky v slovenskom jazyku, českom jazyku, anglickom jazyku, nemeckom jazyku, ruskom jazyku, francúzskom jazyku, španielskom jazyku, poľskom jazyku, srbskom jazyku, slovinskom jazyku, japonskom

jazyku, perzskom jazyku darjčina a po vzájomnej dohode podľa aktuálnych možností redakcie aj v iných svetových jazykoch.

Webová stránka časopisu **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** ponúka čitateľskej verejnosti informácie v bežnom grafickom rozhraní, a súbežne aj v grafickom rozhraní Blind Friendly pre zrakovo hendikepovaných čitateľov paralelne v slovenskom, anglickom a nemeckom jazyku. V uvedených jazykoch zabezpečuje redakcia časopisu aj spätnú komunikáciu prostredníctvom svojej osobitnej e-mailovej adresy. Zároveň webová stránka časopisu ponúka čitateľom vďaka uplatneniu dynamického responzívneho webdizajnu možnosť prístúpenia a prehliadania z akéhokoľvek zariadenia umožňujúceho prenos informácií prostredníctvom globálnej siete internet.

Aktuálne, druhé číslo druhého ročníka časopisu **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** ponúka celkovo deväť samostatných vedeckých príspevkov v dvoch rôznych jazykoch – v angličtine a slovenčine. V poradí prvá z celkovo siedmich štúdií predstavuje čitateľom problematiku dedičského práva, a osobitne závetu z pohľadu nových, ponúkajúcich sa technológií ako výziev pre zodpovedajúcu rekodifikáciu poľského občianskeho práva. Nasledujúca štúdia analyzuje kľúčové otázky integrujúce sa do súčasného pracovného práva, a to mobbing a šikanovanie zamestnanca ako forma zneužitia práva. Tretia štúdia analyzuje a komplexne objasňuje principiálne otázky občianskoprávnej zodpovednosti za jadrovú škodu v podmienkach Slovenskej republiky. V poradí ďalšia štúdia sa venuje na základe analýzy konkrétnych prípadov otázkam zachovania odmeny a/alebo nároku na primeranú dávku tehotnej zamestnankyne. Nasledujúci vedecký príspevok ponúka čitateľom objasnenie otázok zákazu diskriminácie na základe sexuálnej orientácie na príkladoch vybranej judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva. Šiesta štúdia na základe usutočneného výskumu súhrnne objasňuje, analyzuje a hodnotí problematiku štruktúry vlastností osobnosti a jej prispievania k dlhodobej zamestnateľnosti. V poradí posledná štúdia definuje a dôkladne analyzuje a hodnotí prístupnosť webových stránok ústredných orgánov štátnej správy v Slovenskej republike z hľadiska uplatňovania mechanizmu preskakovania navigácie (tzv. Skip Navigation Mechanism). Nasledujúci vedecký príspevok v podobe eseje veľmi dôkladne vysvetľuje, analyzuje a hodnotí prínos knihy Brucea G. Triggera „Porozumieť raným civilizáciám“ pre všeobecné a porovnávacie dejiny štátu a práva, a napokon posledný príspevok ponúka čitateľom informáciu o vzniku nového vedec-

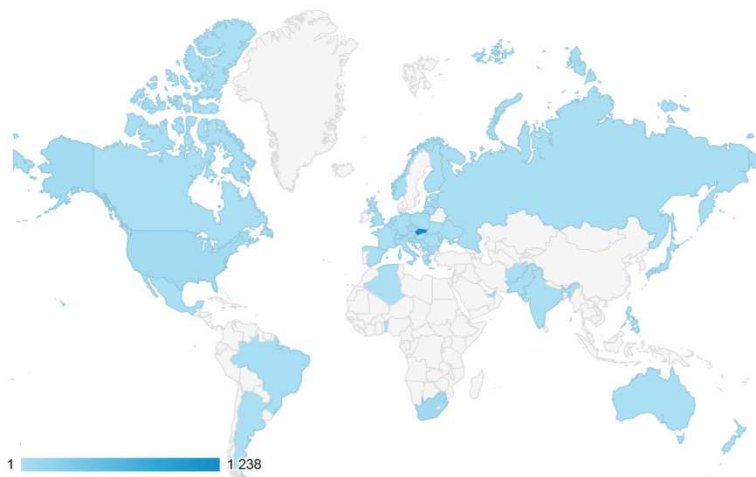
kého časopisu pre právnu vedu v Slovenskej republike s názvom FORUM IURIS EUROPAEUM.

V súvislosti s vydaním druhého čísla druhého ročníka časopisu **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** by sme veľmi radi informovali všetkých jeho čitateľov, prispievateľov aj priaznivcov, že časopis bol úspešne zaregistrovaný v medzinárodnej databáze IndexCopernicus International a požiadal o registráciu v ďalších medzinárodných databázach. Súčasne by sme veľmi radi informovali aj o tom, že do okamihu vydania nového čísla časopisu zaznamenali jeho webové stránky celkom 46 krajín náštiev (v abecednom poradí):

1. Afganistan	17. Chorvátsko	33. Poľsko
2. Alžírsko	18. India	34. Rakúsko
3. Argentína	19. Japonsko	35. Rumunsko
4. Austrália	20. Južná Afrika	36. Rusko
5. Belgicko	21. Kanada	37. Slovensko
6. Benín	22. Kosovo	38. Slovinsko
7. Brazília	23. Litva	39. Spojené arabské emiráty
8. Bulharsko	24. Lotyšsko	40. Spojené kráľovstvo
9. Česká republika	25. Maďarsko	41. Spojené štáty americké
10. Estónsko	26. Malta	42. Srbsko
11. Filipíny	27. Mexiko	43. Španielsko
12. Fínsko	28. Moldavsko	44. Švajčiarsko
13. Francúzsko	29. Nemecko	45. Taliansko
14. Grécko	30. Nórsko	46. Ukrajina
15. Holandsko	31. Nový Zéland	
16. Hongkong	32. Pakistan	

Pri príležitosti vydania druhého čísla druhého ročníka časopisu by som sa veľmi rada úprimne poďakovala všetkým prispievateľom, ktorí doň aktívne prispeli a podelili sa tak s čitateľmi o svoje vedomosti, skúsenosti či nevšedné pohľady na problematiku právnych otázok v ich rozmanitých interdisciplinárnych súvislostiach, a rovnako tiež vedeniu Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, všetkým priateľom, kolegom, zamestnancom Právnickej fakulty i rektorátu Trnavskej univerzity v Trnave za ich podporu a podnetné rady, a napokon tiež členom redakčnej rady časopisu.

Obrázok 1 Teritoriálny prehľad krajín návštev webových stránok časopisu SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA do okamihu vydania druhého čísla druhého ročníka

Prameň: Nástroje Google Analytics uplatnené na webových stránkach časopisu **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA**. Dostupné na internete: <http://www.google.com/analytics/>.
© Google Analytics.

Verím, že časopis **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** poskytne podnetnú a inšpiratívnu platformu pre komunikáciu na úrovni odbornej aj občianskej verejnosti, a rovnako aj pre vedecké a celospoločensky prínosné riešenia aktuálnych právnych otázok v kontexte ich najširších interdisciplinárnych spoločenských súvislostí, a to nielen na národnej, ale aj na regionálnej a medzinárodnej úrovni.

V mene celej redakčnej rady a redakcie časopisu **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA**

s úctou,

Jana Koprlová,

hlavný redaktor

Trnava 30. jún 2014

Editorial for Summer Edition of the SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA 2014

Dear readers and friends,

let me introduce the second issue of the second volume of **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA**, an international scientific online journal for the study of legal issues in the interdisciplinary context.

The journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** is issued under the auspices of the Faculty of Law of the Trnava University in Trnava, Slovakia, and it thematically focuses on social relevant interdisciplinary relations on the issues of public law and private law at the national, transnational and international levels, represented first of all by following branches of law – legal history, theory of law, roman law, canon law, constitutional law, human rights & fundamental freedoms, international law, European law, civil law, economic law & trade law, labour law, social security law, administrative law, environmental law, financial law, intellectual property law, criminal law and criminology, connected to the key areas of social science disciplines in the broadest understanding, those represent above all international relations, public policy, public administration, psychology, sociology, demography, management and marketing, international economic relations, world economy, transnational economies and national economies.

The journal is issued in an electronic on-line version four times a year, regularly on March 31st, June 30th, September 30th and December 31st, and it offers a platform for publication of contributions in the form of separate papers and scientific studies as well as scientific studies in cycles, essays on current social topics or events, reviews on publications related to the main orientation of the journal and also information or reports connected with the inherent mission of the journal. At the end of every entire volume the journal's editorial office releases in electronic on-line version in the English language prepared abstract proceedings **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA: ABSTRACT PROCEEDINGS** summarizing the all individual contributions published in the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** in the corresponding volume.

The journal accepts and publishes exclusively only original, hitherto unpublished contributions in the Slovak language, Czech language, English language, German language, Russian language, French language, Spanish language, Polish language, Serbian language, Slovenian language,

Japanese language, Persian language Dari and by mutual agreement in relation to current possibilities of the editorial office also in other world languages.

The website of the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** offers the reading public information in the common graphical user interface as well as in the blind-friendly interface designed for visually handicapped readers, both parallel in the Slovak, English as well as German languages. In all those languages the journal's editorial office provides also feedback communication through its own e-mail address. At the same time the website of the journal offers readers due to the use of dynamic responsive web design accession and browsing by using any equipment that allows transmission of information via the global Internet network.

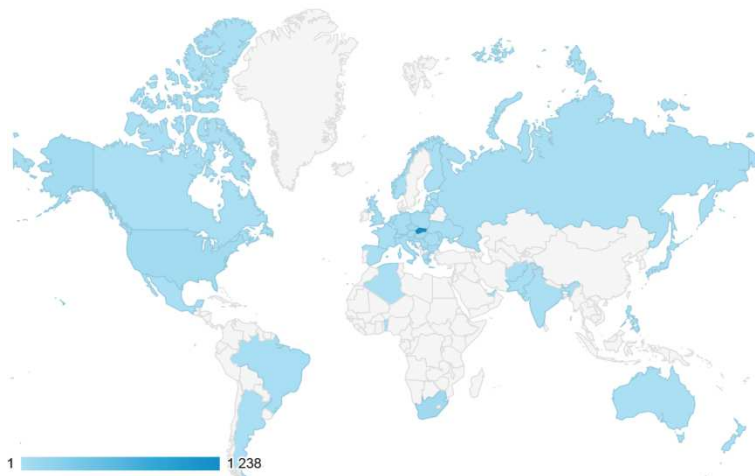
The current, second issue of the second volume of the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** offers a total of nine separate scientific papers in two languages – in the English and Slovak languages. The first of a total of seven studies presents readers the questions of the inheritance law and especially of the last will from the view of new technologies as offering challenges for the corresponding recodification of the Polish civil law. The following study analyzes key issues integrating in the current labour law, namely mobbing and chicanery of the employee as a form of abuse of right. The third study analyzes and clarifies in detail the fundamental questions of civil liability for nuclear damage in terms of the Slovak Republic. The following study, based on the analysis of specific cases, concentrates on maintaining of remuneration and/or entitlement to an adequate allowance of a pregnant worker. The following scientific paper offers readers clarifying the questions of prohibition of discrimination on grounds of sexual orientation on the examples of selected case law of the European Court of Human Rights. The sixth study, based on realized research, comprehensively presents, analyzes and evaluates the questions of the structure of personality properties and its contribution to long-term employability. In order the final study defines and very precisely analyzes and evaluates the websites' accessibility of the central state administration bodies in the Slovak Republic from the view of applying the skip navigation mechanism. The following scientific paper in the form of an essay explains in detail, analyzes and judges the contribution of the Bruce G. Trigger's book "Understanding Early Civilizations" to the General and Comparative History of State and Law, and the final contribution offers the readers information on establishing a new scientific journal for legal science in the Slovak Republic named FORUM IURIS EUROPAEUM.

In relation to the release of the second number of the second issue of the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** we are pleased to inform all its readers, contributors as well as fans that the journal has been successfully registered in the international database IndexCopernicus International and applied for registration in other international databases. At the same time we would like to inform that till the date of the new issue, the journal's websites had recorded a total of 46 countries of visits (in alphabetical order):

1. Afghanistan	17. Greece	33. Poland
2. Algeria	18. Hong Kong	34. Romania
3. Argentina	19. Hungary	35. Russia
4. Australia	20. India	36. Serbia
5. Austria	21. Italy	37. Slovakia
6. Belgium	22. Japan	38. Slovenia
7. Benin	23. Kosovo	39. South Africa
8. Brazil	24. Latvia	40. Spain
9. Bulgaria	25. Lithuania	41. Switzerland
10. Canada	26. Malta	42. The Netherlands
11. Croatia	27. Mexico	43. Ukraine
12. Czech Republic	28. Moldova	44. United Arab Emirates
13. Estonia	29. New Zealand	45. United Kingdom
14. Finland	30. Norway	46. United States of America
15. France	31. Pakistan	
16. Germany	32. Philippines	

On the occasion of launching the second issue of the second volume of the journal I would be delighted to sincerely thank all contributors who contribute actively in it and share with the readers their knowledge, experience or extraordinary views on legal issues in their broadest social context as well as the top management of the Faculty of Law of the Trnava University in Trnava, all friends, colleagues, employees of the Faculty of Law as well as rector's administration at the Trnava University in Trnava for their support and suggestive advices and, finally, also members of journal's editorial board.

Figure 1 Territorial View of Visitors' Countries in Relation to the Websites of the Journal SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA before Issuing the Second Number of the Second Volume

Source: Tools of Google Analytics in Relation to Websites of the Journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA**. Available at: <http://www.google.com/analytics/>. © Google Analytics.

I believe that the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** will provide a stimulating and inspirational platform for communication both on the professional level and the level of the civic society, as well as for scientific and society-wide beneficial solutions to current legal issues in context of their broadest interdisciplinary social relations, in like manner at national, regional and international levels.

On behalf of the entire editorial board and editorial office of the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA**

Yours faithfully,

Jana Koprlová,

editor in chief

Trnava, Slovakia, June 30th, 2014

Testamentary Succession, New Technologies and Recodification: On the Research That Needs to Be Conducted

Mariusz Załucki

Abstract: *In view of the fact that one of the main tasks of modern inheritance law is to connect the available legal structures with the shape of property relations existing in the society and to favour solutions which enable to make the most of the testator's estate after his or her death, the author concludes that a research needs to be conducted to examine what consequences in this field of law follow, inter alia, from the wide availability of audio and video digital recorders, and what are legal consequences of registering the last will of the testator using such equipment, e.g. if in such context, can we call a video testament a newly developing form of estate disposition. In this scope projects should search for connections between the above-indicated technical equipment and the possibilities of fulfilling the last will of the testator, to analyze if they may be useful for applying the principle of testamentary freedom present in inheritance law and to explain if the application of such equipment by the testator will facilitate or hinder the execution of testator's will mortis causa.*

Key Words: *Civil Code; Inheritance Law; Succession Law; Will; Testament; Video Will; Electronic Will; Poland.*

Introduction

The issues of inheritance law have been acquiring significance for some time in the Eastern Europe. The legislation, which has been stable so far, raises a number of doubts which are a subject of contentious statements of scholars and judges.¹ That results, *inter alia*, from the fact that after the period of political transformation, the society has begun to grow wealthy and migrate (especially throughout the European Union), acquiring more and more properties, located not necessarily in the country of citizen-

¹ See CSERNE, P. Drafting Civil Codes in Central and Eastern Europe: A Case Study on the Role of Legal Scholarship in Law-Making. *Pro Publico Bono*. 2011, pp. 1-18. ISSN 2062-7165.

ship, which at the moment of natural person's death are passed to the heirs, causing many conflicts.²

In this context, it should be clarified that succession under the most Eastern European laws is based on the principle of universal succession.³ It occurs *ipso iure* when the devisor dies. Heirs succeed to the place of the deceased on the basis of the principles of statutory succession or testamentary succession. It is the same in Poland, where the devisor can choose between those two modes of distributing his property *mortis causa*.⁴ According to the article 926 of the Polish *Civil code*,⁵ title to succession results from the law or from a will (§ 1). Statutory succession to the entire estate takes place if the deceased did not name an heir or if none of the persons he named wish to or can be an heir (§ 2). Subject to the exceptions provided for by the law, statutory succession to part of the estate takes place if the deceased did not name an heir for that part of the estate, or if any of the persons named by him to succeed to the entire estate do not wish to or cannot be an heir (§ 3).⁶

When analyzing the testamentary succession in Poland, it has to be mentioned that according to the *Civil code*, a disposition of property effective upon death may be made only by a will (article 941 of the *Civil code* says that no disposition *mortis causa* can be made otherwise than by a will). A will may contain dispositions of only one testator, and the *Civil code* provides for his dispositions ordinary and special wills of which must he choose.⁷

Among the ordinary wills the law distinguishes holographic wills, notarial wills and allograft wills (articles 949 – 951 of the *Civil code*). Special wills include oral wills, journey wills and military wills (articles 952 –

² ZAŁUCKI, M. Wpływ prawa unijnego na polskie prawo spadkowe. In: A. KUŚ and A. SZACHOŃ-PSZENNY, eds. *Wpływ acquis communautaire i acquis Schengen na prawo polskie – doświadczenia i perspektywy: Tom I – 10 lat Polski w Unii Europejskiej*. 1. wyd. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2014, pp. 277-290. ISBN 978-83-7702-850-6.

³ LONGCHAMPS de BÉRIER, F. *Law of Succession: Roman Legal Framework and Comparative Law Perspective*. 1st ed. Warszawa: Wolters Kluwer, 2011, pp. 23-148. ISBN 978-83-264-1468-8.

⁴ PIĄTOWSKI, J. S. and B. KORDASIEWICZ. *Prawo spadkowe: Zarys wykładu*. 7. wyd. Warszawa: LexisNexis, 2011, pp. 53-56. ISBN 978-83-7620-565-6.

⁵ *Civil Code* [1964-04-23] [consolidated text: Journal of Laws of 2014, item 121].

⁶ See WÓJCIK, S. *Podstawy prawa cywilnego: Prawo spadkowe*. 1. wyd. Warszawa: LexisNexis, 2002, p. 36. ISBN 83-7334-097-1.

⁷ See PIĄTOWSKI, J. S. and B. KORDASIEWICZ. *Prawo spadkowe: Zarys wykładu*. 7. wyd. Warszawa: LexisNexis, 2011, pp. 107-117. ISBN 978-83-7620-565-6.

954 of the *Civil code*). A will prepared contrary to these forms is not valid. Those solutions are typical for the former “Eastern Block” countries legislations and were present in the civil codes before the recodification, a process understood either as a project to create a new civil code, or as an essential amendment to normalize the look of the existing code. This so-called recodification has, among others, counteract decodification, the phenomenon leading to the loss of the central role of the civil code.⁸

In Poland, the process of recodification is now undergoing. The discussion concerning this subject has continued for several years. It has been followed, among others, by Green Book⁹ prepared in 2006 by Civil Law Codification Committee attached to the Minister of Justice which is the optimum vision of Civil Law in the Polish Republic and by the project of first book of civil code of year 2008. The idea of new civil code has been supported, among others, by Legislation Council in the report concerning the creation of law of year 2006¹⁰ where it was mentioned that the present state of the code gives the impression of partial codification mostly out-of-date so the preparation of new code is a very urgent matter. In spite of the objection of some circles, the idea of new code was supported by legal experts.

Now, after a few years, there are a lot of ideas on how to change the law. This in itself raises some questions that need to be asked. Those questions concern the whole of private law, not only the law of succession. But precisely in this area some of the questions according to many sound surprisingly, although they should be placed. It is so partly because not much attention is paid to the significance of new technologies in the area of the inheritance law.¹¹ Hence this statement is an attempt to outline what research should be taken for the designing of the new inheritance law instruments in the era of new technologies, what should be interesting not only for the Polish legislator.

⁸ McAULEY, M. Proposal for a Theory and a Method of Recodification. *Loyola Law Review*. 2003, vol. 49, no. 2, p. 262. ISSN 0192-9720.

⁹ RADWAŃSKI, Z. ed. *Green Paper: An Optimal Vision of the Civil Code of the Republic of Poland*. 1st ed. Warsaw: Ministry of Justice, 2006. 152 p. ISBN 83-924046-1-0.

¹⁰ See KĘPIŃSKI, M., M. SEWERYŃSKI and A. ZIELIŃSKI. Rola kodyfikacji na przykładzie prawa prywatnego w procesie legislacyjnym. *Przegląd Legislacyjny*. 2006, vol. 13, nr 1, p. 10. ISSN 1426-6989.

¹¹ ZAŁUCKI, M. Współczesne tendencje rozwoju dziedziczenia testamentowego – czyli nie tylko o potrzebie wprowadzenia wideotestamentu do nowego kodeksu cywilnego. *Annals of Juridical Sciences*. 2012, vol. 22, no. 2, pp. 23-52. ISSN 1507-7896.

Polish testamentary law

As it was mentioned, the present Polish law recognizes six will forms (three ordinary wills and three special wills). One of the ordinary wills is the holographic will regulated by article 949 of the *Civil code*. This regulation says that a testator can make a will by writing it entirely by hand, signing it and dating it. Due to the article 950 of the *Civil code* an ordinary will may also be made in the form of a notarial deed. And, according to article 951 of the *Civil code*, a testator may also make a will by declaring his last will orally in the presence of two witnesses to the official person (allograft will). Within special wills the law provides, inter alia, an oral will. According to the article 952 of the *Civil code*, if imminent death of the testator is expected or, if due to extraordinary circumstances, it is not possible or very difficult for a will to be made in ordinary form, the testator may declare his final wishes orally in the simultaneous presence of at least three witnesses. The content of this oral will may be established in such a way that one of the witnesses or a third party writes down the testator's declaration within a year of it being made, giving the place and date of the declaration and the place and date of the written instrument, and the instrument is then signed by the testator and two witnesses or all the witnesses. But if the content of an oral will has not been established in the above manner, it may be established, within six months of the succession being opened, by the consistent testimonies of the witnesses given before a court. If the testimony of one of the witnesses cannot be heard or encounter obstacles which are difficult to overcome, the court may consider the consistent testimonies of two witnesses sufficient.

Another one of special wills is a journey will. Article 953 of the *Civil Code* says that during a journey on a Polish sea-going vessel or aircraft, a testator may make a will before the commander of the vessel or aircraft or his deputy by declaring his final wishes to the commander or his deputy in the presence of two witnesses. The commander of the vessel or the aircraft or his deputy writes down the final wishes of the testator, giving the date they are written, and reads the instrument out to the testator in the presence of the witnesses, after which the instrument is signed by the testator, the witnesses and the commander or his deputy. If the testator cannot sign the instrument, the reason for there being no signature should be given in the instrument. If this form cannot be observed, an oral will may be made.

The last of the acceptable testamentary forms is also a military will. In pursuance of article 954 of the *Civil code*, a military will shall be defined by an order of the Minister of National Defence issued in consultation with the Minister of Justice. According to that order, military will can be made only at the time of mobilization or war, or being in captivity. More or less, it has to be done in an oral form.¹²

The abovementioned Polish legal structures connected with the freedom of testation are based on the solutions prepared by the inheritance law sub-commission established in 1919 within the Codification Commission of the Republic of Poland. Since that the time has passed and the novelties and changes introduced by Polish legislator to inheritance law are not significant. That is why at least it should be considered whether these old solutions work smoothly nowadays and are suitable in the context of the current needs and expectations towards inheritance law regulations.¹³ In that context, it can be easily seen that those legal structures available in this area, aiming at fulfilling the testator's will in case of his or her death, sometimes appear to be not adapted to the present times. In the age of high technology, the Internet, modern tools of communication, when almost every household has an access to audio and video digital recorders (computer sets, mobile phones, cameras), the law must undergo development and metamorphoses along with the society. Therefore, dilemmas arisen for years in the study of inheritance law and connected for instance with establishing whether to give the testator full testamentary freedom or to restrict it, from time to time as the reality changes, force the conduction of research into the issues of individual autonomy in this area. Results of such research carried out several or several dozens of years ago may lead to erroneous conclusions and not to reflect the right inheritance law reality, therefore the inheritance regulations by law may sometimes not meet the current needs of the society.¹⁴

Considering the above and especially due to the changes which have taken place in Poland since the political transformation, it is essential to have a new look at this area and to assess from the beginning the signifi-

¹² SKOWROŃSKA-BOCIAN, E. *Testament w prawie polskim*. 1. wyd. Warszawa: LexisNexis, 2004, pp. 13 and following. ISBN 83-7334-321-0.

¹³ See Van ERP, S. New Developments in Succession Law. *Electronic Journal of Comparative Law* [online]. 2007, vol. 11, no. 3, pp. 12-14 [cit. 2014-04-28]. ISSN 1387-3091. Available at: <http://www.ejcl.org/113/article113-5.pdf>.

¹⁴ SPENCER, P. S. Of Sound Mind and Gigabytes – The Future of Digital Wills. *Intelligencer Journal*. 2013-07-08, p. 5. ISSN 0889-4140.

cance of the principle of testator's freedom to dispose of his or her estate in case of death. Discussions over new conceptions are nothing new, since certain attempts at the improvement of the situation in the field of private law were made long ago.¹⁵ However, over twenty five years have passed after the abandonment of the communist system and those years are without any larger project of a new civil code including inheritance law. Now, when we are after a lot of amendments around civil law,¹⁶ we should also consider more versatile research on inheritance law. Which ways should it go?

iPhone will?

The new age of technology has exponentially grown and allows for the transmission of various data messages from personal computers to portable devices. Because of the development of new technologies, legal practitioners are compelled to take cognizance of some developments, and evaluate the use of data transmission for legally recognized acts, even for the purposes of inheritance law.¹⁷ In recent years there has been an increase in private and commercial activity on the Internet.

Lately, it has been said in the Anglo-American doctrine that the wide variety of circumstances in which a deceased can express himself, exacerbated in these times of apps, personal computers and tablets, an executor or their advisers must be vigilant to ensure they are fully comprised of the testator's wishes and testamentary dispositions. That is why the courts should try to give effect to a deceased's testamentary intention if they can.¹⁸ An observation associated with this idea was made in New South Wales over twenty years ago, when the court stated that there are many cases in which the intention of the deceased has not been able to be given effect. "That is an evil which should be remedied as far as may

¹⁵ VARUL, P. The Impact of the Harmonisation of Private Law on the Reform of Civil Law in the New Member States. In: R. BROWNSWORD, H.-W. MICKLITZ, L. NIGLIA and S. WEATHERILL, eds. *The Foundations of European Private Law*. 1st ed. Oxford: Hart, 2011, pp. 285-292. ISBN 978-1-84946-065-1.

¹⁶ In particular, the law of contract and the law of property were undergoing big transformation.

¹⁷ See SNAIL, S. and N. HALL. Electronic Wills in South Africa. *Digital Evidence and Electronic Signature Law Review*. 2010, vol. 7, p. 67. ISSN 2054-8508.

¹⁸ BENNETT, M. Technology and Wills (Using an iPhone, Word or Other Modern Devices). *Lexology* [online]. 2014-04-16. 6 p. [cit. 2014-04-28]. Available at: <http://www.lexology.com/library/document.aspx?g=7c55bb2e-9726-4a5a-acd4-e7d1475010bb#page=1>.

be.”¹⁹ It follows that, on the one hand, there is an opinion that the formal requirements must give way to the last will, at least if the will of the testator is clear.²⁰ On the other hand, meeting the formal requirements – according to many – is so important that if they are not met, the will should be considered as invalid in any circumstances.²¹

A good example of what can happen if agree with one of those views can be the recent court rulings from Australia. The deceased shortly before his suicide created a series of records on his iPhone. One was expressed to be his last will in which the deceased named an executor and provided for his property to be gifted away. The named executor applied to the court seeking that the iPhone record be proved as a will. His application was successful even though the law in Australia does not provide such form of wills.²² When considering this judgement, the court observed that the document commenced with the words, “*This is the last will and testament...*” of the deceased, who was then formally identified, together with a reference to his address. The court also said that the appointment of an executor, again, reflects an intention that the document be operative. Then the court has noticed that the deceased typed his name at the end of the document in a place where on a paper document a signature would appear, followed by the date, and a repetition of his address. All of that, it the opinion of the court, demonstrated an intention that the document be operative. The instructions contained in the document, as well as the dispositions which appear in it, all evidence an intention that it be operative on the deceased’s death. In particular, the circumstance that the document was created shortly after a number of final farewell notes, and in contemplation of the deceased’s imminent death, and the fact that it gave instructions about the distribution of his property, all confirm an intention that the document be operative on his death. It was why the court was satisfied that the deceased intended the docu-

¹⁹ In the Estate of Masters (Deceased); Hill v. Plummer [1994-05-18]. *New South Wales Law Reports*. 1994, vol. 33, pp. 446 and following. ISSN 0312-1674.

²⁰ Van ERP, S. New Developments in Succession Law. *Electronic Journal of Comparative Law* [online]. 2007, vol. 11, no. 3, pp. 12-14 [cit. 2014-04-28]. ISSN 1387-3091. Available at: <http://www.ejcl.org/113/article113-5.pdf>.

²¹ CHALMERS, J. Testamentary Conditions and Public Policy. In: K. G. C. REID, M. J. de WAAL and R. ZIMMERMANN, eds. *Exploring the Law of Succession: Studies National, Historical and Comparative*. 1st ed. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007, pp. 99-113. ISBN 978-0-7486-3290-9.

²² Jason Yu – Karter Yu [2013-11-06] [online]. 2013, QSC 322 [cit. 2014-04-28]. Available at: http://www.queenslandreports.com.au/docs/db_keydecisions/QSC13-322.pdf.

ment which he created on his iPhone to form his will.²³ And it was the reason why the court issued a grant of probate of the iPhone document to the executor named in it.

On the other hand, a similar case was decided in Sweden. The deceased spent part of his last hours alive sending text messages to his family and friends in which he detailed what they would inherit when he died. A few hours later, he committed suicide. In the court procedure it was established that this was definitely his last will that he wanted to split his assets this way. A district court at first ruled the text messages were valid, but then an appeals court has overturned the verdict. According to one of the Swedish inheritance law experts, if the man had written down his last wishes with a pen, the instructions would have remained valid. In the press release it was pointed out that it was time for a thorough review of inheritance law in Sweden. "Swedish inheritance laws are ancient and a lot has happened since the early 20th century when the rules were written down."²⁴

So as can be seen, new technologies rise a lot of questions on the grounds of inheritance law. It can be noticed that thinking outside the square may be required because of the future testamentary dispositions that may occur. It is why practitioners must confirm that the deceased's testamentary intentions nowadays may not be limited only to formal will executed in accordance with the legislation. It should be observed that more and more people are preparing a video in which they read the will and explain why certain gifts were made and others not made. Finally we are living in the times where every household has an access to audio and video digital recorders and might be willing to use them for the inheritance law purposes. This includes the various modern devices on which testator intentions may be recorded. That is why we need to find legal solutions for such needs and expectations.²⁵

²³ Jason Yu – Karter Yu [2013-11-06] [online]. 2013, QSC 322 [cit. 2014-04-28]. Available at: http://www.queenslandreports.com.au/docs/db_keydecisions/QSC13-322.pdf.

²⁴ See the opinion of M. Brattström spoken for Sveriges Radio, cited by *The Local* on February 14th, 2014, in the article SMS Not a Valid Last Will and Testament: Court. In: *The Local* [online]. 2014-02-24 [cit. 2014-04-28]. Available at: <http://www.thelocal.se/20140224/sms-not-valid-last-will-and-testament-court/>.

²⁵ See ZAŁUCKI, M. Współczesne tendencje rozwoju dziedziczenia testamentowego – czyli nie tylko o potrzebie wprowadzenia wideotestamentu do nowego kodeksu cywilnego. *Annals of Juridical Sciences*. 2012, vol. 22, no. 2, pp. 23 and following. ISSN 1507-7896.

In this context, when thinking of continental Europe, especially of Poland, it can be observed that the legislation and judiciary is still dominated by the traditional views. It is believed that the formal requirements of wills uphold the testamentary dispositions and are designed to prevent abuses.²⁶ Because of that it seems doubtful that the courts are willing to apply well established legal principles to new technologies. An assumption can be expressed that such case under the Polish legal system would have ended without acknowledging the validity of a will.²⁷

New tasks

The analysis of the Polish *Civil code* regulations governing the scope of testator's freedom to dispose of his or her estate in case of death shows that they do not face the challenges put out nowadays to inheritance legislation by new technologies. The same can be said about some other European legal systems. That is why in the nearest future the basic research task should be concerned with the influence of the development of technology on legal tools which may be used by the testator to shape social relationships *mortis causa*. It should answer the question if the current forms of testament are coherent with technological possibilities offered for the last years due to the appearance of a number of technical equipments available almost in every household.

Moreover, in view of the fact that one of the main tasks of modern inheritance law is to connect the available legal structures with the shape of property relations existing in the society and to favour solutions which enable to make the most of the testator's estate after his or her death, such research should examine what consequences in this field of law follow, inter alia, from the wide availability of audio and video digital recorders, and what are legal consequences of registering the last will of the testator using such equipment, e.g. if in such context, can we call a video testament a newly developing form of estate disposition. In this scope the new rising scientific projects should search for connections between the above-indicated technical equipment and the possibilities of fulfilling the last will of the testator, analyze if they may be useful for applying the principle of testamentary freedom present in inheritance law

²⁶ See MAHANY, B. Electronic Wills – Convenience or Recipe for Fraud?. In: *Due Diligence* [online]. 2013-12-28 [cit. 2014-04-28]. Available at: <http://www.mahanyertl.com/mahanyertl/2013/electronic-wills-convenience-or-recipe-for-fraud/>.

²⁷ Such will form is inconsistent to the Civil code and should be invalidated due to the article 958 of the *Civil code. Civil Code of the Republic of Poland*.

and explain if the application of such equipment by the testator will facilitate or hinder the execution of testator's will *mortis causa*.

At the same time, due to the increased migration of the society and more frequent acquisition of properties abroad which result in inheritance with a foreign element (settled under a foreign law), the legal scholars projects should aim at showing implications carried by the availability of legal instruments which enable the testator under the private international law to dispose of his or her estate *mortis causa* as appearing in other systems of internal law, especially at establishing if liberalized requirements concerning a form of estate disposition in case of death in some legal systems which allow to accept as valid a testament in a form unknown in Poland (e.g. in an electronic form) may pose a threat to the order of succession as provided in the Polish law or help to fulfill the last will of the testator.²⁸

A temptation to use of technologies

In the age of advanced technologies, and the Internet, when almost each household has an access to audio and video digital recording equipment (computer sets, mobile phones, cameras),²⁹ there exists a temptation to make use of such equipment also for inheritance law purposes and record a last will in this way. It seems that the possibility to pass the last will in such a form directed to family and friends could undoubtedly make a testament even more personal than now, allowing at the same time to sincerely justify the dispositions made. It would open up a possibility of saying goodbye to family and friends in a more spectacular manner, which leaves unforgettable memories and changes a bit unrewarding role of the legal transaction – a testament. It might be useful if the deviser is not a lawyer and writing a formal will may seem like a lot of trouble and expense (if he wants to hire a lawyer). Turning on the video camera

²⁸ These instruments can be observed in the Australian law which recognizes the so-called substantial compliance doctrine. See LANGBEIN, J. H. Substantial Compliance with the Wills Act. *Harvard Law Review*. 1975, vol. 88, no. 3, pp. 489 and following. ISSN 0017-811X.

²⁹ No statistics have been made about Poland, but it can be believed that statistics look similar in the free market economies. According to the source from the United States of America, today about 76 % of adults own a computer, 85 % of adults use the internet, and 46 % of adults own a smartphone. This phenomenon increases. See KOPPEL, D. *From the File Cabinet to Cloudacre: Resolving the Post-Mortem Crisis of Digital Asset Disposition for the Fiduciary* [online]. 2013, p. 1 [cit. 2014-04-28]. Available at: http://www.kceps.org/downloads/2013_prize/DavidKoppelFromTheFileCabinet.pdf.

and recording the devisor expressing his wishes about who he want to inherit his property seems much easier. Also, a video can be a useful tool when the devisor is concerned that someone might try to challenge his will after death. A video can provide useful evidence that the devisor knew what he was doing and wasn't being manipulated.

At least it seems like the technologies can be used for that purposes. But before writing a new legislation, research projects should be conducted and doctrine discussion should be started. Such projects should examine if possibilities created by new technologies may be used by available legal instruments which are applied by the testator to dispose of his or her estate in case of death or if it is necessary to make new generalizations and assertions and to advance new theories concerning the usage of technical equipment for inheritance law purposes. The result of such projects should include, inter alia, the legal characteristics of video testament as a new inheritance law instrument. Such research will allow to enrich the knowledge of inheritance law, will be a contribution to the development of this scientific field and will enable to explain connections existing between the development of technology and legal tools applied by the testator to shape social relationships *mortis causa*. Up to now, no research has been conducted in this scope in Poland, and there are no significant similar projects in the Central and Eastern Europe.

A value added to the present knowledge

New research in the area of inheritance law should result in the preparation of a paper that will supplement scholarly achievements of the inheritance law, especially in the area of legal tools applied in estate disposition in case of death. In connection with the development of new technologies, the current regulations pertaining to a form of testament have to be assessed, which will allow to establish if their structures rise to the challenges and possibilities created by widely accessible technical equipment.³⁰ An essential outcome of the research conducted should include an answer to the question if the changing technological reality may affect norms concerning the tools applied in estate disposition in case of death. In this aspect an attempt should be made to explain in terms of the inheritance law the significance of changing geopolitical factors which enable the acquisition of properties abroad in the context of the possibil-

³⁰ See ZAŁUCKI, M. Współczesne tendencje rozwoju dziedziczenia testamentowego – czyli nie tylko o potrzebie wprowadzenia wideotestamentu do nowego kodeksu cywilnego. *Annals of Juridical Sciences*. 2012, vol. 22, no. 2, pp. 23 and following. ISSN 1507-7896.

ity of the testator to use regulations of a foreign inheritance law in order to create a desired order of succession and also threats to creditors making claims about the estate.³¹ A value added to the present knowledge should also be the presentation of foreign studies and court practice of the chosen countries with reference to formal requirements of testamentary dispositions in the context of new technologies. The analysis of judicial and doctrinal tendencies will allow to formulate potential conclusions *de lege ferenda* with reference to the future regulations of the Polish inheritance law, including potential delineating of a video testament as a separate form of estate disposition *mortis causa*.

Conclusion

Almost ten years passed and the changes prepared by the Codification Committee in Poland did not lead to the creation of the new Code or even to the preparation of its project. Suggestions concerning new fourth book of civil code (inheritance law) have not even been officially presented. Codification Committee has so far prepared a few projects concerning single legal inheritance institutions. Such projects, no matter whether they were introduced or are still in the project phase, were considered controversial and scientific opinions concerning this subject were varied. And they did not contain any solutions to the problems of new technologies in the area of inheritance law.

Meanwhile, it should be mentioned that in recent years changes in some countries' inheritance laws are caused by new legal problems resulting from technological development and cultural and social changes. Especially technological changes bring a fresh perspective to inheritance law. Influence of new technologies on legal relations cannot pass undetected, what, among others, stimulates discussion how they can be used in the area of inheritance law. In this context, maybe it is time for estate law reform that would allow new technology based testamentary intentions that do not comply with current legislative requirements to be given effect. But to answer this question a serious research needs to be done.

³¹ The possibility is about to open because of the *Regulation (EU) No. 650/2012 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and acceptance and enforcement of authentic instruments in matters of succession and on the creation of a European Certificate of Succession* [2012-07-27]. OJ L 201, pp. 107-134. The Regulation shall apply to the succession of persons who die on or after August 17th, 2015.

In the abovementioned context, many factors should be considered. The most important of them are among others the ones connected with the European Integration and with the activity of constitutional courts. Uniform inheritance law in the whole European Union was always tempting. That is why particular legislators, regardless of Union legislation restrictions and theoretical legal arguments, changing their law, they usually did it taking into account the European integration process. Until now no efforts have been undertaken to standardize material inheritance law at the European level and the concept of giving European dimension to this law is still alive – newly adopted resolution being the example. Secondly, standards prepared on the background of constitution regulations should become references to suggested changes. As far as inheritance law is concerned I mean guidelines for basic act concerning protection of inheritance rights which evolved in recent years as well.

When talking about new inheritance law instruments one more thing need to be considered. The validity of any suggested changes can be evaluated only after several dozen years. Because, as Stelmachowski stated some time ago, inheritance law regulations could only be verified by the third generation.³² Observing the development of private law in the European Union it may turn out that within the period of next several dozen years inheritance law solutions possibly created at that level will slowly displace national solutions what will not favour possible new codifications. Observation of such trends should become a challenge for national legislator and future national inheritance law should have European dimension. Maybe in several dozen years uniform inheritance law will be operating in the whole Europe.

References

- BENNETT, M. Technology and Wills (Using an iPhone, Word or Other Modern Devices). *Lexology* [online]. 2014-04-16. 6 p. [cit. 2014-04-28]. Available at: <http://www.lexology.com/library/document.aspx?g=7c55bb2e-9726-4a5a-acd4-e7d1475010bb#page=1>.
- CHALMERS, J. Testamentary Conditions and Public Policy. In: K. G. C. REID, M. J. de WAAL and R. ZIMMERMANN, eds. *Exploring the Law of Succession: Studies National, Historical and Comparative*. 1st ed. Edin-

³² STELMACHOWSKI, A. *Wstęp do teorii prawa cywilnego*. 2. wyd. Warszawa: Państwowe Wydawnictwa Naukowe, 1984, p. 20. ISBN 83-01-05165-5.

- burgh: Edinburgh University Press, 2007, pp. 99-113. ISBN 978-0-7486-3290-9.
- Civil Code* [1964-04-23] [consolidated text: Journal of Laws of 2014, item 121].
- Civil Code of the Republic of Poland*.
- CSERNE, P. Drafting Civil Codes in Central and Eastern Europe: A Case Study on the Role of Legal Scholarship in Law-Making. *Pro Publico Bono*. 2011, pp. 1-34. ISSN 2062-7165.
- In the Estate of Masters (Deceased); Hill v. Plummer [1994-05-18]. *New South Wales Law Reports*. 1994, vol. 33, pp. 446 and following. ISSN 0312-1674.
- Jason Yu – Karter Yu [2013-11-06] [online]. 2013, QSC 322 [cit. 2014-04-28]. Available at: http://www.queenslandreports.com.au/docs/db_keydecisions/QSC13-322.pdf.
- KĘPIŃSKI, M., M. SEWERYŃSKI and A. ZIELIŃSKI. Rola kodyfikacji na przykładzie prawa prywatnego w procesie legislacyjnym. *Przeгляд Legislacyjny*. 2006, vol. 13, nr 1, pp. 95-106. ISSN 1426-6989.
- KOPPEL, D. *From the File Cabinet to Cloudacre: Resolving the Post-Mortem Crisis of Digital Asset Disposition for the Fiduciary* [online]. 2013. 34 p. [cit. 2014-04-28]. Available at: http://www.kceps.org/downloads/2013_prize/DavidKoppelFromTheFileCabinet.pdf.
- LANGBEIN, J. H. Substantial Compliance with the Wills Act. *Harvard Law Review*. 1975, vol. 88, no. 3, pp. 489-531. ISSN 0017-811X.
- LONGCHAMPS de BÉRIER, F. *Law of Succession: Roman Legal Framework and Comparative Law Perspective*. 1st ed. Warszawa: Wolters Kluwer, 2011. 289 p. ISBN 978-83-264-1468-8.
- MAHANY, B. Electronic Wills – Convenience or Recipe for Fraud?. In: *Due Diligence* [online]. 2013-12-28 [cit. 2014-04-28]. Available at: <http://www.mahanyertl.com/mahanyertl/2013/electronic-wills-convenience-or-recipe-for-fraud/>.
- McAULEY, M. Proposal for a Theory and a Method of Recodification. *Loyola Law Review*. 2003, vol. 49, no. 2, pp. 261-286. ISSN 0192-9720.

- PIĄTOWSKI, J. S. and B. KORDASIEWICZ. *Prawo spadkowe: Zarys wykładu*. 7. wyd. Warszawa: LexisNexis, 2011. 248 p. ISBN 978-83-7620-565-6.
- RADWAŃSKI, Z. ed. *Green Paper: An Optimal Vision of the Civil Code of the Republic of Poland*. 1st ed. Warsaw: Ministry of Justice, 2006. 152 p. ISBN 83-924046-1-0.
- Regulation (EU) No. 650/2012 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and acceptance and enforcement of authentic instruments in matters of succession and on the creation of a European Certificate of Succession* [2012-07-27]. OJ L 201, pp. 107-134.
- SKOWROŃSKA-BOCIAN, E. *Testament w prawie polskim*. 1. wyd. Warszawa: LexisNexis, 2004. 232 p. ISBN 83-7334-321-0.
- SMS Not a Valid Last Will and Testament: Court. In: *The Local* [online]. 2014-02-24 [cit. 2014-04-28]. Available at: <http://www.thelocal.se/20140224/sms-not-valid-last-will-and-testament-court/>.
- SNAIL, S. and N. HALL. Electronic Wills in South Africa. *Digital Evidence and Electronic Signature Law Review*. 2010, vol. 7, pp. 67-70. ISSN 2054-8508.
- SPENCER, P. S. Of Sound Mind and Gigabytes – The Future of Digital Wills. *Intelligencer Journal*. 2013-07-08, p. 5. ISSN 0889-4140.
- STELMACHOWSKI, A. *Wstęp do teorii prawa cywilnego*. 2. wyd. Warszawa: Państwowe Wydawnictwa Naukowe, 1984. 489 p. ISBN 83-01-05165-5.
- Van ERP, S. New Developments in Succession Law. *Electronic Journal of Comparative Law* [online]. 2007, vol. 11, no. 3, pp. 1-20 [cit. 2014-04-28]. ISSN 1387-3091. Available at: <http://www.ejcl.org/113/article113-5.pdf>.
- VARUL, P. The Impact of the Harmonisation of Private Law on the Reform of Civil Law in the New Member States. In: R. BROWNSWORD, H.-W. MICKLITZ, L. NIGLIA and S. WEATHERILL, eds. *The Foundations of European Private Law*. 1st ed. Oxford: Hart, 2011, pp. 285-292. ISBN 978-1-84946-065-1.
- WÓJCIK, S. *Podstawy prawa cywilnego: Prawo spadkowe*. 1. wyd. Warszawa: LexisNexis, 2002. 153 p. ISBN 83-7334-097-1.

- ZAŁUCKI, M. Wpływ prawa unijnego na polskie prawo spadkowe. In: A. KUŚ and A. SZACHOŃ-PSZENNY, eds. *Wpływ acquis communautaire i acquis Schengen na prawo polskie – doświadczenia i perspektywy: Tom I – 10 lat Polski w Unii Europejskiej*. 1. wyd. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2014, pp. 277-290. ISBN 978-83-7702-850-6.
- ZAŁUCKI, M. Współczesne tendencje rozwoju dziedziczenia testamentowego – czyli nie tylko o potrzebie wprowadzenia witeamentu do nowego kodeksu cywilnego. *Annals of Juridical Sciences*. 2012, vol. 22, no. 2, pp. 23-52. ISSN 1507-7896.

Prof. n. dr hab. Mariusz Załucki

Faculty of Law, Administration and International Relations
Andrzej Frycz Modrzewski Krakow University
Gustawa Herlinga-Grudzińskiego 1
30-705 Kraków
Poland
mzalucki@afm.edu.pl

Mobbing a šikanovanie zamestnanca ako forma zneužitia práva

Mobbing and Chicanery of the Employee as a Form of Abuse of Right

Helena Barancová

Abstract: *The presented study focuses on the current issues of the mobbing and chicanery of the employee as a form of abuse of right. Its author specifically concentrates on the following priority areas: concept of chicane, respectively chicanery, chicane as a form of abuse of right, the European Union legislation, foreign legal regulations of chicane, national legal regulation of chicane; concept of mobbing and its features; bossing; chicane – mobbing as a form of abuse of right, concept of good manners; chicane and discrimination; harassment – sexual harassment, instruction to harassment.*

Key Words: *Anti-Discrimination Act; Discrimination; Prohibition of Discrimination; Burden of Proof; Chicanery at Work; Mobbing; Bossing; Harassment; Sexual Harassment; Instruction to Discrimination; Employee; Health and Safety at Work; Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms; Labour Code of the Slovak Republic; Good Manners in Labor Law; Prohibition of Abuse of Rights; the European Union Law.*

Abstrakt: *Predložená štúdia sa zameriava na aktuálnu problematiku mobbingu a šikanovania zamestnanca ako formy zneužitia práva. Autorka sa v nej osobitne venuje nasledujúcim ťažiskovým oblastiam: pojem šikany, respektíve šikanovania, šikana ako druh zneužitia práva, legislatíva Európskej únie, zahraničné právne úpravy šikany, vnútroštátna úprava šikany; pojem mobbing a jeho znaky; bossing; šikana – mobbing ako druh zneužitia práva, pojem dobré mravy; šikana a diskriminácia; obťažovanie – sexuálne obťažovanie, pokyn na obťažovanie.*

Kľúčové slová: *Antidiskriminačný zákon; diskriminácia; zákaz diskriminácie; dôkazné bremeno; šikanovanie v práci; mobbing; bossing; obťažovanie; sexuálne obťažovanie; pokyn na diskrimináciu; zamestnanec; bezpečnosť a ochrana zdravia pri práci; Dohovor o ľudských právach a základných slobodách; Zákonník práce Slovenskej republiky; dobré mravy v pracovnom práve; zákaz zneužitia práva; právo Európskej únie.*

Úvod

V období ostatných rokov aplikačná prax avizuje narastanie šikanovania zamestnancov na pracovisku. Počet prípadov šikanovania zamestnancov vzrastá aj v zahraničí. Často sa šikanovanie v oblasti pracovnoprávných vzťahov nazýva mobbingom, obťažovaním alebo bossingom. Začiatkom mája bol medializovaný prípad šikanovanej ženy, voči ktorej zamestnávateľ – veľká americká telekomunikačná firma – uplatňoval šikanu už od roku 2005, keď prestúpila na islam. Za šikanovanie v práci a neskoršiu stratu zamestnania dostala moslimka v USA odškodné v rekordnej výške 5 miliónov USD, vrátane ušlej mzdy. Podľa denníka Cansas City Star je takéto odškodnenie najvyšším, aké bolo v takomto prípade prisúdené v americkom štáte.¹

Výskumy Európskej únie ukazujú, že ženy sa vo väčšej miere ako muži stávajú predmetom mobbingu. Aj zamestnanci zamestnaní len na určitú dobu sa častejšie stávajú predmetom mobbingu v porovnaní so zamestnancami zamestnanými na neurčitý čas. Prekérne zamestnania sú častejšie príležitosťou pre uskutočňovanie mobbingu ako stále pracovné miesta zamestnancov, obsadené na pracovnú zmluvu na neurčitý čas. Mobbing a šikana na pracovisku vedie často k stresom podmieneným ochoreniam zamestnancov a predstavuje zdravotné riziko pre zamestnanca.²

Na Slovensku nedávno medializované prípady šikanovania zamestnancov z oblasti pracovnoprávných vzťahov ukázali, že v Slovenskej republike nemáme dostatok právnych nástrojov na ochranu zamestnanca pred šikanovaním na pracovisku. Aj keď je fakt, že Zákonník práce, ani iný pracovnoprávny predpis nepozná termín šikanovanie či mobbing, bližším skúmaním právnej povahy šikanovania alebo mobbingu či obťažovania zistíme, že aj existujúca pracovnoprávna úprava poskytuje možnosti právnej ochrany šikanovanému zamestnancovi alebo zamestnancovi, voči ktorému sa v rámci pracovnoprávných vzťahov uplatňuje mobbing alebo bossing.

Pokiaľ ide o pojem šikanovanie a mobbing, ide o veľmi podobné pojmy, predstavujúce správanie, ktoré nie je súladné s právom a ktorého cieľom je vylúčenie zamestnanca z pracovného kolektívu alebo z pracov-

¹ Americká moslimka vysúdila za šikanovanie v práci 5 miliónov dolárov. In: *Pluska.sk* [online]. 2012-05-06 [cit. 2014-04-07]. Dostupné na: <http://www.pluska.sk/krimi/zahranicne-krimi/americka-moslimka-vysudila-za-sikanovanie-praci-5-milionov-dolarov.html>.

² *Správa Európskeho parlamentu o mobbingu na pracovisku* [2001-07-16], s. 12.

noprávneho vzťahu. Právne formy mobbingu či šikanovania na pracovisku sú veľmi rozmanité, aj keď ich môžeme spojiť so spoločným menovateľom určitého typu najmä psychického násillia a obťažovania na pracovisku. Ide o obťažovanie, ktoré je v prevažnej miere v rozpore s ľudskou dôstojnosťou.

Vyššie uvedené pojmy, aj keď sú veľmi podobné, vykazujú navzájom aj isté rozdiely, ktoré zdôrazňuje najmä nemecká súdna judikatúra.³

Pojem šikany (šikanovania)

V literatúre sa používa nielen pojem šikanovania zamestnanca na pracovisku, ale aj pojem šikany. V právnickej literatúre sa používa častejšie pojem šikany.

Pojmom šikany sa v slovenskom práve ako prvý zaoberal Štefan Luby vo svojom klasickom diele *Prevenencia a zodpovednosť v občianskom práve* z roku 1958. V rámci skúmania pojmu zneužitia práva a výkonu práva v rozpore s dobrými mravmi vymedzil pojem šikany ako druh zneužitia práva, ktoré je na rozdiel od konania v rozpore s dobrými mravmi úmyselné, a v prípade šikany k tomu pristupuje ešte znak úmyslu, cieľom ktorého je spôsobiť šikanovanej osobe hmotnú alebo nehmotnú ujmu.⁴ Ide o zneužitie práva na škodu druhého účastníka pracovnoprávneho vzťahu, ktoré sa uskutočňuje zámerné preto, aby bol tento účastník poškodený, a aby mu takýmto výkonom práva bola spôsobená ujma.

Na pojem šikany na pracovisku v odbornej zahraničnej literatúre existuje mnoho názorov. Často sa pojem šikany na pracovisku obsahovo prelína s pojmom mobbingu alebo obťažovania. Mnohé zahraničné právne úpravy upravujú mobbing alebo šikanovanie na pracovisku v rámci systematických častí diskriminačných správání, najmä pokiaľ ide o pojem obťažovania na pracovisku. Z medzinárodných právnych prameňov možno vyvodit', že šikanovanie na pracovisku alebo obťažovanie by sme mohli systematicky zaradiť predovšetkým do obsahového rámca bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci. Podľa platnej pracovnoprávnej úpravy obťažovanie je obvykle obsahovou súčasťou pojmu diskriminácie a definuje ho antidiskriminačný zákon.

³ Vid' napríklad *Rozhodnutie Krajského pracovného súdu Thüringen 5 Sa 403/20* [2001-04-10]; *Rozhodnutie nemeckého Spolkového pracovného súdu 7 ABR 14/96* [1997-01-15]; a *Rozhodnutie nemeckého Spolkového pracovného súdu 10 AZR 592/06* [2007-03-28].

⁴ LUBY, Š. *Prevenencia a zodpovednosť v občianskom práve I.* 1. vyd. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1958, s. 327 a nasl. ISBN neuvedené.

Zákonník práce, ani iný pracovnoprávny predpis nevymedzuje pojem šikany.

Aj keď naším cieľom nie je pojmové vymedzenie šikany alebo mobbingu či obťažovania, treba uviesť, že tieto tri pojmy sa používajú často na označenie konania toho istého obsahu. Viac je v slovenskom právnom systéme vžitý pojem šikanovania a menej pojem mobbingu. Pokiaľ ide o obťažovanie, to treba chápať najčastejšie ako súčasť diskriminácie v oblasti pracovnoprávnych vzťahov. Okrem ponímania obťažovania ako jednej z foriem diskriminácie, obťažovanie nemusí byť vždy spojené s príslušným diskriminačným znakom (napr. rod, rasa, etnická príslušnosť, vek, zdravotné postihnutie, sexuálna orientácia). Nemecká judikatúra po prijatí antidiskriminačného zákona všetky relevantné formy mobbingu na pracovisku podriaďuje pod pojem obťažovania na pracovisku.⁵

Šikana ako druh zneužitia práva

V oblasti pracovného práva treba šikanu na pracovisku považovať za druh zneužitia práva, ktorý zakazuje článok 2 Základných zásad Zákonníka práce.

Citované ustanovenie Zákonníka práce súčasne zakotvuje príkaz účastníkov pracovnoprávnych vzťahov výkon práv a povinností uskutočňovať v súlade s dobrými mravmi.

Šikana na pracovisku môže naplniť aj skutkovú podstatu niektorého z priestupkov podľa zákona o priestupkoch alebo aj skutkovú podstatu trestného činu podľa Trestného zákona.

Legislatíva Európskej únie

Právo Európskej únie nezakotvuje pojem šikany, ani pojem mobbingu, aj keď na druhej strane treba povedať, že Európska únia v období ostatných dvoch desaťročí vyvinula viaceré iniciatívy smerujúce k ochrane zamestnanca voči šikanovaniu, obťažovaniu či mobbingu alebo bossingu.

Európsky parlament prijal ešte v roku 2001 rozhodnutie č. 2001/2339(INI) o obťažovaní na pracovisku, ktoré bolo obsahovo zamerané proti šikanovaniu na pracovisku. V tomto rozhodnutí žiadal Radu EÚ, aby zvažila rozšírenie pôsobnosti smernice 89/391/EHS o ochrane

⁵ Rozhodnutie nemeckého Spolkového pracovného súdu 7 ABR 14/96 [1997-01-15]; a Rozhodnutie Spolkového súdneho dvora III ZR 277/01 [2002-08-01].

zdravia pri práci alebo navrhla zväžiť prípravu novej smernice ako právneho nástroja proti šikanovaniu, s cieľom zabezpečenia dôstojnosti zamestnanca na pracovisku. Samotná Rámcová smernica 89/391/EHS o ochrane zdravia pri práci zakotvuje len všeobecné povinnosti zamestnávateľov v oblasti bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci, ako aj ich zodpovednosť za to, aby zamestnanci počas výkonu práce neboli vystavení pracovným úrazom, iným ujámam na zdraví, čím sa nepochybne myslí aj šikanovanie. Európska agentúra pre bezpečnosť a ochranu zdravia pri práci definuje šikanovanie na pracovisku ako opakované nezmyselné správanie sa voči zamestnancovi alebo skupine zamestnancov, ktoré predstavuje riziko pre bezpečnosť a ochranu zdravia pri práci. Môže ísť o nezmyselné správanie sa jednotlivca alebo skupiny osôb. Pritom sa pre danosť šikanovania na pracovisku vyžaduje, aby sa takéto správanie opakovalo a trvalo dlhší čas.

V roku 2007 bola európskymi sociálnymi partnermi podpísaná Rámcová dohoda o obťažovaní a násilí na pracovisku, ktorá mala byť členskými štátmi EÚ implementovaná do troch rokov. Základným cieľom Rámcovej dohody je prevencia a riešenie problémov šikanovania a sexuálneho obťažovania na pracovisku. Dohoda formuluje povinnosti zamestnávateľa pri predchádzaní sexuálneho obťažovania na pracovisku, ako aj prevenciu proti šikanovaniu na pracovisku.

Za významný právny nástroj v boji proti šikanovaniu na pracovisku treba považovať smernicu 2000/78/ES, ktorá vytvára všeobecný právny rámec proti diskriminácii v zamestnaní a povolani (ďalej len „Rámcová smernica“), ako aj smernicu 2000/43/ES o zákaze diskriminácie z rasových alebo etnických dôvodov. So šikanovaním najtesnejšie súvisí pojem obťažovania, ktoré vyššie uvedené smernice považujú za obsahovú súčasť diskriminácie, so všetkými sociálnoprávnymi následkami, vrátane súdnej ochrany a obráteného dôkazného bremena, ktoré je na strane žalovaného. V zmysle uvedených smerníc ide o obťažovanie, ktoré je späť s niektorým z diskriminačných dôvodov.

Pretože šikanovaním sa často porušuje dôstojnosť dotknutej osoby, z hľadiska právnej ochrany poškodeného je právne významný aj článok 1 Charty základných práv EÚ, ktorý ochranu ľudskej dôstojnosti zakotvuje na prvom mieste, a v zahraničnej literatúre sa vedú živé diskusie o tom, že právo na ochranu ľudskej dôstojnosti, ako „právo práv“, je vybavené aj právnym nárokom, t.j. je súdne vymáhateľné. Právna sila tohto práva zakotveného v Charte základných práv EÚ je tak intenzívna, že ho treba

uplatňovať aj pri časti tzv. nenárokovateľných práv v prípade, ak sa nimi zasiahne aj do práva na dôstojnosť ľudskej osoby. Mobbing na pracovisku je najčastejšie porušením článku 6 ods. 1 Dohovoru Rady Európy o ľudských právach a základných slobodách.

Z európskych právnych prameňov relevantných pre oblasť šikania na pracovisku na prvom mieste treba spomenúť Dohovor Rady Európy o ľudských právach a základných slobodách, ktorý zakotvuje nielen právo na dôstojnosť človeka, ale aj právo na ochranu súkromného života a zákaz neľudského a ponižujúceho zaobchádzania a ďalšie ľudské práva.

Systém právnych prameňov Rady Európy pri reglementácii šikania na pracovisku dotvára Európska sociálna charta a Revidovaná Európska sociálna charta, ktoré Slovenská republika ratifikovala.

Zahraničné právne úpravy šikany

Len niektoré zo zahraničných právnych úprav majú výslovné zakotvenie zákazu šikania alebo mobbingu na pracovisku. Ide o právne úpravy Švédska, Francúzska, Španielska, Poľska a Slovinska. Aj v krajinách, v ktorých nie je pojem mobbingu výslovne právne formalizovaný, majú čiastočné úpravy o mobbingu na pracovisku. Napríklad belgická právna úprava mobbingu na pracovisku považuje za opakujúce sa správanie rôznych spôsobov, ktoré je zneužitím práva. Uskutočňuje sa hlavne slovami, gestami, ponižovaním, ktorých cieľom je poškodiť dôstojnosť zamestnanca, jeho fyzickú alebo psychickú integritu. Ohrozujú zamestnanie mobbovaného zamestnanca a vytvárajú nepriateľské a zastrašujúce podmienky v pracovnom prostredí.⁶

Švédska právna úprava vymedzuje definíciu mobbingu, resp. šikania v práci ako opakujúce sa jednostranné negatívne konanie, ktoré sprevádza výkon práce jednotlivých zamestnancov a ktoré môže viesť k sociálnemu vylúčeniu zamestnancov.⁷

Francúzska pracovnoprávna úprava výslovne zakotvuje, že žiadny zamestnanec nesmie byť na pracovisku predmetom šikany, ktorá smeruje alebo pôsobí na poškodenie jeho dôstojnosti a vedie k zhoršeniu podmienok práce na pracovisku.⁸

⁶ *Správa Európskeho parlamentu o mobbingu na pracovisku* [2001-07-16], s. 11.

⁷ *Švédsky zákon o pracovnom prostredí*.

⁸ *Zákon o sociálnej modernizácii Francúzska*.

Podľa britského práva sa mobbing definuje ako ofenzívne, zlou vôľou sprevádzané konanie, ktoré predstavuje zneužitie moci pomocou príslušných prostriedkov zameraných a cielených k tomu, aby adresáta mobbingu ponížili, zosmiešnili a spôsobili jeho vylúčenie z pracovného kolektívu.⁹

Zákonník práce Poľska zakotvuje pojem mobbingu ako správanie vzťahujúce sa alebo zamerané na zamestnancov, ktoré predstavuje nepretržité alebo pretrvávajúce obťažovanie a šikanovanie. Takéto ponižovanie a obťažovanie ponižujú, zosmiešňujú, izolujú alebo vylučujú zamestnanca z pracovného kolektívu, resp. sa uskutočňujú s týmto zámerom. Ak v dôsledku šikanovania či mobbingu dôjde k zhoršeniu zdravotného stavu zamestnanca, ten je oprávnený sa domáhať u zamestnávateľa finančnej náhrady za utrpenú ujmu, ktorá nesmie byť nižšia než je výška minimálnej mzdy.

Ešte prísnejšia úprava obťažovania, chápaného ako šikany, je právna úprava Slovinska, podľa ktorej všetky formy obťažovania na pracovisku sú trestným činom s trestom odňatia slobody až na dobu dvoch rokov. V prípade preukázania nepriaznivých následkov fyzického alebo psychického charakteru doba výkonu trestu môže byť predĺžená až na obdobie troch rokov. Okrem trestnoprávnych sankcií porušenie dôstojnosti zamestnanca zakladá aj možnosť uloženia pokuty až do výšky 20 000 EUR. Za pozitívne možno hodnotiť, že slovinský Zákonník práce výslovne zakotvuje pojem sexuálneho násillia a iných foriem obťažovania a mobbingu.

Šikanovanie sa v niektorých zahraničných úpravách zakotvuje pod pojem morálneho obťažovania. Napríklad francúzsky Zákonník práce v článku L. 1152-1 zakotvuje zákaz morálneho obťažovania zamestnanca.¹⁰ Podľa Zákonníka práce Francúzska žiadny zamestnanec nesmie trpieť opakovaným správaním morálneho obťažovania, ktorého cieľom je alebo môže byť zhoršenie pracovných podmienok zamestnanca a ktoré môžu poškodiť jeho individuálne práva a dôstojnosť, ako aj ovplyvniť jeho zdravie a profesijnú kariéru. V zmysle francúzskeho Zákonníka práce žiadny zamestnanec nesmie byť postihnutý za to, že sa odmietol podrobiť opakovanému morálnemu obťažovaniu, alebo preto, že zhromaždil

⁹ BRINKMANN, R. D. *Mobbing, Bullying, Bossing: Treibjagd am Arbeitsplatz: Erkennen, Beeinflussen und Vermeiden systematischer Feindseligkeiten*. 1. Aufl. Heidelberg: Sauer, 1995. 188 s. ISBN 978-3-7938-7133-0.

¹⁰ *Zákonník práce Francúzska L. 1152-3*.

dôkazy o výskyte takýchto správani. V článku L. 1152-3 Zákonník práce Francúzska zakazuje skončenie pracovného pomeru z dôvodov, ktoré súvisia s činmi morálneho obťažovania zamestnanca. Zamestnávateľom pritom ukladá konkrétne právne povinnosti v záujme predchádzania morálneho obťažovania na pracovisku, porušenie ktorých zakladá zodpovednosť za skutky morálneho obťažovania na pracovisku, ktorých sa dopustili ich zamestnanci. Súčasne sú zamestnávatelia povinní zabrániť ujám zamestnancov na ich duševnom zdraví a rizikám spojeným s morálnym obťažovaním. Morálne obťažovanie je podľa francúzskej právnej úpravy obsahovou súčasťou skutkovej podstaty trestného činu podľa Trestného zákona, s možnosťou peňažného trestu až do sumy 15 000 EUR pre jednotlivca a pokuty až do výšky 75 000 EUR pre právnickú osobu.

Aj keď Spolková republika Nemecko nemá osobitnú úpravu o mobbingu na pracovisku, v súdnej judikatúre sa mobbing vymedzuje ako systematické Anfeiden (útoky), šikanovanie alebo diskriminácia medzi zamestnancami navzájom alebo zo strany nadriadeného zamestnanca.¹¹ Podľa nemeckej judikatúry mobbing na pracovisku sa vyznačuje opakovaným, nepriateľským, nedôstojným, ponižujúcim konaním, následkom ktorého obeť utrpí často psychosomatické zdravotné ťažkosti, vedúce až k psychickému poškodeniu zdravia.¹²

V právnej veci 90bA131/11x zo dňa 26. 11. 2012 Spolkového pracovného súdu išlo o mobbing na pracovisku. Žalobca pociťoval mobbing na pracovisku tým, že bol zo strany svojich kolegov vylučovaný z kolektívu. Príčinu mobbingu videl v tom, že v pracovnom kolektíve bol absolútnym abstinentom, nepil alkohol. V posledných troch rokoch trvania pracovného pomeru nebol pozvaný k spoločným oslavám s druhými kolegami. Zo strany svojich kolegov bol často predmetom neslušných poznámok, čo vnímal ako obťažovanie. Spolukolegovia sa voči nemu dopúšťali aj počítačovej manipulácie, s uverejnením perverzných poznámok na žalobcu. Žalobca sa stal na dlhší čas dočasne práceneschopným. V uvedenom spore žalobca vysúdil nielen bolestné, ale aj náhradu škody. Podľa rozhodnutia Krajinského súdu Thüringen 5 Sa 403/00 zo dňa 10. 04. 2001 mobbing predstavuje pokračujúcu Anfeidung, šikanózne alebo diskriminujúce konanie, ktoré je zamerané predovšetkým voči osobnostným právam zamestnanca. Mobbing na pracovisku sa však z hľadiska svojich

¹¹ Rozhodnutie nemeckého Spolkového pracovného súdu 7 ABR 14/96 [1997-01-15].

¹² Rozhodnutie nemeckého Spolkového pracovného súdu 7 ABR 14/96 [1997-01-15].

právných a sociálnych dôsledkov dotýka aj iných práv, akými sú právo na dôstojnosť zamestnanca a právo na ochranu zdravia.

V právnej veci Spolkového pracovného súdu 8 AZR 593/06 zo dňa 25. 10. 2007 žalobca bol 1. decembra 1990 vymenovaný za prvého obehárzta na neurochirurgickej klinike. V roku 2001 bolo vypísané výberové konanie na vedúceho neurochirurgickej kliniky. Následkom mobbingu zo strany vedúceho spolukolegu na pracovisku žalobca ochorel. Súd konštatoval porušenie osobnostných práv zamestnanca a rozhodol o nároku na bolestné.

Mobbing podľa švajčiarskeho pracovného práva predstavuje poškodenie osobnosti zamestnanca podľa článku 328 OR.

V pracovnom práve USA je už vyše 30 rokov ustálená judikatúra, ktorá vychádza z toho, že obťažovanie môže byť diskrimináciou. Protiprávne postupy tohto typu možno rozdeliť do dvoch skupín. Jednou z nich je tzv. quid pro quo harassment, prisľúbenie výhod alebo hrozba nevýhodami ako odpoveď na určité správanie vzťahujúce sa na znak diskriminácie. Za hostile environment harassment sa považuje zavinené správanie sa zo strany zamestnávateľa (tretej osoby), ktoré vytvára také pracovné prostredie, „v ktorom ľahšie dochádza k obťažovaniu vzťahujúcemu sa na určitý znak diskriminácie.“¹³ Zatiaľ čo prvý typ obťažovania je právne významný pri sexuálnom obťažovaní (t.j. prisľúbenie výhod), možno druhý typ obťažovania (hrozba nevýhodami) uplatniť aj na iné znaky diskriminácie. V praxi pritom ide popri diskriminácii na základe pohlavia najčastejšie o rasovú diskrimináciu. Prípady rasovej diskriminácie boli aj prvými prípadmi, na základe ktorých bol americkými súdmi vyvinutý právny model „hostile environment“.

Vnútroštátna úprava šikany

Šikana v pracovnoprávných vzťahoch predstavuje zásah do práva na ľudskú dôstojnosť. Právo na ľudskú dôstojnosť ochraňuje aj Ústava Slovenskej republiky v článku 19.

Zamestnanec – obeť šikanovania – znáša následky, ktoré spočívajú v zhoršení jeho psychického alebo fyzického zdravia. V prevencii proti šikanovaniu na pracovisku veľmi účinne preventívne pôsobí článok 36 Ústavy Slovenskej republiky, podľa ktorého majú všetci zamestnanci právo na bezpečné a uspokojivé pracovné podmienky.

¹³ *The Civil Rights Act of 1964; a Holman v. Indiana 82 FEP Cases 1287 [2000-05-01].*

Konkrétny výkon uvedeného ústavného práva garantuje najmä Zákoník práce v systematickej časti ochrany práce, ako aj zákon č. 124/2006 Z.z. o ochrane zdravia. Porušenie týchto zákonných povinností zamestnávateľa, ale aj zamestnanca, má za následok pracovnoprávnu zodpovednosť zamestnávateľa, ako aj pracovnoprávnu zodpovednosť zamestnanca. Mobbing ako taký nie je podľa slovenskej právnej úpravy trestným činom, ale jednotlivé konania v rámci uskutočňovania mobbingu na pracovisku môžu naplňovať skutkovú podstatu viacerých trestných činov. Problematické je však v trestnom konaní preukázať mobbing, čo nie je jednoduché.

Ak chápeme mobbing na pracovisku ako výrazný zásah do súkromného života a osobnostných práv, popri Ústave Slovenskej republiky právne účinnú ochranu zamestnanca garantuje § 11 Občianskeho zákonníka, ktorý zakotvuje ochranu osobnostných práv oprávnenej osoby, vrátane ochrany dobrej povesti.

Pojem mobbing

Slovo mobbing je odvodené z anglického slovesa „to mob“ (niekoho hlučne napádať, urážať, dotierať, útočiť).¹⁴ Používané ako substantívum sa môže „the Mob“ preložiť ako „zberba, chasa, banda, čeliadka, háved“. Okrem toho v angličtine nájdeme pojem „mob law“, ktorý možno postaviť na roveň slovu „lynčovanie“.

Pojem „mobbing“ v latinčine, „mobile vulgus“, označuje vrtkavú masu, rozvášnenú masu ľudí. Švédsky lekár Peter-Paul Heinemann prevzal túto terminológiu na opis správania detí na školskom dvore. Jeho štúdie vykonané v 60. a 70. rokoch minulého storočia vysvetľujú a systematizujú skupinové správanie detí, ktoré má znaky hrubosti a zachádza tak ďaleko, že dotknuté dieťa sa môže dostať do sociálnej situácie, ktorá môže niekedy viesť až k samovražde.¹⁵ Na to nadviazal Heinz Leymann, zakladateľ moderného ponímania mobbingu, ktorý používa tento pojem, aby

¹⁴ Porovnaj ESSER, A. a M. WOLMERATH. *Mobbing und psychische Gewalt: Der Ratgeber für Betroffene und ihre Interessenvertretung*. 8. unbearb. u. aktualis. Aufl. Frankfurt am Main: Bund, 2011, s. 22. ISBN 978-3-7663-6018-2; NEUBERGER, O. *Mobbing: Übel mitspielen in Organisationen*. 3. verb. u. erw. Aufl. München; Mering: Rainer Hampp, 1999, s. 2. ISBN 978-3-87988-339-4; a RESCH, M. *Wenn Arbeit krank macht*. 1. Aufl. Frankfurt am Main; Berlin: Ullstein, 1994, s. 88. ISBN 978-3-548-27809-4.

¹⁵ LEYMAN, H. Hrsg. *Der neue Mobbing-Bericht: Erfahrungen und Initiativen, Auswege und Hilfsangebote*. 1. Aufl. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1995, s. 14. ISBN 978-3-499-13567-5.

opísal podobné procesy v pracovnom svete dospelých.¹⁶ Všimol si, že príčiny psychického zaťaženia zamestnancov často nespočívajú v ich osobe, ale v prevádzkových podmienkach pracovného prostredia. Tento poznatok bol východiskovým bodom pre jeho výskum, ktorý uskutočnil vo Švédsku na konci 70. až 80. rokov minulého storočia a ktorého výsledky publikoval najmä po roku 1984.¹⁷ Predovšetkým v roku 1993 Rowohltom vydané dielo „Mobbing, psychoteror na pracovisku, a ako sa proti tomu možno brániť“ spôsobilo, že sa aj širšia odborná a vedecká literatúra začala zaoberať týmto fenoménom.

Podľa Leymanna sa pod mobbingom chápe konfliktami zaťažená komunikácia na pracovisku medzi kolegami alebo medzi nadriadenými a podriadenými zamestnancami, pri ktorej sa napadnutá osoba systematicky (často) a v priebehu dlhšieho času utláča.

Teda pojmovým znakom mobbingu je, že sa uskutočňuje systematicky alebo často a trvá dlhší čas. Zamestnanec je zo strany jednej alebo viacerých osôb priamo alebo nepriamo napádaný, s cieľom alebo efektom vylúčenia z pracovného vzťahu, a to pociťuje ako diskrimináciu.¹⁸ Podľa nemeckej judikatúry je mobbing širším pojmom ako šikana, pretože pod pojem mobbingu zahrňuje aj šikanu, obťažovanie alebo diskrimináciu zamestnanca, ak uvedené formy mobbingu trvajú dlhší čas, sú systematické alebo aspoň časté a medzi jednotlivými prejavmi mobbingu voči zamestnancovi je časová aj vecná súvislosť. Tak napríklad obťažovanie môže byť v zmysle vyššie uvedeného len obťažovaním, tak, ako ho vymedzuje antidiskriminačný zákon, ale môže byť aj mobbingom, ak trvá dlhší čas, je časté alebo systematické. Domnievame sa však, že aj šikana zamestnanca musí zodpovedať uvedeným právnym charakteristikám mobbingu, aj keď, na druhej strane, ak šikanu chápeme ako zneužitie určitého konkrétneho subjektívneho práva, tá by sa nemusela za každých okolnos-

¹⁶ LEYMANN, H. Hrsg. *Der neue Mobbing-Bericht: Erfahrungen und Initiativen, Auswege und Hilfsangebote*. 1. Aufl. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1995, s. 14. ISBN 978-3-499-13567-5.

¹⁷ LEYMANN, H. Hrsg. *Der neue Mobbing-Bericht: Erfahrungen und Initiativen, Auswege und Hilfsangebote*. 1. Aufl. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1995, s. 14 a nasl. ISBN 978-3-499-13567-5; a BRINKMANN, R. D. *Mobbing, Bullying, Bossing: Treibjagd am Arbeitsplatz: Erkennen, Beeinflussen und Vermeiden systematischer Feindseligkeiten*. 1. Aufl. Heidelberg: Sauer, 1995, s. 12 a nasl. ISBN 978-3-7938-7133-0.

¹⁸ LEYMANN, H. Hrsg. *Der neue Mobbing-Bericht: Erfahrungen und Initiativen, Auswege und Hilfsangebote*. 1. Aufl. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1995, s. 18. ISBN 978-3-499-13567-5.

tí opakovať, hoci opakovanie šikanózných konaní je v aplikačnej praxi príliš časté.

Mobbing je negatívny proces v pracovnom prostredí, v ktorom sa deštruktívne úkony rôzneho druhu opakujú a počas dlhšieho obdobia smerujú voči jednotlivcovi. Zamestnanec ich pociťuje ako obmedzenie a zraňovanie svojej osoby. Nebrzdený priebeh takýchto útokov nepriaznivo ovplyvňuje jeho psychickú pohodu a zdravie, s následkom zvyšovania izolácie od iných, a tým aj jeho vyčlenenia na pracovisku. Takýto stav spravidla končí stratou doterajšieho profesijného pôsobiska alebo pracovnej pozície.

Aj podriadení zamestnanci môžu smerovať mobbing voči svojmu nadriadenému zamestnancovi. V literatúre sa označuje termínom stafing.¹⁹

Pojem mobbing nemecký Spolkový pracovný súd po prijatí antidiskriminačného zákona spojil aj s pojmom obťažovanie. Obťažovanie je znevýhodnenie, ak neželané spôsoby správania, ktoré súvisia s príslušným dôvodom,²⁰ zapríčinia, že je narušená dôstojnosť dotknutej osoby a vytvára sa prostredie poznačené zastrášaním, osočovaním, ponižovaním, pokorením alebo urážaním. Nemecký Spolkový pracovný súd definoval šikanovanie ako systematické nepriateľské správanie, obťažovanie a diskrimináciu, s cieľom systematicky uškodiť inej osobe s ohľadom na jej pocit sebahodnoty. Na základe aktuálnej nemeckej judikatúry šikanovanie predpokladá pretrvávajúci výskyt protiprávných skutkov alebo systematické obťažovanie, porušenie zákonných práv dotknutej osoby, jej zdravia, osobnosti alebo majetku a jednosmerný charakter procesu šikanovania. K protiprávnym zásahom dochádza jednosmerne, len voči dotknutej osobe.

Podľa nemeckej judikatúry pojem mobbingu prekračuje obsahový rámec pojmu obťažovania. Pri mobbingu musí ísť o viac na seba nadväzujúcich mobbingových konaní. Zamestnanec je oprávnený na súde sa domáhať, aby zamestnávateľ plnil svoje povinnosti vo vzťahu k pracov-

¹⁹ Porovnaj *Rozhodnutie nemeckého Spolkového pracovného súdu 7 ABR 14/96* [1997-01-15]; a porovnateľná definícia v *Rozhodnutí Spolkového súdneho dvora III ZR 277/01* [2002-08-01].

²⁰ § 1 *Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz (AGG)* má nasledovné znenie: „Cieľom zákona je zabrániť alebo odstrániť znevýhodnenia z dôvodov rasy alebo z dôvodu etnického pôvodu, pohlavia, náboženstva alebo svetonázoru, zdravotného postihnutia, veku alebo sexuálnej identity.“

ným podmienkam, ktoré by eliminovali alebo vylučovali mobbing na pracovisku.²¹

Mobbing predpokladá sociálny konflikt, pod ktorým sa chápe interakcia medzi minimálne dvomi navzájom nezávislými aktérmi, v rámci ktorej sa každý pokúša zrealizovať zdánlivo alebo skutočne nezlučiteľné plány konania a pri ktorej si je najmenej jeden aktér vedomý stavu súperenia.²² Pre existenciu konfliktu stačí, ak niekto niekoho iného pociťuje ako ohrozenie pre svoju vlastnú prácu, pre svoje vlastné pracovisko, hoci to nezodpovedá skutočnosti, a druhá strana nemá takýto pocit.²³ Vnímanie konfliktu existuje len na jednej strane. Osoba konfrontovaná s takouto situáciou sa čuduje správaniu toho druhého a nevie, prečo sa tento k nej určitým spôsobom správa (napr. neodpovedanie na pozdrav).

Znaky mobbingu

Mobbing vykazuje určité charakteristiky, medzi ktoré patria:²⁴

1. systematické útoky;
2. množstvo útokov;
3. útoky trvajúce dlhší čas;
4. nepriateľskosť útokov;
5. slabosť (poddajnosť) napádaného;
6. vyčlenenie dotknutého – „vylúčenie z pracovného pomeru“.

Jednotlivé znaky mobbingu nemajú vzhľadom na ich význam rovnakú váhu. Časový moment (znak č. 3) je menej závažný ako nepriateľskosť, resp. deštruktívnosť konaní (znak č. 4), ako aj vyčlenenie dotknutého.

²¹ *Rozhodnutie nemeckého Spolkového pracovného súdu 8 AZR 593/06* [2007-10-25].

²² HAGE, M. a J. HEILMANN. *Mobbing – ein modernes betriebliches Konfliktfeld. Betriebs-Berater*. 1998, Jg. 53, Nr. 14, s. 742-743. ISSN 0340-7918.

²³ HAGE, M. a J. HEILMANN. *Mobbing – ein modernes betriebliches Konfliktfeld. Betriebs-Berater*. 1998, Jg. 53, Nr. 14, s. 743. ISSN 0340-7918; vid' tiež ESSER, A. a M. WOLMERATH. *Mobbing und psychische Gewalt: Der Ratgeber für Betroffene und ihre Interessenvertretung*. 8. unbearb. u. aktualis. Aufl. Frankfurt am Main: Bund, 2011, s. 56. ISBN 978-3-7663-6018-2.

²⁴ LEYMAN, H. *Mobbing: Psychoterror am Arbeitsplatz und wie man sich dagegen wehren kann*. 13. Aufl. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1993. 186 s. ISBN 978-3-499-13351-0; a WOLMERATH, M. *Mobbing und Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz*. In: M. WOLMERATH a A. ESSER, Hrg. *Werkbuch Mobbing: Offensive Methoden gegen psychische Gewalt am Arbeitsplatz*. 1. Aufl. Frankfurt am Main: Bund, 2012, s. 302. ISBN 978-3-7663-6110-3.

tého (znak č. 6).²⁵ Kto je vystavený mobbingu, pociťuje to spravidla bezprostredne a hneď, aj keď systematika skrývajúca sa za jednotlivými prejavmi mobbingu nie je vždy rozpoznateľná alebo konflikt vyvolávajúci mobbing ostáva ukrytý. Aby sa človek cítil, že sa s ním jedná nespravodlivo alebo je vyčlenený, nie je potrebné, aby útoky trvali dlhšie obdobie.²⁶

Mobbing sa ďalej vyznačuje tým, že jeho prejavy trvajú dlhší čas (znak č. 3). V literatúre sa uvádza, že by takéto konanie malo trvať šesť mesiacov. Nebolo by z hľadiska praxe, ale ani teórie správne, aby sa pri naplnení skutkovej podstaty mobbingu nevyhnutne vyžadovalo trvanie mobbingu šesť mesiacov. V závislosti od intenzity mobbingových prejavov, ako aj od okolností konkrétneho individuálneho prípadu (napr. zdravotná situácia osoby dotknutej mobbingom) môže stačiť niekoľko týždňov, aby bolo možné hovoriť o „dlhšom období“. Jadrom mobbingu je vyčlenenie osoby dotknutej mobbingom (znak č. 6). Byť vyčlenený je každodennou skúsenosťou osoby dotknutej mobbingom.²⁷ Zahŕňa sociálnu izoláciu, ako aj stratu medziľudského rešpektu, odklon od obvyklého medziľudského spolužitia a častokrát aj stratu zamestnania.²⁸ Podľa nemeckej judikatúry o mobbingu na pracovisku ide nielen vtedy, ak v pozícii mobbera je sám zamestnávateľ, ale aj vtedy, ak firmu organizuje tak, že neprijme potrebné opatrenia, ktoré by vylúčili poškodenie osobnostných práv zamestnanca.²⁹ Mobbingom na pracovisku sa poškodzuje alebo ohrozuje dôstojnosť osoby – zamestnanca. Podľa nemeckého práva je obeť mobbingu oprávnená na súde požadovať od zamestnávateľa náhradu škody v prípade nečinnosti zamestnávateľa alebo pri jeho neúčinnnej intervencii. Náhradu škody tvoria náklady na terapiu, náklady na zastupovanie pred súdom a bolestné. Ak je mobbing diskrimináciou z niekto-

²⁵ Vid' tiež ESSER, A. a M. WOLMERATH. *Mobbing: Der Ratgeber für Betroffene und ihre Interessenvertretung*. 3. überarb. Aufl. Frankfurt am Main: Bund, 1999, s. 25-79 a nasl. ISBN 978-3-7663-2962-2.

²⁶ Vid' tiež ESSER, A. a M. WOLMERATH. *Mobbing und psychische Gewalt: Der Ratgeber für Betroffene und ihre Interessenvertretung*. 8. unbearb. u. aktualis. Aufl. Frankfurt am Main: Bund, 2011, s. 27 a 80. ISBN 978-3-7663-6018-2; a NEUBERGER, O. *Mobbing: Übel mit-spielen in Organisationen*. 3. verb. u. erw. Aufl. München; Mering: Rainer Hampp, 1999, s. 19. ISBN 978-3-87988-339-4.

²⁷ Vid' tiež ESSER, A. a M. WOLMERATH. *Mobbing und psychische Gewalt: Der Ratgeber für Betroffene und ihre Interessenvertretung*. 8. unbearb. u. aktualis. Aufl. Frankfurt am Main: Bund, 2011, s. 58. ISBN 978-3-7663-6018-2.

²⁸ Vid' tiež ESSER, A. a M. WOLMERATH. *Mobbing und psychische Gewalt: Der Ratgeber für Betroffene und ihre Interessenvertretung*. 8. unbearb. u. aktualis. Aufl. Frankfurt am Main: Bund, 2011, s. 58. ISBN 978-3-7663-6018-2.

²⁹ *Rozhodnutie Krajského pracovného súdu Thüringen 5 Sa 403/20* [2001-04-10].

rého z diskriminačných dôvodov, uplatňujú sa tiež náhrady podľa anti-diskriminačného zákona.

V Správe o stave právnej regulácie proti mobbingu zo dňa 28. júna 2011, ktorú prijala Národná rada a predložila vláde SRN, sa mobbing označuje ako „Angriff“ na psychické a fyzické zdravie mobbovaného pomocou šikany pretrvávajúcej voči tej istej mobbovanej osobe po dobu cca šesť mesiacov.³⁰

Medzi osobitné prejavy mobbingu na pracovisku patria neoprávnená výpoveď, neoprávnené preloženie zamestnanca, sexuálne obťažovanie, ohováranie, ponižovanie zamestnanca rôznym spôsobom.

Dôsledkom mobbingu na pracovisku je sociálna izolácia zamestnanca a intenzívna kontrola.

Pri mobbingu na tej istej hierarchickej úrovni, ako aj voči nadriadeným sa často obmedzia, alebo dokonca úplne zrušia možnosti komunikácie. Najmä ovplyvňovanie kolegov v práci môže viesť k tomu, že sa niektorý kolega, resp. nadriadený izoluje, a tak sa mu odoberie možnosť dorozumievania sa s ostatnými.

V Japonsku sa vyskytuje nová forma mobbingu, ktorá sa označuje ako „Power Harassment“, ktorá predpokladá vyžadovanie mimoriadnych a namáhavých prác až nemilosrdným spôsobom a s využitím telesného násilia.³¹

Mobbing možno považovať za extrémnu formu psychosociálnej záťaže na pracovisku. V tomto smere možno hovoriť aj o psychickom obťažovaní na pracovisku. Pod tým sa chápe obmedzovanie psychického druhu, ktoré má svoje príčiny v kontakte s ostatnými ľuďmi na pracovisku.³²

Bossing

Pokiaľ dochádza k mobbingu zo strany nadriadených zamestnancov voči podriadeným zamestnancom, používa sa pojem „bossing“. Možno ho vyjadriť aj slovami „zdravie ohrozujúce vodcovstvo“ a vychádza z vý-

³⁰ Správa o stave právnej regulácie proti mobbingu [2011-06-28].

³¹ SUMIDA, K. Mobbing in Japan. In: M. WOLMERATH a A. ESSER, Hrsg. *Werkbuch Mobbing: Offensive Methoden gegen psychische Gewalt am Arbeitsplatz*. 1. Aufl. Frankfurt am Main: Bund, 2012, s. 263. ISBN 978-3-7663-6110-3.

³² LEYMANN, H. *Mobbing: Psychoterror am Arbeitsplatz und wie man sich dagegen wehren kann*. 13. Aufl. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1993. 186 s. ISBN 978-3-499-13351-0.

skumov v Nórsku.³³ Autorom pojmu bossing je Nór S. Kile. Ide o zastrašovanie a znižovanie dôstojnosti zamestnanca alebo zamestnancov zo strany nadriadeného, ktoré môže mať za následok fyzické, duševné, morálne alebo sociálne ublíženie zamestnancovi. Agresor – nadriadený zamestnanec sa snaží o udržanie moci, pričom jeho cieľom je narušiť pracovnú atmosféru a chuť zamestnanca buď preto, aby zdôraznil³⁴ svoje hierarchické postavenie, alebo preto, aby zamestnanec odišiel dobrovoľne, bez toho, aby mu bola vyplatená finančná kompenzácia.³⁵

Ako „staffing“ sa zase označuje šikanovanie nadriadeného zamestnanca zo strany podriadených zamestnancov.³⁶

Šikana – mobbing ako druh zneužitia práva

Súladne s Lubym vychádzame z názoru, že šikana je formou zneužitia práva. Do rozporu s objektívnym právom sa oprávnený subjekt dostáva vo fáze výkonu svojho subjektívneho práva alebo právnej povinnosti. Napríklad, v prípade šikany zo strany zamestnávateľa dochádza k zneužitiu pokynového práva zamestnávateľa. Ak šikanu na pracovisku uskutočňujú radoví zamestnanci voči svojmu kolegovi, zneužívajú svoju povinnosť pracovať zodpovedne a riadne podľa svojich síl, znalostí a schopností, povinnosť plne vyžívať pracovný čas a výrobné prostriedky na vykonávanie zverených prác a povinnosť dodržiavať právne predpisy vzťahujúce sa na prácu nimi vykonávanú, najmä predpisy o bezpečnosti a ochrane zdravia pri práci.

Domnievame sa, že niektoré druhy šikany nemusia byť len zneužitím subjektívneho práva v štádiu jeho výkonu, tak, ako zákaz zneužitia práva upravuje článok 2 Základných zásad Zákonníka práce, ako aj § 13 Zákonníka práce.

³³ BRINKMANN, R. D. *Mobbing, Bullying, Bossing: Treibjagd am Arbeitsplatz: Erkennen, Beeinflussen und Vermeiden systematischer Feindseligkeiten*. 1. Aufl. Heidelberg: Sauer, 1995, s. 12. ISBN 978-3-7938-7133-0.

³⁴ BARANCOVÁ, H. a R. SCHRÖNK. *Pracovné právo*. 1. vyd. Bratislava: Sprint 2, 2009, s. 585. ISBN 978-80-89393-11-4.

³⁵ KUBÁNI, V. Analýza výskytu negatívnych prejavov správania na pracovisku. In: V. KUBÁNI, ed. *Psychologická revue III*. [online]. 1. vyd. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2009, s. 37 [cit. 2014-04-07]. ISBN 978-80-8068-912-4. Dostupné na: http://www.pulib.sk/elpub2/FHPV/Kubani4/pdf_doc/kubani.pdf.

³⁶ SCHAUB, G., U. KOCH, R. LINCK, J. TREBER a H. VOGELSSANG. *Arbeitsrechts-Handbuch: Systematische Darstellung und Nachschlagewerk für die Praxis*. 14. neu bearb. Aufl. München: C. H. Beck, 2011. 2991 s. ISBN 978-3-406-61960-1, § 36 okraj. č. 43.

Pri niektorých druhoch šikanovania či mobbingu môže ísť o celkom štandardný protiprávny úkon toho, kto šikanuje. Jeho správanie je v rozpore s objektívnym právom, ktoré chráni napríklad základné ľudské právo na dôstojnosť každej osoby, základné ľudské právo na súkromný život zamestnanca, alebo porušuje zákaz neľudského zaobchádzania či zákaz otroctva a povinnej práce.

Skutočnosť, či šikana napĺňa skutkovú podstatu zneužitia práva alebo ide o bežný rozpor so zákonom, protiprávny úkon, má podstatný význam pri súdnej ochrane zamestnanca. Ak napríklad súd v prejednávanej veci usúdi, že k šikanovaniu na pracovisku došlo pri výkone subjektívneho práva alebo právnej povinnosti, uplatní právny model ochrany zamestnanca, aký platí v prípade diskriminácie. Tento záver vyplýva priamo zo znenia § 13 Zákonníka práce. Ak k šikanovaniu zamestnanca nedôjde pri výkone práva alebo povinnosti, nepôjde o zneužitie práva, ale o bežný protiprávny úkon a model procesnoprávnej ochrany bude kvalitatívne odlišný, bez obráteného dôkazného bremena, aké platí v prípadoch diskriminácie.

Šikana na pracovisku v praxi bude najčastejšie spĺňať právne charakteristiky pojmu zneužitia práva, ktoré Zákonník práce zakazuje nielen v článku 2 Základných zásad Zákonníka práce, ale aj v § 13 Zákonníka práce.

Ak skúmame šikanu na pracovisku ako jednu z foriem zneužitia práva, právne významnou je aj obsahová identifikácia pojmu zneužitia práva a zákazu zneužitia práva.

Zákaz zneužitia práva je obsiahnutý v článku 2 Základných zásad ZP. Zákaz zneužitia práva v oblasti pracovnoprávnych vzťahov dopĺňuje ZP príkazom vykonávať práva a povinnosti vyplývajúce z pracovnoprávnych vzťahov v súlade s dobrými mravmi. Ide o tzv. „pozitívnu hranicu výkonu práva“. Zákaz zneužitia práva predstavuje tzv. „negatívnu hranicu“ výkonu práv a povinností vyplývajúcich z pracovnoprávnych vzťahov.

Uvedené zákonné príkazy zakotvené v článku 2 Základných zásad Zákonníka práce, vyjadrené pozitívnym i negatívnym spôsobom, majú okrem svojich osobitostí aj spoločný právny základ – upravujú spôsob výkonu subjektívnych práv a povinností v oblasti pracovnoprávnych vzťahov. O výkon práva vylučujúci protiprávnosť ide iba vtedy, pokiaľ sa právo vykonáva v zákonných medziach určujúcich jeho obsah, pri zachovaní dobrých mravov a spôsobom zodpovedajúcim jeho určeniu. Ak sa právo vykonáva prekročením hraníc určujúcich jeho obsah, ide o exce-

sívne uplatnenie práva, ktoré je v príslušnej časti protiprávne. O výkon práva ide len vtedy, ak sa právo uplatňuje dovoleným spôsobom. Z tohto dôvodu objektívne právo podriaďuje výkon práv súladu s dobrými mravmi a negatívnou hranicou výkonu práva je zneužitie práva.

Sám pojem zneužitia práva veľmi úzko súvisí s obsahovým ohraničením subjektívneho práva, s jeho výkonom, ako aj s pojmom protiprávneho úkonu. Zákaz zneužitia práva súvisí aj s problémom obchádzania zákona v tom zmysle, že konkrétne prípady zneužitia práva navonok pôsobia ako obchádzanie zákona. Ak by medzi uvedenými pojmami bola obsahová identita, všeobecný zákaz zneužitia práva by nebol potrebný.

Pojem zneužitia práva sa najviac upína k výkonu subjektívnych práv.

Otázka odôvodnenosti zákonného zákazu zneužitia práva z teoretického hľadiska vyplýva zo vzťahu medzi zákonom stanoveným všeobecným typom správania oprávneného subjektu a jeho skutočným, konkrétnym správaním, realizujúcim subjektívne právo. Predpokladom výkonu práva, resp. hranicou jeho výkonu je, aby sa subjektívne právo realizovalo dovoleným spôsobom. „Výkon práva – ako poznamenáva Luby – je uskutočňovaním najrozmanitejších spoločenských predpokladov. Preto právo nemôže stanoviť jednu všeobecnú normu, ktorá by zahŕňala všetky prípady a spôsoby výkonu práva.“³⁷

V tom spočíva jeden z najdôležitejších dôvodov, prečo objektívne právo zakotvuje všeobecný zákaz zneužitia práva a výkon subjektívnych práv podriaďuje aj dobrým mravom. Zákaz zneužitia práva, zakotvený v článku 2 Základných zásad Zákonníka práce, predstavuje právnu normu, ktorej porušenie oprávneným subjektom je protiprávnym úkonom. Osobitosťou takéhoto protiprávneho úkonu je, že najčastejšie nevzniká porušením právnej povinnosti, ale vzniká pri výkone práva spôsobom, ktorý zákon zakazuje. Zákonník práce Slovenskej republiky zakazuje zneužitie práva nielen vo vzťahu k výkonu subjektívnych práv, ale aj vo vzťahu k výkonu právnych povinností.

V prípade zákonného príkazu vykonávať právo v súlade s dobrými mravmi dobré mravy nevystupujú ako interpretačná pomôcka, ale ako všeobecná hranica výkonu subjektívnych práv. Článok 2 Základných zásad Zákonníka práce upravuje spôsob výkonu práva, počítajúc s prípad-

³⁷ LUBY, Š. *Prevenčia a zodpovednosť v občianskom práve I.* 1. vyd. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1958, s. 327 a nasl. ISBN neuvedené.

mi, že subjekt môže právo vykonať aj nedovoleným spôsobom, v rozpore s dobrými mravmi.

Nie každé chybné použitie práva, ktoré je v rozpore s dobrými mravmi (č. 2 Zákonníka práce), je aj zneužitím práva. Na druhej strane, každé zneužitie práva je vždy konaním, ktoré je v rozpore s dobrými mravmi.

Ak je správanie oprávneného subjektu v rozpore s dobrými mravmi, právo môže byť zásadne vykonané, jeho výkon sa im však musí prispôbiť. Pri zneužití práva je výkon práva neprípustný.³⁸ Preto aj zákaz zneužitia práva má svoj špecifický význam. Upotrebiť právo na zlo si ťažko možno predstaviť bez uvedomovacieho procesu na strane toho, kto sa dopúšťa zneužitia práva. Pritom stupeň uvedomenia a protiprávneho správania môže byť rozličný. Zneužitie práva predstavuje určité zlo už preto, že je protiprávne, že oprávnená osoba využíva právo na škodu záujmov iných osôb.

Podľa rozhodnutia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. M Cdo 17/2008 objektívne právo predpokladá, že výkon subjektívneho vzťahu sa formálne uskutočňuje v medziach svojho práva, ale ak prostredníctvom jeho realizácie sleduje poškodenie druhého účastníka právneho vzťahu, ide síce o výkon práva, ale o chybný výkon práva. Takéto konanie je totiž realizované nie za účelom dosiahnutia výsledkov, ktoré má pozitívne právo v úmysle chrániť, ale len za tým účelom, aby sa formálne dosiahol súlad so zákonom. Preto je potrebné považovať takýto výkon práva, aj keď je formálne v súlade so zákonom, len za zdanlivý výkon práva. Jeho účelom nie je výkon práva, ale snaha poškodiť druhého účastníka právneho vzťahu.

Podľa súdnej judikatúry ČR za zneužitie výkonu práva treba považovať iba také správanie, ktorého cieľom nie je dosiahnutie účelu a zmyslu sledovaného právnou normou, ale ktoré je v rozpore s ustálenými dobrými mravmi a vedené s priamym úmyslom spôsobiť ujmu inému účastníkovi právneho vzťahu.³⁹

S problémom zneužitia práva bezprostredne súvisí šikana. Tak, ako je zneužitie práva osobitným druhom protiprávneho úkonu, aj šikana

³⁸ BIČOVSKÝ, J. K uplatnění pravidel socialistického soužití k zákazu zneužití práva k obohacení podle čl. VI, VII OZ a III druhá věta Zákonníku práce. *Socialistické soudnictvo*. 1971, č. 8.

³⁹ *Rozhodnutie Najvyššieho súdu Českej republiky sp. zn. 21 Cdo 992/99* [2000-06-28] [publikovaný v časopise Soudní judikatura pod č. 126/2000].

možno chápať ako osobitný druh zneužitia práva. Od ostatných prípadov zneužitia práva sa odlišuje tým, že jej pojmovým znakom je spôsobenie materiálnej alebo nemateriálnej ujmy a kvalifikovaný úmysel subjektu smerujúci ku spôsobeniu takejto ujmy. Preto, aj keď nie je zákaz šikany výslovne upravený v Zákonníku práce, ide o kvalifikovaný „výkon práva“, ktorý je v rozpore s dobrými mravmi.

Zneužitie práva vo forme šikany je taký výkon práva, ktorý sa uskutočňuje zámerné preto, aby došlo k poškodeniu druhého účastníka právneho vzťahu a aby mu týmto „výkonom“ práva bola spôsobená ujma. Preto aj zákaz šikany v pracovnoprávných vzťahoch sa zakladá na morálne závadnom, zavrhnutiahodnom zámere, a nie na tom, že sleduje spôsobenie ujmy inému účastníkovi. Pri zneužití práva sa prioritne sleduje zámer konajúceho subjektu, nie závažnosť právnych následkov. Závažnosť právnych následkov šikany má však podstatný význam pri určovaní výšky náhrady škody pri zodpovednosti za škodu. Zákaz šikany zakladá preto reprobáciu, ktorá nemá v prvom rade reštitučné, ale represívne ciele. Je motivovaná nie tak potrebou nápravy spôsobenej ujmy, ako predovšetkým potrebou potrestania iného účastníka právneho vzťahu. Už Luby považuje šikanu ako zneužívanie výkonu práva v rozpore s mravnými názormi spoločnosti za spoločensky nebezpečný a protiprávny čin. Preto pojmovým znakom šikany je spôsobenie ujmy a zámer k nemu smerujúci (*animus nocendi*).⁴⁰ Zámer je osobitne kvalifikovaný prípad zlého úmyslu (*dolus coloratus*), aj keď sa považuje a sankcionuje ako úmysel. Existencia zámeru je predpokladom založenia zodpovednosti z právneho titulu šikany. Zistenie zámeru v aplikačnej praxi nie je jednoduché, pretože patrí do vnútornej vôľovej sféry konajúceho a možno ho vyvodiť len z vonkajších okolností správania sa konajúceho. Aj keď je zámer konajúceho subjektu zvyčajne výlučným motívom šikanózneho výkonu práva, výkon práva je šikanózny aj vtedy, ak je zámer škodiť inému účastníkovi právneho vzťahu aspoň hlavným, podstatne prevažujúcim motívom konajúceho subjektu. Existenciu zámeru ustalať uje sudca. Šikanózny výkon práva je možný pri všetkých subjektívnych právach, vecných aj záväzkových právach.

Aj keď je doteraz veľmi málo súdnych rozhodnutí zaoberajúcich sa osobitne šikanou na pracovisku, obzvlášť možno spomenúť rozhodnutie Krajského súdu v Banskej Bystrici, ktorý sa v súvislosti s prejednávanou

⁴⁰ LUBY, Š. *Prevenčia a zodpovednosť v občianskom práve I*. 1. vyd. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1958, s. 335. ISBN neuvedené.

vecou vyjadril aj k pojmu šikanovania vo vzťahu k diskriminácii. V rozhodnutí uviedol, že „diskriminácia primárne spočíva v tom, že diskriminovaný zamestnanec je nositeľom určitého znaku. Ak je zamestnanec prenasledovaný z iného dôvodu, nemôže ísť o diskrimináciu, môže však ísť o šikanovanie.“⁴¹ Rovnako podľa tohto súdneho rozhodnutia aj rozpor s dobrými mravmi možno považovať za šikanovanie.

Preto zneužitie práva treba používať v právnej vede na označenie charakteristiky určitého osobitného druhu protiprávneho úkonu. Oprávnený subjekt sa ho dopúšťa tým, že v rámci zákonom dovoleného všeobecného typu správania využije konkrétne nedovolené formy správania.

K pojmu dobré mravy

Pojem dobré mravy úzko súvisí s pojmom morálka a mravnosť. Podľa staršej právnej literatúry je vzájomný vzťah medzi týmito pojmami „jedným z najobtiažnejších problémov právnej teórie.“⁴²

Právny vývoj v Európe a naň nadväzujúca aktuálna právna literatúra vo svojej prevažujúcej časti rozlišovala medzi pojmom „dobré mravy“ a pojmami „mravnosť“ a „morálka“, pričom pojem „slušnosť“ považovala za obsahovo identický pojem s pojmom „dobré mravy“.⁴³

Predovšetkým aplikačná prax ukázala, že nie všetky prípady správania sa oprávneného subjektu pri výkone subjektívneho práva v rozpore s morálkou možno považovať za správanie, ktoré je v rozpore s dobrými mravmi. Základným zmyslom príkazu správať sa v súlade s dobrými mravmi je vylúčiť pri výkone práva hrubé porušenie morálky, zabezpečiť elementárnu slušnosť pri výkone subjektívnych práv, resp. dodržať určité etické minimum pri výkone subjektívnych práv.⁴⁴

⁴¹ Rozhodnutie Krajského súdu v Banskej Bystrici sp. zn. 16CoPr/11/2012 [2013-08-13] [online]. 2014 [cit. 2014-04-07]. Dostupné na: <http://otvorenesudy.sk/decrees/721071>.

⁴² PLANIOL, M. a G. RIPERT. *Traité pratique de droit civil français*. 2e éd. Paris: L.G.D.J., 1952. ISBN neuvedené; HERZOG, H. *Zum Begriffe der „guten Sitten“ im bürgerlichen Gesetzbuche: Auf Grund einer Untersuchung des Verhältnisses von Sitte, Recht und Moral*. 1. Aufl. Breslau: M. & H. Marcus, 1910. 168 s. Heft 33. ISBN neuvedené; LOTMAR, Ph. *Der unmoralische Vertrag: insbesondere nach gemeinem Recht*. 1. Aufl. Leipzig: Duncker & Humboldt, 1896, s. 27. ISBN neuvedené; a KUBEŠ, V. *Smlouvy proti dobrým mravům*. 1. vyd. Brno; Praha: Orbis, 1933, s. 115. ISBN neuvedené.

⁴³ HERZOG, H. *Zum Begriffe der „guten Sitten“ im bürgerlichen Gesetzbuche: Auf Grund einer Untersuchung des Verhältnisses von Sitte, Recht und Moral*. 1. Aufl. Breslau: M. & H. Marcus, 1910, s. 2. Heft 33. ISBN neuvedené.

⁴⁴ NIPPERDEY, H. C. *Kontrahierungszwang und diktiert Vertrag*. 1. Aufl. Jena: G. Fischer, 1920, s. 60-61. ISBN neuvedené.

Šikanózný výkon práva je možné sankcionovať najmä založením zodpovednosti za škodu. Luby vo svojom diele pripúšťa aj možnosť použitia nutnej obrany a svojpomoci alebo konania v krajnej núdzi.⁴⁵

Správania proti dobrým mravom musí v sebe obsahovať prvky, ktoré dávajú zlý príklad.

Konanie v rozpore s dobrými mravmi a zneužitie práva sú podľa ustanovení o neplatnosti právnych úkonov postihnuté absolútnou neplatnosťou.

Aktuálna súdna judikatúra vymedzuje pojem dobrých mravov ako súhrn etických pravidiel, všeobecne zachovávaných a uznávaných zásad, ktorých dodržiavanie je nie raz zabezpečené i právnymi normami, tak, aby každé konanie bolo v súlade so všeobecnými morálnymi zásadami demokratickej spoločnosti.⁴⁶

Podľa rozhodnutia Najvyššieho súdu Českej republiky dobrými mravmi je súhrn spoločenských, kultúrnych a mravných noriem, ktoré v historickom vývoji osvedčujú svoju nemennosť, vystihujú podstatné historické tendencie, prijíma ich rozhodujúca časť spoločnosti a majú povahu základných noriem.⁴⁷

Predmet pracovnoprávneho úkonu sa prieči dobrým mravom, ak jeho obsah a účel je v danom mieste a v danom čase, poprípade s prihliadnutím k osobám účastníkov alebo iných subjektov pracovnoprávnych vzťahov v rozpore so všeobecne uznávanými názormi na vzťahy medzi zamestnávateľom a zamestnancom alebo medzi inými subjektmi pracovnoprávnych vzťahov, ktoré určujú, aký má byť obsah právneho úkonu, a to tak, aby zodpovedal základným zásadám mravnosti a aby týmto spôsobom vyjadroval princíp súladnosti pracovnoprávnych predpisov so širším celospoločenským poriadkom.⁴⁸

Preto nie všetky prípady správania sa oprávneného subjektu pri výkone subjektívneho práva v rozpore s morálkou možno považovať za správanie, ktoré je v rozpore s dobrými mravmi. Dobré mravy v právnom

⁴⁵ LUBY, Š. *Prevenčia a zodpovednosť v občianskom práve I.* 1. vyd. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1958, s. 327 a nasl. ISBN neuvedené.

⁴⁶ *Uznesenie Ústavného súdu Českej republiky sp. zn. II. ÚS 249/1997* [1998-02-26].

⁴⁷ *Rozhodnutie Najvyššieho súdu Českej republiky sp. zn. 3 Cdon 69/96* [1997-06-26] [publikovaný v časopise Soudní judikatura pod č. 62/1997].

⁴⁸ *Rozhodnutie Krajského súdu v Banskej Bystrici sp. zn. 16CoPr/11/2012* [2013-08-13] [online]. 2014 [cit. 2014-04-07]. Dostupné na: <http://otvorenesudy.sk/decrees/721071>.

slova zmysle slúžia ako tzv. pozitívna hranica výkonu subjektívnych práv a v právnej literatúre sa označujú ako právna morálka, ktorá, na rozdiel od morálky, určuje pre výkon subjektívnych práv určité „minimálne prahy morálky“ a má za sebou právo ako právnu garanciu, a požiadavky, ktoré kladie na oprávnený subjekt, sú na rozdiel od mravnosti podstatne zoslabené.

Na rozdiel od zneužitia práva zásadu *contra bonos mores* možno chápať viac objektívne. Zásadne sa nevyžaduje, aby si bol konajúci vedomý toho, že koná v rozpore s dobrými mravmi. V zneužití práva, v porovnaní so správaním, ktoré je v rozpore s dobrými mravmi, je viac prítomná subjektívna stránka, zavinenie, najčastejšie vo forme úmyslu.

Nie každé správanie sa oprávneného subjektu, ktoré je v rozpore s dobrými mravmi, je aj zneužitím práva. Na druhej strane však každé zneužitie práva je vždy správaním, ktoré je v rozpore s dobrými mravmi. Z vyššie uvedeného vyplýva, že zákonný príkaz vykonávať subjektívne práva i právne povinnosti v súlade s dobrými mravmi má právny zmysel popri všeobecnom zákaze zneužitia práva.

Šikana a diskriminácia

Ak chápeme šikanovanie ako formu zneužitia práva, ak aj nie je obsahovou súčasťou pojmu diskriminácia, pre šikanovanie na pracovisku platí rovnaký model procesnej ochrany ako v prípade diskriminácie zamestnanca. Na rozdiel od rôznych iných diskriminačných prejavov na pracovisku, pri šikanovaní môže a nemusí byť zamestnanec nositeľom určitého diskriminačného znaku, ktorý sám osebe je dôvodom pre diskrimináciu.

Šikanovanie v niektorých prípadoch môže vyúšťovať aj do diskriminácie, ak je založené na diskriminačných znakoch.

Šikanovanie na pracovisku sa nemusí viazať na niektorý z diskriminačných znakov.

Obťažovanie

Za diskrimináciu smernice Európskej únie považujú aj obťažovanie, sexuálne obťažovanie a pokyn na diskrimináciu. Ochrana pred obťažovaním na základe príkazu rovnakého zaobchádzania ako forma diskriminácie je pre pracovné právo EÚ a národné právne systémy členských štátov skutočne niečím novým, čo neobsahovali prvé smernice o zásade rovnakého zaobchádzania z dôvodu pohlavia. Aj keď európske pracovné právo

považuje obťažovanie za diskrimináciu, na rozdiel od štandardného modelu diskriminácie obťažovanie je porušením dôstojnosti osoby – zamestnanca a porušením práva na ochranu osobnosti konkrétneho zamestnanca. Práve v tejto svojej právnej charakteristike sa obsahovo prelná so šikanovaním zamestnanca.

Obťažovaním sú také neželané spôsoby správania, ktoré súvisia s niektorým znakom diskriminácie a sledujú alebo spôsobujú ohrozenie alebo porušenie dôstojnosti dotknutej osoby (zamestnanca). Pod ich vplyvom sa vytvorí prostredie poznačené zastrašovaním, osočovaním, ponižovaním, pokorovaním alebo urážaním.

V súvislosti so šikanovaním zamestnanca môže však ísť aj o taký druh obťažovania, ktoré nesúvisí s niektorým diskriminačným znakom. Takáto právna podoba obťažovania nebude tvoriť obsah diskriminácie, ale ak by táto podoba obťažovania napĺňala skutkovú podstatu zneužitia práva, platila by na ňu tá istá procesnoprávna ochrana ako aj pri porušení zásady rovnakého zaobchádzania podľa antidiskriminačného zákona.

Smernica 2006/54/ES podľa článku 2 bod 1 písm. c) za obťažovanie považuje situáciu, keď k neželanému správaniu súvisiacemu s pohlavím osoby dochádza s úmyslom alebo účinkom porušenia dôstojnosti osoby a vytvorenia zastrašujúceho, nepriateľského, ponižujúceho, zneuctujúceho alebo urážlivého prostredia.

Obťažovanie sa v zmysle článku 3 bod 3 smernice 2000/43/ES považuje za diskrimináciu, keď sa vyskytne neželané správanie, ktoré však súvisí s rasovým alebo etnickým pôvodom, s úmyslom alebo účinkom porušenia dôstojnosti osoby a vytvorenia zastrašujúceho, nepriateľského, zahanbujúceho, ponižujúceho alebo urážlivého prostredia.

Obdobným spôsobom zakotvuje pojem obťažovania aj Rámcová smernica 2000/78/ES vo vzťahu k diskriminačným znakom veku, zdravotného postihnutia, viery, náboženstva, svetonázoru, sexuálnej orientácie, rasy a etnickej príslušnosti.

Pre naplnenie pojmu obťažovania v zmysle antidiskriminačných smerníc musí byť daný príčinný vzťah medzi správaním sa obťažovateľa a niektorým z diskriminačných dôvodov, napríklad pohlavím, vekom, zdravotným postihnutím, vierou alebo náboženstvom alebo odlišnou sexuálnou orientáciou.

Pre naplnenie skutkovej podstaty obťažovania je potrebné, aby:⁴⁹

1. išlo o neželané správanie sa vo vzťahu k príslušnému zakázanému diskriminačnému znaku vo vzťahu k príslušnej osobe, ktoré musí kumulatívne spĺňať dva predpoklady:
 - a) uvedené neželané správanie sa poškodzuje dôstojnosť príslušnej osoby a
 - b) vytvára urážlivé, ponižujúce, zastrahujúce a zahanbujúce, resp. nepriateľské pracovné prostredie (hostile environment).

Či skutočne ide o neželané správanie sa, podstatne závisí od postoja adresáta, voči ktorému smeruje (obeť obťažovania). Pre danosť obťažovania sa však nevyžaduje, aby obťažovaná osoba musela klásť odpor voči obťažovateľovi, ale sa vychádza priamo z povahy správania sa obťažovateľa.

Na rozdiel od iných druhov diskriminácie, pri identifikácii obťažovania sa nevyžaduje porovnávanie s inými zamestnancami. Rozpor so zákonom spočíva v konaní samotnom, nie v porovnaní s inými konaniami. Konanie, ktoré je obťažovaním, nebude akceptovateľnejšie, ak by zamestnávateľ bez rozdielu urážal všetkých svojich zamestnancov.

Diskutabilným preto zostáva, prečo sa konanie zamestnávateľa považuje za rozdielne zaobchádzanie v závislosti od toho, či zamestnávateľ svojho zamestnanca uráža kvôli jeho veku, pohlaviu alebo iným znakom.⁵⁰ Preto sa domnievame, že obťažovanie by malo byť všeobecným znakom diskriminácie nielen pre všetky vyššie uvedené diskriminačné znaky, ale aj mimo diskriminačných znakov, kedy by obťažovanie už netvorilo súčasť diskriminácie. Bolo by síce zneužitím práva, ale nie diskrimináciou, a preto by naň bolo treba v zmysle § 13 ZP aplikovať rovnaký procesnoprávny model ako pri diskriminácii.

Sexuálne obťažovanie

Sexuálne obťažovanie zamestnanca môže naplňovať znaky šikany ako formy zneužitia práva. Zákaz sexuálneho obťažovania upravuje len smernica 2006/54/ES, pretože sexuálne obťažovanie sa viaže na taký druh obťažovania, ktoré má sexuálnu povahu a prislúcha pod zákaz dis-

⁴⁹ Tým, že sa tento typ obťažovania viaže na pracovné prostredie, z uvedeného znaku zahraničná odborná literatúra odvodzuje názov „hostile environment“.

⁵⁰ THÜSING, G. *Europäisches Arbeitsrecht*. 1. Aufl. München: C. H. Beck, 2008, s. 121 a nasl. ISBN 978-3-406-54877-2.

kriminácie podľa pohlavia. Preto právo Európskej únie v rámci všeobecnej úpravy ochrany pred diskrimináciou z dôvodu pohlavia osobitne upravuje sexuálne obťažovanie. Pre naplnenie skutkovej podstaty sexuálneho obťažovania sa vyžaduje ohrozenie alebo poškodenie dôstojnosti osoby – zamestnanca, ktoré sa môže uskutočniť rôznymi formami, verbálne, neverbálne, fyzicky aj psychicky.

Rámcová smernica 2000/70/ES, ani smernica 2000/43/ES sa nevtáňujú na problém sexuálneho obťažovania, pretože sexuálne obťažovanie spľňa charakteristiku skutkovej podstaty diskriminácie podľa pohlavia. Preto aj problém sexuálneho obťažovania zamestnancov s odlišnou sexuálnou orientáciou prislúcha do skutkovej podstaty diskriminácie podľa pohlavia. Ak napríklad obťažuje učiteľ mužského pohlavia študenta mužského pohlavia, ide o sexuálne obťažovanie, a tým aj diskrimináciu podľa pohlavia, nie o diskrimináciu z dôvodu odlišnej sexuálnej orientácie.

Sexuálne obťažovanie je diskrimináciou podľa pohlavia aj preto, pretože príslušnosť k pohlaviu je u danej osoby určujúcim faktorom, na základe ktorého je obťažovaná.

Sexuálne obťažovanie podľa článku 2 smernice 2006/54/ES znamená situáciu, keď dochádza k akejkoľvek forme nežiaduceho verbálneho, neverbálneho alebo telesného správania sa sexuálnej povahy, s úmyslom alebo účinkom porušenia dôstojnosti osoby, najmä pri vytvorení zstrašujúceho, nepriateľského, ponižujúceho, zneuctujúceho alebo urážlivého prostredia. Ide o nežiaduce správanie sexuálnej povahy na pracovisku alebo iné sexuálne založené správanie, ktoré ovplyvňuje dôstojnosť mužov a žien pri práci. Základnou charakteristikou sexuálneho obťažovania je, že je pre danú osobu nevítané. Ide aj o také správanie sa, ktoré je pre príslušnú osobu nevítané, nevhodné a urážlivé alebo ktoré môže byť druhým účastníkom pracovnoprávneho vzťahu oprávnené vnímané ako podmienka, resp. základ pre rozhodnutie, ktoré môže ovplyvniť výkon práv a povinností vyplývajúcich z pracovnoprávných vzťahov alebo takéto prejavy vytvárajú pre danú osobu zstrašovacie, nepriateľské alebo ponižujúce pracovné prostredie.

Sexuálna pozornosť sa stáva sexuálnym obťažovaním, ak pretrváva, aj keď bolo jasne dané najavo, že daná osoba ho považuje za neprístojné. Sexuálne obťažovanie sa od priateľského správania sa, ktoré je vítané a vzájomné, odlišuje svojou nežiaducou povahou, ponižujúcou dôstojnosť zamestnanca. Správanie sa sexuálnej povahy alebo iné správanie založe-

né na pohlaví, ktoré má dopad na dôstojnosť žien a mužov v práci, vrátane správania sa nadriadených kolegov, predstavuje neprípustné znížovanie dôstojnosti zamestnancov.

Keďže sexuálne obťažovanie predstavuje riziko aj pre zdravie a bezpečnosť, zamestnanci by sa mali zasadzovať za minimalizáciu tohto rizika. Podľa právneho stavu, zamestnanci by sa mali správať tak, aby predchádzali rizikám vzniku škôd na pracovisku. Obdobnú právnu povinnosť pre zamestnávateľa zakotvuje § 177 Zákonníka práce, podľa ktorého je zamestnávateľ povinný svojim zamestnancom zabezpečovať také pracovné podmienky, aby mohli riadne plniť svoje pracovné úlohy bez ohrozenia života, zdravia a majetku. Na strane zamestnávateľov orgány EÚ odporúčajú vytvoriť formálne postupy na prerokovanie prípadných sťažností zamestnancov, dotýkajúcich sa sexuálneho obťažovania na pracovisku, z ktorých by malo byť zjavné, že zamestnávateľ tieto excesy na pracovisku berie vážne.

Bolo by vhodné, aby samotní zamestnávatelia napríklad v pracovnom alebo inom vnútornom predpise zakotvili, že všetci zamestnanci majú právo na dôstojné zaobchádzanie, že sa sexuálne obťažovanie v práci nebude tolerovať a že zamestnanci sú oprávnení sa sťažovať proti sexuálnemu obťažovaniu. Eliminácii výskytu sexuálneho obťažovania na pracovisku by pomohlo aj rozšírenie doterajšieho katalógu povinností pre vedúcich zamestnancov. Na druhej strane, povinnosťou každého radového zamestnanca by mala byť pomoc pri zabezpečovaní takého pracovného prostredia, v ktorom by sa nevyskytovalo sexuálne obťažovanie. Zo strany orgánov EÚ sa odporúča, aby problém prevencie pred sexuálnym obťažovaním bol zahrnutý aj do procesu kolektívneho vyjednávania.

Pokyn na obťažovanie

Obťažovanie antidiskriminačný zákon definuje ako úmyselné alebo skutočné porušenie dôstojnosti a cti osoby alebo skupiny osôb vytvorením zstrašujúceho, nepriateľského, ponižujúceho, zneuctvujúceho alebo urážajúceho prostredia.

Podľa Rámцovej smernice aj pokyn na diskrimináciu či obťažovanie je diskrimináciou, t.j. aj obťažovaním. To isté by sa dalo povedať, že aj pokyn na šikanovanie ako pokyn vedúceho zamestnanca smerujúci k mobbingu je obťažovaním v zmysle antidiskriminačného zákona. Pokiaľ by išlo o obťažovanie ako súčasť diskriminácie, vychádzajúc z textu protidiskriminačných smerníc EÚ nie je potrebné, aby si osoba, ktorá dá-

va pokyn, bola vedomá svojho konania, ktoré je v rozpore so zákonom. Je sporné a zákon to zatiaľ nerieši, či pri existencii pokynu na diskrimináciu (obťažovanie) je právne významné, či osoba – adresát pokynu už tento pokyn splnil. Vychádzajúc zo skutočnosti, že už samotný pokyn na diskrimináciu je diskrimináciou, vykonanie či nevykonanie pokynu zo strany osoby, ktorá ho mala uskutočniť, by nemalo nič meniť na jeho diskriminačnej povahe. Už v samotnom obsahu pokynu je zakomponovaný prvok diskriminácie alebo nediskriminácie. Samotná skutočnosť, že napríklad nadriadený zamestnanec vydal pokyn k obťažovaniu však na druhej strane neznamená, že osoba, ktorá vydala pokyn, obťažuje práve osobu, ktorej prikáže vykonať takýto pokyn. Pokyn na obťažovanie druhého zamestnanca, tak, ako pokyn na diskrimináciu, by sa mal v zmysle práva EÚ, smernice 2000/78/ES, považovať za absolútne neplatný právny úkon a mal by byť napadnuteľný na súde.

Záver

Šikana na pracoviskách spočívajúca v rôznych formách násilia, ponižovania či obťažovania zamestnanca v pracovnoprávnom vzťahu sa v Slovenskej republike rok čo rok rozširuje. Pri relatívne vysokej miere nezamestnanosti stále klesá odvaha zamestnancov účinne sa brániť voči týmto protiprávnym postupom zamestnávateľa. Na strane vedúcich zamestnancov často rastie „záujem“ o túto formu ponižovania a obťažovania zamestnancov. V Slovenskej republike, až na ojedinelé výnimky, nie sú známe prípady zo súdnej praxe, ktoré by povzbudili zamestnancov k účinnejšej ochrane svojich práv, najmä svojej dôstojnosti. Za nepriaznivý stav vo vývoji šikanovania zamestnancov v rámci pracovnoprávných vzťahov môže aj existujúca pracovnoprávna úprava Zákonníka práce, ktorá neposkytuje optimálny a účinný právny model právnej ochrany zamestnanca voči šikanovaniu na pracovisku.

Resume

Šikanovanie zamestnancov v práci sa v podmienkach Slovenskej republiky stále rozširuje. Zamestnanci ako obeť šikanovania v zamestnaní len veľmi zriedka bránia svoje práva nielen voči zamestnávateľovi, ale aj na súde. Tým, že sa šikanovanie v zamestnaní veľmi ťažko preukazuje, aj napriek obrátenému dôkaznému bremenu, zamestnanci si netrúfajú využiť súdnu ochranu svojich práv. Podľa slovenskej pracovnoprávnej úpravy Zákonníka práce, ale aj antidiskriminačného zákona šikanovanie zamestnancov v práci treba považovať za formu zneužitia práva s uplatne-

ním takého modelu procesnoprávnej ochrany, aká platí v prípade diskriminácie. Tento právny záver vyplýva výslovne z § 13 Zákonníka práce. Použitie modelu rovnakej procesnoprávnej ochrany ako v prípade diskriminácie znamená, že v prípade vzniku súdneho sporu platí obrátené dôkazné bremeno, ktoré je na žalobcovi. Prax ukazuje, že je potrebné zlepšiť súčasnú pracovnoprávnú úpravu ochrany zamestnancov pred šikanovaním na pracovisku. Súčasná pracovnoprávna úprava je veľmi všeobecná, a tým aj málo účinná a nedostatočná.

Optimalizácia existujúceho právneho modelu právnej ochrany zamestnanca proti šikanovaniu na pracovisku by preventívne účinnejšie pôsobila v predchádzaní závažných konfliktov na pracoviskách, ktoré vyúsťujú do šikanovania zamestnancov a spôsobujú im často závažné ujmy na psychickom a fyzickom zdraví.

Zoznam bibliografických odkazov

Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz (AGG).

Americká moslimka vysúdila za šikanovanie v práci 5 miliónov dolárov. In: *Pluska.sk* [online]. 2012-05-06 [cit. 2014-04-07]. Dostupné na: <http://www.pluska.sk/krimi/zahranicne-krimi/americka-moslimka-vysudila-za-sikanovanie-praci-5-milionov-dolarov.html>.

BARANCOVÁ, H. a R. SCHRONK. *Pracovné právo*. 1. vyd. Bratislava: Sprint 2, 2009. 799 s. ISBN 978-80-89393-11-4.

BIČOVSKÝ, J. K uplatnění pravidel socialistického soužití k zákazu zneužití práva k obohacení podle čl. VI, VII OZ a III druhá věta Zákonníku práce. *Socialistické soudnictvo*. 1971, č. 8.

BRINKMANN, R. D. *Mobbing, Bullying, Bossing: Treibjagd am Arbeitsplatz: Erkennen, Beeinflussen und Vermeiden systematischer Feindseligkeiten*. 1. Aufl. Heidelberg: Sauer, 1995. 188 s. ISBN 978-3-7938-7133-0.

ESSER, A. a M. WOLMERATH. *Mobbing und psychische Gewalt: Der Ratgeber für Betroffene und ihre Interessenvertretung*. 8. unbearb. u. aktualis. Aufl. Frankfurt am Main: Bund, 2011. 297 s. ISBN 978-3-7663-6018-2.

ESSER, A. a M. WOLMERATH. *Mobbing: Der Ratgeber für Betroffene und ihre Interessenvertretung*. 3. überarb. Aufl. Frankfurt am Main: Bund, 1999. 392 s. ISBN 978-3-7663-2962-2.

- HAGE, M. a J. HEILMANN. Mobbing – ein modernes betriebliches Konfliktfeld. *Betriebs-Berater*. 1998, Jg. 53, Nr. 14, s. 742-747. ISSN 0340-7918.
- HERZOG, H. *Zum Begriffe der „guten Sitten“ im bürgerlichen Gesetzbuche: Auf Grund einer Untersuchung des Verhältnisses von Sitte, Recht und Moral*. 1. Aufl. Breslau: M. & H. Marcus, 1910. 168 s. Heft 33. ISBN neuvedené.
- Holman v. Indiana 82 FEP Cases 1287* [2000-05-01].
- KUBÁNI, V. Analýza výskytu negatívnych prejavov správania na pracovisku. In: V. KUBÁNI, ed. *Psychologická revue III*. [online]. 1. vyd. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2009, s. 32-79 [cit. 2014-04-07]. ISBN 978-80-8068-912-4. Dostupné na: http://www.pulib.sk/el-pub2/FHPV/Kubani4/pdf_doc/kubani.pdf.
- KUBEŠ, V. *Smlouvy proti dobrým mravům*. 1. vyd. Brno; Praha: Orbis, 1933. 316 s. ISBN neuvedené.
- LEYMANN, H. Hrsg. *Der neue Mobbing-Bericht: Erfahrungen und Initiativen, Auswege und Hilfsangebote*. 1. Aufl. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1995. 195 s. ISBN 978-3-499-13567-5.
- LEYMANN, H. *Mobbing: Psychoterror am Arbeitsplatz und wie man sich dagegen wehren kann*. 13. Aufl. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1993. 186 s. ISBN 978-3-499-13351-0.
- LOTMAR, Ph. *Der unmoralische Vertrag: insbesondere nach gemeinem Recht*. 1. Aufl. Leipzig: Duncker & Humbolt, 1896. 198 s. ISBN neuvedené.
- LUBY, Š. *Prevenca a zodpovednosť v občianskom práve I*. 1. vyd. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1958. 661 s. ISBN neuvedené.
- NEUBERGER, O. *Mobbing: Übel mitspielen in Organisationen*. 3. verb. u. erw. Aufl. München; Mering: Rainer Hampp, 1999. 248 s. ISBN 978-3-87988-339-4.
- NIPPERDEY, H. C. *Kontrahierungszwang und diktiertter Vertrag*. 1. Aufl. Jena: G. Fischer, 1920. 168 s. ISBN neuvedené.
- PLANIOL, M. a G. RIPERT. *Traité pratique de droit civil français*. 2e éd. Paris: L.G.D.J., 1952. ISBN neuvedené.
- RESCH, M. *Wenn Arbeit krank macht*. 1. Aufl. Frankfurt am Main; Berlin: Ullstein, 1994. 199 s. ISBN 978-3-548-27809-4.

- Rozhodnutie Krajského pracovného súdu Thüringen 5 Sa 403/20* [2001-04-10].
- Rozhodnutie Krajského súdu v Banskej Bystrici sp. zn. 16CoPr/11/2012* [2013-08-13] [online]. 2014 [cit. 2014-04-07]. Dostupné na: <http://otvorenesudy.sk/decrees/721071>.
- Rozhodnutie Najvyššieho súdu Českej republiky sp. zn. 21 Cdo 992/99* [2000-06-28] [publikovaný v časopise Soudní judikatura pod č. 126/2000].
- Rozhodnutie Najvyššieho súdu Českej republiky sp. zn. 3 Cdon 69/96* [1997-06-26] [publikovaný v časopise Soudní judikatura pod č. 62/1997].
- Rozhodnutie nemeckého Spolkového pracovného súdu 10 AZR 592/06* [2007-03-28].
- Rozhodnutie nemeckého Spolkového pracovného súdu 7 ABR 14/96* [1997-01-15].
- Rozhodnutie nemeckého Spolkového pracovného súdu 8 AZR 593/06* [2007-10-25].
- Rozhodnutie Spolkového súdneho dvora III ZR 277/01* [2002-08-01].
- SCHAUB, G., U. KOCH, R. LINCK, J. TREBER a H. VOGELSANG. *Arbeitsrechts-Handbuch: Systematische Darstellung und Nachschlagewerk für die Praxis*. 14. neu bearb. Aufl. München: C. H. Beck, 2011. 2991 s. ISBN 978-3-406-61960-1.
- Správa Európskeho parlamentu o mobbingu na pracovisku* [2001-07-16].
- Správa o stave právnej regulácie proti mobbingu* [2011-06-28].
- SUMIDA, K. Mobbing in Japan. In: M. WOLMERATH a A. ESSER, Hrsg. *Werkbuch Mobbing: Offensive Methoden gegen psychische Gewalt am Arbeitsplatz*. 1. Aufl. Frankfurt am Main: Bund, 2012, s. 261-268. ISBN 978-3-7663-6110-3.
- Švédsky zákon o pracovnom prostredí.*
The Civil Rights Act of 1964.
- THÜSING, G. *Europäisches Arbeitsrecht*. 1. Aufl. München: C. H. Beck, 2008. 366 s. ISBN 978-3-406-54877-2.
- Uznesenie Ústavného súdu Českej republiky sp. zn. II. ÚS 249/1997* [1998-02-26].

WOLMERATH. M. Mobbing und Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz.
In: M. WOLMERATH a A. ESSER, Hrsg. *Werkbuch Mobbing: Offensive Methoden gegen psychische Gewalt am Arbeitsplatz*. 1. Aufl. Frankfurt am Main: Bund, 2012, s. 301-310. ISBN 978-3-7663-6110-3.

Zákon o sociálnej modernizácii Francúzska.

Zákonník práce Francúzska L. 1152-3.

Prof. JUDr. Helena Barancová, DrSc.

Právnická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Kollárova 10
917 01 Trnava
Slovenská republika
dekan.prf@truni.sk

Basic Questions of Civil Liability for Nuclear Damage in Slovakia¹

Marianna Novotná

Abstract: *The nuclear liability regime currently in force in Slovakia governs liability on the system of civil law. The roots of the historical development of the Slovak nuclear liability legislation can be dated back to 1995 when the Slovak Republic acceded to Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage.² The Vienna Convention as one of the fundamental international conventions regulating the issues of liability for damages caused as a result of a nuclear incident has promoted a special régime (nuclear liability régime) founded on several principles which had become binding rules for respective contracting parties over the preceding half-century. The fundamental principles established by Vienna Convention directly or indirectly implemented at the Slovak national level include the following: exclusive liability of the operator of nuclear installation, strict liability of the operator, limitation of damages in amount and time, exclusive jurisdiction and mandatory financial coverage. The paper deals with the Slovak nuclear liability legislation established on the basis thereof, taking account of the specifics of the implementation process, formulation and interpretation of the Slovak nuclear liability legal rules and reviewing the variance from the requirement to meet the compatibility standard in this field.*

Key Words: *Nuclear Liability; Principles of Nuclear Liability; Slovak Nuclear Law; Nuclear Damage; Nuclear Power Plant; Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage; the Slovak Republic.*

¹ The paper has been elaborated within the grant project VEGA No. 1/0256/12 “Občianskoprávny režim zodpovednosti za jadrové škody – perspektívy a možnosti jeho ďalšieho vývoja na úrovni slovenského, medzinárodného a európskeho práva [Civil Nuclear Liability Regime – Perspectives and Options of Its Future Development in the Slovak, International and European Law]”.

² Vienna Convention, established on May 21st, 1963, under the auspices of the International Atomic Energy Agency – IAEA, creates a system with so-called “worldwide applicability” that enables any country without any limitation to join the Convention and become a party to the regime of liability for nuclear damage.

Introduction

In the Slovak Republic, there are currently four units of nuclear power plants in commercial operation, whereas two units are located in Mochovce area (EMO – Atómové elektrárne Mochovce) and another two in Jaslovské Bohunice area (EBO – Atómové elektrárne Bohunice). They are operated by Slovenské elektrárne, partly owned by Italian ENEL, partly by the state.³

The number of nuclear installations which have a nature of energy nuclear installations is completed by nuclear power plant A-1 currently in the 2nd stage of decommissioning, nuclear power plant Bohunice V-1 which is currently in the 1st stage of decommissioning and two units of nuclear power plant Mochovce 3 and 4 currently under construction (the construction of nuclear power plant Mochovce 3 and 4 was originally suspended in mid-nineties and the facilities were conserved, however in February 2007 Slovenské elektrárne, as the owner of Mochovce 3 and 4 nuclear power plant announced continuation in construction which was renewed in 2008).

Furthermore, the Slovak government announced plans for a new unit at Bohunice (V3 plant) in April 2008. A public-private partnership is envisaged to build and own the reactor, with the government holding 51 %. The government list of priority power projects, beyond Bohunice V3 plant, includes another nuclear plant at Kečerovce in the eastern part of the country. This is planned to serve after the closure of the Bohunice V2 units from approximately 2025.⁴

In addition to the above mentioned nuclear installations operated for the purpose of electricity production, there are also some other nuclear installations located in the territory of the Slovak Republic: interim spent nuclear fuel storage, liquid radioactive waste final treatment facility, radioactive waste repository and two experimental nuclear installations (bituminization line nuclear facility and nuclear waste incinerator).

³ NOVOTNÁ, M. and J. HANDRLICA. Legal Framework and Perspectives of Nuclear Third Party Liability in the Czech and Slovak Republics. *Forum iuris europaeum*. 2013, vol. 1, no. 2, pp. 49-68. ISSN 1339-4401.

⁴ NOVOTNÁ, M. and J. HANDRLICA. Legal Framework and Perspectives of Nuclear Third Party Liability in the Czech and Slovak Republics. *Forum iuris europaeum*. 2013, vol. 1, no. 2, pp. 49-68. ISSN 1339-4401.

Legal framework

Civil liability for nuclear damage in the Slovak Republic is governed by the Act No. 541/2004 Coll. on Peaceful Use of Nuclear Energy (Nuclear Energy Act) and on amendment and supplement of certain acts⁵ which nature falls into the field of public law (except for regulation of civil law liability for nuclear damage in the seventh chapter).

This act sets out the principles of nuclear liability of the operator of nuclear installations and contains detailed provisions on the third party liability for nuclear damage, which largely reflect the provisions of the 1963 Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage (hereinafter “*the Vienna Convention*”) to which the Slovak Republic became a contracting party in 1995. In the same year, Slovakia acceded to the 1988 Joint Protocol Relating to the Application of the Vienna Convention and the Paris Convention⁶ (hereinafter “*the Joint Protocol*”),⁷ aiming at establishing a link between the Vienna Convention and the Paris Convention⁸ by mutually extending the benefit of the special regime of civil liability for nuclear damage set forth under each Convention and eliminating conflicts arising from the simultaneous applications of both Conventions to a nuclear incident.⁹

From the point of national lawmaking, the regulation of civil liability for nuclear damage is not extensive in the Slovak law – it comprises the

⁵ Approved by the Parliament on September 9th, 2004, with effective date of December 1st, 2004.

⁶ *Oznámenie MZV SR uverejnené pod č. 70/1996 Z.z. o pristúpení SR k Viedenskému dohovoru o občianskoprávnej zodpovednosti za škody spôsobené jadrovou udalosťou* [Notice of the Ministry of Foreign Affairs of the Slovak Republic published under No. 70/1996 Coll. on Accession of the Slovak Republic to Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage]; and *Oznámenie MZV SR uverejnené pod č. 71/1996 Z.z. o pristúpení SR k Spoločnému protokolu k aplikácii Viedenského dohovoru a Parížskeho dohovoru* [Notice of the Ministry of Foreign Affairs of the Slovak Republic published under No. 71/1996 Coll. on Accession of the Slovak Republic to Joint Protocol to Application of Vienna Convention and Paris Convention].

⁷ After acceding to the 1963 Vienna Convention (“old” Vienna Convention) and to the Joint Protocol, Slovakia didn’t sign any additional nuclear liability conventions of the “second generation” (neither the Protocol to Amend the Vienna Convention, nor the Convention on Supplementary Compensation).

⁸ *The 1960 Paris Convention on Nuclear Third Party Liability* [Paris Convention] [online]. 2014 [cit. 2014-04-04]. Available at: https://www.oecd-nea.org/law/nlparis_conv.html.

⁹ Both the Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage and the Joint Protocol to Application of Vienna Convention and Paris Convention entered into force for the Slovak Republic in 1995.

provisions of two sections of the Nuclear Energy Act.¹⁰ However, this condition is understandable and logically reasonable especially in relation to § 29 (1) of the Nuclear Energy Act under which, within regulation of liability for nuclear damage, the international treaties bound for Slovakia are recognized as the source of law (Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage and Joint Protocol to Application of Vienna Convention and Paris Convention) and in relation to regulation of the Vienna Convention and Nuclear Energy Act, unless otherwise stipulated therein, under the Nuclear Energy Act subsidiary application of generally binding regulations on liability for damage is also recognized (Article 415 through 450 of Act No. 40/1964 Coll. Civil Code as amended and relevant provisions of Act No. 513/1991 Coll. Commercial Code as amended).¹¹

Due to this “implementation clause”, nuclear liability matters are to be governed by the following legal provisions and in the following order:

1. provisions of international nuclear liability treaties which are binding for the Slovak Republic, i.e. by the provisions of the Vienna Convention and Joint Protocol;
2. provisions of the Nuclear Energy Act which contain special nuclear liability rules, as foreseen in international treaties;
3. provisions of the Civil and Commercial Codes, governing, in general, issues of liability.¹²

¹⁰ Article 29 and Article 30 *Zákon č. 541/2004 Z.z. o mierovom využívaní jadrovej energie (atómový zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení* [Act No. 541/2004 Coll. on Peaceful Use of Nuclear Energy (Nuclear Energy Act)].

¹¹ A such formulated provision facilitating subsidiary application of the Civil Code and/or Commercial Code provisions to cases of liability for nuclear damage finally resolved the application problem which had existed during the life of law dated in 1998, regarding the possibility of subsidiary application of the Civil Code provisions, which was permissible, under law dated in 1998, only within the institute of compensation of damages, i.e. especially when determining the extent and method of compensation thereof, while in other aspects of the liability relationship the application thereof was at least questionable. Due to this reason, under 2004 Nuclear Energy Act the original regulation was supplemented by provision of Art. 29 par. 1 *in fine* by which the subsidiarity of general regulations on liability for damages was extended also to relations of civil liability for nuclear damage in general, without limiting to the field of compensation of damages. *Zákon č. 541/2004 Z.z. o mierovom využívaní jadrovej energie (atómový zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení* [Act No. 541/2004 Coll. on Peaceful Use of Nuclear Energy (Nuclear Energy Act)].

¹² HANDRLICA, J. and M. NOVOTNÁ. The Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage Revisited: Challenges for Updating the Czech and Slovak Legal Framework. *The Lawyer Quarterly*. 2013, vol. 3, no. 4, p. 301. ISSN 1805-840X.

As already outlined above, at national legislation level the issue of liability for nuclear damage and financial coverage thereof was classified in the seventh chapter of the Nuclear Energy Act as the legal regulation of administrative law nature falling under the public law area. Especially thanks to its civil law (private law) nature, the legal regulation of liability for nuclear damage in this Act has unnatural effect, without direct link to the remaining public law nature regulation.

From systematic point of view it would be more appropriate to include the legal regulation of liability for nuclear damage to the private (civil) law system, whereas the option is either creation of separate subject matter of liability within the existing special legal regulation of particular liability matters in Civil Code or adoption of a separate legal regulation of private nature which would in complexity regulate all relevant issues of liability for nuclear damage.

The first option was dismissed during the re-codification works on the Civil Code with explanation that the issue of liability for nuclear damage is a specific case of liability for damages including more elements which differ from the classic institutes of civil liability for damages in general (the concept of nuclear damage, limitation of extent of liability, obligatory financial coverage for liability, international nature of the sources of law etc.) and due to this reason it is not appropriate to have this institute regulated directly in the Civil Code.

On the contrary, by adoption of a separate legal regulation of civil law nature regulating the civil law aspects of liability for nuclear damage all of the mentioned objections would be eliminated, whereas the necessary link between the Nuclear Energy Act as a regulation of administrative law could be solved by reference provisions between both regulations.

Principles of nuclear liability régime in the light of the Slovak nuclear liability legislation

Nuclear installation operator as person liable for nuclear damage

Each nuclear installation must have a person in charge: *the operator*.¹³ In the legal régime of the Vienna Convention, the operator is the person des-

¹³ NOVOTNÁ, M. and J. HANDRLICA. Legal Framework and Perspectives of Nuclear Third Party Liability in the Czech and Slovak Republics. *Forum iuris europaeum*. 2013, vol. 1, no. 2, pp. 49-68. ISSN 1339-4401.

igned or recognized as the operator of a nuclear installation by the state.

Pursuant to Article 29 (2) of the Slovak Nuclear Energy Act, the subject liable for nuclear damage as laid down in the binding international conventions is “license holder for commissioning of a nuclear installation, license holder for operation of such installation, with the exception of storages, and the license holder for the discarding phase or license holder for transport of nuclear material.”¹⁴

Article 5 (1) of the Nuclear Energy Act indicates that the status of the nuclear installation operator is awarded only to such entity – an individual or a legal entity who utilizes nuclear energy in legal manner, i.e. a license by the Nuclear Regulatory Authority of the Slovak Republic specified above was granted to it.¹⁵

The operator of a nuclear installation bears exclusive liability for nuclear damage (*legal channeling of liability onto the operator*), no other persons (such as builders or suppliers potentially liable under general tort law) associated with the construction or operation of the nuclear installation should be held liable. The operator of a nuclear installation (license holder under the Slovak Nuclear Energy Act) is held liable regardless of whether his or third person’s fault can be established (strict – no fault liability). It follows that there is no need to prove negligence or any other type of fault on the part of the operator. The simple existence of nuclear accident, nuclear damage and causation is an adequate basis for the operator’s strict liability.

Article IV (1) of the Vienna Convention qualifies the operator’s liability as “absolute”, in order to make it clear that it is not subject to the classic grounds of exoneration such as force majeure, acts of God or interven-

¹⁴ Art. 1 (1) (c) of the 1963 *Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage* [Vienna Convention] [online]. 2014 [cit. 2014-04-04]. Available at: <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/1996/inf500.shtml>.

¹⁵ If a license holder operates a number of installations located on the territory for which a common internal emergency plan has been approved, they will be taken as a single nuclear installation for the purposes of liability for nuclear damage. More than one nuclear installation on one site, where the operators are different holders of authorizations, may not be taken as a single installation, even if these installations are technically linked together. Article 29 (3) *Zákon č. 541/2004 Z.z. o mierovom využívaní jadrovej energie (atómový zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení* [Act No. 541/2004 Coll. on Peaceful Use of Nuclear Energy (Nuclear Energy Act)].

ing acts of the third persons.¹⁶ However, the operator may be exonerated from nuclear liability under special circumstances provided in the Vienna Convention, for example if he proves, that the nuclear incident was directly due to an armed conflict, hostilities, civil war or insurrection, or that it resulted from a grave natural disaster of an exceptional character (if the law of the installation state provides so).¹⁷ It would be therefore more appropriate for the Slovak legal system to use the term strict liability as the term absolute liability refers to the strict liability with no exoneration permitted.

Amount of operator's liability and its coverage

The operator's liability is limited to a sum equivalent to 300 million EUR for nuclear energetic installations with nuclear reactor(s) in course of commissioning and in course of operation and 185 million EUR for other nuclear installations in course of commissioning and in course of operation and for transport of nuclear materials and for all nuclear installations in discarding phase. The lower limit of liability determined for nuclear installations which do not serve for energy purposes, for nuclear damage caused during the transport of radioactive material and for nuclear installations in discarding phase may be reasoned especially by lower degree of risk of these installations and/or activities compared to nuclear power plants as nuclear installations for energy purposes and resulting assumption of risk of nuclear damage of minimum and/or lower degree.

The amount of limitation of operator's liability has been increased, by the Slovak Nuclear Energy act as amended by the Act No. 143/2013 Coll. since January 1st, 2014, as the volume of liability of the operator as specified before this statutory amendment (75 million EUR for energy nuclear installations and 50 million EUR for non-energy nuclear installations and transport of nuclear materials) was not in accordance with current international trend of the volume of liability of the operator. Moreo-

¹⁶ IAEA. *The 1997 Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage and the 1997 Convention on Supplementary Compensation for Nuclear Damage – Explanatory Texts*. 1st ed. Vienna: International Atomic Energy Agency, 2007, p. 9. IAEA International Law Series, no. 3. ISSN 1991-2366.

¹⁷ Article 9 of the *1960 Paris Convention on Nuclear Third Party Liability* [Paris Convention] [online]. 2014 [cit. 2014-04-04]. Available at: https://www.oecd-nea.org/law/nlparis_conv.html; and Article IV (2) of the *1963 Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage* [Vienna Convention] [online]. 2014 [cit. 2014-04-04]. Available at: <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/1996/inf500.shtml>.

ver, it may be argued that due to drifting of exchange rates and gold prices it did not even reach the minimum limits of liability set forth by Vienna Convention.¹⁸

Therefore, introduction of the higher financial limit of liability of the operator was certainly beneficial, whereby not only risk of violation of minimum limits of liability set by Vienna Convention due to gold prices and exchange rates drifts were eliminated, but, at the same time, the Slovak law is closer to the trend of nuclear legislation which is clearly indicated also in the area of financial limits of liability by the conventions of the second generation¹⁹ targeted at effort to increase unreasonably low minimum liability limit set by “old” Vienna Convention and Paris Convention and/or seeking additional sources for compensation of nuclear damage.

The operator shall ensure that his liability for nuclear damage is covered by insurance or some other form of financial cover to the amount specified above (laid down in Art. 29 (6) of the Nuclear Energy Act). Financial security may be obtained through a variety of means, e.g. conventional financial guarantees (a bank guarantee, state guarantee) or ordinary liquid assets, but in most cases it will be provided through insurance cover.²⁰

Financial security for coverage of operator’s liability for nuclear damage must be valid during the entire term of license granted to the operator by the Nuclear Regulatory Authority of the Slovak Republic for commissioning of the nuclear installation, for operation of the nuclear installation, for the phase of discarding of nuclear installation or for transport of radioactive materials. Upon lapse of the term of the license the operator shall be obliged to secure the insurance and/or other form

¹⁸ The Vienna Convention provides primary for unlimited liability, but under national legislation, it could be limited to a smaller amount not less than USD 5 million defined by reference to its value in terms of gold on April 29th, 1963. That is USD 35 per one troy ounce of fine gold.

¹⁹ The *1997 Protocol to Amend the Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage* [online]. 2014 [cit. 2014-04-04]. Available at: <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infircs/1998/infircs566.pdf>; and the *2004 Protocol to Amend the Paris Convention on Nuclear Third Party Liability* [online]. 2014 [cit. 2014-04-04]. Available at: https://www.oecd-nea.org/law/paris_convention.pdf.

²⁰ IAEA. *The 1997 Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage and the 1997 Convention on Supplementary Compensation for Nuclear Damage – Explanatory Texts*. 1st ed. Vienna: International Atomic Energy Agency, 2007, p. 13. IAEA International Law Series, no. 3. ISSN 1991-2366.

of liability coverage only in case a nuclear incident occurred and for the period of at least 20 years after occurrence of the incident.

However, the obligation to cover the liability during the entire term of the license is not a duty to preserve the equal financial security of one provider during the entire term. In accordance with the principle of individual autonomy of will, which, in this case, is not limited by international regime or national law, the operator is entitled not only to choose the provider of financial security but also to change such provider during the term of the license.

Due to specific nature of such type of insurance the nuclear damage risk insurance is provided in Slovakia by the Slovak Nuclear Insurance Pool as a free association of more insurance entities originated in the Slovak Insurance Association on July 31st, 1997, by execution of the cooperation agreement regarding insuring of the nuclear damage caused by operation of the nuclear installation. The cooperation agreement was executed by seven insurance agencies operating in Slovakia,²¹ whereas currently this association has nine members.²² The Slovak Nuclear Insurance Pool is an entity without legal personality, due to this reason, the leading insurer – Allianz – Slovenská poisťovňa, a.s., acts on behalf of the association based on power of attorney from other members of the pool.

Nuclear damage and its compensation

Under the Vienna Convention nuclear damage means loss of life, any personal injury or any loss of, or damage to, property which arises out of or results from the radioactive properties or a combination of radioactive properties with toxic, explosive or other hazardous properties of nuclear fuel or radioactive products or waste in, or of nuclear material coming from, originating in, or sent to, a nuclear installation. The heads of damage set forth in Vienna Convention should be compensated also under the Slovak nuclear liability law. Moreover, the Nuclear Energy Act made use of the possibility of the Art. 1 (1) (k) (ii) of the Vienna Convention²³ and

²¹ Allianz poisťovňa, a.s.; Ergo poisťovňa, a.s.; Kooperatíva poisťovňa, a.s.; Otčina poisťovňa, a.s.; Slovenská poisťovňa, a.s.; Union poisťovňa, a.s.; and Univerzálna banková poisťovňa, a.s.

²² Allianz – Slovenská poisťovňa, a.s.; ČSOB Poisťovňa a.s.; Generali Slovensko poisťovňa, a.s.; Kooperatíva poisťovňa, a.s.; HDI Versicherung AG; Mitsui Sumitomo Unsurance Co., Ltd.; Union poisťovňa a.s.; Uniqa poisťovňa a.s.; and Wüstenrot poisťovňa a.s.

²³ Art. 1 (1) (k) (ii) of the 1963 Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage [Vienna Convention] [online]. 2014 [cit. 2014-04-04]. Available at: <http://www.iaea.org/>

broadens the definition of nuclear damage including additional heads of damage: environmental damage and preventive measures.

In this respect, the following shall be deemed as nuclear damage, under the Slovak nuclear liability law:

- a) loss of life or personal injury;
- b) loss of and damage to property;
- c) loss arisen as a result of incurring the costs for necessary measures for averting or mitigation of radiation taken upon occurrence of a nuclear incident for the purpose of elimination and/or minimization of the occurrence of nuclear damage (so-called preventive measure costs – e.g. costs of evacuation of public). The relevant provision of Art. 29 (5) of the Nuclear Energy Act is *lex specialis* to provision of Art. 419 of the Civil Code which grants a right to compensation of the incurred costs and compensation of damage to a person who averted the threatening damage;
- d) loss arisen as a result of incurring the costs for reinstatement of the previous or similar status of the environment (so-called environmental loss – e.g. costs of remedy of the consequences of contamination, costs of achievement of acceleration of natural regeneration process of the destroyed environmental elements), subject to a condition that the measures specified under c) and d) were triggered as a result of a nuclear incident and nature of matter allows it.

Compensation of victims of a nuclear incident is based on the system of individual actions brought in civil process. Jurisdiction over actions lies exclusively with the courts of the Contracting Party in whose territory the nuclear incident occurred, excluding any other court's jurisdiction in other states (principle of exclusive jurisdiction).²⁴

According to the Article 29 (4) of the Nuclear Energy Act the right to compensation of nuclear damage shall be statute barred, unless the claim for compensation thereof was not exercised within three years from the date when the injured party learned about the event leading to nuclear

Publications/Documents/Infcircs/1996/inf500.shtml: "Nuclear damage means [...] any other loss or damage so arising or resulting if and to the extent that the law of the competent court so provides...".

²⁴ Article XI (1) of the 1963 Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage [Vienna Convention] [online]. 2014 [cit. 2014-04-04]. Available at: <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/1996/inf500.shtml>; and Article 13 (a) of the 1960 Paris Convention on Nuclear Third Party Liability [Paris Convention] [online]. 2014 [cit. 2014-04-04]. Available at: https://www.oecd-nea.org/law/nlparis_conv.html.

damage and about who was liable for it, or could have learned about it, however not later than within 20 years from the date of occurrence of such event, or after the expiry of insurance, if the validity of insurance was longer. Thus, the Slovak Republic used the possibility foreseen in the Article VI (1) of the Vienna Convention and prolonged the 10-years period set forth therein in which victims can claim nuclear damages to twenty years from the date of the nuclear incident.

The concept as determined above and the length of time limitation of the claim for compensation damage in the Slovak law causes certain interpretation and application problems. The principled problem is a determination of the concept of the period defined as a statute of limitations period in the Nuclear Energy Act.²⁵ According to the official English version of the Vienna Convention, in Article VI stipulating the time limitation of the claim for compensation of nuclear damage, a term “extinction period” is used and it explicitly recognizes a legal consequence of failure to exercise the claim for compensation of damage within the specified period being the expiration of such subjective right of the injured party.²⁶ Apparently, if, under objective law, a subjective right is expired as a result of failure to perform certain act within given period which duration is subject to performance of given act (such as legal action, notification), this is a foreclosure and a period granted by objective law for exercising of such act (exercising of a right) is a foreclosure period.

The 20-year statute of limitations period approved in the Nuclear Energy Act (on the contrary to original bill from the Nuclear Regulatory Authority of the Slovak Republic where 10-year period was proposed)

²⁵ Article 29 (4) *Zákon č. 541/2004 Z.z. o mierovom využívaní jadrovej energie (atómový zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení* [Act No. 541/2004 Coll. on Peaceful Use of Nuclear Energy (Nuclear Energy Act)].

²⁶ Compare the official English wording of Article VI par. 1 of the 1963 *Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage* [Vienna Convention] [online]. 2014 [cit. 2014-04-04]. Available at: <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/1996/inf500.shtml>: “Rights of compensation under this Convention shall be extinguished if an action is not brought within ten years from the date of the nuclear incident. If, however, under the law of the Installation State the liability of the operator is covered by insurance or other financial security or by State funds for a period longer than ten years, the law of the competent court may provide that rights of compensation against the operator shall only be extinguished after a period which may be longer than ten years, but shall not be longer than the period for which his liability is so covered under the law of the Installation State. Such extension of the extinction period shall in no case affect rights of compensation under this Convention of any person who has brought an action for loss of life or personal injury against the operator before the expiry of the aforesaid period of ten years.”

seems to be a positive step forward in an effort for broader application of the principle of protection of nuclear incident victims, due to the fact that, at first sight, it considerably strengthens the position of the injured party who is able to exercise his claim to compensation of nuclear damage within longer period.

However, one can fully be identified with this view only in the cases of nuclear damage consisting of physical injury. Harmful consequences of radiation to human health may not be even detectable and recognizable within shorter timeline after occurrence of nuclear incident, however they may persist in silent form for long time and may cause physical injury after several years. Due to the above mentioned, some experts²⁷ are of the opinion that longer than 10-year period in this case is not only welcomed but unconditionally necessary.²⁸ The 20-year statute of limitations period stipulated by the Nuclear Energy Act is not appropriate in case of property damage and in fact it does not (as it may first seem) provide more favourable position for the injured party due to the fact that 20-year period for exercising the right inevitably implies the threat of lack of evidence of the injured party who shall not be able to demonstrate the required prerequisites of liability. For the sake of prevention against inefficient filing of the legal actions, where an injured party would face lack of evidence as a result of considerable time period since the occurrence of nuclear damage to property, standard 10-year period for filing of the claim for compensation of damages seems to be more acceptable in the nuclear legislation.

Conclusion

The system of civil liability for nuclear damage is built upon the principle of international conventions of unifying character.²⁹ As opposed to the

²⁷ PELZER, N. Focus on the Future of Nuclear Liability Law. In: *Reform of Civil Nuclear Liability: Budapest Symposium 1999*. 1st ed. Paris: Organisation for Economic Co-Operation and Development, 2000, p. 430. ISBN 92-64-05885-0.

²⁸ This issue was targeted by the 1997 Protocol which revised Vienna Convention by exclusion of separate prolonged 30-year period for exercising the right to compensation of nuclear damage caused to health or life. Compare Article 8 par. 1 letter a) (i) of the 1997 Protocol to Amend the Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage [online]. 2014 [cit. 2014-04-04]. Available at: <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/1998/infcirc566.pdf>.

²⁹ The 1963 Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage [Vienna Convention] [online]. 2014 [cit. 2014-04-04]. Available at: <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/1996/inf500.shtml>; the 1997 Protocol to Amend the Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage [online]. 2014 [cit. 2014-04-04]. Available at: <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/1997/inf500.shtml>.

typically designed international treaties those regulate liability for damage, the international conventions on nuclear liability do not stem from a direct and exclusive international liability of states but primarily from civil liability of the operator of nuclear installation.³⁰

The fundamental principles set forth in the nuclear liability conventions, on which international liability system of nuclear legislation is built, have been incorporated to the national legislation by Act No. 541/2004 Coll. on Peaceful Use of Nuclear Energy (Nuclear Energy Act). However, in the course of time the Nuclear Energy Act has been criticized for low limits of operators liability which did not even reach the minimum limits of liability set forth by Vienna Convention, for an inappropriate concept of limitation of damages in time, inconvenient principles of demonstration of the causal link, imprecise conditions which must be met by entity providing financial security for liability, as well as for further deficits and irregularities of the interpretation and/or conceptual nature (e.g. need for re-established provisions on principles of distribution of compensation funds depending on the time of exercising the claim for compensation of damages introduced upon proposal of the insurer).

In 2007 Interdepartmental Working Group under auspices of the Nuclear Regulatory Authority of the Slovak Republic was created in order to solve the issue of civil liability for nuclear damage (hereinafter as the “Interdepartmental Working Group”), whose members, due to cross-sectioning and interdepartmental correlation of the issue of civil liability

www.iaea.org/Publications/Documents/Infircs/1998/infirc566.pdf; the *1997 Convention on Supplementary Compensation for Nuclear Damage* [online]. 2014 [cit. 2014-04-04]. Available at: <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infircs/1998/infirc567.shtml>; the *1960 Paris Convention on Nuclear Third Party Liability* [Paris Convention] [online]. 2014 [cit. 2014-04-04]. Available at: https://www.oecd-nea.org/law/nlparis_conv.html; the *1988 Joint Protocol Relating to the Application of the Vienna Convention and the Paris Convention* [Joint Protocol] [online]. 2014 [cit. 2014-04-04]. Available at: https://www.oecd-nea.org/law/nljoint_prot.html; the *2004 Protocol to Amend the Paris Convention on Nuclear Third Party Liability* [online]. 2014 [cit. 2014-04-04]. Available at: https://www.oecd-nea.org/law/paris_convention.pdf; the *1963 Brussels Supplementary Convention on Nuclear Third Party Liability* [Brussels Supplementary Convention] [online]. 2014 [cit. 2014-04-04]. Available at: <https://www.oecd-nea.org/law/nlbrussels.html>; and the *2004 Protocol to Amend the Brussels Supplementary Convention on Third Party Liability* [online]. 2014 [cit. 2014-04-04]. Available at: https://www.oecd-nea.org/law/brussels_supplementary_convention.pdf.

³⁰ ČEPELKA, Č., D. JÍLEK and P. ŠTURMA. *Mezinárodní odpovědnost*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2003, pp. 132-136. ISBN 80-210-3057-7.

for nuclear damage, were nominated by broad spectrum of entities affected by this issue.³¹

Primary task of the Interdepartmental Working Group was to achieve a solution to the material intention of the revision of the legal regime of civil liability for nuclear damage and subsequently its reflection to the articulated wording of the bill so that possibilities and abilities of particular affected departments are taken into account and so that, at the same time, the requirements of theory and practice of the nuclear law liability relations are reflected and the European trends of this issue are honoured.

The final result of the negotiations of the Interdepartmental Working Group was articulated wording of the bill on civil liability for nuclear damage prepared by the Nuclear Regulatory Authority of the Slovak Republic reflecting relevant comments of the affected entities. The bill followed the material intention comprised in the concept material "Analysis of the status and concept of development of new system of civil liability for nuclear damage in the Slovak Republic", which was approved by Resolution of the Government of the Slovak Republic No. 880/2008 dated on December 3rd, 2008.

By this above mentioned bill the issue of civil liability for nuclear damage was exempted from the Nuclear Energy Act as a regulation of public law (administrative law) nature and incorporated into separate legal regulation of private law nature.

However, the articulated wording of this bill was dismissed by Legislation Council of the Government at its session on November 2nd, 2010.

In 2013 the Interdepartmental Working Group was re-established to continue the revision process based on prior achievements that should be used as the starting point of further work, whereas some of the main

³¹ The representatives of the Office of the Government of the Slovak Republic, Ministry of the Foreign Affairs of the Slovak Republic, National Bank of Slovakia, Public Health Authority of the Slovak Republic, Ministry of Economy of the Slovak Republic, Ministry of Justice of the Slovak Republic, Ministry of Environment of the Slovak Republic, Ministry of Finance of the Slovak Republic, representatives of Slovenské elektrárne, a.s., Jadrová a vyrad'ovacia spoločnosť, a.s., Office of the Slovak Nuclear Insurance Pool and Office of the Czech Nuclear Insurance Pool c/o Česká pojišťovna, a.s., National Nuclear Fund for Decommissioning of Nuclear Installations and for Disposal with Burnt Nuclear Fuel and Radioactive Waste, representatives of Slovak Cities and Towns Association and ZMO Region of Jaslovské Bohunice Nuclear Power Plant as well as the representatives of academic law community.

objectives are to analyze (in relation to the Council Decision authorizing certain Member States to ratify, or to accede to, the Protocol amending the Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage of May 21st, 1963, in the interest of the European Union) possible impacts of accession of the Slovak Republic to the 1997 Protocol to Amend the Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage which creates an improved regime of nuclear liability (higher amount of compensation available, extended scope of damage covered, allocation of jurisdiction etc.)³² and to discuss the pressure of the European Commission to the EU member states to create a unified European nuclear liability regime roofed by revised wording of the Paris Convention (whether by direct exit of the Slovak Republic from the Vienna Convention regime and accession to the regime of the revised Paris Convention or indirectly by adoption of such Union regulation in the form of regulation or directive which provisions and/or objectives must be honoured by the Slovak Republic).

In April 2014, the Government of the Slovak Republic approved the study “Analysis of the current state and possible impacts of accession of the Slovak Republic to the Protocol to Amend the Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage of 1963” in relation to the 2013/434/EU Council Decision³³ submitted by the Slovak Nuclear Regulatory Authority by Resolution No. 152/2014 dated on April 2nd, 2014. Therein, the Government commissioned the Slovak Nuclear Regulatory Authority to submit a draft of the Nuclear Third Party Liability and its financial coverage Act to the Government, latest by December 31st, 2014 (which has been discussed at the sessions of the Interdepartmental Working Group) and a report on the state and development of the EU legislation on civil liability for nuclear damage, latest by March 31st, 2017.

References

1960 Paris Convention on Nuclear Third Party Liability [Paris Convention] [online]. 2014 [cit. 2014-04-04]. Available at: https://www.oecd-nea.org/law/nlparis_conv.html.

³² To the 1997 Protocol see LAMM, V. The Protocol Amending the 1963 Vienna Convention. *Nuclear Law Bulletin: No. 61* [online]. 1998, no. 1, pp. 7-24 [cit. 2014-04-04]. ISSN 0304-341X. Available at: <https://www.oecd-nea.org/law/nlb/NLB-61/vanda.pdf>.

³³ The *2013/434/EU Council Decision of 15 July 2013 Authorising Certain Member States to Ratify, or to Accede to, the Protocol Amending the Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage of 21 May 1963, in the Interest of the European Union, and to Make a Declaration on the Application of the Relevant Internal Rules of Union Law*. OJ L 220, 2013-08-17, pp. 1-2.

- 1963 *Brussels Supplementary Convention on Nuclear Third Party Liability* [Brussels Supplementary Conventio] [online]. 2014 [cit. 2014-04-04]. Available at: <https://www.oecd-nea.org/law/nlbrussels.html>.
- 1963 *Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage* [Vienna Convention] [online]. 2014 [cit. 2014-04-04]. Available at: <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/1996/inf500.shtml>.
- 1988 *Joint Protocol Relating to the Application of the Vienna Convention and the Paris Convention* [Joint Protocol] [online]. 2014 [cit. 2014-04-04]. Available at: https://www.oecd-nea.org/law/nljoint_prot.html.
- 1997 *Convention on Supplementary Compensation for Nuclear Damage* [online]. 2014 [cit. 2014-04-04]. Available at: <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/1998/infcirc567.shtml>.
- 1997 *Protocol to Amend the Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage* [online]. 2014 [cit. 2014-04-04]. Available at: <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/1998/infcirc566.pdf>.
- 2004 *Protocol to Amend the Brussels Supplementary Convention on Third Party Liability* [online]. 2014 [cit. 2014-04-04]. Available at: https://www.oecd-nea.org/law/brussels_supplementary_convention.pdf.
- 2004 *Protocol to Amend the Paris Convention on Nuclear Third Party Liability* [online]. 2014 [cit. 2014-04-04]. Available at: https://www.oecd-nea.org/law/paris_convention.pdf.
- 2013/434/EU Council Decision of 15 July 2013 Authorising Certain Member States to Ratify, or to Accede to, the Protocol Amending the Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage of 21 May 1963, in the Interest of the European Union, and to Make a Declaration on the Application of the Relevant Internal Rules of Union Law. OJ L 220, 2013-08-17, pp. 1-2.
- ČEPELKA, Č., D. JÍLEK and P. ŠTURMA. *Mezinárodní odpovědnost*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2003. 339 p. ISBN 80-210-3057-7.
- HANDRLICA, J. and M. NOVOTNÁ. The Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage Revisited: Challenges for Updating the Czech and Slovak Legal Framework. *The Lawyer Quarterly*. 2013, vol. 3, no. 4, pp. 296-310. ISSN 1805-840X.

- IAEA. *The 1997 Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage and the 1997 Convention on Supplementary Compensation for Nuclear Damage – Explanatory Texts*. 1st ed. Vienna: International Atomic Energy Agency, 2007. 160 p. IAEA International Law Series, no. 3. ISSN 1991-2366.
- LAMM, V. The Protocol Amending the 1963 Vienna Convention. *Nuclear Law Bulletin: No. 61* [online]. 1998, no. 1, pp. 7-24 [cit. 2014-04-04]. ISSN 0304-341X. Available at: <https://www.oecd-nea.org/law/nlb/NLB-61/vanda.pdf>.
- NOVOTNÁ, M. and J. HANDRLICA. Legal Framework and Perspectives of Nuclear Third Party Liability in the Czech and Slovak Republics. *Forum iuris europaeum*. 2013, vol. 1, no. 2, pp. 49-68. ISSN 1339-4401.
- Oznámenie MZV SR uverejnené pod č. 70/1996 Z.z. o pristúpení SR k Viedenskému dohovoru o občianskoprávnej zodpovednosti za škody spôsobené jadrovou udalosťou* [Notice of the Ministry of Foreign Affairs of the Slovak Republic published under No. 70/1996 Coll. on Accession of the Slovak Republic to Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage].
- Oznámenie MZV SR uverejnené pod č. 71/1996 Z.z. o pristúpení SR k Spoločnému protokolu k aplikácii Viedenského dohovoru a Parížskeho dohovoru* [Notice of the Ministry of Foreign Affairs of the Slovak Republic published under No. 71/1996 Coll. on Accession of the Slovak Republic to Joint Protocol to Application of Vienna Convention and Paris Convention].
- PELZER, N. Focus on the Future of Nuclear Liability Law. In: *Reform of Civil Nuclear Liability: Budapest Symposium 1999*. 1st ed. Paris: Organisation for Economic Co-Operation and Development, 2000, pp. 421-451. ISBN 92-64-05885-0.
- Zákon č. 541/2004 Z.z. o mierovom využívaní jadrovej energie (atómový zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení* [Act No. 541/2004 Coll. on Peaceful Use of Nuclear Energy (Nuclear Energy Act)].

JUDr. Marianna Novotná, PhD.

Faculty of Law
Trnava University in Trnava
Kollárova 10

917 01 Trnava
Slovak Republic
marianna.novotna@gmail.com

**K zachovaniu odmeny a/alebo nároku
na primeranú dávku tehotnej zamestnankyne:
prípady C-512/11 a C-513/11, TSN a YTN¹**

**To Maintain of Remuneration and/or Entitlement
to an Adequate Allowance of a Pregnant Worker:
Cases C-512/11 and C-513/11, TSN and YTN**

Viktor Križan

Abstract: *The paper analyzes the decision of the Court of Justice of the European Union in joined Cases TSN and YTN, concerning the interpretation of directives governing maternity leave, parental leave and equal opportunities as well as equal treatment of men and women. Subject of the dispute was rejection to pay remuneration which is under collective agreements usually paid during maternity leave, to two Finnish female employees due to interruption of unpaid parental leave by maternity leave. In addition of comment of the decision the author presents also its importance to the legal system of the Slovak Republic.*

Key Words: *Maternity Leave; Parental Leave; the Court of Justice of the European Union; Directive 92/85/EEC; Directive 96/34/EC; Remuneration; Conditions in the Collective Agreement; Case TSN and YTN; Maintenance of Remuneration; the Slovak Republic.*

Abstrakt: *Príspevok analyzuje rozhodnutie Súdneho dvora Európskej únie v spojených veciach TSN a YTN, ktoré sa týkalo výkladu smerníc upravujúcich materskú dovolenku, rodičovskú dovolenku a zásadu rovnosti príležitostí, ako aj rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami. Predmetom sporu bolo zamietnutie vyplatenia odmeny, ktorá sa v zmysle kolektívnych zmlúv zvyčajne vypláca počas materskej dovolenky, dvom fínskym zamestnankyniam, z dôvodu prerušenia neplatennej rodičovskej dovolenky materskou dovolenkou. Okrem komentáru predmetného rozhodnutia autor približuje aj jeho význam pre právny poriadok Slovenskej republiky.*

¹ Príspevok bol vypracovaný v rámci výskumného projektu APVV označeného APVV-0068-11 s názvom „Dôstojnosť človeka a základné ľudské práva a slobody v pracovnom práve“, zodpovedný riešiteľ prof. JUDr. Helena Barancová, DrSc.

Kľúčové slová: Materská dovolenka; rodičovská dovolenka; Súdny dvor Európskej únie; smernica 92/85/EHS; smernica 96/34/ES; odmena; podmienky podľa kolektívnej zmluvy; prípad TSN a YTN; zachovanie nárokov; Slovenská republika.

Úvod

Rozhodnutie Súdneho dvora Európskej únie (ďalej len „Súdny dvor“) zo dňa 13. februára 2014 sa týkalo návrhov, ktoré boli predložené v rámci dvoch vecí medzi Terveys- ja sosiaalialan neuvottelujärjestö ry (odborová organizácia v zdravotníckom a sociálnom odvetví, ďalej len „TSN“) a Terveyspalvelualan Liitto ry (združenie v odvetví zdravotníckych služieb), za účasti Mehiläinen Oy (ďalej len „Mehiläinen“) na jednej strane a Ylemmät Toimihenkilöt ry (odborové združenie vedúcich pracovníkov) a Teknologiateollisuus ry (združenie priemyselných technológií), ako aj spoločnosti Nokia Siemens Networks Oy (ďalej len „Nokia Siemens“) na druhej strane, pričom návrhy sa týkali zamietnutia vyplatenia odmeny dvom fínskym zamestnankyniam zo strany ich zamestnávateľov, ktorá sa zvyčajne vypláca počas materskej dovolenky v zmysle kolektívnych zmlúv, ktoré sa na ne uplatňujú, z dôvodu prerušenia neplatených rodičovských dovoleniek materskými dovolenkami týchto zamestnankýň.

Išlo tak o výklad ustanovení smernice Rady 92/85/EHS z 19. októbra 1992 o zavedení opatrení na podporu zlepšenia bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci tehotných pracovníčok a pracovníčok krátko po pôrode alebo dojčiacich pracovníčok (desiata samostatná smernica v zmysle článku 16 ods. 1 smernice 89/391/EHS)² (ďalej len „smernica 92/85/EHS“), smernice Rady 96/34/ES z 3. júna 1996 o rámcovej dohode o rodičovskej dovolenke uzavretej medzi UNICE, CEEP a ETUC³ (ďalej len „smernica 96/34/ES“) a smernice Európskeho parlamentu a Rady

² Smernica Rady 92/85/EHS z 19. októbra 1992 o zavedení opatrení na podporu zlepšenia bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci tehotných pracovníčok a pracovníčok krátko po pôrode alebo dojčiacich pracovníčok (desiata samostatná smernica v zmysle článku 16 ods. 1 smernice 89/391/EHS). Ú.v. ES L 348, 1992-11-28, s. 1-8.

³ Smernica Rady 96/34/ES z 3. júna 1996 o rámcovej dohode o rodičovskej dovolenke uzavretej medzi UNICE, CEEP a ETUC. Ú.v. ES L 145, 1996-06-19, s. 4-9. Aj keď smernica 96/34/ES bola s účinnosťou od 8. marca 2012 zrušená smernicou Rady 2010/18/EÚ z 8. marca 2010, ktorou sa vykonáva revidovaná Rámcová dohoda o rodičovskej dovolenke uzavretá medzi BUSINESSEUROPE, UEAPME, CEEP a ETUC a zrušuje smernica 96/34/ES; vzhľadom na obdobie, keď došlo k skutkovým okolnostiam sporu vo veci samej, sa predmetná vec riadi smernicou 96/34/ES v pôvodnom znení.

2006/54/ES z 5. júla 2006 o vykonávaní zásady rovnosti príležitostí a rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami vo veciach zamestnanosti a povolania⁴ (ďalej len „smernica 2006/54/ES“).

Smernica Rady 92/85/EHS stanovila povinnosť členských štátov prijať potrebné opatrenia, ktorými zabezpečia, aby zamestnankyne mali nárok na neprerušenú materskú dovolenku v trvaní najmenej 14 týždňov, poskytnutú pred a/alebo po pôrode v súlade s vnútroštátnymi právnymi predpismi a/alebo vnútroštátnou praxou, ktorá musí zahŕňať povinnú materskú dovolenku v trvaní najmenej dvoch týždňov, poskytnutú pred a/alebo po pôrode v súlade s vnútroštátnymi právnymi predpismi a/alebo vnútroštátnou praxou.⁵ Počas čerpania materskej dovolenky sú členské štáty povinné zabezpečiť matke zachovanie výplaty a/alebo nároku na primeranú dávku, pričom primeranosť sa posudzuje podľa toho, či zabezpečuje príjem prinajmenšom ekvivalentný tomu, ktorý by príslušná zamestnankyňa dostala v prípade prerušenia svojej činnosti z dôvodov spojených s jej zdravotným stavom. Členské štáty síce môžu vnútroštátnymi právnymi predpismi podmieniť nárok na výplatu dávky alebo dávku splnením podmienok, tieto podmienky však nemôžu vyžadovať doby predchádzajúceho zamestnania presahujúce dvanásť mesiacov pred predpokladaným dátumom pôrodu.

Cieľom už zrušenej smernice 96/34/ES bolo vykonať rámcovú dohodu o rodičovskej dovolenke uzavretú medzi všeobecnými medziodvetvovými organizáciami, a to Úniou európskych priemyselných a zamestnávateľských zväzov (UNICE), Ústredím európskych štátnych podnikov (CEEP) a Európskou odborovou konfederáciou (ETUC). Rámcová dohoda o rodičovskej dovolenke uzavretá 14. decembra 1995, ktorá sa nachádzala v prílohe smernice 96/34/ES, stanovovala minimálne požiadavky, ktorých cieľom bolo uľahčiť zosúladenie rodičovských a pracovných povinností pracujúcich rodičov. Táto rámcová dohoda poskytovala zamestnancom a zamestnankyniam individuálne právo na rodičovskú dovolenku z dôvodu narodenia alebo adopcie dieťaťa, aby im bolo umožnené starať sa o toto dieťa počas obdobia najmenej troch mesiacov až do veku, ktorý

⁴ Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2006/54/ES z 5. júla 2006 o vykonávaní zásady rovnosti príležitostí a rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami vo veciach zamestnanosti a povolania. Ú.v. EÚ L 204, 2006-07-26, s. 23-36.

⁵ Článok 8 Smernice Rady 92/85/EHS z 19. októbra 1992 o zavedení opatrení na podporu zlepšenia bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci tehotných pracovníčok a pracovníčok krátko po pôrode alebo dojčiacich pracovníčok (desiaty samostatná smernica v zmysle článku 16 ods. 1 smernice 89/391/EHS). Ú.v. ES L 348, 1992-11-28, s. 1-8.

určia členské štáty a/alebo sociálni partneri, najviac však do veku 8 rokov.

Skutkový stav

Podľa fínskeho práva má zamestnankyňa nárok na materskú dovolenku v rozsahu 105 pracovných dní a po jej uplynutí má nárok na rodičovskú dovolenku v rozsahu 158 pracovných dní. Okrem týchto dovolenkových období má zamestnanec nárok na dovolenku na výchovu, ktorá môže trvať, až pokiaľ dieťa nedovърší tretí rok veku. Počas trvania materskej alebo rodičovskej dovolenky poberá zamestnanec denný príspevok na základe zákona o zdravotnom poistení. Počas dovolenky na výchovu sa denný príspevok nevypláca. Podľa zákona o pracovných zmluvách nie je zamestnávateľ povinný vyplácať zamestnancovi odmenu počas vyššie uvedených dovolení, ktoré sú určené na rodinné účely.

Kolektívna zmluva uplatniteľná na zmluvné strany vo veci C-512/11 obsahuje ustanovenie, podľa ktorého zamestnávateľ zamestnankyni počas materskej dovolenky vypláca odmenu v plnej výške po dobu 72 pracovných dní. Ak sa opätovná materská dovolenka zamestnankyne začne počas neplatennej dovolenky, príslušná odmena sa počas tejto dovolenky nevypláca, pokiaľ zo zákona nevyplýva niečo iné. Podľa kolektívnej zmluvy pre vedúcich zamestnancov v odvetví priemyselých technológií uplatniteľnej na zmluvné strany vo veci C-513/11 sa počas materskej dovolenky vypláca odmena v plnej výške po dobu troch mesiacov. Zmluvné strany tejto kolektívnej zmluvy sa tiež dohodli, že jej ustanovenia sa majú vykladať rovnakým spôsobom ako príslušné ustanovenia kolektívnych zmlúv pre pracovníkov a zamestnancov v tomto odvetví. Podľa pokynov na uplatňovanie, priložených k týmto ustanoveniam, nie je zamestnávateľ, ak sa opätovná materská dovolenka začne počas predchádzajúcej dovolenky na rodinné účely, povinný počas opätovnej materskej dovolenky vyplácať odmenu. Pri výklade kolektívnej zmluvy sa pripisuje mimoriadny význam aj spoločnej vôli zmluvných strán a ustálenej praxi pri jej uplatňovaní, no ani tak obsah zmluvného ustanovenia nemôže porušovať kogentné právne predpisy.

Pani Kultarinta, ktorá pracuje ako zdravotná sestra v spoločnosti Mehiläinen, začala po prvej materskej dovolenke čerpať neplatenú rodičovskú dovolenku na výchovu od 7. januára 2010 do 11. apríla 2012. Keď znova otehotnela, oznámila svojmu zamestnávateľovi, že mieni prerušiť rodičovskú dovolenku na výchovu, aby mohla nastúpiť na novú materskú dovolenku od 9. apríla 2010. Mehiläinen akceptoval prerušenie rodičov-

skej dovolenky na výchovu, ale odmietol vyplatiť za 72 dní náhradu rovnajúcu sa mzde v plnej výške počas druhej materskej dovolenky z dôvodu, že táto dovolenka začala plynúť v čase, keď pani Kultarinta bola na neplatennej rodičovskej dovolenke na výchovu.

Pani Novamo, ktorá pracuje v spoločnosti Nokia Siemens, nastúpila na materskú dovolenku 8. marca 2008 a následne čerpala neplatenú rodičovskú dovolenku na výchovu od 19. marca 2009 do 4. apríla 2011. V priebehu roka 2010 oznámila svojmu zamestnávateľovi, že je opäť tehotná a mieni prerušiť svoju neplatenú rodičovskú dovolenku na výchovu a začať čerpať materskú dovolenku od 24. mája 2010. Nokia Siemens vzala na vedomie oznámenie pani Novamo o prerušení rodičovskej dovolenky na výchovu, ale odmietla jej vyplácať počas materskej dovolenky jej mzdu z dôvodu, že táto nová materská dovolenka začala plynúť v čase, keď dotknutá zamestnankyňa bola na neplatennej rodičovskej dovolenke na výchovu.

Denná dávka v materstve stanovená zákonom o zdravotnom poistení, na ktorú mali pani Kultarinta a pani Novamo nárok počas ich materskej dovolenky, bola rovnaká ako denná nemocenská dávka, zatiaľ čo ich zamestnávateľia im doplácali rozdiel medzi touto dávkou a platom v zmysle národných kolektívnych zmlúv.

V oboch veciach žalobkyne vo veci samej podali na súd pre pracovné spory žalobu proti zamestnávateľom, s cieľom dosiahnuť náhradu ujmy, ktorú zamestnankyne údajne utrpeli ako obeť nezákonného zaobchádzania. Vnútroštátny súd sa rozhodol prerušiť konanie a položiť Súdnemu dvoru v oboch veciach v podstate rovnakú prejudiciálnu otázku:

„Bráni smernica 2006/54/ES, ako aj smernica 92/85/EHS takým ustanoveniam vo vnútroštátnej kolektívnej zmluve alebo takému výkladu týchto ustanovení, podľa ktorých sa zamestnankyni, ktorá z neplatennej dovolenky („hoitovapaa“) prejde na materskú dovolenku, nevypláca odmena počas materskej dovolenky upravená v kolektívnej zmluve?“

Výklad podaný Súdnym dvorom

Svojím návrhom na začatie prejudiciálneho konania chcel vnútroštátny súd zistiť, či je obsah kolektívnej zmluvy, resp. prax pri jej uplatňovaní, podmieňujúci priznanie zachovania vyplácania odmeny počas materskej dovolenky v plnej výške návratom do zamestnania, v rozpore s právom Únie.

Uznesením predsedu Súdneho dvora boli veci C-512/11 a C-513/11 spojené na spoločné konanie na účely ústnej časti konania, ako aj vyhlásenia rozsudku. Okrem toho, aj keď vnútroštátny súd svoje otázky obmedzil iba na výklad ustanovení smerníc 92/85/EHS a 2006/54/ES, podľa Súdneho dvora táto skutočnosť nebola prekážkou pre to, aby poskytol vnútroštátnemu súdu všetky prvky výkladu práva Únie, ktoré môžu pomôcť rozhodnúť v predložených veciach. Preto Súdny dvor, s cieľom poskytnúť užitočnú odpoveď na položenú otázku vo veci samej, považoval za potrebné zohľadniť smernicu 96/34/ES, aj keď rozhodnutia vnútroštátného súdu výslovne túto smernicu neuvádzali. Otázku položenú vnútroštátnym súdom tak Súdny dvor chápal tak, že jej cieľom je zistiť, či sa má smernica 96/34/ES vykladať v tom zmysle, že je v rozpore s kolektívnou zmluvou podľa vnútroštátného práva, podľa ktorého tehotná zamestnankyňa, ktorá preruší neplatenú rodičovskú dovolenku v zmysle tejto smernice, aby mohla ihneď čerpať materskú dovolenku v zmysle smernice 92/85/EHS, nemá právo na zachovanie vyplácania odmeny, na ktorú by mala právo, ak by sa pred touto materskou dovolenkou aspoň na krátku dobu vrátila do práce.

V minulosti už Súdny dvor rozhodol, že aj keď smernica 92/85/EHS neobsahuje povinnosť počas materskej dovolenky naďalej vyplácať odmenu v plnej výške, cieľom normotvorcu Únie bolo zaručiť, aby zamestnankyňa mala počas materskej dovolenky príjem vo výške porovnateľnej s výškou dávky stanovenou vnútroštátnymi právnymi úpravami v oblasti sociálneho zabezpečenia pre prípad prerušenia jej činnosti zo zdravotných dôvodov.⁶ Vzhľadom na to, že smernica 92/85/EHS absolútne nevyklučuje možnosť, aby členské štáty zaručili väčšiu ochranu uvedených zamestnankýň formou zachovania alebo vytvorenia ochranných opatrení, ktoré sú pre zamestnankyne výhodnejšie, pod podmienkou, že budú v súlade s ustanoveniami práva Únie,⁷ žiadne ustanovenie smernice 92/85/ES nebráni tomu, aby členské štáty alebo prípadne sociálni partneri stanovili zachovanie všetkých zložiek odmeny, na ktoré mala tehotná zamestnankyňa právo pred tehotenstvom a materskou dovolenkou.

Súdny dvor v súvislosti s právami súvisiacimi s rodičovskou dovolenkou stanovenou v smernici 96/34/ES, vrátane práv na neplatenú rodičovskú dovolenku, pripomenul dva odlišné ciele tejto smernice.

⁶ *Margaret Boyle and Others v. Equal Opportunities Commission* [1998-10-27]. Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie, C-411/96, Zb. s. I-6453-I-6454, bod 32.

⁷ Pozri *Maria Luisa Jiménez Melgar v. Ayuntamiento de Los Barrios* [2001-10-04]. Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie, C-438/99, Zb. s. I-6952, bod 37.

Na jednej strane rámcová dohoda vykonaná touto smernicou predstavuje záväzok sociálnych partnerov zaviesť v podobe minimálnych požiadaviek opatrenia zamerané na podporu rovnosti príležitostí a rovnosti zaobchádzania s mužmi a so ženami poskytnutím možnosti zosúladiť si svoje pracovné úlohy s rodinnými povinnosťami.⁸ Na druhej strane rámcová dohoda umožňuje rodičom prerušiť svoju pracovnú činnosť, aby sa mohli venovať svojim rodičovským povinnostiam, pričom im dáva záruku, že po skončení tejto dovolenky budú môcť opäť nastúpiť na svoje pracovné miesto alebo, ak to nie je možné, na rovnocenné alebo podobné pracovné miesto podľa ich zmluvy alebo ich pracovnoprávneho vzťahu. Toto ustanovenie podľa rozhodnutia vo veci *Riežniece*⁹ zaväzuje k návratu po ukončení tejto dovolenky na pracovné miesto za rovnakých podmienok, aké existovali v čase nástupu na uvedenú dovolenku.

V prejednávanych veciach mali dotknuté zamestnankyne počas ich prvej materskej dovolenky podľa kolektívnych zmlúv, ktoré sa na ne uplatňovali, právo na zachovanie ich odmeny prinajmenšom počas určitého obdobia. Tieto zamestnankyne následne čerpali neplatenú rodičovskú dovolenku, ktorú prerušili z dôvodu čerpania druhej materskej dovolenky, pri ktorej im bolo zamietnuté právo na zachovanie ich odmeny z dôvodu, že táto druhá materská dovolenka prerušila neplatenú rodičovskú dovolenku a nedošlo k návratu do práce ani na minimálnu dobu. Za týchto okolností mal Súdny dvor za potrebné preskúmať, v akom rozsahu právo Únie umožňuje, aby čerpanie uvedenej rodičovskej dovolenky mohlo mať vplyv na podmienky výkonu materskej dovolenky, ktorá na ňu nadväzuje, z hľadiska zachovania odmeny, ktoré upravujú predpisy predmetného vnútroštátneho práva a o ktoré ide vo veciach samých. Prítom už zo staršej judikatúry¹⁰ vyplýva, že dovolenka zaručená právom Únie nemôže mať vplyv na právo čerpať inú dovolenku zaručenú týmto právom.

⁸ Porovnaj *Christel Meerts v. Proost NV* [2009-10-22]. Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie, C-116/08, Zb. s. I-10063 a nasl., bod 35; a *Zoi Chatzi v. Ipourgos Ikononikon* [2010-09-16]. Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie, C-149/10, Zb. s. I-8526, bod 56.

⁹ Pozri *Nadežda Riežniece v. Zemkopības ministrija and Lauku atbalsta dienests* [2013-06-20]. Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie, C-7/12, Zb. zatiaľ nepublikovaný, bod 32.

¹⁰ *Commission of the European Communities v. Grand Duchy of Luxembourg* [2005-04-14]. Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie, C-519/03, Zb. s. I-3097, bod 33; *Federatie Nederlandse Vakbeweging v. Staat der Nederlanden* [2006-04-06]. Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie, C-124/05, Zb. s. I-3445, bod 24; a *Sari Kiiski v. Tampereen kaupunki* [2007-09-20]. Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie, C-116/06, Zb. s. I-7685, bod 56.

Zo spisu predloženého Súdnemu dvoru ďalej vyplynulo, že aj keď ustanovenia vnútroštátneho práva umožňovali žalobkyniam prerušiť ich neplatenú rodičovskú dovolenku na účely následného čerpania materskej dovolenky, žalobkyne tvrdili, že ich záujmy boli dotknuté takým spôsobom, ktorý nie je v súlade s právom Únie, pretože tým, že tieto zamestnankyne uplatnili svoje právo na dve odlišné dovolenky, im bolo odňaté právo na zachovanie ich odmeny upravené v predmetných kolektívnych zmluvách. Podľa nich by totiž právo na zachovanie odmeny bolo pozbavené svojej podstaty, ak by sa uplatňovalo pod podmienkou povinného návratu do práce pred nástupom na ďalšiu materskú dovolenku.

Podľa návrhov generálnej advokátky situácia zamestnankyne nastupujúcej na materskú dovolenku priamo po alebo počas neplatennej rodičovskej dovolenky nie je porovnateľná so situáciou zamestnanca nastupujúceho na materskú dovolenku po aktívnom výkone povolania. Generálna advokátka vyjadrila výrazné pochybnosti o porovnateľnosti situácií oboch skupín. Zamestnankyňa, ktorá už je na neplatennej dovolenke na výchovu, má počas materskej dovolenky nižšiu finančnú potrebu ako zamestnankyňa, ktorá keď otehotnie, aktívne vykonáva svoju prácu.¹¹ Zamestnankyňa, ktorá už je na dovolenke na výchovu, sa totiž už pripravila na to, že ostane na určitý čas bez príjmu; nečakané zníženie príjmu sa jej teda nedotkne. Ženy, ktoré sú na dovolenke na výchovu a z tohto dôvodu nemajú pri odchode na materskú dovolenku nárok na zachovanie vyplácania odmeny, však nie sú diskriminované voči ženám, ktoré otehotnejú počas aktívneho výkonu práce.

Žalovaní vo veci samej sa domnievali, že cieľom predmetného ustanovenia obsiahnutého v uvedených kolektívnych zmluvách je chrániť tehotné zamestnankyne a toto ustanovenie zmierňuje ekonomické nevýhody čerpania materskej dovolenky, a tým uprednostňuje ochranu osobitných vzťahov medzi matkou a jej dieťaťom po tehotenstve a pôrode. Na odôvodnenie obmedzenia zachovania vyplácania odmeny v plnej výške sporného vo veci samej uviedli, že toto obmedzenie má vytvoriť stimul, aby ženy pred opätovnou neprítomnosťou v súvislosti s deťmi nastúpili na určitý čas do práce, v opačnom prípade by sa pri viacerých po sebe idúcich rodičovských, resp. materských dovolenkách mohlo stať, že zamestnankyne na niekoľko rokov bez prerušenia nenastúpia do práce.

¹¹ *Terveys- ja sosiaalialan neuvottelujärjestö (TSN) ry v. Terveyspalvelualan Liitto ry (C-512/11)* [2013-02-21] a *Ylemmät Toimihenkilöt (YTN) ry v. Teknologiateollisuus ry and Nokia Siemens Networks Oy (C-513/11)* [2013-02-21]. Návrh Súdneho dvora Európskej únie, C-512/11 a C-513/11, Zb. zatiaľ nepublikovaný, body 79 a 80.

Generálna advokátka toto tvrdenie podporila, pretože stimuly na návrat do pracovného života sú cieľom, ktorý je v súlade so smernicou 96/34/ES, ktorá sama poukazuje na význam návratu do pracovného života, a preto tento cieľ považuje za legitímny. Pretože sama smernica 96/34/ES zdôrazňuje, že opatrenia na zosúladenie pracovného a rodinného života by mali prihliadať na potreby tak podnikov, ako aj zamestnancov, toto opatrenie podľa nej bolo potrebné a primerané.¹²

Súdny dvor sa s touto argumentáciou žalovaných i generálnej advokátky nestotožnil. Podmienky uplatňovania režimu, o aký išlo vo veci samej a ktorý sa vzťahoval na odmenu vyplácanú zamestnankyni počas materskej dovolenky podľa smernice 92/85/EHS, tak i ustanovenia o rodičovskej dovolenke majú byť v zmysle vyššie uvedenej judikatúry v súlade s ustanoveniami práva Únie. Z tohto hľadiska voľba zamestnankyne spočívajúca v uplatnení jej práva na rodičovskú dovolenku nesmie ovplyvňovať podmienky výkonu jej práva čerpať inú, v našom prípade materskú dovolenku. Vo veciach samých čerpanie neplatennej rodičovskej dovolenky zamestnankyňou, ktorá potrebuje čerpať materskú dovolenku ihneď po uvedenej rodičovskej dovolenke, vedie nutne k tomu, že stráca časť svojej odmeny. Výsledkom podmienky obsiahnutej v kolektívnych zmluvách je povinnosť zamestnankyne vopred sa vzdať v okamihu, keď sa rozhodne čerpať neplatenú rodičovskú dovolenku, práva na platenú materskú dovolenku stanovenú v kolektívnych zmluvách. V dôsledku toho by zamestnankyňa mohla byť nabádaná k tomu, aby takúto rodičovskú dovolenku nečerpala.

V tomto kontexte, ako už skôr rozhodol Súdny dvor, treba zohľadniť skutočnosť, že nové tehotenstvo nie je vždy predvídateľné.¹³ Z toho vyplýva, že zamestnankyňa v okamihu, keď sa rozhodne čerpať rodičovskú dovolenku alebo na začiatku takejto dovolenky, nedokáže predvídať, či počas tejto dovolenky bude potrebovať čerpať materskú dovolenku. Z toho Súdny dvor vyvodil záver, že podmienka stanovená kolektívnymi zmluvami vo veci samej odrádza zamestnankyňu od rozhodnutia uplatniť právo na rodičovskú dovolenku vzhľadom na účinok, ktorý by takéto rozhodnutie mohlo mať na materskú dovolenku, ku ktorej by došlo počas

¹² Pozri *Terveys- ja sosiaalialan neuvottelujärjestö (TSN) ry v. Terveyspalvelualan Liitto ry (C-512/11)* [2013-02-21] a *Ylemmät Toimihenkilöt (YTN) ry v. Teknologiateollisuus ry and Nokia Siemens Networks Oy (C-513/11)* [2013-02-21]. Návrh Súdneho dvora Európskej únie, C-512/11 a C-513/11, Zb. zatiaľ nepublikovaný, body 82 a 83.

¹³ Pozri *Sari Kiiski v. Tampereen kaupunki* [2007-09-20]. Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie, C-116/06, Zb. s. I-7681-I-7682, body 40 a 41.

tejto rodičovskej dovolenky. Takáto podmienka by tak zasahovala do potrebného účinku smernice 96/34/ES.

Aj s prihliadnutím na tieto dôvody sa preto Súdny dvor rozhodol, že vnútroštátne ustanovenie, aké upravujú kolektívne zmluvy dotknuté vo veci samej, podľa ktorého tehotná zamestnankyňa, ktorá preruší neplatenú rodičovskú dovolenku v zmysle smernice 96/34/ES, aby mohla ihneď čerpať materskú dovolenku v zmysle smernice 92/85/EHS, nemá právo na zachovanie odmeny, na ktorú by mala právo, ak by sa pred touto materskou dovolenkou aspoň na minimálnu dobu vrátila do práce, je v rozpore so smernicou 96/34/ES.

Záver - význam rozsudku pre slovenský právny poriadok

Prejednávané veci sa týkali dvoch fínskych zamestnankýň, ktoré otehotneli počas rodičovskej dovolenky a následne čerpali materskú dovolenku. Podľa fínskeho práva majú zamestnankyne počas materskej dovolenky nárok iba na primerané sociálne dávky. Kolektívne zmluvy uplatniteľné na príslušné pracovné pomery však stanovujú zachovanie vyplácania časti odmeny ako doplatku k materskému príspevku počas materskej dovolenky. Toto zachovanie vyplácania odmeny je však podmienené tým, že materská dovolenka nezačne plynúť počas neplatennej dovolenky, akou je dovolenka na výchovu. V prejednávaných veciach bolo teda treba ujasniť, či zamestnankyňa, ktorá počas dovolenky na výchovu využije svoje právo uznané v rozsudku *Kiiski*¹⁴ a zmení svoju dovolenku na materskú dovolenku, môže z práva Únie odvodiť aj nárok na vyplácanie odmeny. Súdny dvor vo veci *Kiiski* rozhodol, že je v rozpore s právom Únie, ak zamestnankyňa nesmie prerušiť požadovanú a schválenú dovolenku na výchovu z dôvodu opätovného tehotenstva, aby mohla čerpať materskú dovolenku.

V našom prípade obe ženy nestratili postavenie zamestnankýň tým, že pred začatím spornej materskej dovolenky v roku 2010 čerpali dovolenku na výchovu, pretože, ako konštatoval Súdny dvor v skoršom rozhodnutí, nič nenasvedčuje tomu, že normotvorca Únie chcel vylúčiť z čerpania materskej dovolenky zamestnankyňu, ktorá v čase, keď chce nastúpiť na túto dovolenku, už dočasne nevykonáva svoju prácu, pretože

¹⁴ *Sari Kiiski v. Tampereen kaupunki* [2007-09-20]. Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie, C-116/06, Zb. s. I-7665-I-7688.

čerpá inú dovolenku.¹⁵ Okrem toho zo smernice Rady 96/34/ES vyplýva, že pracovný pomer medzi zamestnancom a jeho zamestnávateľom počas rodičovskej dovolenky zostáva zachovaný.¹⁶ Súdny dvor vo veci *Kiiski* vychádzal z toho, že fínska dovolenka na výchovu je rodičovskou dovolenkou v zmysle smernice 96/34/ES a v dôsledku toho je fínska zamestnankyňa počas tejto dovolenky na výchovu zamestnankyňou v zmysle práva Únie, a teda aj na účely uplatnenia smernice o materskej dovolenke.

Smernicou 92/85/EHS chcel normotvorca Únie iba zabezpečiť, že zamestnankyňa dosiahne počas materskej dovolenky príjmy minimálne vo výške primeranej sociálnej dávky ako formu minimálnej ochrany.¹⁷ Kolektívne zmluvy uplatniteľné v konaniach vo veciach samých idú nad rámec minimálnej ochrany a stanovujú počas materskej dovolenky zachovanie vyplácania odmeny v plnej výške. Zachovanie vyplácania odmeny je však podmienené tým, že materská dovolenka nezačne plynúť počas neplatenej dovolenky. Žalobkyne vo veci samej z tohto dôvodu dostali počas materskej dovolenky iba sociálne dávky vo výške, ktorá spĺňa požiadavky smernice 92/85/EHS. Aj keď podľa smernice 92/85/EHS členské štáty môžu podmieniť nárok na výplatu odmeny alebo na dávku počas materskej dovolenky splnením určitých podmienok stanovených vnútroštátnymi právnymi úpravami,¹⁸ táto sloboda musí pre strany kolektívnej zmluvy platiť predovšetkým v prípade, ak tieto nároky idú nad rámec minimálnych nárokov, ktoré členský štát priznáva.

V prípade *Boyle* Súdny dvor rozhodoval o tom, či je prípustné spájať dávky počas materskej dovolenky, ktoré presahujú minimálne požiadavky smernice 92/85/EHS, s nejakou podmienkou. V tejto veci spočívala podmienka dohodnutá v pracovnej zmluve, oprávňujúca poberať počas materskej dovolenky odmenu v plnej výške, v tom, že zamestnankyňa sa musela zaviazat' vykonávať svoju prácu po skončení tejto dovolenky. V opačnom prípade by musela vrátiť rozdiel medzi vyplatenou odmenou a sociálnou dávkou, ktorú by jej inak priznal štát. Súdny dvor rozhodol, že takáto podmienka je zlučiteľná so smernicou 92/85/EHS, pokiaľ nie sú

¹⁵ *Sari Kiiski v. Tampereen kaupunki* [2007-09-20]. Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie, C-116/06, Zb. s. I-7679, bod 31.

¹⁶ *Sari Kiiski v. Tampereen kaupunki* [2007-09-20]. Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie, C-116/06, Zb. s. I-7680, bod 32.

¹⁷ *Susanne Gassmayr v. Bundesminister für Wissenschaft und Forschung* [2010-07-01]. Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie, C-194/08, Zb. s. I-6333, bod 88.

¹⁸ *Sanna Maria Parviainen v. Finnair Oyj* [2010-07-01]. Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie, C-471/08, Zb. s. I-6572, bod 51.

uvedené dávky nižšie ako minimálne príjmy, ktoré smernica požaduje.¹⁹ Zatiaľ čo vo veci *Boyle* museli zamestnankyne po svojej materskej dovolenke nastúpiť opäť do práce, aby spätne nestratili nárok na zachovanie vyplácania odmeny v plnej výške, v prejednávanej veci museli zamestnankyne nastúpiť do práce priamo pred začiatkom materskej dovolenky, aby sa im priznalo zachovanie vyplácania odmeny v plnej výške. V oboch veciach je teda zachovanie vyplácania odmeny v plnej výške viazané na to, že zamestnankyne vykonávajú svoju prácu, raz *pred* materskou dovolenkou a raz *po* nej. Vzhľadom na tieto rozhodnutia je možné vysloviť aj názor, že smernica 92/85/EHS nebráni podmienkam, na ktoré je v prejednávanej veci viazané zachovanie vyplácania odmeny, pokiaľ dávky poskytované bez ohľadu na splnenie týchto podmienok spĺňajú požiadavku zachovania výplaty nároku na primeranú dávku pre zamestnankyňu.²⁰

Súdny dvor však zamietol právo zamestnávateľa žiadať ako podmienku na odmeňovanie novej materskej dovolenky obdobie výkonu práce po neplatennej rodičovskej dovolenke pred vznikom nároku na novú materskú dovolenku. Z pohľadu zamestnávateľa tak rozhodnutie Súdneho dvora obmedzuje jeho možnosti vytvárať stimuly, cez ktoré by povzbudil zamestnancov, aby medzi materskými dovolenkami pracovali. Rovnako z jeho pohľadu tento rozsudok môže mať ekonomické dopady a môže ovplyvniť aj kolektívne vyjednávanie v budúcnosti. Výklad Súdneho dvora však vychádza z toho, že bez ohľadu na požiadavku, aby zamestnanci na materskej dovolenke mali vyššiu ochranu, situácia, v ktorej sa nachádzajú, nie je porovnateľná so situáciou zamestnancov, ktorí prácu skutočne vykonávajú alebo sú práceneschopní. Požiadavka návratu do práce by totiž mohla byť v rozpore s cieľmi smernice, preto použitie ustanovení kolektívnych zmlúv, ktoré od zamestnancov požadujú, aby prešli priamo z výkonu práce alebo plateného voľna na materskú dovolenku, so zámerom, aby mohli poberať odmenu počas materskej dovolenky, je v rozpore s právom Únie.

V súvislosti s pôrodom a so starostlivosťou o narodené dieťa patrí podľa slovenskej úpravy žene materská dovolenka (mužovi rodičovská dovolenka), ktorá je v zmysle Zákonníka práce dôležitou osobnou prekážkou v práci, resp. ospravedlneným pracovným voľnom, ktoré je sprá-

¹⁹ *Margaret Boyle and Others v. Equal Opportunities Commission* [1998-10-27]. Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie, C-411/96, Zb. s. I-6454-I-6455, bod 36.

²⁰ Primeranosť dávky sa posudzuje podľa toho, či zabezpečuje príjem prinajmenšom ekvivalentný tomu, ktorý by príslušná zamestnankyňa dostala v prípade prerušenia svojej činnosti z dôvodov spojených s jej zdravotným stavom.

vidla dobou, v rámci ktorej žene, resp. mužovi patrí dávka nemocenského poistenia materské.²¹ Počas materskej dovolenky neprislúcha žene mzda ani náhrada mzdy, ale dávka nemocenského poistenia – materské. Nárok na materskú dovolenku z dôvodu pôrodu však patrí ako žene, zamestnankyni, ktorá nespĺňa podmienky pre poskytovanie materského, tak i mužovi, ktorý je otcom dieťaťa. Pre vznik nároku na dávku je potrebné splniť ako všeobecné podmienky, akými sú existencia poistenia a absencia príjmu zo zárobkovej činnosti, tak i osobitné podmienky, ako je splnenie čakacej podmienky (t.j. preukázanie existencie nemocenského poistenia v rozsahu najmenej 270 dní v posledných dvoch rokoch pred očakávaným dňom pôrodu) a po pôrode starostlivosť o novorodenca.²²

Rodičovi, ktorý sa počas rodičovskej dovolenky rozhodol starať osobne o svoje dieťa vo veku do troch rokov, resp. do šiestich rokov veku dieťaťa s dlhodobou nepriaznivým zdravotným stavom, sa poskytuje rodičovský príspevok. Rodičovský príspevok je štátna sociálna dávka, ktorou štát prispieva oprávnenej osobe na zabezpečenie riadnej starostlivosti o dieťa. Na rozdiel od materského, ktorého výška je 65 % z denného vymeriavacieho základu, resp. pravdepodobného denného vymeriavacieho základu, je výška rodičovského príspevku stanovená presnou sumou. Suma rodičovského príspevku podlieha pravidelnému zvyšovaniu k 1. januáru kalendárneho roka (súčin koeficientu, o ktorý sa zvýšili sumy životného minima).²³ Ak matke vznikne nárok na materské v sume nižšej, ako je rodičovský príspevok, môže Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny požiadať o doplatok do výšky rodičovského príspevku.

Aj slovenský zamestnávateľ môže v rámci sociálnej politiky zamestnankyni poskytovať benefit v podobe doplatku k materskému do výšky jej zárobku. Tento príspevok však nemôže mať priamu súvislosť s vykonávanou prácou, inak by mal za následok zánik nároku na výplatu materského. Doplatok môže byť obsahom ako pracovnej, tak i kolektívnej zmluvy a zákon nevylučuje ani použitie prostriedkov sociálneho fondu. Vzhľadom na vyššie uvedené rozhodnutie Súdneho dvora však zamestnávateľ nemôže podmieniť poskytovanie príspevku počas ďalšej materskej dovolenky návratom zamestnankyne do zamestnania z prebiehajú-

²¹ Porovnaj BARANCOVÁ, H. *Zákonník práce: Komentár*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 846. ISBN 978-80-89603-10-7.

²² Porovnaj LACKO, M. *Ochranná funkcia sociálneho zabezpečenia*. 1. vyd. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2013, s. 87. ISBN 978-80-8082-750-2.

²³ LACKO, M. *Ochranná funkcia sociálneho zabezpečenia*. 1. vyd. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2013, s. 143. ISBN 978-80-8082-750-2.

cej rodičovskej dovolenky. Právna úprava aplikovateľná na území Slovenskej republiky však takéto ustanovenie neobsahuje. Domnievame sa preto, že by bolo vhodné do právneho poriadku keď už nie zakotviť neprípustné podmienky kolektívnych zmlúv, medzi ktoré by patrila táto podmienka zamestnávateľa, tak aspoň oboznámiť s týmto rozhodnutím a jeho následkami aplikačnú prax.

Zoznam bibliografických odkazov

BARANCOVÁ, H. *Zákonník práce: Komentár*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013. 1104 s. ISBN 978-80-89603-10-7.

Commission of the European Communities v. Grand Duchy of Luxembourg [2005-04-14]. Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie, C-519/03, Zb. s. I-3086-I-3102.

Federatie Nederlandse Vakbeweging v. Staat der Nederlanden [2006-04-06]. Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie, C-124/05, Zb. s. I-3434-I-3448.

Christel Meerts v. Proost NV [2009-10-22]. Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie, C-116/08, Zb. s. I-10063 a nasl.

LACKO, M. *Ochranná funkcia sociálneho zabezpečenia*. 1. vyd. Trnava: Typpi Universitatis Tyrnaviensis, 2013. 207 s. ISBN 978-80-8082-750-2.

Margaret Boyle and Others v. Equal Opportunities Commission [1998-10-27]. Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie, C-411/96, Zb. s. I-6441-I-6468.

Maria Luisa Jiménez Melgar v. Ayuntamiento de Los Barrios [2001-10-04]. Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie, C-438/99, Zb. s. I-6938-I-6958.

Nadežda Riežnice v. Zemkopības ministrija and Lauku atbalsta dienests [2013-06-20]. Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie, C-7/12, Zb. zatiaľ nepublikovaný.

Sanna Maria Parviainen v. Finnair Oyj [2010-07-01]. Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie, C-471/08, Zb. s. I-6553-I-6580.

Sari Kiiski v. Tampereen kaupunki [2007-09-20]. Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie, C-116/06, Zb. s. I-7665-I-7688.

Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2006/54/ES z 5. júla 2006 o vykonávaní zásady rovnosti príležitostí a rovnakého zaobchádzania

s mužmi a ženami vo veciach zamestnanosti a povolania. Ú.v. EÚ L 204, 2006-07-26, s. 23-36.

Smernica Rady 92/85/EHS z 19. októbra 1992 o zavedení opatrení na podporu zlepšenia bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci tehotných pracovníčok a pracovníčok krátko po pôrode alebo dojčiacich pracovníčok (desiata samostatná smernica v zmysle článku 16 ods. 1 smernice 89/391/EHS). Ú.v. ES L 348, 1992-11-28, s. 1-8.

Smernica Rady 96/34/ES z 3. júna 1996 o rámcovej dohode o rodičovskej dovolenke uzavretej medzi UNICE, CEEP a ETUC. Ú.v. ES L 145, 1996-06-19, s. 4-9.

Susanne Gassmayr v. Bundesminister für Wissenschaft und Forschung [2010-07-01]. Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie, C-194/08, Zb. s. I-6300-I-6336.

Terveys- ja sosiaalialan neuvottelujärjestö (TSN) ry v. Terveyspalvelualan Liitto ry (C-512/11) [2013-02-21] a Ylemmät Toimihenkilöt (YTN) ry v. Teknologiateollisuus ry and Nokia Siemens Networks Oy (C-513/11) [2013-02-21]. Návrh Súdneho dvora Európskej únie, C-512/11 a C-513/11, Zb. zatiaľ nepublikovaný.

Zoi Chatzi v. Ipourgos Ikonomikon [2010-09-16]. Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie, C-149/10, Zb. s. I-8508-I-8531.

JUDr. Viktor Križan, PhD.

Právnická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Kollárova 10
917 01 Trnava
Slovenská republika
viktor.krizan@truni.sk

Zákaz diskriminácie na základe sexuálnej orientácie: Vybraná judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva

Prohibition of Discrimination on Grounds of Sexual Orientation: Selected Case Law of the European Court of Human Rights

Katarína Procházková

Abstract: *The author deals in the paper with non-discrimination legislation in the European Union law and selected case law of the Court of Justice of the European Union and the European Court of Human Rights, with respect to the prohibition of sexual orientation discrimination. The overall protection framework for combating discrimination in employment and occupation on the grounds of religion or belief, disability, age or sexual orientation in the European Union law are Directive 2000/78/EC of November 27th, 2000, establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation, and Article 14 of Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. The author focuses on the initial decisions of the Court of Justice of the European Union and the European Court of Human Rights which have formed the doctrine of non-discrimination on grounds of sexual orientation in the European law, especially on judgments *Dudgeon v. United Kingdom* and *Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal*.*

Key Words: *Court of Justice of the European Union; European Court of Human Rights; Human Rights Protection; Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms; Prohibition of Discrimination on Grounds of Sexual Orientation; Violation of Article 8 and Article 14 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms; Concept of "Private Life".*

Abstrakt: *Autorka sa v príspevku zaoberá ochranou pred diskrimináciou na základe sexuálnej orientácie, najmä z hľadiska práva Európskej únie a vybranej judikatúry Súdneho dvora Európskej únie a Európskeho súdu pre ľudské práva. Celkový legislatívny rámec ochrany pred diskrimináciou v zamestnaní a pri výkone povolania na základe náboženstva alebo viery, zdravotného postihnutia, veku alebo sexuálnej orientácie v právnych pred-*

pisoch Európskej únie predstavujú smernica 2000/78/ES z 27. novembra 2000, ustanovujúca všeobecný rámec pre rovnaké zaobchádzanie v zamestnaní a povolani, a článok 14 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Autorka sa zameriava na prvé rozhodnutia Súdneho dvora Európskej únie a Európskeho súdu pre ľudské práva, ktoré vytvorili doktrínu zákazu diskriminácie na základe sexuálnej orientácie v európskom práve, osobitne na rozhodnutia vo veci *Dudgeon v. Spojené kráľovstvo* a *Salgueiro da Silva Mouta v. Portugalsko*.

Kľúčové slová: Súdny dvor Európskej únie; Európsky súd pre ľudské práva; ochrana ľudských práv; Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd; zákaz diskriminácie na základe sexuálnej orientácie; porušenie článku 8 a článku 14 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd; pojem súkromný život.

Úvod

Právnym základom rozhodovania Európskeho súdu pre ľudské práva (ďalej len „ESLP“) vo veciach zákazu diskriminácie na základe sexuálnej orientácie je článok 14¹ a článok 8² Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd zo 4. novembra 1950 (ďalej len „Dohovor“). Článok 14 Dohovoru tvorí v súčasnosti základ pre rozhodovanie ESLP vo veciach týkajúcich sa zákazu diskriminácie na základe sexuálnej orientácie. Nebolo tomu ale tak hneď od počiatku. V prvých veciach týkajúcich sa sexuálnej orientácie osôb (najmä homosexuálnych vzťahov medzi mužmi)³

¹ „Užívanie práv a slobôd priznaných týmto dohovorom musí byť zabezpečené bez diskriminácie založenej na akomkoľvek dôvode, ako je pohlavie, rasa, farba pleti, jazyk, náboženstvo, politické alebo iné zmysľanie, národnostný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnostnej menšine, majetok, rod alebo iné postavenie.“ Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd, článok 14.

² „1. Každý má právo na rešpektovanie svojho súkromného a rodinného života, obydľia a korešpondencie. 2. Štátny orgán nemôže do výkonu tohto práva zasahovať, s výnimkou prípadov, keď je to v súlade so zákonom a nevyhnutné v demokratickej spoločnosti v záujme národnej bezpečnosti, verejnej bezpečnosti, hospodárskeho blahobytu krajiny, predchádzania nepokojom alebo zločinosti, ochrany zdravia alebo morálky alebo na ochranu práv a slobôd iných.“ Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd, článok 8.

³ Pozri napr. *X. v. the Federal Republic of Germany* [1955-12-17]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 104/55; *X. Ltd. and Y. v. the United Kingdom* [1982-05-07]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 8710/79; a iné.

ESLP nepripúšťal aplikáciu článku 14 v prípadoch homosexuálnych sťažovateľov a rozhodoval iba na základe článku 8.⁴

Právny základ zákazu diskriminácie na základe sexuálnej orientácie

Dohovor v článku 14 priamo neuvádza sexuálnu orientáciu ako dôvod vylučujúci diskrimináciu. V pôvodných návrhoch vo veciach týkajúcich sa sexuálnej orientácie sťažovatelia volili rôzne právne základy, odvolávajúci sa na článok 14.⁵ Napríklad v prípade *C. a L. M. v. Spojené kráľovstvo*⁶ sa sťažovateľ odvolával na diskrimináciu na základe sexuálnej preferencie: „Sťažovateľ d'alej namieta diskrimináciu na základe sexuálnej preferencie, keďže britská imigračná politika lepšie chráni heterosexuálne ako homosexuálne páry.“⁷ A ďalej napríklad vo veci *Dudgeon*⁸ sa sťažovateľ dokonca odvolával na diskrimináciu z dôvodu pohlavia, sexuality a bydliska.⁹

Vo veci *Engel a ostatní v. Holandsko*¹⁰ súd k rozsahu článku 14 Dohovoru uviedol: „Zoznam uvedený v tomto ustanovení je iba ilustratívny a nie je vyčerpávajúci, ako o tom svedčia slová „akéhokoľvek dôvodu, ako je“ (vo francúzštine „notamment“).“¹¹ A ďalej v rozhodnutí vo veci *Kjeldsen*¹²

⁴ Pozri nižšie *Dudgeon v. the United Kingdom* [1981-10-22]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 7525/76.

⁵ Pozri napr. *X. Ltd. and Y. v. the United Kingdom* [1982-05-07]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 8710/79; *X. v. the United Kingdom* [1978-10-12]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 7215/75; a iné.

⁶ *C. and L. M. v. the United Kingdom* [1989-10-09]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 14753/89.

⁷ „The applicants have next complained of discrimination on the grounds of sexual preference, insofar as British immigration policy gives better protection to heterosexual couples than to homosexual couples.“ *C. and L. M. v. the United Kingdom* [1989-10-09]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 14753/89, bod 2.

⁸ *Dudgeon v. the United Kingdom* [1981-10-22]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 7525/76.

⁹ „He had suffered discrimination, within the meaning of Article 14 (art. 14) of the Convention, on grounds of sex, sexuality and residence.“ *Dudgeon v. the United Kingdom* [1981-10-22]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 7525/76, bod 34.

¹⁰ *Engel and Others v. the Netherlands* [1976-06-08]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72.

¹¹ „The list set out in that provision is illustrative and not exhaustive, as is shown by the words “any ground such as” (in French “notamment”).“ *Engel and Others v. the Netherlands* [1976-06-08]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72, bod 72. K uvedenému pozri aj *Rasmussen v. Denmark* [1984-11-28]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 8777/79, bod 34; a iné.

¹² *Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark* [1976-12-07]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 5095/71; 5920/72; 5926/72, bod 56.

uvádza: „Súdny dvor najprv pripomína, že článok (článok 14) zakazuje, v rámci zaručených práv a slobôd, diskriminačné zaobchádzanie, ktoré má svoj základ alebo dôvod spočívajúci v osobnej charakteristike („statuse“) osoby, na základe ktorej je možné osoby alebo skupiny osôb odlišiť jednu od druhej.“¹³

Z uvedeného je zrejmé, že znenie článku 14 Dohovoru predstavuje otvorený katalóg právnych dôvodov, na základe ktorých je diskriminačné správanie neprípustné. EŠLP v nasledujúcich rozhodnutiach zjednotil právny dôvod, na základe ktorého konštatoval porušenie Dohovoru, a to „sexuálnu orientáciu“.

Rozhodnutie vo veci Dudgeon

Jedným z najstarších rozhodnutí EŠLP vo veciach týkajúcich sa diskriminácie na základe sexuálnej orientácie je rozhodnutie vo veci *Dudgeon* z 22. októbra 1981.¹⁴ Ide o rozhodnutie, kde EŠLP rozhodoval o sťažnosti p. Dudgeona, v ktorej tento namieta nesúlad ustanovení írskeho trestného práva o kriminalizácii dobrovoľných homosexuálnych stykov medzi dospelými mužmi s článkom 8 Dohovoru. Navyše sťažovateľ namietal aj skutočnosť, že kriminalizácia homosexuálneho správania sa týkala len homosexuálnych vzťahov medzi mužmi, a nie homosexuálnych vzťahov medzi ženami.

EŠLP v uvedenom rozhodnutí vyslovil nesúlad írskej právnej úpravy kriminalizujúcej dobrovoľné homosexuálne styky dospelých osôb, nedbajúc pritom na pomerne silnú verejnú mienku severoírskych spoločnosti, a to nasledovne: „*Hoci členovia spoločnosti, ktorí považujú homosexualitu za amorálnu, môžu byť šokovaní, urazení či rozrušení uskutočňovaním súkromných homosexuálnych aktov, toto samo osebe nemôže odôvodňovať použitie trestných sankcií, ak sa tieto akty uskutočňujú dobrovoľne medzi dospelými osobami.*“¹⁵

¹³ „The Court first points out that Article 14 (art. 14) prohibits, within the ambit of the rights and freedoms guaranteed, discriminatory treatment having as its basis or reason a personal characteristic (“status”) by which persons or groups of persons are distinguishable from each other.“ *Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark* [1976-12-07]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 5095/71; 5920/72; 5926/72, bod 56.

¹⁴ *Dudgeon v. the United Kingdom* [1981-10-22]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 7525/76.

¹⁵ „Although members of the public who regard homosexuality as immoral may be shocked, offended or disturbed by the commission by others of private homosexual acts, this cannot on its own warrant the application of penal sanctions when it is consenting adults alone

Zároveň treba ale dodať, že v čase konania pred ESLP už severoírská prokuratúra reálne nestíhala riešiť homosexuálne kontakty medzi dospelými osobami a rozhodnutia o týchto stíhaniach boli vyhradené priamo generálnemu prokurátorovi, ktorý opodstatnenosť trestného stíhania posudzoval s prihliadnutím na verejný záujem.

Napriek tomu, že ESLP v rozhodnutí vo veci *Dudgeon* vyslovil nesúlad s článkom 8 Dohovoru vo veci trestného stíhania dobrovoľných homosexuálnych kontaktov medzi dospelými osobami, námietku sťažovateľa týkajúcu sa zjednotenia legálneho veku pre sexuálny styk, tak heterosexuálny, ako aj homosexuálny na 17 rokov veku neprijal. Vek 17 rokov bol v uvedenom čase stanoveným legálnym vekom spôsobilosti k sexuálnemu styku pre heterosexuálne osoby. ESLP sa k uvedenému vyslovil tak, že ide jednak o otázku, ktorá spadá do rámca právnej úpravy vyhradenej členskému štátu, a teda tento musí stanoviť vek, do ktorého je potrebná zvýšená ochrana jednotlivca, a jednak, že určitý stupeň kontroly homosexuálneho správania je potrebný a legitímny v demokratickej spoločnosti, najmä s cieľom ochrany pred zneužívaním a korupciou tých, ktorí sú osobitne zraniteľní, napríklad z dôvodu ich mladosti.¹⁶ V uvedenom rozhodnutí iba päť sudcov z devätnástich vyslovilo odlišný názor, pričom v uvedenom prípade považovali severoírsku legislatívu za nesúladnú nielen s článkom 8 Dohovoru, ale i s článkom 14.¹⁷

Súd v rozhodnutí vo veci *Dudgeon*¹⁸ judikoval, že článok 8 Dohovoru zahŕňa aj právo na súkromný sexuálny život a súkromný sexuálny život patrí k najdôležitejším aspektom práva na súkromný život, ktoré je garantované Dohovorom. ESLP však v rozhodnutí vo veci *Dudgeon* neodstránil úplne diskrimináciu homosexuálnych osôb na základe ich sexuálnej orientácie, ale v zásade „zlegalizoval“ už existujúci faktický stav¹⁹ a vytvoril podklad pre nasledujúce rozhodnutia ESLP vo veciach týkajúcich sa zákazu diskriminácie na základe sexuálnej orientácie. Vec *Dudgeon*

who are involved.“ *Dudgeon v. the United Kingdom* [1981-10-22]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 7525/76, bod 60.

¹⁶ *Dudgeon v. the United Kingdom* [1981-10-22]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 7525/76, bod 60.

¹⁷ Pozri aj odlišné stanovisko sudcu Matschera vo veci *Dudgeon*. *Dudgeon v. the United Kingdom* [1981-10-22]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 7525/76.

¹⁸ *Dudgeon v. the United Kingdom* [1981-10-22]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 7525/76.

¹⁹ Pozri vyššie, a taktiež *Dudgeon v. the United Kingdom* [1981-10-22]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 7525/76, body 30 a 41.

on ESLP rozhodol 22. októbra 1981, nasledovali rozhodnutia napríklad vo veciach *Modinos v. Cyprus*²⁰ a *X. a Y. v. Spojené kráľovstvo*,²¹ kde sťažovatelia buď ani nenamietali porušenie článku 14 Dohovoru (*Modinos*), alebo ESLP sťažnosť v tejto časti zamietol (*X. a Y. v. Spojené kráľovstvo*).

Pojem súkromný život

ESLP definoval pojem súkromný život vo viacerých svojich rozhodnutiach aj mimo témy zákazu diskriminácie na základe sexuálnej orientácie. V rozhodnutí vo veci *Niemietz v. Nemecko*²² súd k pojmu súkromný život uviedol nasledovné: „*Bolo by príliš reštriktívne obmedziť pojem (pojem právo na súkromný život) na akýsi vnútorný kruh, v ktorom človek môže žiť svoj vlastný osobný život, tak, ako sa rozhodne, a vylúčiť z neho úplne okolitý svet, ktorý nie je zahrnutý do tohto kruhu. Rešpektovanie súkromného života musí obsahovať do určitej miery tiež právo na vytváranie a rozvíjanie vzťahov s ďalšími ľudskými bytosťami.*“²³

Z uvedeného je možné vyvodiť, že súkromný život osoby je priamo a prirodzene naviazaný na „verejný“ život človeka, a nie je možné medzi nimi vytvoriť pevnú hranicu.²⁴ Prirodzeným záverom vyplývajúcim z rozhodnutia aj odôvodnenia vo veciach *Dudgeon* a *Niemietz v. Nemecko* je nevyhnutnosť ďalšieho prehlbovania ochrany proti diskriminácii na základe sexuálnej orientácie, a to nielen na základe článku 8, ale aj na základe článku 14 Dohovoru.

Legislatívne zámery

V roku 1981 Výbor parlamentného zhromaždenia pre sociálne a zdravotné otázky Rady Európy vypracoval „*Správu o diskriminácii homosexuál-*

²⁰ *Modinos v. Cyprus* [1993-04-22]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 15070/89.

²¹ *X. and Y. v. the United Kingdom* [1983-05-03]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 9369/81.

²² *Niemietz v. Germany* [1992-12-16]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 13710/88.

²³ „*It would be too restrictive to limit the notion (of “private life”) to an inner circle in which the individual may live his own personal life as he chooses and to exclude therefrom entirely the outside world not encompassed within that circle. Respect for private life must also comprise to a certain degree the right to establish and develop relationships with other human beings.*“ *Niemietz v. Germany* [1992-12-16]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 13710/88, bod 29.

²⁴ Pozri tiež WINTEMUTE, R. *Sexual Orientation and Human Rights: The United States Constitution, the European Convention, and the Canadian Charter*. 1st ed. Oxford: Clarendon Press, 1995, s. 131. ISBN 978-0-19-825972-5.

lov“;²⁵ v ktorej navrhoval rozšírenie článku 14 Dohovoru o ďalší zákaz diskriminácie, a to zákaz diskriminácie na základe „sexuálnej preferencie“. Správa bola spolu s návrhom predložená Právnomu parlamentnému výboru.²⁶ Členovia výboru prevažne nepovažovali za potrebné dopĺňať článok 14 Dohovoru o ďalší dôvod, na základe ktorého je diskriminácia zakázaná, a odkazovali na zákaz diskriminácie na základe pohlavia, ktorý podľa nich subsumuje aj zákaz diskriminácie na základe sexuálnej orientácie. Taktiež považovali za vhodné, aby ESLP vymedzil rozsah ochrany poskytovanej homosexuálne orientovaným osobám.²⁷ Pomerne vášnivá diskusia k uvedenej téme prebehla v Parlamentnom výbore. Rečníci argumentovali, že doplnenie článku 14 Dohovoru nie je potrebné, a „... ak by sme sa mali snažiť, aby bol článok 14 Dohovoru vyčerpávajúci, išlo by o stránky a stránky textu, aby v ňom mohli byť zahrnuté aj ďalšie „sexuálne deviácie“ (transvestiti, pedofili, transsexuáli, bigamisti).“²⁸

V októbri 1981²⁹ Parlamentný výbor Rady Európy vydal odporúčanie č. 924, v ktorom vyzval tiež na odstránenie diskriminácie homosexuálnych párov, aj čo sa týka veku súhlasu s pohlavným stykom: „*Odporúča sa, aby Výbor ministrov:*

- i. Vyzval tie členské štáty, kde sú homosexuálne akty medzi dospelými trestne stíhané, zrušiť takéto zákony a zvyklosti;*
- ii. Vyzval členské štáty, aby aplikovali rovnaký minimálny vek súhlasu pre homosexuálne a heterosexuálne akty;...“³⁰*

A taktiež v rezolúcii č. 756 vyzval Parlamentný výbor Rady Európy Svetovú zdravotnícku organizáciu na vymazanie homosexuality zo zoznamu ochorení.³¹ Návrh na doplnenie článku 14 Dohovoru, prirodzene,

²⁵ *Parliamentary Assembly of the Council of Europe: Report on Discrimination against Homosexuals, rapporteur: Mr. Voogd Doc. 4755 [1981-07-08].*

²⁶ *Parliamentary Assembly of the Council of Europe: Opinion on Discrimination against Homosexuals, rapporteur: Mr. Berrier Doc. 4777 [1981-09-22].*

²⁷ *Parliamentary Assembly of the Council of Europe: Opinion on Discrimination against Homosexuals, rapporteur: Mr. Berrier Doc. 4777 [1981-09-22].*

²⁸ *Parliamentary Assembly of the Council of Europe: Official Report of Debates [1981-10-01]. 33rd Ordinary Session, vol. 2, 10th sitting.*

²⁹ Ešte pred rozhodnutím vo veci Dudgeon.

³⁰ „*Recommends that the Committee of Ministers: i. urge those member states where homosexual acts between consenting adults are liable to criminal prosecution, to abolish those laws and practices; ii. urge member states to apply the same minimum age of consent for homosexual and heterosexual acts;...“ Parliamentary Assembly of the Council of Europe: Recommendation on Discrimination against Homosexuals No. 924 [1981-10-01]. bod 7.*

³¹ Homosexualita bola definitívne vyňatá zo zoznamu chorôb Svetovej zdravotníckej organizácie v roku 1992 (MKCH 10).

nebol realizovaný; k aplikácii rovnakého veku súhlasu dochádzalo iba postupne³² a homosexualita bola vyradená zo zoznamu chorôb v roku 1992.

Z uvedených, v zásade neúspešných pokusov o rozšírenie práv homosexuálov je tiež možné vyčítať náladu verejnosti (a to nielen bežnej, ale i verejnosti odbornej – právnej) vo vzťahu k homosexuálom a ich právam na začiatku 80-tych rokov. V takomto svetle sa rozhodnutie vo veci *Dudgeon* javí ako veľmi pokrokové.

Prípád Sutherland

Napriek tomu, že vo veci *Sutherland v. Spojené kráľovstvo*³³ ESLP ani vec nerozhodol z dôvodu, že strany sporu uzavreli zmier, vec *Sutherland*, a najmä stanovisko Komisie k nej sa stali ťažiskovými pre ďalšie dôležité rozhodnutie smerujúce k odstráneniu diskriminácie na základe sexuálnej orientácie, a to rozhodnutie *Salgueiro da Silva Mouta proti Portugalsku*.³⁴

Sťažovateľom vo veci *Sutherland* bol p. Euan Sutherland, v čase podania sťažnosti 17-ročný. Už vo veku 11 rokov sa sťažovateľ obával, že je sexuálne priťahovaný rovnakým pohlavím, a aj napriek tomu, že sa pokúšal nadviazať kontakty s opačným pohlavím, dospel nakoniec k záveru, že je homosexuál. Vo veku 16 rokov mal sexuálny styk s homosexuálom v obdobnom veku, avšak mal neustále obavu z trestného stíhania, keďže dovolený vek pre homosexuálny styk bol v Spojenom kráľovstve stanovený na 18 rokov, v prípade heterosexuálnych stykov na 16 rokov. Z uvedeného dôvodu p. Sutherland namietal porušenie článku 8, v spojení s článkom 14 Dohovoru.

³² *Sutherland v. the United Kingdom* [1996-05-21]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 25186/94. Sťažovateľ namietal porušenie článku 8 a článku 14 Dohovoru na základe diskriminácie z dôvodu sexuálnej orientácie. Predmetom sporu bol rozdielne stanovený vek súhlasu so sexuálnym stykom pre heterosexuálne a homosexuálne osoby. Súd na základe listu zástupcu sťažovateľa vyčiarol prípad zo zoznamu sporov, nakoľko v Spojenom kráľovstve došlo k stanoveniu rovnakého veku konsenzu aj pre homosexuálne páry, a taktiež Spojené kráľovstvo uhradilo sťažovateľovi p. Euanovi Sutherlandovi náklady spojené s konaním.

³³ *Sutherland v. the United Kingdom* [1996-05-21]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 25186/94.

³⁴ *Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal* [1999-12-21]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 33290/96.

Vo svojom vyjadrení k prípustnosti veci *Sutherland* Európska komisia pre ľudské práva³⁵ uviedla: „Komisia konštatuje, so zreteľom na pripomienky účastníkov konania, že žiadosť vyvoláva vážne a zložité skutkové a právne otázky, ktoré vyžadujú rozhodnutie vo veci samej. Z toho vyplýva, že žiadosť nemôže byť zamietnutá ako zjavne neopodstatnená v zmysle článku 27 ods. 2 (článok 27-2) Dohovoru. Žiadne ďalšie dôvody neprípustnosti sťažnosti nie sú známe.“³⁶ Komisia mala za to, že je potrebné, aby ESLP rozhodol, či v uvedenom prípade nejde prípadne okrem porušenia článku 8 aj o porušenie článku 14 Dohovoru. Ako už bolo uvedené vyššie, spor vo veci *Sutherland* bol na základe skutočnosti, že strany uzavreli zmier, vyčiarknutý zo zoznamu sporov ESLP. Spojené kráľovstvo upravilo svoju legislatívu vo veciach súhlasu so sexuálnym stykom, tak, aby boli odstránené rozdiely medzi homosexuálnymi a heterosexuálnymi párami, a uhradilo aj náklady sťažovateľa spojené s prebiehajúcimi konaniami. ESLP tak dostal možnosť vyjadriť sa k porušeniu článku 14 Dohovoru až v nasledujúcich konaniach, ako napríklad vo veci *Salgueiro da Silva Mouta proti Portugalsku*.³⁷

Salgueiro da Silva Mouta proti Portugalsku a ďalšie

Vo veci *Salgueiro da Silva Mouta* bol sťažovateľom p. da Silva Mouta, Portugalčan, ktorý po rozvode žiadal do osobnej starostlivosti svoju dcéru. P. da Silva Mouta, narodený v roku 1961, uzavrel v roku 1983 s CDS manželstvo, z ktorého sa narodila v roku 1987 dcéra M. Následne v roku 1990 došlo k odlúčeniu manželov a p. da Silva Mouta začal žiť s mužom, p. LGC. Rodičia uzavreli po rozvode v roku 1993 dohodu o starostlivosti týkajúcu sa ich dcéry M. CDS však nedodržiavala dohodu a neumožňovala sťažovateľovi styk s dcérou. Sťažovateľ podal návrh na zverenie dieťaťa do svojej osobnej starostlivosti, nakoľko CDS odmietala styk otca s dcérou od doby, odkedy žila so svojimi rodičmi. Sťažovateľ mal taktiež za to, že má vytvorené lepšie podmienky pre starostlivosť o dcéru. CDS následne ob-

³⁵ Členom komisie bol v uvedenom prípade *Sutherland* aj slovenský zástupca – v súčasnosti sudca Súdneho dvora Európskej únie Daniel Šváby.

³⁶ „The Commission finds, in the light of the parties' submissions, that the application raises serious and complex issues of fact and law which require determination on the merits. It follows that the application cannot be dismissed as being manifestly ill-founded within the meaning of Article 27 par. 2 (Art. 27-2) of the Convention. No other ground for declaring it inadmissible has been established.“ *Sutherland v. the United Kingdom* [1996-05-21]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 25186/94.

³⁷ *Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal* [1999-12-21]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 33290/96.

vinila partnera sťažovateľa zo zneužívania dieťaťa. Súd ustanovil vo veci psychológa, ktorý sa zaoberal situáciou v rodine, a najmä obvinením LGC (partnera sťažovateľa) zo sexuálneho zneužívania. Po vypočutí všetkých strán, vrátane rodičov CDS, psychológ dospel k záveru, že vyhlásenie dcéry M. o tom, že ju partner otca LGC nútil k masturbácii, sa javí ako vyhlásenie, ku ktorému bola nahovorená niekým iným.³⁸ Prvostupňový súd rozhodol spor v prospech otca a zveril M. do jeho starostlivosti.

M. zostala u otca od apríla do novembra 1995, kedy bola údajne unesená matkou. Matka podala proti rozhodnutiu prvostupňového súdu odvolanie na Lisabonský odvolací súd a uspela. Uspela aj napriek tomu, že súd skonštatoval aj nasledovné: „(Psychológ) považoval to za úplne nepravdepodobné, že k príhode (sexuálne zneužívanie) dieťaťa, ako je popísané v odseku 23, naozaj došlo.“³⁹ A tiež ako jeden z dôvodov konfliktov medzi bývalými manželmi videl súd v „babičke, ktorá prehlbuje a rozducháva konflikt medzi oboma stranami a snaží sa udržať (žalobkyňu) preč, pretože ona sama nie je schopná prijať jeho (sťažovateľa) životný štýl.“ V odôvodnení rozhodnutia odvolací súd však uviedol aj nasledovné: „Skutočnosť, že otec dieťaťa, ktorý sa vysporiadal so svojou homosexualitou a chce žiť s iným mužom, je realitou, ktorá by mala byť akceptovaná. Je všeobecne známe, že spoločnosť sa stáva čoraz tolerantnejšou vo vzťahu k takýmto situáciám. Avšak, nie je možné tvrdiť, že uvedené prostredie je najzdravšie a najlepšie pre psychický, sociálny a duševný rozvoj dieťaťa, najmä vzhľadom na dominantný model v našej spoločnosti, ako oprávnené uvádza žalobca. Dieťa by malo žiť v rodinnom prostredí, v tradičnej portugalskej rodine, čo iste nie je zoskupenie, do ktorého vstúpil jeho otec, odkedy žije s iným mužom, ako by boli manželom a manželkou.“⁴⁰

³⁸ *Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal* [1999-12-21]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 33290/96, bod 12.

³⁹ „He considered it wholly improbable that the episode related by the child, as described in paragraph 23, had really occurred.“ *Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal* [1999-12-21]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 33290/96, bod 26.

⁴⁰ „The fact that the child’s father, who has come to terms with his homosexuality, wishes to live with another man is a reality which has to be accepted. It is well known that society is becoming more and more tolerant of such situations. However, it cannot be argued that an environment of this kind is the healthiest and best suited to a child’s psychological, social and mental development, especially given the dominant model in our society, as the appellant rightly points out. The child should live in a family environment, a traditional Portuguese family, which is certainly not the set-up her father has decided to enter into, since he is living with another man as if they were man and wife.“ *Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal* [1999-12-21]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 33290/96.

Napriek citovanému sa portugalská vláda bránila tým, že rozhodnutie odvolacieho súdu, a teda zverenie dieťaťa do starostlivosti matky bolo odôvodnené hlavne záujmami dieťaťa, a nebolo založené na diskriminácii sťažovateľa z dôvodu jeho sexuálnej orientácie.⁴¹ ESLP v rozhodnutí odkázal napríklad aj na rozhodnutie vo veci *Karlheinz Schmidt v. Nemcko*,⁴² v ktorom ESLP judikoval: „*V súlade s rozhodnutiami orgánov Dohovoru, rozdielne zaobchádzanie je diskriminačné v zmysle článku 14, ak nie je objektívne a primerane odôvodnené, t.j. ak nesleduje legitímny cieľ, alebo ak nie je primeraný vzťah proporcionality medzi použitými prostriedkami a sledovaným cieľom, ktorý sa má realizovať.*“⁴³

ESLP považoval za sledovaný cieľ najlepší záujem dieťaťa, následne skúmal, či použité prostriedky boli primerané k ochrane oprávneného záujmu. ESLP mal vo veci za to, že skutočným dôvodom zverenia dieťaťa do osobnej starostlivosti matky bol fakt, že otec dieťaťa je homosexuál a žije v partnerskom zväzku s iným mužom. Uvedené ESLP vyvodil z odôvodnenia portugalského odvolacieho súdu, ktorý okrem iného uvádza aj nasledovné: „... *starostlivosť o malé deti by mala byť vo všeobecnosti udeľená matke, okrem prípadu, ak existujú naliehavé dôvody, ktoré hovoria proti takémuto zvereniu.*“⁴⁴ Z uvedeného je možné vyčítať záujem odvolacieho súdu vopred preferovať zverenie dieťaťa matke. Avšak hlavným dôvodom, pre ktorý portugalský odvolací súd nezveril dieťa otcovi do osobnej starostlivosti bola skutočnosť, že homosexuálne správanie je *abnormalitou a deti by nemali vyrastať v tieni abnormálnych situácií.*⁴⁵ Vnútroštátny súd dokonca zašiel tak ďaleko, že v rozhodnutí v časti, v ktorej umožnil otcovi kontakt s dieťaťom tohto upozornil, aby vykonal opatre-

⁴¹ *Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal* [1999-12-21]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 33290/96, bod 25.

⁴² *Karlheinz Schmidt v. Germany* [1994-07-18]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 13580/88.

⁴³ „*In accordance with the case-law of the Convention institutions, a difference of treatment is discriminatory within the meaning of Article 14, if it has no objective and reasonable justification, that is if it does not pursue a legitimate aim or if there is not a reasonable relationship of proportionality between the means employed and the aim sought to be realized.*“ *Karlheinz Schmidt v. Germany* [1994-07-18]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 13580/88, bod 24.

⁴⁴ *Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal* [1999-12-21]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 33290/96, bod 34.

⁴⁵ *Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal* [1999-12-21]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 33290/96.

nia na to, aby dieťa nezistilo, že žije so svojím partnerom vo vzťahu, ktorý nahrádza vzťah manžela a manželky.⁴⁶

Napriek uvedenému sa členský štát snažil obhájiť rozhodnutie svojho vnútroštátneho súdu. Vláda uviedla, že „rozhodnutie vo veci sa, naopak, len dotklo homosexuality žiadateľa. Úvahy odvolacieho súdu, na ktoré žalobca poukazuje, boli pri pohľade na vec z celkového kontextu len sociologickými, alebo dokonca štatistickými pozorovaniami. Aj keď pravdepodobne mohli byť niektoré pasáže z rozsudku formulované inak, použité ťažkopádne alebo nešťastné výrazy samé osebe nemohli viesť k porušeniu Dohovoru.“⁴⁷ EŠLP však takúto argumentáciu neprijal a namietal, že pasáže z rozsudku portugalského odvolacieho súdu ani zďaleka nie sú ťažkopádne alebo nešťastné, a že z nich vyplýva práve skutočnosť, že hlavným faktorom pre rozhodnutie vo veci bola homosexuálna orientácia sťažovateľa.⁴⁸

Rozhodnutie vo veci *Salgueiro da Silva Mouta* je jedným z prvých rozhodnutí EŠLP, v ktorom tento konštatoval porušenie tak článku 8, ako aj článku 14 Dohovoru vo vzťahu k prejavom homosexuálneho správania. Následné rozhodnutia EŠLP⁴⁹ už bežne judikujú porušenie článku 8, v spojení s článkom 14 Dohovoru, ak to považujú za oprávnené. Dôvodom je najmä posun v myslení spoločnosti a, samozrejme, fakt, že pre väčšinu (západnej) spoločnosti nepredstavujú už homosexuálne vzťahy zásadný morálny problém. V rozhodnutí vo veci *P. B. a J. S. v. Rakúsko* EŠLP judikoval aj toto: „Súd uviedol, že počas posledného desaťročia došlo k rýchlemu vývoju spoločenských postojov k párom rovnakého pohlavia, počas ktorého im značný počet európskych štátov poskytol právnu ochranu.“⁵⁰

Následné rozhodnutia EŠLP viedli k rozširovaniu právnych vzťahov (aj v rodinných veciach), v ktorých je diskriminácia na základe sexuálnej

⁴⁶ *Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal* [1999-12-21]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 33290/96, bod 34.

⁴⁷ *Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal* [1999-12-21]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 33290/96, bod 32.

⁴⁸ *Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal* [1999-12-21]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 33290/96, bod 35.

⁴⁹ Napríklad *E. B. v. France* [2008-01-22]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 43546/02; *P. B. and J. S. v. Austria* [2010-07-22]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 18984/02; *X. and Others v. Austria* [2013-02-19]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 19010/07; a ďalšie.

⁵⁰ *P. B. and J. S. v. Austria* [2010-07-22]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 18984/02.

orientácie neprijateľná. V ďalších rokoch je preto možné očakávať, že ešte dôjde k rozšíreniu práv homosexuálnych párov prostredníctvom judikatúry ESĽP aj vo veciach, ktoré majú rodinnoprávny charakter a mali by byť v kompetencii členských štátov.

Zoznam bibliografických odkazov

C. and L. M. v. the United Kingdom [1989-10-09]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 14753/89.

Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd.

Dudgeon v. the United Kingdom [1981-10-22]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 7525/76.

E. B. v. France [2008-01-22]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 43546/02.

Engel and Others v. the Netherlands [1976-06-08]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72.

Karlheinz Schmidt v. Germany [1994-07-18]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 13580/88.

Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark [1976-12-07]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 5095/71; 5920/72; 5926/72.

Modinos v. Cyprus [1993-04-22]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 15070/89.

Niemietz v. Germany [1992-12-16]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 13710/88.

P. B. and J. S. v. Austria [2010-07-22]. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 18984/02.

Parliamentary Assembly of the Council of Europe: Official Report of Debates [1981-10-01]. 33rd Ordinary Session, vol. 2, 10th sitting.

Parliamentary Assembly of the Council of Europe: Opinion on Discrimination against Homosexuals, rapporteur: Mr. Berrier Doc. 4777 [1981-09-22].

Parliamentary Assembly of the Council of Europe: Recommendation on Discrimination against Homosexuals No. 924 [1981-10-01].

- Parliamentary Assembly of the Council of Europe: Report on Discrimination against Homosexuals, rapporteur: Mr. Voogd Doc. 4755 [1981-07-08].*
- Rasmussen v. Denmark [1984-11-28].* Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 8777/79.
- Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal [1999-12-21].* Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 33290/96.
- Sutherland v. the United Kingdom [1996-05-21].* Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 25186/94.
- WINTEMUTE, R. *Sexual Orientation and Human Rights: The United States Constitution, the European Convention, and the Canadian Charter.* 1st ed. Oxford: Clarendon Press, 1995. 328 s. ISBN 978-0-19-825972-5.
- X. and Others v. Austria [2013-02-19].* Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 19010/07.
- X. and Y. v. the United Kingdom [1983-05-03].* Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 9369/81.
- X. Ltd. and Y. v. the United Kingdom [1982-05-07].* Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 8710/79.
- X. v. the Federal Republic of Germany [1955-12-17].* Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 104/55.
- X. v. the United Kingdom [1978-10-12].* Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, Application No. 7215/75.

Mgr. Katarína Procházková

Právnická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Kollárova 10
917 01 Trnava
Slovenská republika
prochazkovakatka@gmail.com

Structure of Personality Properties and Its Contribution to Long-Term Employability

Marta Matulčíková
Daniela Breveníková

Abstract: *The paper deals with the importance of the properties that make up the structure of personality to an individual's long-term employability. The topic is a response to an enduring problem on the labour market in Slovakia, namely unemployment of university graduates as well as problems of keeping a continuous employment. The paper is a presentation of partial results of the research project KEGA 006EU-4/2013. The relevance of single personal properties (expressed in %) for their holders' employability is assessed by respondents from micro-enterprises, small and medium-sized enterprises. The intensity of separate social skills for their holders' employability is established on the basis of research results.*

Key Words: *Employability; Intellectual Property; Personality Property; Key Competences; Work Performance; the Slovak Republic.*

Introduction

The condition on the labour market in the Slovak Republic is characteristic of disproportions between the demand and the supply. Unemployment, however, affects all the age categories, mainly new graduates and citizens in pre-retirement age. All the groups of employees may always be endangered by unemployment, so it depends on the level of qualification, direction of one's career and possibilities of adapting to new conditions if needed, and thus create a job opportunity.

Nowadays employers place increasingly demanding requirements on their employees and job applicants. It is not enough for employees or job applicants to master some techniques or new technologies or to be ready to keep pace with the most recent trends: employees as well as management of organizations need to acquire a wide range of knowledge, skills and competences; these, on the one hand, make employees permanently employable, and, on the other hand, enable employers to gain a competitive edge.

The paper is a presentation of partial results of the research project KEGA 006EU-4/2013. The research was necessitated by a complex nature of path from school into the world of labour, when a lot of graduates find that the period of preparation for their career is replaced with an interrupted and downward career accompanied with frequent changing of jobs and unemployment or with a longer-term unemployment as well as with the problems of keeping their continuous employment.

Work performance requirements: starting-point of lifelong employability

The assumption of employability is connected, on the one hand, with the personal potential which is influenced by the level of education achieved, and, on the other hand, with conditions in individual regions, which are determined by the development of a region and job opportunities created for job applicants who meet the level of education completed. When fulfilling work tasks at workplace, in the course of performing working activities there are manifested some influences of external environment, which affect man's personality who re-enters the working process (i.e. for the second time) and his own personal potential, which is of *primary* importance. An individual's personal potential stands for a kind of individual pool of knowledge, skills, abilities, psychic energy, properties, attitudes and needs which determine man's psychic capacity and overall performance. Development of own potential is the intention of the development of formal initial education or further adult-education.

External environment is affected by job performance and is described as an objective determinant of working activity.¹

Objective conditions of working activity are connected with:

- ✚ Environment in a wider sense of the word, including political, economic, cultural level of society, socio-economic employees – employers relations and stimulation aspects of work, and the like;
- ✚ Working environment in a narrower sense of the word, including physical conditions of the working environment, working utensils, tools, protection working, socio-psychological atmosphere at workplace, conditions resulting from work organization, etc.

¹ FRANKE, J. and T. M. KÜHLMANN. *Psychologie für Wirtschaftswissenschaftler*. 1. Aufl. Landsberg am Lech: Moderne Industrie, 1990, pp. 314-315. ISBN 3-478-39090-7.

An employee's personal potential represents subjective conditions of performance of working activity and it is connected directly with an employee's personality. The personal potential is made up of readiness of various types:²

- ✚ professional readiness;
- ✚ performance readiness;
- ✚ personality readiness;
- ✚ motivation readiness and
- ✚ societal readiness, which reflects an employee's position that he has built in the working group, rate of the employee's self-realization, self-reflection, social acceptance and prestige.

We will not deal with the issue of job creation. The focus of theoretical starting points and practical implementation is on detecting assumptions for the performance, which enables an employee to keep employment for a lifetime. Nowadays some groups of population find it difficult to assert themselves on the job market. Individual characteristics of the long-term unemployed can often be described as cumulation of several handicaps (a lower level of education, absent or inadequate work experience, impaired health, and the like), which is a period of working inactivity. These factors are increasingly deeper and individuals experience dislike and fear to return to work process. Moreover, an increasingly larger group of the unemployed is made up from graduates of some fields of study, which results in serious socio-psychological problems. This is often caused by the number of these graduates which exceeds the capacity of the national economy. The number of people who have never worked is rising and thus have had no chance to develop working habits; acquire working experiences and develop the knowledge and skills gained through formal education. This kind of situation necessitates to analyze claims for human resources and to look for causes and possibilities of dealing with difficult employability of some groups of population and persons on the labour market.

Frequently, evaluations of the impacts of education on society or development of the economy are based on non-quantified statements. Keller and Tvrdý analyzed this phenomenon by means of statistical data and discovered that the level of completed education is connected neither with a higher economic performance, nor with the rate of business activi-

² SZARKOVÁ, M. *Psychológia: Základy ekonomickej psychológie*. 2. vyd. Bratislava: Ekonóm, 2002, p. 61. ISBN 80-225-1623-6.

ties, not even with the share of unemployment.³ It is natural that higher level of education enables one to assert oneself better on the labour market and its holder has an obvious advantage in comparison with those whose level of completed education is lower. However, unemployment of graduates who have completed the highest level of education makes us reflect on the causes of this situation and search for the solutions. Although many highly qualified persons are unable to find employment, education is crucial for securing further social and economic development. Further development of society cannot be achieved without the support of science, research, and development of explicit and tacit knowledge.

Formal qualification covers professional competences acquired by completing a relevant level/cycle of education and key competences. Nowadays the area of key competences is paid an adequate attention. General educational programs for separate levels of education (pre-primary, primary, secondary, and tertiary) describe required key competences.⁴ It is not our intention to cover this wide area; instead we shall deal with the basic description of key competences. Key competences represent the target category expressed in terms of outputs. They are sets of assumed knowledge, skills, abilities, attitudes and values important for personal development and an individual's realization. Key competences are target states, to the achievement of which every education should be directed. Their content and description is based on the values accepted by the society and on the general ideas of what competences contribute to one's employability, to education, as well as to a satisfactory and successful life. Competences are sets of activity oriented outputs that are applicable in practice, the acquisition of which is a complex and long-time process.

The European Commission defined the following eight key competences in the European Framework of Reference: communication in mother language, communication in foreign languages, mathematical competences, and basic competences in science and technologies, digital technology working competences, learning competences, societal and civics competences, sense of initiative and entrepreneurship, cultural awareness, and the ability to express one's thoughts, experiences and emotions.

³ KELLER, J. and L. TVRDÝ. *Vzdělanostní společnost? Chrám, výtah a pojišťovna*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2008. 183 p. ISBN 978-80-86429-78-6.

⁴ VETEŠKA, J. *Proměny školního vzdělávání v biodromálním kontextu*. 1. vyd. Praha: Dashöfer, 2011, p. 109. ISBN 978-80-86897-39-4.

The aim in all educational cycles is to equip each individual with a set of key competences on the level that is achievable by them. For this reason, it is desirable that key competences be part of education at all levels, form a supplement to the content of technical (specialized) education and a substantial part of the content of further education, and thus create an overall readiness of human resources. Employers need human resources that are well-prepared in terms of their qualifications and personalities, i.e. people who are capable of quality work performance of individual tasks.

Elements of personality structure important for employability

Psychology of personality defines the personality as a concrete individual, characteristic of specific for a particular person typical psychic and physical properties, which are manifested in every activity of that person. From the aspect of psychology, every human being is a personality and it is necessary to take this into consideration when approaching to each and every person.⁵ The personality is a unique and relatively stable pattern of behaviour, thinking and emotions displayed by that individual.⁶ Personality represents an individual whole of man's mental life, which makes up the essence with the entity's body and his living environment.⁷

On the basis of these initial ideas we can define personality features in general terms. Differences between individuals are the expression of personality. Each personality is unique and irreparable; it is a sum of constitutional and psychological elements which make up a whole. Personality is manifested by relative stability which enables to predict one's behaviour in a particular situation, but also is part of uninterrupted development process, in which changes in the environment induce conditions for internal adjustment.⁸

The success at work is determined by a combination of an employee's physical and psychic abilities as its factors. Physical properties of an individual include anatomical and physiological properties, physique,

⁵ PROVAZNÍK, V. et al. *Psychologie pro ekonomy*. 1. vyd. Praha: Grada, 1997, p. 81. ISBN 80-7169-434-7.

⁶ BUSS, D. M. and N. CANTOR, eds. *Personality Psychology: Recent Trends and Emerging Directions*. 1st ed. New York: Springer, 1989. 352 p. ISBN 978-1-4684-0636-8.

⁷ ALEXY, J., J. BOROŠ and R. SIVÁK. *Manažment ľudských zdrojov a organizačné správanie*. 1. vyd. Bratislava: Iris, 2004, p. 124. ISBN 80-89018-59-9.

⁸ ATKINSON, R. L. et al. *Psychologie*. 2. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2003. 751 p. ISBN 80-7178-640-3.

and specific physical assumptions – muscle strength, body size, coordination of movements, ability to work in heights, etc., which are needed in some work positions. The starting point and condition of development of each individual are the psychic, volition properties, temper, intellectual abilities, which impact on the individual action and working activity.

The structure of personality is made up from a set of elements which influence an employee's behaviour in concrete situations. The following two groups of properties are important for the performance of work according to employer entities:

A. Properties affecting individual performance:

- Abilities and intelligence properties;
- Features of character and attitudes;
- Volition properties.

B. Properties affecting working relationships and manifested in an organization's performances:

- Emotional intelligence, where a special role is played by:
 - Social skills;
 - Empathy;
 - Motivation.

Intelligence properties represent a set of mental (rational) abilities and problem-solving abilities under uncertain or indefinite circumstances. Intelligence is understood as the ability to extract relevant data from a given amount of information based on observation. Intelligence properties also include thinking, perception, intuition, and memory.⁹

Personality properties are the properties that stand for a system of values preferred by an individual in the evaluation of various facts and phenomena, and on the basis of which the individual behaves and acts.

Volition properties represent a psychic process directed at a deliberate achievement of some targets, while obstacles need to be overcome. An important role in this process is played by ambitiousness, consistency, integrity, determination, self-reliance (independence), and initiative-ness.

⁹ BERGSTROM, J. A. Emotional Intelligence – Self Awareness. In: *Ezinearticles.com* [online]. 2010-05-03 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://ezinearticles.com/?Emotional-Intelligence---Self-Awareness&id=4224368>.

In the context of the working process features related to emotional intelligence are getting to the forefront. Anja von Kanitz refers to emotions as an indivisible part of reason, which gives clear stimuli to human behaviour, action, as well as to man's mastering complex situations.¹⁰ Emotions mobilize energy into reactions especially in standard situations, but also in overcoming potential risks. Along with intellectual intelligence, emotional intelligence is the second component of general intelligence. It represents an all-round ability of coping with emotional problems, monitoring ability and ability to control one's own and other people's feelings and to use them as a regulating instrument of thinking activity, as well as behaviour and action.

Daniel Goleman refers to Solvey – Gardner's typology of emotional intelligence which consists of five components:¹¹

- a) The knowledge of one's own emotions described as the conscious recognition of an emotion at the moment of its inception. Those who are certain of their emotions are better decision makers.
- b) Control over one's emotions as the ability to deal with one's own emotions according to the situation. While a lack of this ability leads to continuous distress and anxiety, a well-developed control of emotion enables us to recover faster from shocks or disappointments.
- c) Self-motivating ability as the capacity to engage emotions in any activity. At workplace it results in higher productivity and better work performance.
- d) Sensitivity to other people's emotions.
- e) The skill of interpersonal relationships which depends on an individual's ability to share other people's emotions and adjust our action to them.

Elements of personality structure create a whole and secure a unique nature of an individual which is reflected in activities on various levels of education, which subsequently create conditions for further development and the level achieved as well as its quality directly affect work performance.

¹⁰ Von KANITZ, A. *Jak rozvíjet svou emoční inteligenci*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008, p. 15. ISBN 978-80-247-2582-6.

¹¹ GOLEMAN, D. *Emoční inteligence*. 1. vyd. Praha: Columbus, 1997, pp. 47-48. ISBN 80-85928-48-5.

Demands on performance of working activities

Elements of personality structure create a whole and constitute a person's unique individual features which are manifested in activities on various levels of education. These, in turn, create conditions for further development, while the level and quality achieved directly influence the work performance. Personality is an integrated system of internal features and specific characteristics of a person, through which all external stimuli and influences are transformed.

In the context of the performance of working activities, there has always been a need for defining minimum requirements placed on employees; these requirements relate to the performance of individual tasks. The efforts for standardization of requirements on the work performance are connected with educational activities in both formal and informal educations.

Surveys of requirements on the performance of working activities were used to contain catalogues of job tasks which are only of informative nature nowadays. A uniform qualification catalogue of tasks and branch catalogues related to them served for differentiating types of job tasks of technical-economic functions and manual occupations in terms of complexity, responsibility and strenuous character of the work performed. It was an important document for the purposes of securing personnel task in an organization and for the working out of a functional organization and employee systemization in an enterprise. These qualification catalogues of work tasks were the basis for the implementation of analytical work tasks leading to the standardization of qualification and other requirements on the performance of precisely specified types of work tasks. This basic role was fulfilled before the closing of an extensive project *The National System of Occupations*,¹² which was secured by Trexima, a.s., in terms of methodology and organization as well as by the Ministry of Labour, Social Affairs and Family of the Slovak Republic, Ministry of Education, Science and Research and Sports of the Slovak Republic, employer organizations, trade union organizations, and single employers. The National System of Occupations (hereinafter as "NSO") is defined as a new instrument of active labour market policy, the aim of which is to build a complex information system of description of standard demands of the labour market for specific work positions. The system determines

¹² *Národná sústava povolání* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.sustavapovolani.sk/>.

requirements for professional (technical) skills and practical experience needed for implementation of working activities in work positions. Developing and updating of the National System of Occupations fall under the province of the Ministry of Labour, Social Affairs and Family of the Slovak Republic and the national project secures and coordinates the Centre of Education of the Ministry of Labour, Social Affairs and Family of the Slovak Republic in cooperation with the state administration bodies, territorial municipality (self-government) bodies, with employers, representatives of employers and representatives of trade union organizations. The National System of Occupations is a fundamental systemic framework for the National System of Qualifications (NFQ). The National System of Qualifications is to operate as a registry with open access to the public, which describes partial and completes qualifications differentiated and recognized in the Slovak Republic and required for the performance of working activities for a given employment in the form of qualification and evaluation standards.¹³

Basic qualification requirements on work performance and the requirements on the length of work experience are included in the documents mentioned. To support lifelong employability it is necessary to know the needs for employer entities also from the aspect of more detailed specific requirements of personality properties, which are not mentioned in these documents. Qualification and completion of a particular level of education and work experience are the basic starting condition; however, lifelong employability can be achieved by an individual also by owing other features of character, which are difficult to document, but they are decisive in the selection of human resources and their keeping in the working positions, as they significantly influence the results of work, development of an individual as well that of the entire entity.

Characteristics and methodology of research into evaluation of significant elements of personality structure

Human resources are important assets of every organization. The demands placed on the performance of jobs are studied by specialists in the institutions of the decision-making sector, in enterprises and institutions. On the basis of assessment of requirements placed on working activities

¹³ Kartotéka zamestnaní. In: *Internetový sprievodca trhom práce* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <https://www.istp.sk/>.

there are determined minimum requirements on work performance related to the education achieved, needs for further education, requirements placed on work experience, etc. Within empirical research we analyzed opinions of human resources who perform single working activities. It was not our intention to explore issues of qualification standard; we assumed it as fulfilled on the level described by relevant national documents and internal enterprise documents. We studied significant factors of personality structure required by employers and the need for which is perceived also by employees.

The focus of our research was on respondent opinions, while the respondents were chosen as representatives of entities according to the NACE Rev. 2 – Statistical Classification of Economic Activities SK according to by-law No. 306/2007 Coll. For the purpose of analysis employer entities were selected in Section I Accommodation and catering services of Division 55 Accommodation and that of 56 Restaurant and pub activities, and Section N Administrative and support services; Division 79 Travel agencies activities, reservation services of travel agencies and related activities. Respondents were employees of micro-enterprises, small and medium-sized enterprises, because these enterprises have an important place in sections of the classification of economic activities, as they employ a significant part of employees and divisions monitored. This fact has resulted in the need for analyzing requirements for human resources via field research.

The research was carried out by means of the questionnaire method, since this method enables us to collect data about a higher number of employees within a relatively short time and at acceptable costs in relation to a higher number of respondents. The primary data collection was made by means of questionnaires which were distributed either in person or electronically. The structure of the questionnaire contained two basic parts, namely: the information section including essential data about a respondent and a technical (specialized) part dealing with areas of problems examined.

Respondents were chosen on a random basis. Requirements contained a complete secondary education with “maturita” (equivalent of GCE) and higher education/third level education (all the three levels). We addressed workers who do specialized work tasks. The research sample consisted of 60 respondents – employees in technical jobs, namely ancillary, preparatory jobs, service jobs, routine jobs, and specialized

and systemic jobs. It was our intention to find out how the respondents evaluate requirements placed on the work performed by them in view of their capabilities (kinesis, sensory and intellectual), needs for types of thinking, will properties, features of character, social skills and motivating factors. Respondents were able to evaluate selected personality properties in a six-degree scale, where 1 is the lowest level required to be achieved and 6 the highest level required for the performance of the work. These are factors that affect employee performance and are often considered by employers in the selection, deployment and education of human resources.

Results of the research carried out

The focus of research was on monitoring and establishing the need of selected personality properties which are important for keeping one's employment to respondents addressed. We assumed that principal qualifications requirements on the performance of specific working activities as well as the requirements in minimum practice that are listed in company internal materials are based on standard job descriptions and are considered inevitable for filling single jobs, are fulfilled in the practice of employer entities. Qualifications requirements are decisive; however, also other personality properties are significant. These properties are manifested in how some work is being done and in results of the work. If the same work is performed by several persons, there are always some differences in its results. This is reflected e.g. in clients' satisfaction, in the creation of working relationships, in recognizing particular corporate values, support and development of corporate culture. The aim of the research carried out was to establish respondents' opinions of factors that are decisive for employers in selecting human resources and in creating conditions for future career development of employees.

There were presented respondents' personal opinions related to their attitudes to their employer organization. The following statistical surveys in Tables 1 – 6, in a 6-degree scale of assessment contain respondents' opinions in percentage for a given research sample.

Opinions of the required level of selected properties are indicated in the following tables:

Table 1 Importance of Level of Abilities for Work Performance in %

Importance of Level of Abilities for Work Performance in %							
Assessment		1	2	3	4	5	6
Abilities							
Kinesis				34.0	63.0	3.0	
Sensory				23.0	58.0	19.0	
Intellectual:							
- numerical				80.0	20.0		
- verbal understanding			1.7	20.0	78.3		
- abilities to identify similarities and differences				20.0	80.0		
- speed of perception			16.7	65.0	18.3		
- flexibility of judgement			6.7	78.3	13.3	1.7	
- deductive reasoning			5.0	23.3	71.7		
- long-term and visual memory			10.0	75.0	15.0		
- area and spatial imagination			15.0	71.7	13.3		

Source: Own research. Explanatory note: 1 – the lowest required level to be achieved; 6 – the highest required level to be achieved.

Table 2 Assessment of Requirements on Types of Thinking Affecting Job Performance in %

Assessment of Requirements on Types of Thinking Affecting Job Performance in %							
Assessment		1	2	3	4	5	6
Types of thinking							
Concrete thinking				6.7	30.0	63.3	
Abstract thinking		5.0	11.7	75.0	8.3		
Spontaneous thinking			81.7	18.3			
Deliberate thinking				13.3	70.0	11.7	5.0
Intuitive thinking			91.7	6.7	1.6		
Creative thinking			31.7	25.0		35.0	8.3
Discursive thinking		6.7	80.0	13.3			
Convergent thinking			3.4	96.6			
Strategic thinking		93.3	6.7				
Divergent thinking				73.4		18.3	8.3

Source: Own research. Explanatory note: 1 – the lowest required level to be achieved; 6 – the highest required level to be achieved.

Table 3 Importance of Volition Properties for Work Performance in %

Importance of Volition Properties for Work Performance in %						
Assessment	1	2	3	4	5	6
Volition properties						
Ambitiousness			56.7	38.3	5.0	
Consistency (high-principled)				3.3	6.7	90.0
Determination				18.3	61.7	20.0
Self-reliance (independence)				18.3	55.0	26.7
Creativity				11.6	46.7	41.7
Initiativeness			5.0	15.0	21.7	58.3

Source: Own research. Explanatory note: 1 – the lowest required level to be achieved; 6 – the highest required level to be achieved.

As we can see in Table 3, as many as 90 % of respondents ascribed the highest value to consistency. This concept denoting a highly favourable feature of character is sometimes ambiguous and maybe that is why individuals feel the need for a higher degree of certainty at workplace and prefer if the action and behaviour of those who communicate with them is foreseeable.

Table 4 Importance of Character Properties for Work Performance in %

Importance of Character Properties for Work Performance in %						
Assessment	1	2	3	4	5	6
Structure of character						
Man's attitude to activities performed by people (power of will to be active, i.e. industriousness, perseverance, agility, consistency, and the like)		1.6	10.0	71.7	11.7	5.0
Humane properties, man's worldview, attitude to other people, value orientation		15.0	55.0	25.0	5.0	
Properties of self-relation:						
- healthy self-confidence		15.0	40.0	38.3	6.7	
- high self-confidence	56.7	25.0	13.3	5.0		

Source: Own research. Explanatory note: 1 – the lowest required level to be achieved; 6 – the highest required level to be achieved.

It is significant to observe that respondents (employer entities) do not expect their future employees to be self-confident in the first place.

This property in the structure of character is attributed the lowest importance.

Table 5 Assessment of Social Skills in Work Performance in %

Assessment of Social Skills in Work Performance in %						
Assessment	1	2	3	4	5	6
Social skills						
Ability to influence		11.7	65.0	13.3	10.0	
Communication competence				13.3	70.0	16.7
Leadership ability		3.3	90.0	5.0	1.7	
Willingness to change				1.7	3.3	95.0
Ability to establish contacts			8.3	60.0	31.7	
Ability to cooperate				5.0	81.7	13.3
Team-working abilities				35.0	38.3	26.7

Source: Own research. Explanatory note: 1 – the lowest required level to be achieved; 6 – the highest required level to be achieved.

It is obvious from Table 5 that respondents realize the importance of being able to adapt to changing environment; 95 % of them ascribe the highest value to this social skill. The second place in their evaluations is occupied by team-working abilities, followed by communication competences and skills.

Table 6 Assessment of Motivating Factors in %

Assessment of Motivating Factors in %						
Assessment	1	2	3	4	5	6
Factors						
Ambitiousness	20.0	58.3	11.7	10.0		
Effort to excel	8.3	65.0	26.7			
Satisfaction from success		6.7	43.3	30.0	20.0	
Loyalty to enterprise					5.0	95.0
Material benefits			20.0	38.4	23.3	18.3
Nonmaterial benefits (praise, appreciation, etc.)	11.6	16.7	46.7	13.3	11.7	
Relations at workplace			5.0	5.0	20.0	70.0

Source: Own research. Explanatory note: 1 – the lowest required level to be achieved; 6 – the highest required level to be achieved.

Man's attitude to life, to work is affected by people's interests, aims, incentives; these, in turn, are formed in the course of a long period. Re-

sults of research and their presentation in tables show requirements on the performance of professional work and especially requirements on managerial work. Respondents' opinions are presented in percentage on selected personality properties. Each analyzed group consisted of 60 respondents who gave their opinions of the required level of each personality property, needed for professional (job-related) or managerial work. Although personality properties were explored from two angles (namely importance for the performance of professional or managerial work), it may be stated that each working activity could be analyzed in a similar way, namely in a broader context after considering requirements also on other personality properties and professional assumes for its performance. However, this detailed analysis would be significant for employer entities in the evaluation of applicants for job and in deployment of human resources in an organization. It would be of little importance to the preparation of educational activities in formal education, as students are preparing for the working life in general rather than for the performance of a particular work. Frequently, people perform various working activities throughout their lives and the preparation has to be universal, i.e. rather than too specialized; it has to include the orientation to the development of those necessary personality properties that determine an adequate flexibility and adaptability. It is the reason why we have not dealt with qualification requirements; the focus of our analysis into personality properties was on abilities, types of thinking, features of character, and social skills. At a later stage of professional education it is usually too late to start developing due to persons' age. All these properties are also genetically conditioned and their development must be secured since childhood, as their proper shaping necessitates a long-term education. That is also why at present these properties are appreciated by many employers and are important in decision making about recruitment and selection of human resource. Their shortage or low standard may cause employability problems in the case of some individuals in general, and especially when they are trying to keep their continuous employability.¹⁴

¹⁴ EUROPEAN COMMISSION, EACEA and EURYDICE. *Developing Key Competences at School in Europe: Challenges and Opportunities for Policy* [online]. 1st ed. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2012. 66 p. [cit. 2014-04-14]. Eurydice Report. ISBN 978-92-9201-292-2. Available at: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/145EN.pdf.

Conclusion

Education described as an target-oriented activity connected with instruction and upbringing in any period of our life as well as the activities of a permanent learning process leads to not only improving our knowledge, development of skills and abilities, but also to the change in behaviour, action and attitudes. It is through education that aptitudes develop, these, in turn, are based on educational standards to be completed by every type of education in order to achieve minimum qualification requirements formulated by occupational standards. On the basis of clearly defined qualification standards for a given working position, it is possible to plan an individual's professional and personality development for increasing short-term and long-term performance.

Every job is changing in the course of time together with the development of enterprise, information and other technologies, with the development of the industry in which the enterprise operates and also with the overall development of human society. Flexibility is becoming a significant feature of an individual, enabling his stability and adaptability to constantly changing conditions. The concept of flexibility may be discussed in two meanings: longitudinal and transversal flexibility.

The longitudinal flexibility involves a continuous improvement and expanding of working capabilities of employees. The aim is to gain an individual who may be applicable in the long-term period in all the aspects related to his job title and often also in areas which may not be directly connected with his original work position, but may become part of after some time. At this point we can speak also about the transversal flexibility, i.e. employees are developed not only within their work qualifications, but also in the areas of social skills and other properties of emotional intelligence and personality properties. The aim of in-company education and training is also to develop an employee as an individual and also as a team member. Within the team there have to exist some relations, norms of behaviour and rules of action and mutual cooperation which enable a desirable intensity of motivation and the possibility to motivate individuals.

Adult education, part of which is also in-company education and training, should view an individual from the following two aspects:

- ✚ Developing an individual's abilities and aptitudes, when the employee has to be developed not only as a worker but also as an individual who is equipped with knowledge and skills needed for personal life

in the long term, regardless the present employer or work position performed;

- ✚ Developing an individual's work abilities, where man is viewed as an employee employed by a concrete enterprise or organization; in this process, man's knowledge, abilities, skills, properties of emotional intelligence are related to the employee's current work position and the company mission.

Development of an individual's competences and abilities is achieved through:

- ✚ The area of general education, whose role is to create a quality basis of further education, or to acquire basic general knowledge, owing of which an individual is becoming a valid member of society. Without this basis no further specialized education can be taken. General education is oriented to social skills, features of character and volition properties, which create conditions for further personality development. Here plays in-house education a minimum role and the focus is on the state and government competences;
- ✚ Through technical (vocational) education which serves for the formation of qualification requirements those are connected with one's future career. This area of education has to be continuously updated according to changing requirements for work positions in given sections of the Statistical Classification of Economic Activities. This concerns state-provided education as well as education and learning "on the job" (i.e. at workplace) in a specific employer entity;
- ✚ Area of development where further professional education in enterprises is fully applied. The aim of educational activities is to grant all relevant requirements within qualification and re-qualification courses. These courses are needed for the performance of current work position as well as for an individual's future career.

Education and upbringing activities of individuals have to be developed in the way that a holistic and continuous development of corresponding to changeable conditions of the labour market may be secured. Not only individual's personal abilities need to be taken into consideration along with education and learning adjusted to them, but in particular also requirements of the national economy and trends in the development of industries and changes in single enterprises and organizations, as these processes are directly connected with job creation and demands placed on the performance of single working activity. When selecting

a study programme of formal education or the educational activities of further professional (technical) education, applicants could seek the advice of career guidance in order to avoid useless social costs, as well as societal and psychological consequences. They need not neglect the fact that human resource development in enterprises is oriented to the development of an organization's ability to function as a whole and to the development of team-working abilities as well as to building a dynamic structure of explicit and implicit knowledge in the enterprise in order to improve the efficiency of the entire organization via improving the performance of its teams.

References

- ALEXY, J., J. BOROŠ and R. SIVÁK. *Manažment ľudských zdrojov a organizačné správanie*. 1. vyd. Bratislava: Iris, 2004. 257 p. ISBN 80-89018-59-9.
- ATKINSON, R. L. et al. *Psychologie*. 2. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2003. 751 p. ISBN 80-7178-640-3.
- BERGSTROM, J. A. Emotional Intelligence – Self Awareness. In: *Ezinearticles.com* [online]. 2010-05-03 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://ezinearticles.com/?Emotional-Intelligence---Self-Awareness&id=4224368>.
- BUSS, D. M. and N. CANTOR, eds. *Personality Psychology: Recent Trends and Emerging Directions*. 1st ed. New York: Springer, 1989. 352 p. ISBN 978-1-4684-0636-8.
- EUROPEAN COMMISSION, EACEA and EURYDICE. *Developing Key Competences at School in Europe: Challenges and Opportunities for Policy* [online]. 1st ed. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2012. 66 p. [cit. 2014-04-14]. Eurydice Report. ISBN 978-92-9201-292-2. Available at: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/145EN.pdf.
- FRANKE, J. and T. M. KÜHLMANN. *Psychologie für Wirtschaftswissenschaftler*. 1. Aufl. Landsberg am Lech: Moderne Industrie, 1990. 463 p. ISBN 3-478-39090-7.
- GOLEMAN, D. *Emoční inteligence*. 1. vyd. Praha: Columbus, 1997. 348 p. ISBN 80-85928-48-5.

- Kartotéka zamestnaní. In: *Internetový sprievodca trhom práce* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <https://www.istp.sk/>.
- KELLER, J. and L. TVRDÝ. *Vzdělanostní společnost? Chrám, výťah a pojišťovna*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2008. 183 p. ISBN 978-80-86429-78-6.
- Národná sústava povolání* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.sustavapovolani.sk/>.
- PROVAZNÍK, V. et al. *Psychologie pro ekonomy*. 1. vyd. Praha: Grada, 1997. 230 p. ISBN 80-7169-434-7.
- SZARKOVÁ, M. *Psychológia: Základy ekonomickej psychológie*. 2. vyd. Bratislava: Ekonóm, 2002. 164 p. ISBN 80-225-1623-6.
- VETEŠKA, J. *Proměny školního vzdělávání v biodromálním kontextu*. 1. vyd. Praha: Dashöfer, 2011. 178 p. ISBN 978-80-86897-39-4.
- Von KANITZ, A. *Jak rozvíjet svou emoční inteligenci*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008. 103 p. ISBN 978-80-247-2582-6.

Doc. Ing. Marta Matulčíková, PhD.

Faculty of Business Management
University of Economics in Bratislava
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava
Slovak Republic
marta.matulcikova@euba.sk

Doc. PhDr. Daniela Breveníková, CSc.

Faculty of Applied Languages
University of Economics in Bratislava
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava
Slovak Republic
daniela.brevenikova@euba.sk

Applying the Skip Navigation Links in the Context of the Websites' Accessibility of Central State Administration Bodies in the Slovak Republic¹

Jana Koprlová

Abstract: *The study focuses in its main aim on seeking yet undetected or undefined deficits in relation to applying the skip navigation mechanism on the websites of the central state administration bodies in the Slovak Republic in the context of improving the websites accessibility and it consists of two separate parts. The first part presents a basic introduction to the questions of skip navigation links, with the key attention paid to the following three main areas: applying of skip navigation links, visual hiding of skip navigation links, and web browsers' bug related to skip navigation links. The second part of the study concentrates on the basis of analysis of applying the skip navigation links on the websites of the central state administration bodies in the Slovak Republic on the processes focused on detection of potential deficits and gaps in the websites' accessibility or related possible non-compliance with the legislation in force.*

Key Words: *Websites; Websites' Accessibility; Skip Navigation Links; Public Administration; Central State Administration Bodies; Compliance with Legislation in Force; the Slovak Republic; Analysis.*

Introduction

The on-line form of presentation and communication of the public administration authorities via Internet belongs not only to the most effective forms of communications – in relation to the territorial impact of the communicated information, but also to the most problematic – in the context of technical realization due to a number of specific standards required by handicapped web users with various forms of disabilities. In the following study the author focuses on the questions of applying the skip navigation links as key elements by building the websites.

¹ This study was created within the institutional project of the Faculty of Law of Trnava University in Trnava No. 10/2013 "Websites' Accessibility in Public Administration", in the Slovak original "Prístupnosť webových stránok vo verejnej správe".

While sighted web users use their eyes as a built-in skip navigation mechanism which enables them to bypass several links with only one click or to move directly to the link they want to reach with the mouse, for users with some forms of visual or motor disabilities means bypassing the navigation links or direct browsing the website a very serious technical problem. Importance and wide-social interest in solving this problem is reflected also in the adopted related legislation which is in the Slovak Republic represented by the latest Ministerial Decree of the Ministry of Finance of the Slovak Republic No. 55/2014 Coll. of Standards for Information Systems of Public Administration issued on March 4th, 2014, and effective from March 15th, 2014.²

The aim of the study is to analyze applying the skip navigation links on the websites of the central state administration bodies in the Slovak Republic. In the context of the research questions we define the main hypothesis as follows: *Homepages of the central state administration bodies in the Slovak Republic apply technically correctly the skip navigation links mechanism.*

Skip navigation links

The following part of the study familiarizes the readers with the main questions of applying of skip navigation links, visual hiding of skip navigation links, and web browsers' bug related to skip navigation links.

Applying of skip navigation links

The idea of applying the skip navigation links is simple: they serve to provide a link at the top of the webpage which jumps the user down to an anchor or target at the beginning of the main content. For the most part it seems to be easy, though there is more than one way to accomplish the goal. From the technical view the process of creating the skip navigation link could be explained through a HTML code as it is shown in the following example:³

² See *Výnos Ministerstva financií Slovenskej republiky č. 55/2014 Z.z. o štandardoch pre informačné systémy verejnej správy zo 4. marca 2014* [Ministerial Decree of the Ministry of Finance of the Slovak Republic No. 55/2014 Coll. of Standards for Information Systems of Public Administration issued on March 4th, 2014].

³ "Skip Navigation" Links. In: *WebAIM: Web Accessibility in Mind* [online]. 2013-10-25 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://webaim.org/techniques/skipnav/>.

✚ HTML code:
<body>
Skip to Main Content
...
<main id="main-content">
<h1>Heading</h1>
<p>This is the first paragraph.</p>

Visual hiding of skip navigation links

By building the website the most required form of applying the skip navigation mechanism is to make it invisible. For hiding the skip links there are several techniques to be applied. Two parallel conditions should be necessarily taken into account in this process: the first one means the requirement of visual hiding of the skip links content, and the second one represents the requirement of accessibility of the skip links content for screen readers. Nowadays, the best known and most often used CSS code "*visibility: hidden;/display: none;*" satisfies the only first one from the two above mentioned conditions and so it cannot be recommended in relation to its non-visibility and inaccessibility for screen readers. An effective solution of this problem, satisfying the both conditions, offer the following HTML and CSS codes:⁴

✚ HTML code:
<div class="hidden">This text is hidden.</div>
✚ CSS code:
.hidden {
position: absolute;
left: -10000px;
top: auto;
width: 1px;
height: 1px;
overflow: hidden;
}

⁴ CSS in Action: Invisible Content Just for Screen Reader Users. In: *WebAIM: Web Accessibility in Mind* [online]. 2013-09-24 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://webaim.org/techniques/css/invisiblecontent/>.

By a generally recommended requirement to make the skip navigation links invisible until they receive keyboard focus, the following HTML and CSS codes should be applied:⁵

- ✚ HTML code:

```
<div id="hidden"><a href="#main-content">Skip to Main Content  
</a></div>
```
- ✚ CSS code:

```
#hidden a {  
  position: absolute;  
  left: -10000px;  
  top: auto;  
  width: 1px;  
  height: 1px;  
  overflow: hidden;  
}  
#hidden a:focus {  
  position: static;  
  width: auto;  
  height: auto;  
}
```

This means a very useful solution which could be preferred above all for sighted keyboard users those cannot use a mouse.

Web browsers' bug related to skip navigation links

The recommended above mentioned skip navigation links related solutions are working effective in most web browsers, but nowadays there still exists one bug which lowers the efficiency of their applying through disrupting the logical order by browsing or reading the webpage links. This makes the webpage browsing with keyboard distortable or even non-effective. An appropriate solution for healing this bug offers the HTML code as follows:⁶

- ✚ HTML code:

```
<body>
```

⁵ CSS in Action: Invisible Content Just for Screen Reader Users. In: *WebAIM: Web Accessibility in Mind* [online]. 2013-09-24 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://webaim.org/techniques/css/invisiblecontent/>.

⁶ Skip Navigation Links (Updated 6/19/2009). In: *JimThatcher.com* [online]. 2014-03-07 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.jimthatcher.com/skipnav.htm>.

```
<a href="#main-content">Skip to Main Content</a>
...
<main id="main-content" tabindex="-1">
  <h1>Heading</h1>
  <p>This is the first paragraph.</p>
```

Analysis of applying the skip navigation links on the websites of the central state administration bodies in the Slovak Republic

Our analysis of applying the skip navigation links on the websites of the central state administration bodies in the Slovak Republic has been legislatively based on the Ministerial Decree of the Ministry of Finance of the Slovak Republic No. 55/2014 Coll. of Standards for Information Systems of Public Administration issued on March 4th, 2014, and effective from March 15th, 2014, with the main attention laid on the § 14 Websites' Accessibility (in the Slovak original "§ 14 Prístupnosť webových stránok"), including related appendix Guideline 13. Providing Clear Navigation Mechanisms (in the Slovak original "Pravidlo 13. Poskytovanie prehľadného mechanizmu navigácie").⁷

Our analysis was realized in the middle of April 2014 by applying web browser Internet Explorer 11 (with style sheets and active elements turned off). Complete sample was represented by all websites of all the central state administration bodies in the Slovak Republic, while research sample was defined by all homepages of all the central state administration bodies in the Slovak Republic, namely of:⁸

- ✚ Ministry of Economy of the Slovak Republic (<http://www.economy.gov.sk/>);

⁷ Compare with KOPRLA, M. and J. KOPRLOVÁ. Analýza prístupnosti webových stránok vybraných webových sídiel verejnej správy z pohľadu administratívno-správneho členenia Slovenskej republiky. *Societas et res publica* [online]. 2013, roč. 2, č. 1, pp. 93-160 [cit. 2014-04-14]. ISSN 1338-6530. Available at: <http://serp.fsv.ucm.sk/archive/2013/01/SOCIETAS-ET-RES-PUBLICA-2013-01.pdf>; and with KOPRLA, M. Prístupnosť webových stránok ako významný faktor zvyšovania konkurencieschopnosti. In: K. ĎURKOVÁ, A. BOBOVNICKÝ and A. ZAUŠKOVÁ, eds. *Inovácie a vedomostná spoločnosť/digitálny marketing – udržateľný rast a návrat investícií* [CD-ROM]. 1. vyd. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Fakulta masmediálnej komunikácie, 2012, pp. 49-63. ISBN 978-80-8105-454-9.

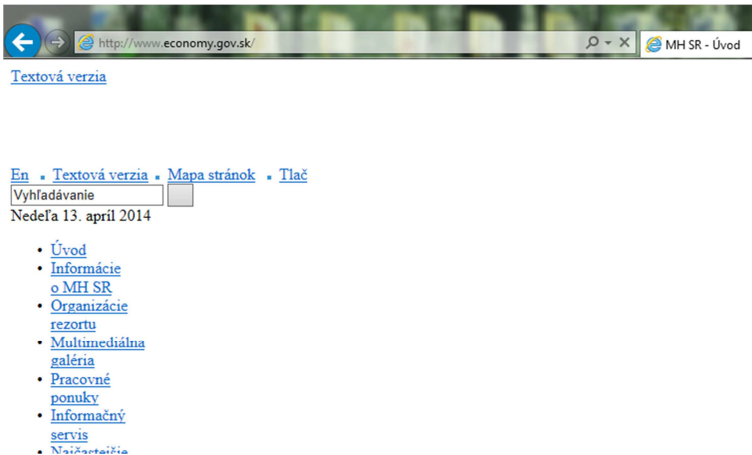
⁸ See *Zákon č. 575/2001 Z.z. o organizácii činnosti vlády a organizácii ústrednej štátnej správy v platnom znení* [Act No. 575/2001 Coll. on Organization of the Activities of the Government and Organization of the Central Public Administration, as amended].

- ✚ Ministry of Finance of the Slovak Republic (<http://www.finance.gov.sk/>);
- ✚ Ministry of Transport, Construction and Regional Development of the Slovak Republic (<http://www.telecom.gov.sk/>);
- ✚ Ministry of Agriculture and Rural Development of the Slovak Republic (<http://www.mpsr.sk/>);
- ✚ Ministry of Interior of the Slovak Republic (<http://www.minv.sk/>);
- ✚ Ministry of Defense of the Slovak Republic (<http://www.mod.gov.sk/>);
- ✚ Ministry of Justice of the Slovak Republic (<http://www.justice.gov.sk/>);
- ✚ Ministry of Foreign and European Affairs of the Slovak Republic (<http://www.foreign.gov.sk/>);
- ✚ Ministry of Labour, Social Affairs and Family of the Slovak Republic (<http://www.employment.gov.sk/>);
- ✚ Ministry of Environment of the Slovak Republic (<http://www.minzp.sk/>);
- ✚ Ministry of Education, Science, Research and Sport of the Slovak Republic (<http://www.minedu.sk/>);
- ✚ Ministry of Culture of the Slovak Republic (<http://www.culture.gov.sk/>);
- ✚ Ministry of Health of the Slovak Republic (<http://www.health.gov.sk/>);
- ✚ Government Office of the Slovak Republic (<http://www.vlada.gov.sk/>);
- ✚ Antimonopoly Office of the Slovak Republic (<http://www.antimon.gov.sk/>);
- ✚ Statistical Office of the Slovak Republic (<http://slovak.statistics.sk/>);
- ✚ Geodesy, Cartography and Cadastre Authority of the Slovak Republic (<http://www.skgeodesy.sk/>);
- ✚ Nuclear Regulatory Authority of the Slovak Republic (<http://www.ujd.gov.sk/>);
- ✚ Slovak Office of Standards, Metrology and Testing (<http://www.unms.sk/>);
- ✚ Office for Public Procurement (<http://www.uvo.gov.sk/>);
- ✚ Industrial Property Office of the Slovak Republic (<https://www.indprop.gov.sk/>);
- ✚ State Material Reserves of the Slovak Republic (<http://www.reserves.gov.sk/>);
- ✚ National Security Authority (<http://www.nbusr.sk/>).

Ministry of Economy of the Slovak Republic

Next figure displays homepage of the Ministry of Economy of the Slovak Republic with style sheets and active elements turned off. There is no skip link applied.

Figure 1 Website (with style sheets and active elements turned off) of the Ministry of Economy of the Slovak Republic

Source: Website (with style sheets and active elements turned off) of the *Ministry of Economy of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://www.economy.gov.sk/>.

Analyzing the homepage of the Ministry of Economy of the Slovak Republic in context of using the skip navigation links following key findings could be detected:⁹

- ✚ Number of links before the main content: 150 links;
- ✚ Number of skip links: 0 links.

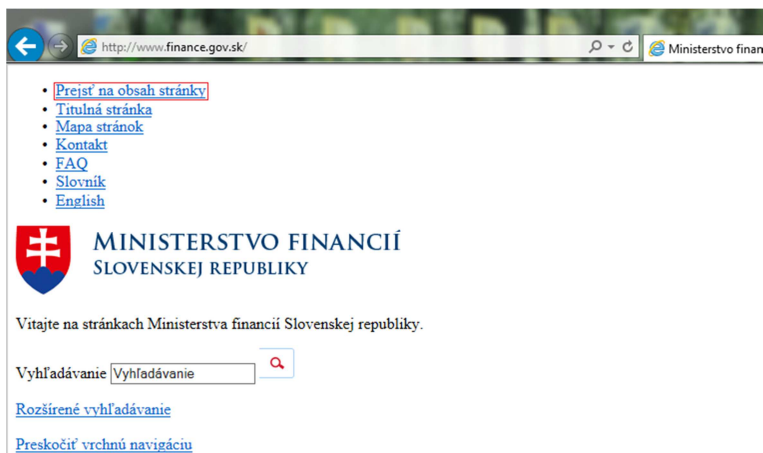
According to the presented results we can conclude that there is no skip navigation mechanism applied on the analyzed homepage of the Ministry of Economy of the Slovak Republic. In relation to this finding we can recommend to add the skip navigation links in accordance with the model examples shown in the previous part of the study named “Skip navigation links”.

⁹ Source code of the website of the *Ministry of Economy of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.economy.gov.sk/>.

Ministry of Finance of the Slovak Republic

Next figure displays homepage of the Ministry of Finance of the Slovak Republic with style sheets and active elements turned off. The analyzed skip link is marked by red rectangle.

Figure 2 Website (with style sheets and active elements turned off) of the Ministry of Finance of the Slovak Republic

Source: Website (with style sheets and active elements turned off) of the *Ministry of Finance of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://www.finance.gov.sk/>.

Analyzing the homepage of the Ministry of Finance of the Slovak Republic in context of using the skip navigation links following key findings could be detected:¹⁰

- Number of links before the main content: 48 links;
- Number of skip links: 2 links;
- Number of links before the first skip link: 2 links;
- Visual display of skip links: hidden;
- HTML code of skip links:

```
<li class="hidden">
  <a href="#sectionLeft">Prejst' na obsah stránky</a>
</li>
<span class="hidden">
```

¹⁰ Source code of the website of the *Ministry of Finance of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.finance.gov.sk/>.

```
<a href="#main">Preskočiť vrchnú navigáciu</a>
</span>
<div id="sectionLeft">
...
</div>
<div id="main">
...
</div>;
```

✚ CSS code of skip links:
.hidden {
display: none !important;
}

According to the presented results we can conclude that there is a skip navigation mechanism applied on the analyzed homepage of the Ministry of Finance of the Slovak Republic, but it works technically incorrectly. In relation to our finding we can recommend to add the attribute *tabindex="-1"* to website's target elements and to replace CSS code *"display: none !important;"* with CSS code in accordance with the model examples shown in the previous parts of the study named "Visual hiding of skip navigation links" and "Web browsers' bug related to skip navigation links", with the aim, firstly, to make the skip navigation links content accessible/visible for screen readers and, secondly, to eliminate the disrupted logical order by browsing or reading the webpage links that occurs by most of web browsers.

Ministry of Transport, Construction and Regional Development of the Slovak Republic

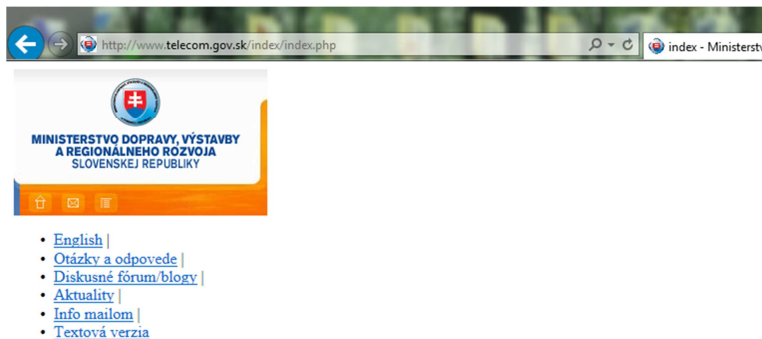
Next figure displays homepage of the Ministry of Transport, Construction and Regional Development of the Slovak Republic with style sheets and active elements turned off. There is no skip link applied.

Analyzing the homepage of the Ministry of Transport, Construction and Regional Development of the Slovak Republic in context of using the skip navigation links following key findings could be detected:¹¹

- ✚ Number of links before the main content: 36 links;
- ✚ Number of skip links: 0 links.

¹¹ Source code of the website of the *Ministry of Transport, Construction and Regional Development of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.telecom.gov.sk/>.

Figure 3 Website (with style sheets and active elements turned off) of the Ministry of Transport, Construction and Regional Development of the Slovak Republic

Source: Website (with style sheets and active elements turned off) of the *Ministry of Transport, Construction and Regional Development of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://www.telecom.gov.sk/>.

According to the presented results we can conclude that there is no skip navigation mechanism applied on the analyzed homepage of the Ministry of Transport, Construction and Regional Development of the Slovak Republic. In relation to this finding we can recommend to add the skip navigation links in accordance with the model examples shown in the previous part of the study named “Skip navigation links”.

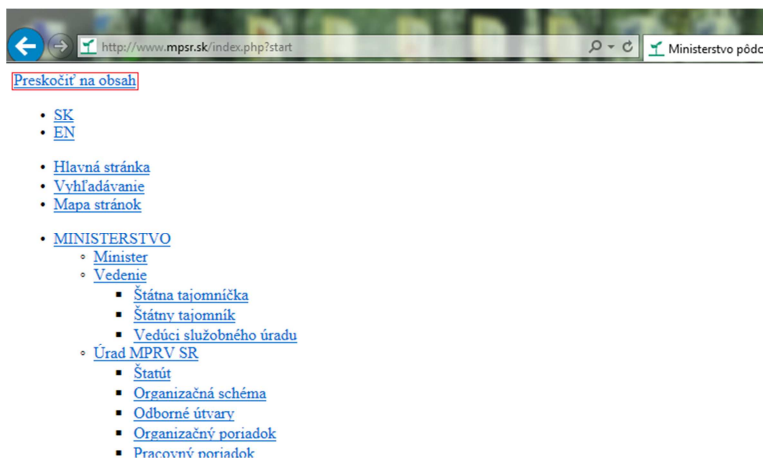
Ministry of Agriculture and Rural Development of the Slovak Republic

Next figure displays homepage of the Ministry of Agriculture and Rural Development of the Slovak Republic with style sheets and active elements turned off. The analyzed skip link is marked by red rectangle.

Analyzing the homepage of the Ministry of Agriculture and Rural Development of the Slovak Republic in context of using the skip navigation links following key findings could be detected:¹²

¹² Source code of the website of the *Ministry of Agriculture and Rural Development of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.mprs.sk/>.

Figure 4 Website (with style sheets and active elements turned off) of the Ministry of Agriculture and Rural Development of the Slovak Republic

Source: Website (with style sheets and active elements turned off) of the *Ministry of Agriculture and Rural Development of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://www.mpsr.sk/>.

✚ Number of links before the main content: 97 links;

✚ Number of skip links: 1 link;

✚ Number of links before the first skip link: 0 links;

✚ Visual display of skip links: hidden;

✚ HTML code of skip links:

```
<div id="contentjump">  
  <a href="#obsah">Preskočiť na obsah</a>  
</div>
```

```
<a name="obsah"></a>;
```

✚ CSS code of skip links:

```
#contentjump {  
  font-size: 150%;  
  font-weight: bold;  
  display: none;  
}
```

According to the presented results we can conclude that there is a skip navigation mechanism applied on the analyzed homepage of the Ministry of Agriculture and Rural Development of the Slovak Republic, but it works technically incorrectly. In relation to our finding we can recommend to add the attribute *tabindex="-1"* to website's target element

and to replace CSS code “*display: none;*” with CSS code in accordance with the model examples shown in the previous parts of the study named “Visual hiding of skip navigation links” and “Web browsers’ bug related to skip navigation links”, with the aim, firstly, to make the skip navigation links content accessible/visible for screen readers and, secondly, to eliminate the disrupted logical order by browsing or reading the webpage links that occurs by most of web browsers.

Ministry of Interior of the Slovak Republic

Next figure displays homepage of the Ministry of Interior of the Slovak Republic with style sheets and active elements turned off. The analyzed skip link is marked by red rectangle.

Figure 5 Website (with style sheets and active elements turned off) of the Ministry of Interior of the Slovak Republic

Source: Website (with style sheets and active elements turned off) of the *Ministry of Interior of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://www.minv.sk/>.

Analyzing the homepage of the Ministry of Interior of the Slovak Republic in context of using the skip navigation links following key findings could be detected:¹³

- ✚ Number of links before the main content: 56 links;

¹³ Source code of the website of the *Ministry of Interior of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.minv.sk/>.

- ✚ Number of skip links: 1 link;
- ✚ Number of links before the first skip link: 9 links;
- ✚ Visual display of skip links: hidden;
- ✚ HTML code of skip links:

```
<a href="#"obsah" class="skryty" accesskey="s">Preskočiť na ob-  
sah</a>  
<div class="main02" id="obsah">  
...  
</div>;
```
- ✚ CSS code of skip links:

```
.oblastprint,  
.skryty {  
  display: none;  
}
```

According to the presented results we can conclude that there is a skip navigation mechanism applied on the analyzed homepage of the Ministry of Interior of the Slovak Republic, but it works technically incorrectly. In relation to our finding we can recommend to move the applied skip navigation links to the top of the website, then to add the attribute *tabindex="-1"* to website's target element and to replace CSS code *"display: none;"* with CSS code in accordance with the model examples shown in the previous parts of the study named "Visual hiding of skip navigation links" and "Web browsers' bug related to skip navigation links", with the aim, firstly, to make the skip navigation links content accessible/visible for screen readers and, secondly, to eliminate the disrupted logical order by browsing or reading the webpage links that occurs by most of web browsers.

Ministry of Defense of the Slovak Republic

Next figure displays homepage of the Ministry of Defense of the Slovak Republic with style sheets and active elements turned off. The analyzed skip link is marked by red rectangle.

Analyzing the homepage of the Ministry of Defense of the Slovak Republic in context of using the skip navigation links following key findings could be detected:¹⁴

¹⁴ Source code of the website of the *Ministry of Defense of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.mod.gov.sk/>.

Figure 6 Website (with style sheets and active elements turned off) of the Ministry of Defense of the Slovak Republic

Source: Website (with style sheets and active elements turned off) of the *Ministry of Defense of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://www.mod.gov.sk/>.

Number of links before the main content: 82 links;

Number of skip links: 5 links;

Number of links before the first skip link: 2 links;

Visual display of skip links: hidden;

HTML code of skip links:

```
<ul id="skratky" class="screenreader">
```

```
...
```

```
<li>
```

```
  <a href="#page" accesskey="0">Skočiť na obsah</a>
```

```
</li>
```

```
<li>
```

```
  <a href="#topmenu">Skočiť na hlavné menu</a>
```

```
</li>
```

```
<li>
```

```
  <a href="#right">Skočiť na pravý informačný panel</a>
```

```
</li>
```

```
</ul>
```

```
<p class="hide">
```

```
  <a href="#topmenu" class="hide">Skočiť na hlavné menu</a>
```

```
</p>
```

```
<p class="hide">
  <a href="#topmenu" class="hide">Skočiť' na hlavné menu</a>
</p>
<div id="page">
  ...
</div>
<div id="topmenu">
  ...
</div>
<div id="right">
  ...
</div>;
```

✚ CSS code of skip links:

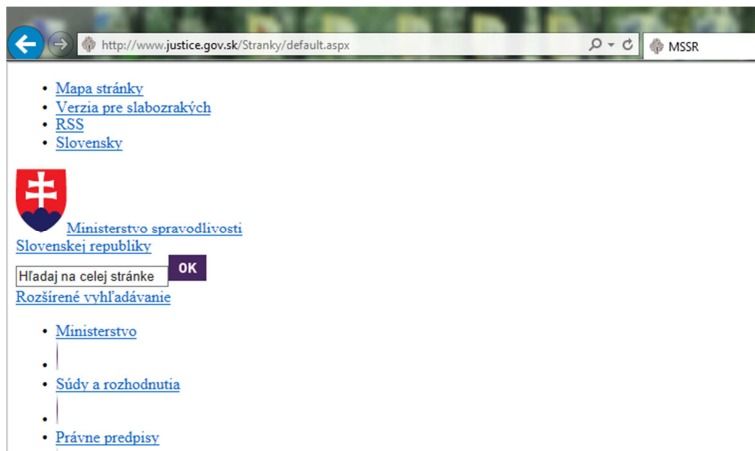
```
.screenreader,
.hidescr,
.scrhide {
  height: 1px;
  left: -9999em;
  overflow: hidden;
  position: absolute;
  top: auto;
  width: 1px;
}
```

According to the presented results we can conclude that there is a skip navigation mechanism applied on the analyzed homepage of the Ministry of Defense of the Slovak Republic which works technically correctly. In relation to our finding we can recommend to move the applied skip navigation links to the top of the website and to add the attribute *tabindex="-1"* to website's target elements in accordance with the model example shown in the previous part of the study named "Web browsers' bug related to skip navigation links", with the aim to eliminate the disrupted logical order by browsing or reading the webpage links that occurs by most of web browsers.

Ministry of Justice of the Slovak Republic

Next figure displays homepage of the Ministry of Justice of the Slovak Republic with style sheets and active elements turned off. There is no skip link applied.

Figure 7 Website (with style sheets and active elements turned off) of the Ministry of Justice of the Slovak Republic

Source: Website (with style sheets and active elements turned off) of the *Ministry of Justice of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://www.justice.gov.sk/>.

Analyzing the homepage of the Ministry of Justice of the Slovak Republic in context of using the skip navigation links following key findings could be detected:¹⁵

- ✚ Number of links before the main content: 14 links;
- ✚ Number of skip links: 0 links.

According to the presented results we can conclude that there is no skip navigation mechanism applied on the analyzed homepage of the Ministry of Justice of the Slovak Republic. In relation to this finding we can recommend to add the skip navigation links in accordance with the model examples shown in the previous part of the study named “Skip navigation links”.

Ministry of Foreign and European Affairs of the Slovak Republic

Next figure displays homepage of the Ministry of Foreign and European Affairs of the Slovak Republic with style sheets and active elements turned off. The analyzed skip link is marked by red rectangle.

¹⁵ Source code of the website of the *Ministry of Justice of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.justice.gov.sk/>.

Figure 8 Website (with style sheets and active elements turned off) of the Ministry of Foreign and European Affairs of the Slovak Republic

Source: Website (with style sheets and active elements turned off) of the *Ministry of Foreign and European Affairs of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://www.foreign.gov.sk/>.

Analyzing the homepage of the Ministry of Foreign and European Affairs of the Slovak Republic in context of using the skip navigation links following key findings could be detected:¹⁶

- ✚ Number of links before the main content: 14 links;
- ✚ Number of skip links: 1 link;
- ✚ Number of links before the first skip link: 0 links;
- ✚ Visual display of skip links: hidden;
- ✚ HTML code of skip links:

```
<div id="txtNavigation">  
  <a href="#PageContent" title="Preskočiť navigáciu">Preskočiť navigáciu</a>  
</div>
```

[Missing selector id="PageContent"];
- ✚ CSS code of skip links:

```
#txtNavigation {  
  display: none;  
}
```

¹⁶ Source code of the website of the *Ministry of Foreign and European Affairs of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.foreign.gov.sk/>.

According to the presented results we can conclude that there is a skip navigation mechanism applied on the analyzed homepage of the Ministry of Foreign and European Affairs of the Slovak Republic, but it works technically incorrectly. In relation to our finding we can recommend to replace element “<div class=“contentdiv”>” with element “<div class=“contentdiv” id=“PageContent”>”, then to add the attribute *tabindex=“-1”* to website’s target element and to replace CSS code “*display:none;*” with CSS code in accordance with the model examples shown in the previous parts of the study named “Visual hiding of skip navigation links” and “Web browsers’ bug related to skip navigation links”, with the aim, firstly, to make the skip navigation links content accessible/visible for screen readers and, secondly, to eliminate the disrupted logical order by browsing or reading the webpage links that occurs by most of web browsers.

Ministry of Labour, Social Affairs and Family of the Slovak Republic

Next figure displays homepage of the Ministry of Labour, Social Affairs and Family of the Slovak Republic with style sheets and active elements turned off. There is no skip link applied.

Figure 9 Website (with style sheets and active elements turned off) of the Ministry of Labour, Social Affairs and Family of the Slovak Republic

The screenshot shows a web browser window with the address bar displaying <http://www.employment.gov.sk/>. The page content is rendered in a plain, unstyled font. At the top, there is a navigation menu with the following links: [Domov](#), [Textová verzia](#), [Mapa stránky](#), [RSS](#), and [English](#). Below the menu is the main heading: **Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej**. Underneath the heading is a warning message: **UPOZORNENIE: Pre odoslanie formuláru musíte mať povolený JavaScript. Ak váš prehliadač JavaScript ne**. Below the warning is a search bar with the text "Vyhľadajte" and a "Hľadať" button. Under the search bar is a link: [Kontaktujte nás](#). At the bottom of the page is a section titled **Hlavné menu** with a link: [Práca a zamestnanosť](#), which has a sub-link: [Podpora zamestnanosti](#).

Source: Website (with style sheets and active elements turned off) of the *Ministry of Labour, Social Affairs and Family of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://www.employment.gov.sk/>.

Analyzing the homepage of the Ministry of Labour, Social Affairs and Family of the Slovak Republic in context of using the skip navigation links following key findings could be detected:¹⁷

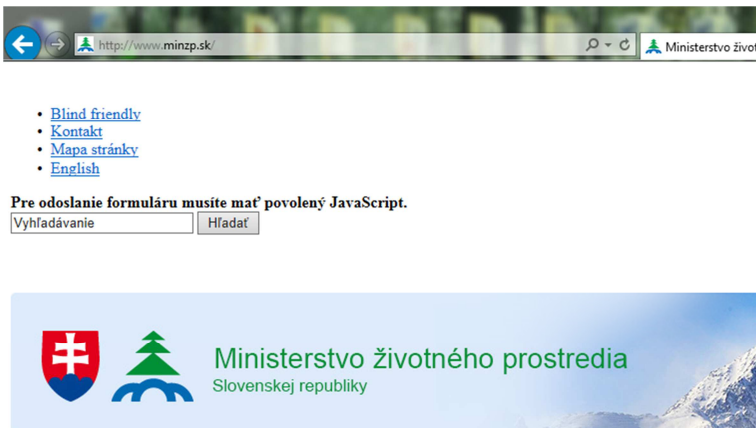
- ✚ Number of links before the main content: 62 links;
- ✚ Number of skip links: 0 links.

According to the presented results we can conclude that there is no skip navigation mechanism applied on the analyzed homepage of the Ministry of Labour, Social Affairs and Family of the Slovak Republic. In relation to this finding we can recommend to add the skip navigation links in accordance with the model examples shown in the previous part of the study named “Skip navigation links”.

Ministry of Environment of the Slovak Republic

Next figure displays homepage of the Ministry of Environment of the Slovak Republic with style sheets and active elements turned off. There is no skip link applied.

Figure 10 Website (with style sheets and active elements turned off) of the Ministry of Environment of the Slovak Republic

Source: Website (with style sheets and active elements turned off) of the *Ministry of Environment of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://www.minzp.sk/>.

¹⁷ Source code of the website of the *Ministry of Labour, Social Affairs and Family of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.employment.gov.sk/>.

Analyzing the homepage of the Ministry of Environment of the Slovak Republic in context of using the skip navigation links following key findings could be detected:¹⁸

- Number of links before the main content: 57 links;
- Number of skip links: 0 links.

According to the presented results we can conclude that there is no skip navigation mechanism applied on the analyzed homepage of the Ministry of Environment of the Slovak Republic. In relation to this finding we can recommend to add the skip navigation links in accordance with the model examples shown in the previous part of the study named "Skip navigation links".

Ministry of Education, Science, Research and Sport of the Slovak Republic

Next figure displays homepage of the Ministry of Education, Science, Research and Sport of the Slovak Republic with style sheets and active elements turned off. The analyzed skip link is marked by red rectangle.

Analyzing the homepage of the Ministry of Education, Science, Research and Sport of the Slovak Republic in context of using the skip navigation links following key findings could be detected:¹⁹

- Number of links before the main content: 91 links;
- Number of skip links: 3 links;
- Number of links before the first skip link: 11 links;
- Visual display of skip links: hidden;
- HTML code of skip links:
<ul id="skratky" class="hide">
...

 Vyhľadavanie

 Hlavné menu

¹⁸ Source code of the website of the *Ministry of Environment of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.minzp.sk/>.

¹⁹ Source code of the website of the *Ministry of Education, Science, Research and Sport of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.minedu.sk/>.

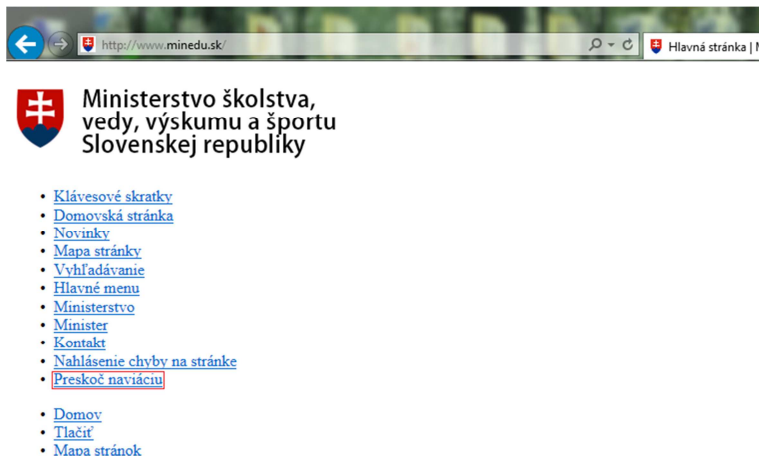
```
...
<li>
  <a href="#page" accesskey="S">Preskoč naviáciu</a>
</li>
</ul>
<input accesskey="4" title="Vyhľadávanie" id="search-input"
name="search" size="18" class="text-input" value="Vyhľadávanie"
onblur="if(this.value == '') { this.value='Vyhľadávanie'}" onfocus="if
(this.value == 'Vyhľadávanie') {this.value=''}" type="text" />
<div id="topmenu">
  <div id="dropdown-menu" name="topmenu">
    ...
  </div>
</div>
<div id="page">
  ...
</div>
```

✚ CSS code of skip links:

```
.hide {
  height: 1px;
  left: -9999em;
  overflow: hidden;
  position: absolute;
  top: auto;
  width: 1px;
}
```

According to the presented results we can conclude that there is a skip navigation mechanism applied on the analyzed homepage of the Ministry of Education, Science, Research and Sport of the Slovak Republic which works technically correctly. In relation to our finding we can recommend to move the applied skip navigation links to the top of the website, then to remove the duplicate target attribute *name="topmenu"* and to add the attribute *tabindex="-1"* to website's target elements in accordance with the model example shown in the previous part of the study named "Web browsers' bug related to skip navigation links", with the aim to eliminate the disrupted logical order by browsing or reading the webpage links that occurs by most of web browsers.

Figure 11 Website (with style sheets and active elements turned off) of the Ministry of Education, Science, Research and Sport of the Slovak Republic

Source: Website (with style sheets and active elements turned off) of the *Ministry of Education, Science, Research and Sport of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://www.minedu.sk/>.

Ministry of Culture of the Slovak Republic

Next figure displays homepage of the Ministry of Culture of the Slovak Republic with style sheets and active elements turned off. There is no skip link applied.

Analyzing the homepage of the Ministry of Culture of the Slovak Republic in context of using the skip navigation links following key findings could be detected:²⁰

- Number of links before the main content: 38 links;
- Number of skip links: 0 links.

According to the presented results we can conclude that there is no skip navigation mechanism applied on the analyzed homepage of the Ministry of Culture of the Slovak Republic. In relation to this finding we can recommend to add the skip navigation links in accordance with the model examples shown in the previous part of the study named “Skip navigation links”.

²⁰ Source code of the website of the *Ministry of Culture of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.culture.gov.sk/>.

Figure 12 Website (with style sheets and active elements turned off) of the Ministry of Culture of the Slovak Republic

Source: Website (with style sheets and active elements turned off) of the *Ministry of Culture of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://www.culture.gov.sk/>.

Ministry of Health of the Slovak Republic

Next figure displays homepage of the Ministry of Health of the Slovak Republic with style sheets and active elements turned off. There is no skip link applied.

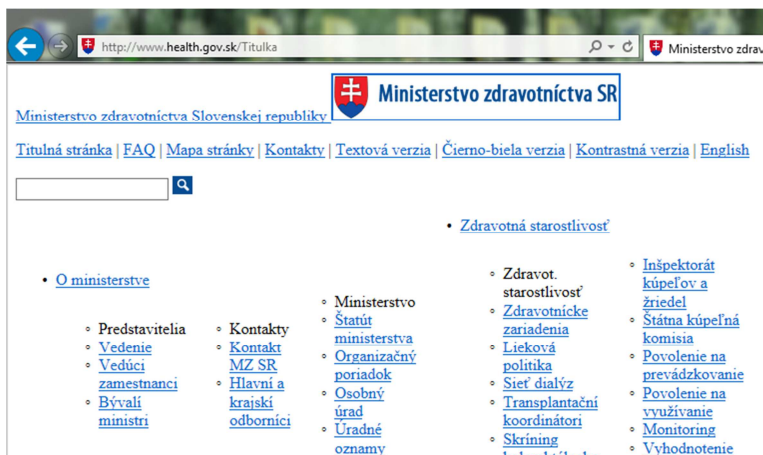
Analyzing the homepage of the Ministry of Health of the Slovak Republic in context of using the skip navigation links following key findings could be detected:²¹

- ✚ Number of links before the main content: 86 links;
- ✚ Number of skip links: 0 links.

According to the presented results we can conclude that there is no skip navigation mechanism applied on the analyzed homepage of the Ministry of Health of the Slovak Republic. In relation to this finding we can recommend to add the skip navigation links in accordance with the model examples shown in the previous part of the study named “Skip navigation links”.

²¹ Source code of the website of the *Ministry of Health of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.health.gov.sk/>.

Figure 13 Website (with style sheets and active elements turned off) of the Ministry of Health of the Slovak Republic

Source: Website (with style sheets and active elements turned off) of the *Ministry of Health of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://www.health.gov.sk/>.

Government Office of the Slovak Republic

Next figure displays homepage of the Government Office of the Slovak Republic with style sheets and active elements turned off. The analyzed skip link is marked by red rectangle.

Analyzing the homepage of the Government Office of the Slovak Republic in context of using the skip navigation links following key findings could be detected:²²

- ✚ Number of links before the main content: 68 links;
- ✚ Number of skip links: 4 links;
- ✚ Number of links before the first skip link: 2 links;
- ✚ Visual display of skip links: hidden;
- ✚ HTML code of skip links:

```
<ul id="skratky" class="screenreader">
...
<li>
  <a href="#page" accesskey="0">Skočiť na obsah</a>
```

²² Source code of the website of the *Government Office of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.vlada.gov.sk/>.

```
</li>
<li>
  <a href="#topmenu">Skočiť na hlavné menu</a>
</li>
<li>
  <a href="#left">Skočiť na pomocné menu</a>
</li>
<li>
  <a href="#right">Skočiť na užívateľské menu</a>
</li>
</ul>
<div id="page">
  ...
</div>
<div id="topmenu">
  ...
</div>
[Missing selector id="#left"]
<div id="right">
  ...
</div>;
```

✚ CSS code of skip links:

```
.hide,
.hidden,
.screenreader {
  height: 1px;
  left: -9999em;
  overflow: hidden;
  position: absolute;
  top: auto;
  width: 1px;
}
```

According to the presented results we can conclude that there is a skip navigation mechanism applied on the analyzed homepage of the Government Office of the Slovak Republic which works technically correctly. In relation to our finding we can recommend to move the applied skip navigation links to the top of the website and to add the attribute *tabindex="-1"* to website's target elements in accordance with the model example shown in the previous part of the study named "Web browsers"

bug related to skip navigation links”, with the aim to eliminate the disrupted logical order by browsing or reading the webpage links that occurs by most of web browsers.

Figure 14 Website (with style sheets and active elements turned off) of the Government Office of the Slovak Republic

Source: Website (with style sheets and active elements turned off) of the *Government Office of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://www.vlada.gov.sk/>.

Antimonopoly Office of the Slovak Republic

Next figure displays homepage of the Antimonopoly Office of the Slovak Republic with style sheets and active elements turned off. The analyzed skip link is marked by red rectangle.

Analyzing the homepage of the Antimonopoly Office of the Slovak Republic in context of using the skip navigation links following key findings could be detected:²³

- Number of links before the main content: 68 links;
- Number of skip links: 1 link;
- Number of links before the first skip link: 1 link;
- Visual display of skip links: hidden;

²³ Source code of the website of the *Antimonopoly Office of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.antimon.gov.sk/>.

✚ HTML code of skip links:

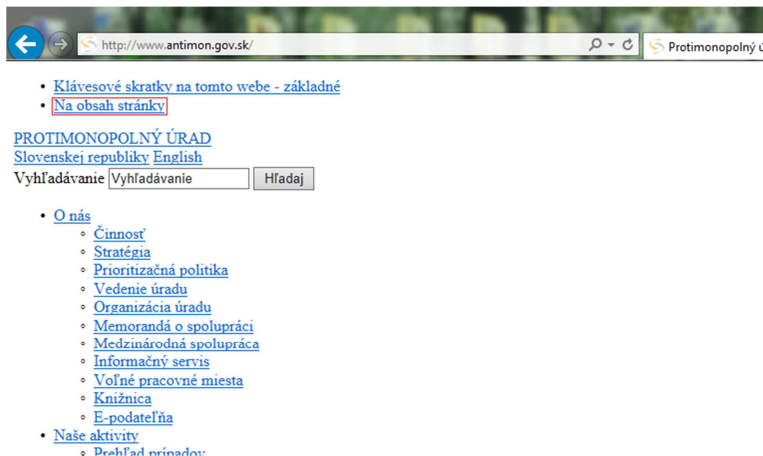
```
<ul class="hide">
...
<li>
  <a href="#content" accesskey="0">Na obsah stránky</a>
</li>
</ul>
<a name="content"></a>
<section id="content" class="content" role="main">
...
</section>
```

✚ CSS code of skip links:

```
.hide,
.screenreader {
  height: 0;
  left: -9999em;
  overflow: hidden;
  position: absolute;
  top: auto;
  width: 0;
}
```

According to the presented results we can conclude that there is a skip navigation mechanism applied on the analyzed homepage of the Antimonopoly Office of the Slovak Republic which works technically correctly. In relation to our finding we can recommend to move the applied skip navigation link to the top of the website, then to remove both the duplicate target element "``" and selector `class="content"` and to add the attribute `tabindex="-1"` to website's target element in accordance with the model example shown in the previous part of the study named "Web browsers' bug related to skip navigation links", with the aim to eliminate the disrupted logical order by browsing or reading the webpage links that occurs by most of web browsers.

Figure 15 Website (with style sheets and active elements turned off) of the Antimonopoly Office of the Slovak Republic

Source: Website (with style sheets and active elements turned off) of the *Antimonopoly Office of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://www.antimon.gov.sk/>.

Statistical Office of the Slovak Republic

Next figure displays homepage of the Statistical Office of the Slovak Republic with style sheets and active elements turned off. The analyzed skip link is marked by red rectangle.

Analyzing the homepage of the Statistical Office of the Slovak Republic in context of using the skip navigation links following key findings could be detected:²⁴

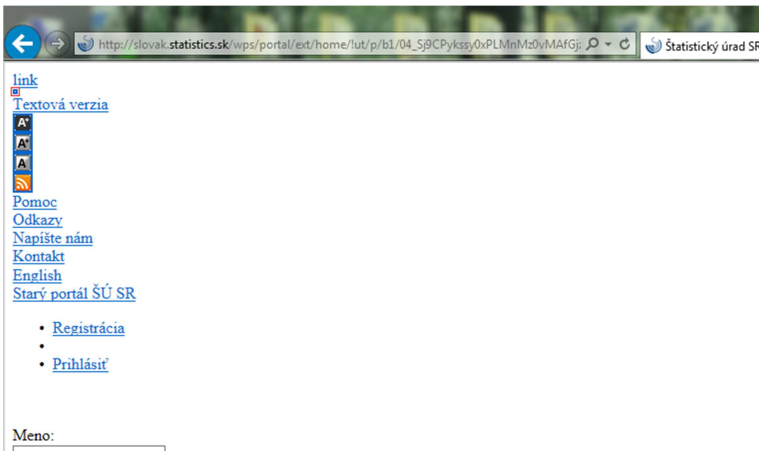
- ✚ Number of links before the main content: 34 links;
- ✚ Number of skip links: 1 link;
- ✚ Number of links before the first skip link: 1 link;
- ✚ Visual display of skip links: hidden;
- ✚ HTML code of skip links:


```
<a href="#lotusMainContent" accesskey="S" class="lotusAccess">
  
```

²⁴ Source code of the website of the *Statistical Office of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://slovak.statistics.sk/>.

```
</a>  
<a id="lotusMainContent" name="lotusMainContent"></a>;  
✚ CSS code of skip links:  
.lotusAccess {  
  position: absolute;  
  top: -3000px;  
  width: 500px;  
}
```

Figure 16 Website (with style sheets and active elements turned off) of the Statistical Office of the Slovak Republic

Source: Website (with style sheets and active elements turned off) of the *Statistical Office of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://slovak.statistics.sk/>.

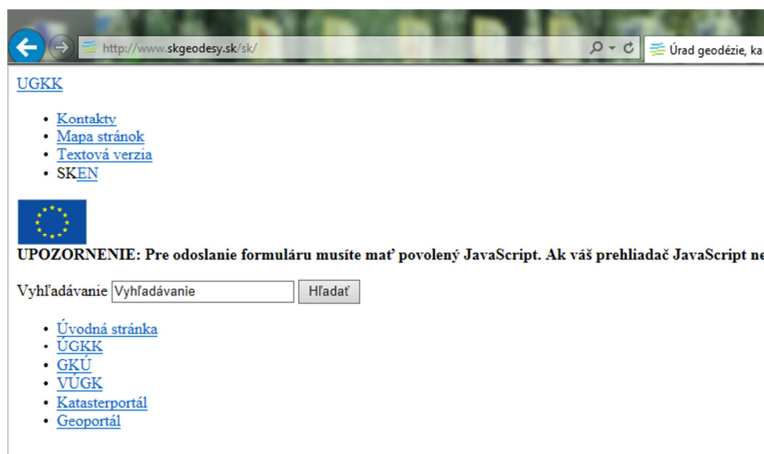
According to the presented results we can conclude that there is a skip navigation mechanism applied on the analyzed homepage of the Statistical Office of the Slovak Republic which works technically correctly. In relation to our finding we can recommend to move the applied skip navigation links to the top of the website, then to replace element "``" with element "``", to remove element "``" ``", to add the attribute `tabindex="-1"` to website's target element and to replace CSS code "`top: -3000px; width: 500px;`" with CSS code in accordance with the model examples shown in the previous parts of the study named "Visual hiding of skip navigation links" and "Web browsers'

bug related to skip navigation links”, with the aim to eliminate the disrupted logical order by browsing or reading the webpage links that occurs by most of web browsers.

Geodesy, Cartography and Cadastre Authority of the Slovak Republic

Next figure displays homepage of the Geodesy, Cartography and Cadastre Authority of the Slovak Republic with style sheets and active elements turned off. There is no skip link applied.

Figure 17 Website (with style sheets and active elements turned off) of the Geodesy, Cartography and Cadastre Authority of the Slovak Republic

Source: Website (with style sheets and active elements turned off) of the *Geodesy, Cartography and Cadastre Authority of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://www.skgeodesy.sk/>.

Analyzing the homepage of the Geodesy, Cartography and Cadastre Authority of the Slovak Republic in context of using the skip navigation links following key findings could be detected:²⁵

- 🚩 Number of links before the main content: 23 links;
- 🚩 Number of skip links: 0 links.

According to the presented results we can conclude that there is no skip navigation mechanism applied on the analyzed homepage of the Geodesy, Cartography and Cadastre Authority of the Slovak Republic. In re-

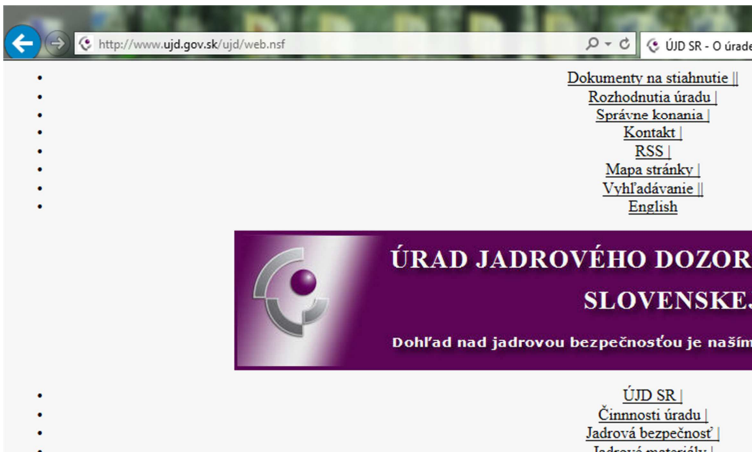
²⁵ Source code of the website of the *Geodesy, Cartography and Cadastre Authority of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.skgeodesy.sk/>.

lation to this finding we can recommend to add the skip navigation links in accordance with the model examples shown in the previous part of the study named “Skip navigation links”.

Nuclear Regulatory Authority of the Slovak Republic

Next figure displays homepage of the Nuclear Regulatory Authority of the Slovak Republic with style sheets and active elements turned off. There is no skip link applied.

Figure 18 Website (with style sheets and active elements turned off) of the Nuclear Regulatory Authority of the Slovak Republic

Source: Website (with style sheets and active elements turned off) of the *Nuclear Regulatory Authority of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://www.ujd.gov.sk/>.

Analyzing the homepage of the Nuclear Regulatory Authority of the Slovak Republic in context of using the skip navigation links following key findings could be detected:²⁶

- ✚ Number of links before the main content: 44 links;
- ✚ Number of skip links: 0 links.

According to the presented results we can conclude that there is no skip navigation mechanism applied on the analyzed homepage of the Nuclear Regulatory Authority of the Slovak Republic. In relation to this find-

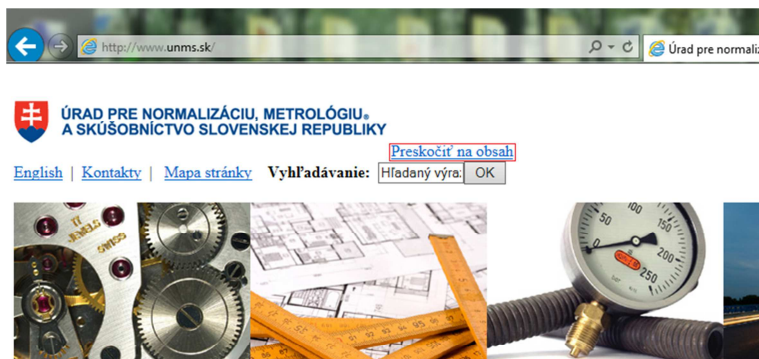
²⁶ Source code of the website of the *Nuclear Regulatory Authority of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.ujd.gov.sk/>.

ing we can recommend to add the skip navigation links in accordance with the model examples shown in the previous part of the study named “Skip navigation links”.

Slovak Office of Standards, Metrology and Testing

Next figure displays homepage of the Slovak Office of Standards, Metrology and Testing with style sheets and active elements turned off. The analyzed skip link is marked by red rectangle.

Figure 19 Website (with style sheets and active elements turned off) of the Slovak Office of Standards, Metrology and Testing

Kvalita

Source: Website (with style sheets and active elements turned off) of the *Slovak Office of Standards, Metrology and Testing* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://www.unms.sk/>.

Analyzing the homepage of the Slovak Office of Standards, Metrology and Testing in context of using the skip navigation links following key findings could be detected:²⁷

- ✚ Number of links before the main content: 36 links;
- ✚ Number of skip links: 1 link;
- ✚ Number of links before the first skip link: 0 links;
- ✚ Visual display of skip links: hidden;

²⁷ Source code of the website of the *Slovak Office of Standards, Metrology and Testing* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.unms.sk/>.

- ✚ HTML code of skip links:

```
<a href="#"#obsah" class="nodisp">Preskočiť na obsah</a>  
<div class="main04text" id="obsah">  
...  
</div>
```
- ✚ CSS code of skip links:

```
.uphelp,  
.imgright,  
.find,  
.clearfind,  
.clearfind1,  
.toping,  
.vyber,  
.main01,  
.main02,  
.main03,  
.sitepath,  
.organizacie01,  
.organizacie02,  
.organizacie03,  
.organizacie04,  
.bluelink,  
.floatleft,  
.main05,  
.main06,  
.down,  
.divprint,  
.naj,  
.nodisp {  
    display: none;  
}
```

According to the presented results we can conclude that there is a skip navigation mechanism applied on the analyzed homepage of the Slovak Office of Standards, Metrology and Testing, but it works technically incorrectly. In relation to our finding we can recommend to move the applied skip navigation links to the top of the website, then to add the attribute *tabindex="-1"* to website's target element and to replace CSS code "*display: none;*" with CSS code in accordance with the model examples shown in the previous parts of the study named "Visual hiding of skip

navigation links” and “Web browsers’ bug related to skip navigation links”, with the aim, firstly, to make the skip navigation links content accessible/visible for screen readers and, secondly, to eliminate the disrupted logical order by browsing or reading the webpage links that occurs by most of web browsers.

Office for Public Procurement

Next figure displays homepage of the Office for Public Procurement with style sheets and active elements turned off. The analyzed skip link is marked by red rectangle.

Figure 20 Website (with style sheets and active elements turned off) of the Office for Public Procurement

Source: Website (with style sheets and active elements turned off) of the *Office for Public Procurement* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://www.uvo.gov.sk/>.

Analyzing the homepage of the Office for Public Procurement in context of using the skip navigation links following key findings could be detected:²⁸

- ✚ Number of links before the main content: 33 links;
- ✚ Number of skip links: 1 link;
- ✚ Number of links before the first skip link: 0 links;

²⁸ Source code of the website of the *Office for Public Procurement* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.uvo.gov.sk/>.

- ✚ Visual display of skip links: hidden;
- ✚ HTML code of skip links:

```
<a href="#"#main-content" id="skip-to-content">Chod' na obsah</a>  
<div class="home" id="main-content" role="main">  
...  
</div>
```
- ✚ CSS code of skip links:

```
.obscured,  
.obscuredLabel label,  
#skip-to-content,  
#heading .company-title span,  
#heading .page-title,  
#navigation h1,  
#navigation h2,  
#breadcrumbs h2,  
#breadcrumbs h1 {  
  background: #ffffff;  
  clip: rect(0, 0, 0, 0);  
  position: absolute;  
  left: -9999em;  
  width: 1px;  
  height: 1px;  
  overflow: hidden;  
  display: block;  
}  
#skip-to-content:focus {  
  left: auto;  
  right: 0;  
  top: -2.4em;  
}.
```

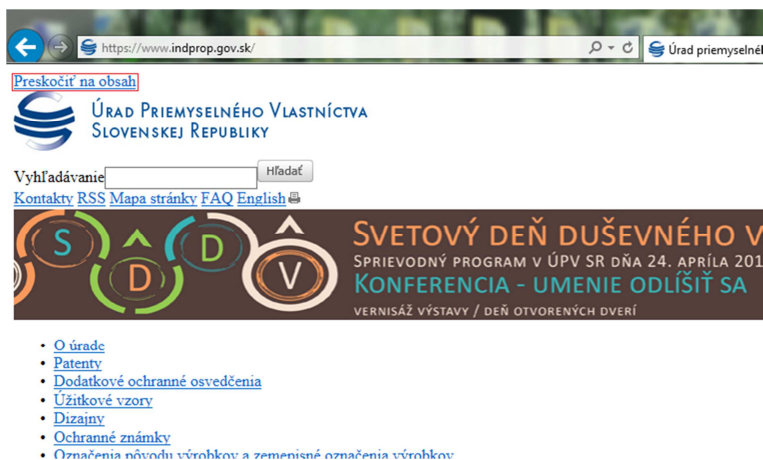
According to the presented results we can conclude that there is a skip navigation mechanism applied on the analyzed homepage of the Office for Public Procurement which works technically correctly. In relation to our finding we can recommend to add the attribute *tabindex="-1"* to website's target element and to replace CSS code "*background: #ffffff; clip: rect(0, 0, 0, 0); left: auto; right: 0; top: -2.4em;*" with CSS code in accordance with the model examples shown in the previous parts of the study named "Visual hiding of skip navigation links" and "Web browsers' bug related to skip navigation links", with the aim to eliminate the dis-

rupted logical order by browsing or reading the webpage links that occurs by most of web browsers.

Industrial Property Office of the Slovak Republic

Next figure displays homepage of the Industrial Property Office of the Slovak Republic with style sheets and active elements turned off. The analyzed skip link is marked by red rectangle.

Figure 21 Website (with style sheets and active elements turned off) of the Industrial Property Office of the Slovak Republic

Source: Website (with style sheets and active elements turned off) of the *Industrial Property Office of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <https://www.indprop.gov.sk/>.

Analyzing the homepage of the Industrial Property Office of the Slovak Republic in context of using the skip navigation links following key findings could be detected:²⁹

- 🚦 Number of links before the main content: 43 links;
- 🚦 Number of skip links: 1 link;
- 🚦 Number of links before the first skip link: 0 links;
- 🚦 Visual display of skip links: hidden;

²⁹ Source code of the website of the *Industrial Property Office of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <https://www.indprop.gov.sk/>.

- ✚ HTML code of skip links:
Preskočiť na obsah
<H1 id=obsah>Aktuality</H1>;
- ✚ CSS code of skip links:
#top {
 color: black;
 display: block;
 height: 20px;
 font-size: 80%;
 margin: 0 auto;
 overflow: hidden;
 text-decoration: none;
 width: 200px;
}
#top:hover {
 color: #B2B2B2;
}.
}

According to the presented results we can conclude that there is a skip navigation mechanism applied on the analyzed homepage of the Industrial Property Office of the Slovak Republic which works technically correctly. In relation to our finding we can recommend to replace elements "`<DIV class=mainbody><H1 id=obsah>Aktuality</H1>`" with elements "`<DIV class=mainbody id=obsah><H1>Aktuality</H1>`", then to add the attribute `tabindex="-1"` to website's target element and to replace CSS code "`#top:hover`" with CSS code "`#top:focus, #top:hover`" in accordance with the model example shown in the previous part of the study named "Web browsers' bug related to skip navigation links", with the aim to eliminate the disrupted logical order by browsing or reading the webpage links that occurs by most of web browsers.

State Material Reserves of the Slovak Republic

Next figure displays homepage of the State Material Reserves of the Slovak Republic with style sheets and active elements turned off. There is no skip link applied.

Figure 22 Website (with style sheets and active elements turned off) of the State Material Reserves of the Slovak Republic

Source: Website (with style sheets and active elements turned off) of the *State Material Reserves of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://www.reserves.gov.sk/>.

Analyzing the homepage of the State Material Reserves of the Slovak Republic in context of using the skip navigation links following key findings could be detected:³⁰

- + Number of links before the main content: 96 links;
- + Number of skip links: 0 links.

According to the presented results we can conclude that there is no skip navigation mechanism applied on the analyzed homepage of the State Material Reserves of the Slovak Republic. In relation to this finding we can recommend to add the skip navigation links in accordance with the model examples shown in the previous part of the study named “Skip navigation links”.

National Security Authority

Next figure displays homepage of the National Security Authority with style sheets and active elements turned off. There is no skip link applied.

³⁰ Source code of the website of the *State Material Reserves of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.reserves.gov.sk/>.

Figure 23 Website (with style sheets and active elements turned off) of the National Security Authority

Source: Website (with style sheets and active elements turned off) of the *National Security Authority* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://www.nbusr.sk/>.

Analyzing the homepage of the National Security Authority in context of using the skip navigation links following key findings could be detected:³¹

- ✚ Number of links before the main content: 22 links;
- ✚ Number of skip links: 0 links.

According to the presented results we can conclude that there is no skip navigation mechanism applied on the analyzed homepage of the National Security Authority. In relation to this finding we can recommend to add the skip navigation links in accordance with the model examples shown in the previous part of the study named “Skip navigation links”.

Conclusion

In the study “Applying the Skip Navigation Links in the Context of the Websites’ Accessibility of Central State Administration Bodies in the Slovak Republic” we have paid our attention in accordance with its main aim to seeking yet undetected or undefined deficits in relation to applying the skip navigation mechanism on the websites of the central state admin-

³¹ Source code of the website of the *National Security Authority* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.nbusr.sk/>.

istration bodies in the Slovak Republic in the context of improving the websites accessibility. In the context of our research questions we defined the main hypothesis as follows: *Homepages of the central state administration bodies in the Slovak Republic apply technically correctly the skip navigation links mechanism.*

According to the results and key findings presented in previous parts of our study we can underline the following final conclusions (valid as of April 14th, 2014), divided in to three separate groups:

Homepages with the technically correctly working skip navigation mechanism – for this group we can recommend to add the attribute *tabindex="-1"* to website's target elements which relates namely to these institutions:

- ✚ Ministry of Defense of the Slovak Republic;
- ✚ Ministry of Education, Science, Research and Sport of the Slovak Republic;
- ✚ Government Office of the Slovak Republic;
- ✚ Antimonopoly Office of the Slovak Republic;
- ✚ Statistical Office of the Slovak Republic;
- ✚ Office for Public Procurement;
- ✚ Industrial Property Office of the Slovak Republic.

Homepages with the technically incorrectly working skip navigation mechanism – for this group we can recommend to add the attribute *tabindex="-1"* to website's target elements and to replace CSS code *"display: none;"* with CSS code in accordance with the exactly in our study presented model examples. These recommendations relate namely to following institutions:

- ✚ Ministry of Finance of the Slovak Republic;
- ✚ Ministry of Agriculture and Rural Development of the Slovak Republic;
- ✚ Ministry of Interior of the Slovak Republic;
- ✚ Ministry of Foreign and European Affairs of the Slovak Republic;
- ✚ Slovak Office of Standards, Metrology and Testing.

Homepages with no skip navigation mechanism applied – for this group we can recommend to add skip navigation links, then to add target elements, to add the attribute *tabindex="-1"* to website's target elements and to avoid applying CSS code *"display: none;"* in accordance with the

exactly in our study presented model examples. These recommendations relate namely to following institutions:

- ✚ Ministry of Economy of the Slovak Republic;
- ✚ Ministry of Transport, Construction and Regional Development of the Slovak Republic;
- ✚ Ministry of Justice of the Slovak Republic;
- ✚ Ministry of Labour, Social Affairs and Family of the Slovak Republic;
- ✚ Ministry of Environment of the Slovak Republic;
- ✚ Ministry of Culture of the Slovak Republic;
- ✚ Ministry of Health of the Slovak Republic;
- ✚ Geodesy, Cartography and Cadastre Authority of the Slovak Republic;
- ✚ Nuclear Regulatory Authority of the Slovak Republic;
- ✚ State Material Reserves of the Slovak Republic;
- ✚ National Security Authority.

Finally, as for verifying the set main hypothesis of the study we can conclude that the hypothesis is not valid, so we have to reject it, because from the 23 analyzed homepages of the central state administration bodies in the Slovak Republic only 7 homepages were technically correctly working and were in compliance with legislation in force³² (state valid as of April 14th, 2014).

References

- “Skip Navigation” Links. In: *WebAIM: Web Accessibility in Mind* [online]. 2013-10-25 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://webaim.org/techniques/skipnav/>.
- CSS in Action: Invisible Content Just for Screen Reader Users. In: *WebAIM: Web Accessibility in Mind* [online]. 2013-09-24 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://webaim.org/techniques/css/invisiblecontent/>.
- KOPRĽA, M. and J. KOPRĽOVÁ. Analýza prístupnosti webových stránok vybraných webových sídiel verejnej správy z pohľadu administratívno-správneho členenia Slovenskej republiky. *Societas et res publica* [online]. 2013, roč. 2, č. 1, pp. 93-160 [cit. 2014-04-14]. ISSN 1338-

³² See *Výnos Ministerstva financií Slovenskej republiky č. 55/2014 Z.z. o štandardoch pre informačné systémy verejnej správy zo 4. marca 2014* [Ministerial Decree of the Ministry of Finance of the Slovak Republic No. 55/2014 Coll. of Standards for Information Systems of Public Administration issued on March 4th, 2014].

6530. Available at: <http://serp.fsv.ucm.sk/archive/2013/01/SOCIETAS-ET-RES-PUBLICA-2013-01.pdf>.

KOPRLA, M. Prístupnosť webových stránok ako významný faktor zvyšovania konkurencieschopnosti. In: K. ĎURKOVÁ, A. BOBOVNICKÝ and A. ZAUŠKOVÁ, eds. *Inovácie a vedomostná spoločnosť/digitálny marketing – udržateľný rast a návrat investícií* [CD-ROM]. 1. vyd. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Fakulta masmediálnej komunikácie, 2012, pp. 49-63. ISBN 978-80-8105-454-9.

Skip Navigation Links (Updated 6/19/2009). In: *JimThatcher.com* [online]. 2014-03-07 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.jimthatcher.com/skipnav.htm>.

Source code of the website of the *Antimonopoly Office of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.antimon.gov.sk/>.

Source code of the website of the *Geodesy, Cartography and Cadastre Authority of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.skgeodesy.sk/>.

Source code of the website of the *Government Office of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.vlada.gov.sk/>.

Source code of the website of the *Industrial Property Office of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <https://www.indprop.gov.sk/>.

Source code of the website of the *Ministry of Agriculture and Rural Development of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.mpsr.sk/>.

Source code of the website of the *Ministry of Culture of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.culture.gov.sk/>.

Source code of the website of the *Ministry of Defense of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.mod.gov.sk/>.

Source code of the website of the *Ministry of Economy of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.economy.gov.sk/>.

- Source code of the website of the *Ministry of Education, Science, Research and Sport of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.minedu.sk/>.
- Source code of the website of the *Ministry of Environment of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.minzp.sk/>.
- Source code of the website of the *Ministry of Finance of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.finance.gov.sk/>.
- Source code of the website of the *Ministry of Foreign and European Affairs of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.foreign.gov.sk/>.
- Source code of the website of the *Ministry of Health of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.health.gov.sk/>.
- Source code of the website of the *Ministry of Interior of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.minv.sk/>.
- Source code of the website of the *Ministry of Justice of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.justice.gov.sk/>.
- Source code of the website of the *Ministry of Labour, Social Affairs and Family of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.employment.gov.sk/>.
- Source code of the website of the *Ministry of Transport, Construction and Regional Development of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.telecom.gov.sk/>.
- Source code of the website of the *National Security Authority* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.nbusr.sk/>.
- Source code of the website of the *Nuclear Regulatory Authority of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.ujd.gov.sk/>.
- Source code of the website of the *Office for Public Procurement* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.uvo.gov.sk/>.

- Source code of the website of the *Slovak Office of Standards, Metrology and Testing* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.unms.sk/>.
- Source code of the website of the *State Material Reserves of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://www.reserves.gov.sk/>.
- Source code of the website of the *Statistical Office of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-14]. Available at: <http://slovak.statistics.sk/>.
- Výnos Ministerstva financií Slovenskej republiky č. 55/2014 Z.z. o štandardoch pre informačné systémy verejnej správy zo 4. marca 2014.*
- Website (with style sheets and active elements turned off) of the *Ministry of Economy of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://www.economy.gov.sk/>.
- Website (with style sheets and active elements turned off) of the *Ministry of Finance of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://www.finance.gov.sk/>.
- Website (with style sheets and active elements turned off) of the *Ministry of Transport, Construction and Regional Development of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://www.telecom.gov.sk/>.
- Website (with style sheets and active elements turned off) of the *Ministry of Agriculture and Rural Development of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://www.mpsr.sk/>.
- Website (with style sheets and active elements turned off) of the *Ministry of Interior of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://www.minv.sk/>.
- Website (with style sheets and active elements turned off) of the *Ministry of Defense of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://www.mod.gov.sk/>.
- Website (with style sheets and active elements turned off) of the *Ministry of Justice of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://www.justice.gov.sk/>.

- Website (with style sheets and active elements turned off) of the *Ministry of Foreign and European Affairs of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://www.foreign.gov.sk/>.
- Website (with style sheets and active elements turned off) of the *Ministry of Labour, Social Affairs and Family of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://www.employment.gov.sk/>.
- Website (with style sheets and active elements turned off) of the *Ministry of Environment of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://www.minzp.sk/>.
- Website (with style sheets and active elements turned off) of the *Ministry of Education, Science, Research and Sport of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://www.minedu.sk/>.
- Website (with style sheets and active elements turned off) of the *Ministry of Culture of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://www.culture.gov.sk/>.
- Website (with style sheets and active elements turned off) of the *Ministry of Health of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://www.health.gov.sk/>.
- Website (with style sheets and active elements turned off) of the *Government Office of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://www.vlada.gov.sk/>.
- Website (with style sheets and active elements turned off) of the *Antimonopoly Office of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://www.antimon.gov.sk/>.
- Website (with style sheets and active elements turned off) of the *Statistical Office of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://slovak.statistics.sk/>.
- Website (with style sheets and active elements turned off) of the *Geodesy, Cartography and Cadastre Authority of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://www.skgeodesy.sk/>.
- Website (with style sheets and active elements turned off) of the *Nuclear Regulatory Authority of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://www.ujd.gov.sk/>.

Website (with style sheets and active elements turned off) of the *Slovak Office of Standards, Metrology and Testing* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://www.unms.sk/>.

Website (with style sheets and active elements turned off) of the *Office for Public Procurement* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://www.uvo.gov.sk/>.

Website (with style sheets and active elements turned off) of the *Industrial Property Office of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <https://www.indprop.gov.sk/>.

Website (with style sheets and active elements turned off) of the *State Material Reserves of the Slovak Republic* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://www.reserves.gov.sk/>.

Website (with style sheets and active elements turned off) of the *National Security Authority* [online]. 2014 [cit. 2014-04-13]. Available at: <http://www.nbusr.sk/>.

Zákon č. 575/2001 Z.z. o organizácii činnosti vlády a organizácii ústrednej štátnej správy v platnom znení.

Ing. Jana Koprlová, PhD.

Faculty of Law
Trnava University in Trnava
Kollárova 10
917 01 Trnava
Slovak Republic
jana.koprlova@gmail.com

Kniha Bruce G. Triggera *Porozumieť raným civilizáciám* a jej prínos pre všeobecné a porovnávacie dejiny štátu a práva¹

Bruce G. Trigger's Book *Understanding Early Civilizations* and Its Contribution to the General and Comparative History of State and Law

Peter Vyšný

Abstract: *The paper is an essay, which deals with contents of the book *Understanding Early Civilizations* and highlights its contribution to the science of History of State and Law, which is understood here as a world-wide operating and comparing science. The contribution of the book to the science of History of State and Law is the following: The book introduces us to little known and the unknown, for the History of State and Law useful works and opinions of foreign social scientists as well as to international social science discussions; the book covers insightful theoretical and methodological considerations on e.g. comparative method, and a sophisticated process of the research object's delimitation which is the early civilization; the book characterizes comprehensively the early civilizations and brings interesting and revealing findings and conclusions useful in the history of state and law.*

Key Words: *Early Civilization; Comparative Method; Similarities and Differences; Contribution.*

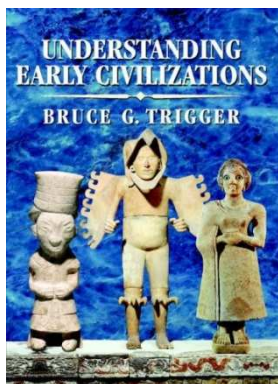
Abstrakt: *Text je esejou, v ktorej sa približuje obsah knihy *Porozumieť raným civilizáciám* a poukazuje sa na jej prínos pre vedu dejín štátu a práva, chápanú ako na globálnej úrovni operujúcu a porovnávajúcu vedu. Prínos knihy pre vedu dejín štátu a práva je najmä nasledujúci: kniha oboznamuje s u nás málo známymi, ako aj neznámymi, pre dejiny štátu a práva užitočnými dielami a názormi zahraničných sociálnych vedcov a s medzinárodnými spoločenskovednými diskusiami; kniha zahŕňa podnetné teoretické*

¹ Tento text vznikol v rámci riešenia projektu č. 003TTU-4/2012 „Formácia podnikateľských schopností študentov spojená s reformnou optimalizáciou výučby dejín štátu, prameňov práva a právnych inštitútov“, podporeného Kultúrnou a edukačnou grantovou agentúrou (KEGA) Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky. Zodpovedný riešiteľ: Dr. h. c. prof. JUDr. Peter Mosný, CSc.

a metodologické úvahy, napríklad o komparatívnej metóde, ako aj sofistikovaný postup vymedzenia predmetu výskumu (t.j. raná civilizácia); kniha komplexne charakterizuje skúmané rané civilizácie a prináša zaujímavé a objavné zistenia a závery, využiteľné v dejinách štátu a práva.

Kľúčové slová: Raná civilizácia; komparatívna metóda; podobnosti a rozdiely; prínos.

Úvod

Cieľom tohto textu je priblížiť obsah knihy (vedeckej monografie) *Porozumieť raným civilizáciám*² a bližšie (nie však vyčerpávajúco) poukázať na tie v nej obsiahnuté poznatky, ktoré považujeme za prínos pre vedu dejín štátu a práva, ktorú tu aj v súlade s aktuálnymi výskumnými trendmi v zahraničí³ nechápeme zužujúco ako vedu domácich (slovenských) právnych dejín, ale oveľa širšie ako vedu skúmajúcu a porovnávajúcu vývoj štátu a práva jednotlivých krajín európskeho i mimoeurópskeho sveta od najstarších čias do súčasnosti. Napriek tomu, že knihu *Porozumieť raným civi-*

lizáciám nenapísal právny vedec, resp. právny historik – jej autor, už zosnulý Kanadčan Bruce Graham Trigger (1937 – 2006), bol archeológom a kultúrnym antropológom – kniha v značnom rozsahu obohacuje vedu dejín štátu a práva, a to nielen po faktografickej, ale aj teoretickej a metodologickej stránke. Prináša relevantné, v našom akademickom prostredí málo známe, ako aj úplne neznáme empirické údaje, obsahuje podnetné závery, poskytuje solídny návod, ako vedecky (t.j. objektívne, rigorózne a komplexne) skúmať a porovnávať rané civilizácie sveta, ktoré sú dnešnému bádateľovi, ako napokon ktorákoľvek historická spoločnosť, takpovediac vzdialené či „cudzie“ v časovom a/alebo priestorovom, najmä však v kultúrnom zmysle (s týmto známym problémom, ktorý určite nie

² TRIGGER, B. G. *Understanding Early Civilizations: A Comparative Study*. 1st ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 757 s. ISBN 0-521-82245-9.

³ Pozri napr. DUVE, Th. Von der Europäischen Rechtsgeschichte zu einer Rechtsgeschichte Europas in globalhistorischer Perspektive. *Rechtsgeschichte – Legal History* [online]. 2012, s. 18-71 [cit. 2014-05-18]. Heft Nr. 20. ISSN 2195-9617. Dostupné na: http://data.rg.mpg.de/rechtsgeschichte/rg20_018duve.pdf.

je možné vyriešiť bezo zvyšku, už dlhodobo zápasia napríklad história či etnológia a novšie napríklad aj právna komparatistika) atď. Kniha sa zameriava na tzv. *rané civilizácie* (orig. early civilizations; tomuto pojmu, resp. jeho vymedzeniu autorom skúmanej knihy sa venujeme neskôr); jej východiská a závery však, podľa nášho názoru, majú nemalý význam aj pre monografický či komparatívny výskum historických spoločností, ktoré nepatria k raným civilizáciám.

Vzhľadom na svoje tematické zameranie má kniha *Porozumieť raným civilizáciám* zákonite interdisciplinárny charakter – spája poznatky viacerých vedných odborov, najmä archeológie, kultúrnej a sociálnej antropológie a histórie, ako aj špeciálnych areálnych disciplín, napríklad egyptológie, sinológie či mayológie. Kniha má ďalej výrazne syntetický charakter. Značnú časť autorovho výkladu vyplňa jeho (systematická) sumarizácia údajov a poznatkov obsiahnutých v dielach iných bádateľov, ktorých vskutku úctyhodný počet autor dôkladne excerpoval. Už túto sumarizáciu zväčša aktuálnych, a často aj veľmi špeciálnych, avšak relevantných, a zároveň aj obtiažne dostupných informácií o raných civilizáciách by bolo možné považovať za zásadný prínos (nielen) pre vedu dejín štátu a práva. Autorove ambície, podľa nášho názoru naplnené nanajvýš úspešne, však boli oveľa vyššie – kompilačné časti textu, tvoriace bohatú faktografickú základňu knihy, dopĺňajú pasáže, v ktorých autor originálne analyzoval empirické údaje vypovedajúce o rôznych prvkoch ním skúmaných a porovnávaných raných civilizácií, ako aj autorove pôvodné, komplexné závery.

Porozumieť raným civilizáciám

Bádatelia skúmajúci archaické civilizácie sú často považovaní za partikularistov, ktorí všetok svoj čas investujú do výskumu prameňov čiastkového významu a len zriedkavo sa pokúšajú o širší syntetizujúci pohľad na civilizáciu, ktorou sa zaoberajú, či o jej systematické porovnanie s inou civilizáciou alebo civilizáciami. Treba, pravda, uznať, že výskum väčšiny čiastkových prameňov (texty písané zložitými písmami archaických civilizácií v ich zložitých jazykoch, rozličné, zložitými, aj/len prírodovednými postupmi interpretovateľné artefakty materiálnej kultúry a i.) je sám o sebe natoľko náročný, že nezriedka bádateľov úplne „pohlucuje“, a v zásade im tak znemožňuje venovať sa popri ňom aj inej vedeckej činnosti, v našom prípade tvorbe komparatívnych syntéz. Tým však, na druhej strane, výsledky týchto výskumov zostávajú dostupné viac-menej iba úzkemu okruhu odborníkov pôsobiacich v rámci určitej špeciálnej vedy

(napr. v egyptológii), čo, mimochodom, v akademickej obci niekedy vedie dokonca až k spochybňovaniu zmysluplnosti takejto vedy (prisudzuje sa jej charakter akéhosi *l'art pour l'art*). Tieto výsledky sú súčasne nedostatočne spracované z hľadiska „veľkých“ (univerzálnych) otázok sociálnych vied, ktoré svojím „nadčasovým“ a „nadpriestorovým“ významom presahujú konkrétne historické kontexty. Takto je napríklad výsledkom výskumu objasnenie procesu vzniku štátu na určitom území, chýba však porovnanie tohto procesu s procesmi vzniku štátu, ktoré prebehli na iných územiach, alebo chýba vymedzenie prínosu poznania tohto konkrétneho procesu pre všeobecnú teóriu vzniku štátu.

Významným atribútom knihy *Porozumieť raným civilizáciám* je skutočnosť, že sa nevyhýba „veľkým“ spoločenskovedným otázkam, ale sa ich, naopak, pokúša – zdôraznime, že veľmi seriózne – riešiť. Riešenie „veľkých“ otázok autor postavil do centra svojich skúmaní, čo naznačuje hneď prvá veta úvodu knihy: „*Najdôležitejším problémom sociálnych vied je [stanoviť] rozsah, v ktorom ľudské správanie utvárajú faktory, ktoré v protiklade k faktorom unikátnym pre individuálne kultúry operujú medzikultúrne.*“⁴ V knihe *Porozumieť raným civilizáciám* Trigger zhromaždil archeologické a historické údaje týkajúce sa siedmich dobre zdokumentovaných raných civilizácií, čo mu umožnilo preskúmať uvedený problém na empirickej úrovni. Pritom dospel k zisteniu, že medzi skúmanými civilizáciami existovali popri odlišnostiach aj mnohé výrazné podobnosti, ktorých identifikáciu a bližšie odborné zhodnotenie možno považovať za osobitne dôležitý prínos knihy. Trigger ním totiž, aj keď to priamo nebol jeho zámer, podľa nášho názoru, veľmi presvedčivo spochybnil postmodernú tézu o v podstate absolútnej jedinečnosti každej kultúry, čiže tzv. *kultúrny relativizmus* v jeho extrémnej forme, ktorá v konečnom dôsledku vedie takmer k epistemologickému nihilizmu, t.j. k popieraniam možnosti vedecky (t.j. objektívne a racionálne) skúmať jednotlivé svetové kultúry, či už súčasné alebo minulé. Kultúry je určite potrebné skúmať predovšetkým „zvnútra“ (v kultúrnej/sociálnej antropológii ide o tzv. *emic approach*), teda z autentickej subjektívnej perspektívy ich príslušníkov, čo ale neznamená, že ich súčasne nie je možné skúmať aj „zvonka“ (v kultúrnej/sociálnej antropológii ide o tzv. *etic approach*), teda z perspektívy bádateľa, ktorý nie je príslušníkom skúmanej kultúry, a v súvislosti s tým aj rozvíjať *medzikultúrne* (globálne) aplikovateľné metodológie, metodiky, terminológie a interpretačné schémy.

⁴ TRIGGER, B. G. *Understanding Early Civilizations: A Comparative Study*. 1st ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 3. ISBN 0-521-82245-9.

Kniha *Porozumieť raným civilizáciám* je zložená z dvadsiatich siedmich kapitol. Štyri kapitoly zahŕňa úvodná, teoreticko-metodologická časť knihy. Za ňou nasledujú kapitoly rozdelené do troch väčších sekcií, ktorými sú Sociálno-politická organizácia, Ekonomía a Kognitívne a symbolické aspekty. Posledné dve kapitoly tvoria záverečnú časť knihy, v ktorej autor zhrnul a zhodnotil výsledky, ku ktorým dospel svojimi skúmaniami raných civilizácií.

V štyroch úvodných kapitolách knihy Trigger systematicky predstavil jej intelektuálne a metodologické východiská. Kapitola 1, nazvaná Racionalizmus a relativizmus, približuje dva protichodné prístupy ku skúmaniu svetových kultúr (spoločností), či už minulých alebo súčasných, a to *racionalizmus* a *relativizmus*. Racionalizmus pripúšťa existenciu mnohých zásadných podobností medzi kultúrami sveta, a tak aj možnosť ich výskumu a porovnávania pomocou jednotného transkultúrne použiteľného vedeckého pojmoslovía. Naproti tomu *relativizmus* zdôrazňuje jedinečnosť každej kultúry, bagatelizuje existenciu podobností medzi kultúrami (podobnosti vraj existujú iba v obmedzenom, t.j. nepodstatnom rozsahu; zistenie podobností môže vyplývať z nedostatočnej znalosti kultúr, ktoré sa len zdánlivo podobajú a pod.), a stavia sa tiež zdržanlivo ku skúmaniu, a osobitne k porovnávaniu kultúr pomocou jednotného transkultúrne použiteľného vedeckého pojmoslovía, resp. preferuje výskum každej kultúry „zvnútra“, teda z perspektívy jej príslušníkov. Trigger sa domnieva, že oba prístupy, ktoré v svetovej vede koexistujú už dlhodobo, majú z istých hľadísk svoje opodstatnenie, súčasne však žiadny z nich nevedie k dostatočnej celistvosti a objektívnosti poznania kultúr. Trigger preto odporúča „... *prestáť podporovať... partizánskym spôsobom jeden alebo druhý z týchto alternatívnych prístupov a do detailov preskúmať povahu podobností a rozdielov medzi kultúrami a na základe toho skonštruovať realistickejšiu teóriu o faktoroch, ktoré riadia ľudské správanie a kultúrnu zmenu.*“⁵

Autor diela, ktorým sa zaoberáme v tomto texte, podporuje určitú konvergenciu oboch prístupov, a tak aj kombináciu výskumov svetových kultúr „zvonku“ a „zvnútra“, pričom výskumu raných civilizácií „zvnútra“ venuje vo svojej knihe programovo maximálny možný priestor (t.j. priestor, aký mu umožnili dostupné zdroje informácií). Súčasne však užitočne upozorňuje, že nie vždy je možné efektívne zrealizovať výskum „zvonka“,

⁵ TRIGGER, B. G. *Understanding Early Civilizations: A Comparative Study*. 1st ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 11. ISBN 0-521-82245-9.

resp. „zvnútra“. Napríklad, výskum „zvnútra“ môže naraziť na deficit prameňov (pripomeňme, že rané civilizácie a iné historické spoločnosti nemôže bádateľ skúmať priamo, teda kvalifikovaným pozorovaním v teréne, ale iba prostredníctvom prameňov, t.j. nepriamo, navyše, výpovedná hodnota prameňov býva z rôznych dôvodov limitovaná). Výskum kultúr „zvonka“ môže byť zase negatívne poznačený bádateľovými etnocentrickými, či už vedomými alebo podvedomými predsudkami voči skúmanej kultúre, ako aj používanými terminologickými, teoretickými a interpretačnými prostriedkami, ktoré nemusia mať adekvátne empirické koreláty v skúmanej kultúre (čo sa dá zistiť len pri jej, takpovediac, hlbokom výskume „zvnútra“).

V kapitole 2 (Komparatívne štúdie) autor načrtol vývoj využívania komparatívnej metódy v antropológii, a osobitne jej použitie pri skúmaní raných civilizácií/štátov, a vyslovil tiež dôvodnú kritiku na adresu recentného bádania v tejto oblasti pre jeho zakotvenosť v unilineárnom evolucionizme (t.j. zastaralá predstava, že vývin jednotlivých spoločností sveta prechádzajú, aj keď v odlišnom čase, v podstate rovnakými fázami a formami vývoja) a pre jeho homogenizujúci prístup (t.j. nesprávna predstava, že všetky rané civilizácie mali v podstate rovnakú podobu). Kapitola 2 ďalej obsahuje Triggerovo zdôvodnenie výberu kultúr, ktoré v knihe preskúmal a porovnal. Trigger pre svoje skúmania vybral sedem raných civilizácií, ktoré sa rozvíjali v rôznych častiach sveta v rôznych dejinných obdobiach (ich prehľad uvádzame nižšie). Dôvodom tohto výberu bola skutočnosť, že vybrané civilizácie dobre spĺňajú tri dôležité, Triggerom premyslene stanovené kritériá. Ide o nasledujúce kritériá: 1) značnú kvantitu archeologického materiálu vypovedajúceho o danej ranej civilizácii; 2) existenciu (aspoň v obmedzenom rozsahu) písomných prameňov vypovedajúcich o danej ranej civilizácii – či už prameňov, ktoré vznikli v rámci civilizácie, alebo mimo nej (správy z externého prostredia o civilizácii); a 3) v rozhodujúcej miere samostatný vývoj danej ranej civilizácie.

Trigger pre svoje skúmania a porovnania konkrétne vybral tieto rané civilizácie:⁶

⁶ Spracované podľa TRIGGER, B. G. *Understanding Early Civilizations: A Comparative Study*. 1st ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 28. ISBN 0-521-82245-9. V nasledujúcom prehľade uvádzame Triggerovo datovanie ním vybraných raných civilizácií/štátov. V literatúre sa možno stretnúť s väčšími i menšími odchýlkami od tohto datovania.

1. teritoriálny štát v Egypte v období Starej a Strednej ríše (2700 – 1780 pred Kr.);
2. teritoriálny štát v severnej Číne od neskorého obdobia dynastie Šang po skoré obdobie dynastie západných Čou (1200 – 950 pred Kr.);
3. teritoriálny štát Inkov v andskej oblasti⁷ južnej Ameriky (začiatok 16. storočia po Kr.);
4. mestské štáty v južnej Mezopotámii od raného dynastického obdobia III po starobabylonské obdobie (2500 – 1600 pred Kr.);
5. aztécke mestské štáty v Mexickom údolí (strednom Mexiku) v neskorom poklasickom období (na konci 15. a na začiatku 16. storočia po Kr.);
6. mayské mestské štáty v klasickom období (250 – 800 po Kr.);
7. mestské štáty západoafrických Jorubov a obyvateľov Beninu v neskorom predkoloniálnom období (od polovice 18. storočia po neskoré 19. storočie po Kr.).

Možno konštatovať, že výberom uvedených civilizácií sa Trigger vymanil zo zvyku komparovať iba (v globálnej perspektíve) prvotné (najstaršie) civilizácie či tzv. primárne štáty. Trigger tvrdí, že takýto prístup vychádza z nesprávneho predpokladu, že „... všetky rané civilizácie prvej generácie sa určitým výrazným spôsobom odlišovali od všetkých neskorších raných civilizácií“,“⁸ ktoré vznikli na iných územiach a historicky neskôr ako rané civilizácie prvej generácie. Trigger tiež upozorňuje, že rôzni bádatelia „... sa mýlili, keď sa usilovali vysvetliť [vývojové] zmeny bez toho, aby sa najskôr pokúsili pochopiť, ako to, čo sa menilo, fungovalo.“⁹ Povedané inými slovami, podľa Triggera musíme najskôr celistvo preskúmať, ako rané civilizácie fungovali, a až potom môžeme zisťovať, ako sa vyvíjali. Tieto Triggerove tézy vlastne umožňujú *synchrónne* komparovať ním vybrané rané civilizácie, čo je ale asi potrebné bližšie ozrejmiť.

Možnosť *synchrónne* komparovať Triggerom vybrané rané civilizácie vzbudzuje isté rozpaky, keďže ide o civilizácie, ktoré existovali v kvalitatívne odlišných časových obdobiach (z hľadiska europocentrickej

⁷ Andská oblasť zahŕňa Peru (okrem nížin na východe krajiny), horskú časť Bolívie, pobrežné a horské oblasti Ekvádoru, časť južnej Kolumbie, severnej Argentíny a severné a stredné Čile. Porovnaj PUCHOVSKÝ, J. *Právne dejiny ríše Inkov a miestokráľovstva Peru*. 1. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2010, s. 17. ISBN 978-80-7160-288-0.

⁸ TRIGGER, B. G. *Understanding Early Civilizations: A Comparative Study*. 1st ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 29. ISBN 0-521-82245-9.

⁹ TRIGGER, B. G. *Understanding Early Civilizations: A Comparative Study*. 1st ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 13. ISBN 0-521-82245-9.

periodizácie svetových dejín by jednotlivé civilizácie bolo možné zaradiť buď do staroveku, alebo do stredoveku, alebo do novoveku), a navyše, ide o civilizácie, ktoré sa rozvíjali v odlišných geografických, environmentálnych i kultúrnych prostrediach. Naozaj sú tieto civilizácie ekvivalentnými objektmi komparácie, resp. nie je ich porovnávanie „porovnávaním hrušiek s jablkami“? Trigger vo svojej knihe presvedčivo ukázal, že ich možno efektívne porovnávať, a to aj napriek tomu, že medzi nimi existuje vzdialenosť v čase, ako aj v priestore, ktorá je v prípade viacerých z nich vskutku obrovská, merateľná v tisíckach rokov a kilometrov. Trigger totiž vychádza z faktu, že sociálna evolúcia rôznych území glóbu vykazuje *štrukturálne similarity*, ktoré sa na nich objavili – hoci nie v rovnakom čase – samostatne, t.j. na danom území nezávisle na paralelnom vývoji iného územia či území (medzi niektorými ranými civilizáciami pritom neexistovali žiadne vzájomné kontakty), a ktoré sa vyskytovali aj napriek tomu, že rané civilizácie sa rozvíjali v odlišných geografických, environmentálnych a kultúrnych prostrediach. Zohľadnením tohto faktu Trigger dospel k chápaniu ranej civilizácie ako svojbytného typu (historickej) spoločnosti s určitým charakteristickým usporiadaním a fungujúcej určitým charakteristickým spôsobom, ktorý sa preukázateľne samostatne objavil a rôzne dlho existoval na rôznych územiach glóbu v rôznych dejinných obdobiach. Ako uvidíme ďalej, Trigger tento typ spoločnosti veľmi správne nedefinoval vyčerpávajúco (uzavretým výpočtom znakov), pretože taký prístup by mu znemožnil primerane zohľadniť *rozdiely* existujúce medzi ranými civilizáciami, resp. špecifiká jednotlivých raných civilizácií, ktorým sa Trigger, na rozdiel od niektorých iných bádateľov, pokúsil venovať rovnakú pozornosť ako podobnostiam. Zostáva dodať, že Triggerova kniha presvedčivo dokazuje, že pri empirickom (t.j. z reality dejinného vývoja vychádzajúcom) vymedzení ranej civilizácie, podrobnej znalosti konkrétnych raných civilizácií (porovnávaniu civilizácií musí podľa Triggera predchádzať holistické poznanie každej z nich), ako aj komplexne stanovených kritérií komparácie (kritériá musia korelovať so všetkými podstatnými analogickými elementmi komparovaných objektov) možno rané civilizácie porovnávať nielen efektívne, ale aj na určitej vyššej úrovni objektivity, presnosti a spoľahlivosti dosiahnutých výsledkov.

V kapitole 3 (Definovanie ranej civilizácie) Trigger ponúkol súhrnnú definíciu ranej civilizácie, ktorú chápe ako „... najranejšiu a najjednoduch-

šiu formu triednej spoločnosti.¹⁰ Táto definícia sa na prvý pohľad môže javiť ako triviálna, a tak aj zásadne nedostatočná, keďže preferuje iba jeden znak raných civilizácií – spoločenské triedy, na ktoré sa rozdeľovali ich príslušníci. V skutočnosti je však tento znak v Triggerovom nazeraní na rané civilizácie *pars pro toto*, pretože korešponduje s jeho vymedzením ranej civilizácie ako osobitného typu *spoločnosti ako celku* s určitým charakteristickým usporiadaním a určitým charakteristickým spôsobom fungovania, ktorého základom boli práve (konsolidované) sociálne triedy a mnohoraké (sociálne) vzťahy, existujúce medzi nimi, ako aj v ich vnútri; Trigger tiež ranú civilizáciu chápe ako *svoybytné štádium sociálnej evolúcie*, resp. *evolúcie komplexnosti štruktúr ľudskej spoločnosti*, k čomu sa ešte vrátíme.

Podľa Triggera nemožno ranú civilizáciu uspokojivo definovať stanovením *monotetického* súboru kritérií, ktoré (všetky!) by musela spĺňať každá spoločnosť, ktorá by mala byť klasifikovaná ako raná civilizácia. Ak by sa, povedzme, ako jedno z definičných kritérií stanovila existencia písma, viaceré rané civilizácie by ho nemohli splniť, hoci ostatné dôležité znaky ranej civilizácie by bez problémov spĺňali, a tak je diskutabilné, či im – kvôli absencii jediného kritéria (písma) – treba uprieť typologické zaradenie k raným civilizáciám, o to viac, že antropológia presvedčivo ukázala, že aliterárnosť (orálnosť) kultúry nemusí automaticky znamenať jej „zaostalosť“ (menšiu celkovú rozvinutosť) v porovnaní s literárnou kultúrou.

Vzhľadom na značnú komplexnosť jednotlivých raných civilizácií a rozdiely, ktoré medzi nimi existovali, je *stricto sensu* nemožné označiť každú z nich rovnakým pojmom „raná civilizácia“, ak je tento pojem vymedzený ako uzavretý výpočet jednoznačne určených, jednotných kritérií, ktoré musí – súčasne – spĺňať každá spoločnosť, na ktorú by sa tento pojem vzťahoval. Tento, aj mimo výskumu raných civilizácií dobre známy problém s aplikáciou vedeckých deduktívnych pojmov sa v spoločenských vedách niekedy rieši *polytetickým* klasifikovaním empirických objektov (v našom prípade by išlo o vybrané civilizácie), ktoré sa zoradujú do klasifikačných (typologických) tried (v našom prípade by išlo o triedu „rané civilizácie“) podľa nasledujúcich princípov:¹¹

¹⁰ TRIGGER, B. G. *Understanding Early Civilizations: A Comparative Study*. 1st ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 46. ISBN 0-521-82245-9.

¹¹ KANOVSKÝ, M. *Kultúrna a sociálna antropológia: Osobnosti a teórie*. 1. vyd. Bratislava: Chronos, 2004, s. 236. ISBN 80-89027-10-5.

1. Každý prvok polytetickej triedy má súbor vlastností z určitého väčšieho počtu daného súboru vlastností.
2. Každú jednotlivú vlastnosť z tohto väčšieho súboru má veľký počet týchto prvkov.
3. Nijakú jednotlivú vlastnosť alebo určitý súbor vlastností nemajú všetky prvky tvoriace triedu.

Z týchto princípov vyplýva, že všetky prvky určitej polytetickej triedy (v našom prípade všetky civilizácie zaradené do triedy „raná civilizácia“) sa navzájom podobajú, nie však vzhľadom na *jedinú*, resp. *tú istú* vlastnosť, či *jediný*, resp. *ten istý* súbor vlastností.

Trigger vo svojej knihe o polytetickej klasifikácii civilizácií priamo nehovorí; zo skutočnosti, že sa sústreďuje rovnako na podobnosti, ako aj odlišnosti raných civilizácií však možno usúdiť, že civilizácie, ktoré zaradil do triedy „rané civilizácie“, tam zaradil aj napriek tomu, že sa tieto civilizácie navzájom podobali *iba do určitej miery*, t.j. Trigger *de facto* postupoval podľa uvedených princípov polytetickej klasifikácie. S tým súvisí aj, takpovediac, voľnejší (všeobecnejší) charakter Triggerovho vecného vymedzenia ranej civilizácie, ktoré si nerobí nárok na úplnosť, a ani na absolútnu platnosť.

Trigger, na rozdiel od iných bádateľov, neponúkol definíciu ranej civilizácie, ktorá by bola systematickou enumeráciou špecifických parciálnych atribútov, ktorými by sa každá civilizácia, považovaná za ranú civilizáciu, mala bezpodmienečne vyznačovať (v literatúre sa k týmto atribútom často radia urbanizmus, poľnohospodárska a remeselná výroba, obchod, výraznejšia profesijná diferenciácia obyvateľstva, prehĺbená sociálna stratifikácia, komplexná štátna organizácia, právny systém, komplexná kozmovízia, t.j. komplexné videnie a chápanie sveta, komplexné náboženstvo a kult a i.). Tieto atribúty podľa Triggera nemajú pre definíciu ranej civilizácie význam samé osebe, ale iba ako integrálna súčasť štruktúry spoločnosti ranej civilizácie, resp. iba z hľadiska sociálnych funkcií, ktoré plnili, pričom práve spoločnosť ako taká (ako celok), a tak aj triedy ako hlavná forma jej organizácie by mali byť východiskom a základom definície ranej civilizácie. Trigger tvrdí, že ranú civilizáciu treba vymedziť identifikovaním takých druhov sociálnych, politických a ekonomických inštitúcií a takých druhov s nimi súvisiacich (kolektívnych) predstáv a (náboženských) vier, ktoré boli nevyhnutné na to, aby spoločnosť so stupňom komplexnosti zodpovedajúcim ranej civilizácii mohla (efektívne) fungovať. Povedané inými slovami, existencia ranej civilizácie

predpokladala existenciu určitých charakteristických, stabilných a organizovaných (resp. nejakými autoritami účinne riadených) druhov správania sa, ako inštitúcií, tak aj ľudí. Trigger tak na ranú civilizáciu nazerá *prednostne* ako na súhrn určitých ustálených vzorcov správania sa určitých inštitúcií a príslušníkov ranej civilizácie, resp. ako na určité ustálené spôsoby jej (každodenného) celkového fungovania.

To, že podoby správania sa majú v Triggerovom chápaní raných civilizácií priority, však neznamená, že by Trigger upieral význam ich iným prvkom. Hovorí, že napríklad materiálna kultúra, a osobitne technológie mali pre každú ranú civilizáciu určite zásadnú dôležitosť, tá sa však podľa neho prejavovala vždy len vo vzťahu k spoločnosti, v rámci sociálnych vzťahov.

Čitateľovi sa na tomto mieste môže oprávnene zdať, že Triggerovo vymedzenie ranej civilizácie je veľmi neurčité, resp. príliš všeobecné. V skutočnosti sme však dosiaľ celistvejšie nepriblížili Triggerovo vymedzenie ranej civilizácie, ale skôr len jeho určité *východiská*. Preto ďalej prejdeme ku konkrétnemu *obsahu* tohto vymedzenia, pričom bude potrebné, aby sme sa zaoberali spomenutým evolucionistickým nazeraním na ranú civilizáciu (raná civilizácia = najranejšia a najjednoduchšia triedna spoločnosť = štádium sociálnej evolúcie), a v súvislosti s tým sa aj presunuli z teoretickej roviny na úroveň reálneho historického vývoja.

Trigger uvádza, že raná civilizácia nie je weberovský ideálny typ, ale *evolucionistický koncept*, ktorého opodstatnenosť sa odvíja od evidentnej skutočnosti, že v priebehu svetových dejín existovali spoločnosti, ktorých komplexnosť bola nižšia, alebo, naopak, vyššia ako bola komplexnosť raných civilizácií (pojem „komplexnosť“ je, pravdaže, relatívne vágny, čo si uvedomuje aj Trigger). Spoločnosti s nižšou mierou komplexnosti ako mali rané civilizácie Trigger označil ako *rané štáty* (orig. early states), čo je, podľa nášho názoru, do istej miery zavádzajúce, keďže v mnohých prípadoch išlo o sice rozvinutejšie, avšak stále neštátne (resp. predštátne) spoločnosti. Na druhej strane, Trigger užitočne upozornil na skutočnosť, že na niektorých územiach vznikol (určitý jednoduchší) štát ešte predtým, ako sa tam objavila raná civilizácia (v jej triggerovskom chápaní). Spoločnosti s mierou komplexnosti vyššou ako mali rané civilizácie Trigger označil ako *neskoršie predindustriálne civilizácie* (orig. later pre-

industrial civilizations). Hoci Trigger nevyužíva koncept *osovej doby*¹² (nem. Achsenzeit; angl. axial age) K. Jaspersa, jeho charakteristika základných odlišností neskorších predindustriálnych civilizácií od raných civilizácií v podstate zodpovedá zásadným sociálno- a kultúrno-historickým zmenám, ktoré nastali v osovej dobe, t.j. v dobe neskorších predindustriálnych civilizácií. Trigger dosiahnutie štádia neskoršej predindustriálnej civilizácie (samostatným vývojom) obmedzil na priestor Eurázie (vývoj subsaharskej Afriky, a rovnako amerického kontinentu do príchodu Európanov podľa neho nepresiahol úroveň ranej civilizácie), čím nevdôjak potvrdil skutočnosť, že Jaspersov koncept má platnosť len v rámci dejín Eurázie.

Trigger v kapitole 3 vymedzil podstatu ranej civilizácie zovšeobecnením znakov konkrétnych raných civilizácií, ako aj konfrontáciou ranej civilizácie s raným štátom ako evolučným štádiom, ktoré jej predchádzalo, a s neskoršou predindustriálnou civilizáciou ako evolučným štádiom, ktoré ju vystriedalo (Trigger však netvrdí, že by tieto štádiá boli univerzálne, t.j. že by nimi zákonite prechádzali všetky spoločnosti sveta, navyše v danom poradí, a nepokúša sa tiež o ich vyčerpávajúce charakteristiky, ktoré, zaiste, nie sú možné). Za zmienku stojí aj to, že Trigger zámerne nestotožnil niektoré rané civilizácie so spoločnosťami s tzv. ázijským výrobným spôsobom, keďže marxoidný koncept ázijského výrobného spôsobu, založený na prekonanom poznaní 19. storočia, považuje za neudržateľný.

Ranú civilizáciu môžeme spolu s autorom knihy, ktorou sa zaoberáme v tomto texte, zovšeobecnene charakterizovať ako najranejšiu a najjednoduchšiu formu spoločnosti, v ktorej základným princípom ovládajúcim spoločenské vzťahy nebolo spojenie ľudí rodovými (resp. príbuzenskými) zväzkami, ale hierarchické rozdelenie spoločnosti na horizontálne vrstvy, ktoré Trigger označuje ako *triedy* (orig. classes), uvedomujúc si pritom problematickosť tohto označenia (pojem „sociálna trieda“ nie je dostatočne jasný; napr. sociológovia ho zvyčajne používajú iba na označenie vrstiev modernej spoločnosti). Jednotlivé triedy raných civilizácií sa odlišovali rozsahom svojej politickej moci, majetku a spoločenskej prestíže, t.j. neboli si navzájom rovné a rovnoprávne. V každej ranej civilizácii existovala málopočetná vládnuca elita, ktorá si svoje nadradené

¹² K pojmu „osová doba“ pozri napr. FIKENTSCHER, W. *Law and Anthropology: Outlines, Issues, and Suggestions*. 1. Aufl. München: Bayerische Akademie der Wissenschaften, 2009, s. 161 a nasl. ISBN 978-3-7696-0977-6.

mocenské a hospodárske postavenie udržiavala (aj) pomocou donucujúcej sily a ktorú svojou prácou, resp. jej výsledkami podporovali roľníci, ako aj osoby špecializované na výkon určitých prác (úradníci, vojaci, umeleckí remeselníci, kňazi a pod.), pričom štátny aparát dozeral na to, aby podpora elity masou radového obyvateľstva bola kontinuálna a dostačujúca. Členovia vládnucej elity sa od radového obyvateľstva odlišovali z rôznych hľadísk, pričom svoju pozíciu na špičke sociálnej hierarchie vizuálne manifestovali svojím luxusným spôsobom života.

Skutočnosť, že v raných civilizáciách staršie rodové zriadenie nahradili spoločenské triedy, nemožno chápať tak, že by v nich viac rodové/príbuzenské vzťahy nemali žiadny *politický* význam. Naopak, tieto vzťahy mali nezanedbateľný vplyv na mocenské pomery aj v raných civilizáciách, napríklad súdržnosť elít, umožňujúca efektívnejšie presadiť ich spoločné, z hľadiska spoločnosti ako celku výrazne menšinové záujmy, vyplývala do určitej miery z ich spríbuznenosti, s čím súvisel aj endogamný charakter elity a ostatných sociálnych tried, resp. obmedzená možnosť vzostupnej vertikálnej sociálnej mobility (t.j. radový obyvateľ ranej civilizácie mal značne obmedzenú možnosť preniknúť medzi jej elitu).

Politická (štátna) moc sa v raných civilizáciách zakladala predovšetkým na kontrole poľnohospodárskej výroby a nakladania s nadproduktom, ktorý sa pri nej dosiahol, pričom nadprodukt si rôznymi cestami prisvojovala elita. Výrobné technológie zostávali pomerne jednoduché, organizácia a produktivita práce však dosiahli pomerne vysokú úroveň. Politickú moc vykonávali (na rozdiel od spoločností predchádzajúcich raným civilizáciám) osoby pôsobiace v inštitucionalizovaných administratívnych funkciách, ktoré spolu vytvárali určitý, zložitejšie usporiadaný (viacúrovňový, rozvetvený) štátny aparát, v zásade spôsobilý zmobilizovať všetkých obyvateľov na obranu štátu alebo na výkon verejných prác, ako aj garantovať verejný poriadok a bezpečnosť, čo radovému obyvateľstvu umožňovalo nerušene pracovať a reprodukovať sa.

Systémy vlády uplatňované v raných civilizáciách sa vyznačovali potrebnou stabilitou po mnoho generácií. Vládna moc sa v nich, na rozdiel od spoločností, ktoré im predchádzali, vykonávala na pomerne presne ohraničených územiach, pričom ohraničenie štátnych území malo praktické (bezpečnostné, strategické) i symbolické (náboženské) dôvody; s tým súvisí aj aktívne stráženie hraníc životných priestorov raných civilizácií.

Rané civilizácie sa vyznačovali komplexnou, centralizovanou štátnou organizáciou. Ústredné štátne orgány, vrátane monarchickej hlavy štátu, ktoré mali v organizácii najvyššiu pozíciu, ju účinne riadili, využívajúc pritom možnosť disponovať celou donucovacou silou štátu, a rozhodovali s konečnou platnosťou o všetkých štátnych (správnych, hospodárskych, súdnych či vojenských) záležitostiach. Vládnuca elita uplatňovala donucovaciu moc na rôzne účely (konkrétne najmä na to, aby radové obyvateľstvo primäla vytvárať a odovzdávať jej nadprodukt, vykonávať rôzne práce a slúžiť vo vojsku). Elita však donucovaciu moc spravidla neuplatňovala v nadmernom rozsahu, navyše elita radovému obyvateľstvu do určitej miery kompenzovala čas a námahu, ktoré muselo venovať plneniu verejných povinností, a to napríklad potravinovými dávkami či usporadúvaním podujatí, na ktorých sa radoví obyvatelia zabavili a odýchli si.

Vo väčšine raných civilizácií existovalo otroctvo, ktoré však, na rozdiel od neskorších predindustriálnych civilizácií, bolo menej prísne, a nebolo tiež základom výroby, s čím súvisel aj nízky počet otrokov. Na druhej strane, hospodárstvo raných civilizácií prosperovalo aj bez otrockej práce. Bolo schopné zabezpečiť elitám raných civilizácií spôsob života, ktorý svojou nákladnosťou a prepychovosťou nápadne kontrastoval s prostým životom, ktorý viedlo ich radové obyvateľstvo, ale aj s jednoduchším životom elít spoločností, ktoré predchádzali raným civilizáciám. O efektívnosti ekonomík raných civilizácií svedčia aj ich monumentálna architektúra a umenie, ktorých vytvorenie si vyžiadalo zhromaždiť veľké množstvo surovín, kvalifikovaných remeselníkov a profesionálnych plánovačov a osôb riadiacich práce. Táto architektúra a umenie boli vyhradené elitám a stali sa fyzickými symbolmi ich výnimočnosti, prestíže, moci a majetnosti, ako aj dôkazom ich vodcovských a organizačných schopností.

Moc elít raných civilizácií spočívala aj na predstave, že ich vzťah k nadprirodzenému svetu (bohom) je privilegovaný, resp. akosi „bližší“ či „intenzívnejší“ ako vzťah radového obyvateľstva. Napríklad, vládcovia týchto civilizácií boli frekventovane chápaní ako osoby, ktoré nie sú „obyčajnými smrteľníkmi“, ale majú božský či polobožský status. Náboženstvá raných civilizácií boli, nepochybne, ich veľmi významnou súčasťou, keďže spoločenským poriadkom týchto civilizácií (čiže aj sociálnej hierarchii a nerovnoprávnosti) prepožičiavali prestížnu sakrálnu legitimitu, a súčasne ich pomáhali stabilizovať – hrozbou nadprirodzeného potrestania ich narušiteľov, ďalej komplexne „vysvetľovali svet“, dávali ná-

vod, ako dobre a správne žiť, a podobne. Trigger však na viacerých miestach svojej knihy užitočne zdôraznil, že vplyv náboženských koncepcií a noriem na myslenie a správanie sa príslušníkov raných civilizácií nemožno absolutizovať, keďže ich správanie sa malo preukázateľne aj formy, ktoré nemali nič spoločné s náboženstvom a súviseli so schopnosťou racionálne (nenábožensky) porozumieť niektorým javom v prírode či spoločnosti, s uspokojovaním potrieb praktického života, s presadzovaním pragmatických osobných či skupinových záujmov a podobne. Na druhej strane, rané civilizácie, na rozdiel od neskorších predindustriálnych civilizácií, nedospeli ešte k dôslednému oddeleniu profánneho a sakrálneho, k desakralizácii pozemského sveta (ľudskej spoločnosti) a prírody a ich odlíšeniu navzájom i od nadpozemského (t.j. nadprirodzeného) sveta bohov, preto príslušníci raných civilizácií chápali svoje životné priestory ako sakrálne krajiny, v ktorých normálne pôsobia nadprirodzené či božské sily, úradom svojich vládcov pripisovali sakrálny charakter a im samým nadprirodzené schopnosti, atď., z čoho vyplýva, že pri výskume raných civilizácií treba ich reliégiám venovať značnú pozornosť.

Triggerovo všeobecné vymedzenie ranej civilizácie, ktoré sme práve priblížili, je pomerne stručné, navyše čitateľovi ználemu problematiky by sa mohlo zdať, že Trigger okrem kvázidefinitívneho ustálenia pojmu ranej civilizácie vlastne nepriniesol nič nové, keďže obsah, ktorým tento pojem naplnil, nie je zásadne novým (objavným) pohľadom na archaické spoločnosti. Podľa nášho názoru by však takéto hodnotenie Triggerovho prínosu bolo veľmi povrchné. Trigger po pochtívom a nezaujatom zohľadnení názorov mnohých iných odborníkov ponúkol podnetnú úvahu o tom, ako vymedziť ranú civilizáciu vedecky a súčasne bez násilného „prispôsobovania“ empirickej historickej reality *ex ante* stanoveným, rigidným teoretickým konceptom, čo ani v súčasnosti nie je v spoločenských vedách bežný postup. Triggerovo vymedzenie tejto civilizácie, nateraz stručné, sa v ďalšom texte, v ktorom priblížime jeho zistenia o konkrétnych súčiastiach raných civilizácií, rozšíri, a získa tak istú celistvosť.

Prínos Triggerovho vymedzenia ranej civilizácie možno vidieť aj v tom, že ju ako evolučné štádium identifikoval preskúmaním reality dejinného vývoja, a nie problematickým spôsobom, s ktorým sa niekedy možno stretnúť, vychádzajúcim z neverifikovaných (resp. intuitívnych) apriórnych predpokladov či skôr špekulácií, z mechanického vzťahnutia poznatkov existujúcich o určitej civilizácii na inú civilizáciu, z údajne univerzálnych zákonitostí vývoja a podobne. Trigger tiež, na rozdiel od nie-

ktorých iných bádateľov (zväčša antropológov, ku ktorým sa mimo Európy spravidla hlásia aj archeológovia), neodmieta sociálnu evolúciu, resp. možnosť rozpoznať následnosť určitých, pomerne jasne charakterizovateľných štádií vývoja na tom-ktorom území sveta, súčasne však zdôrazňuje multilinearitu sociálnej evolúcie (jej rôznorodosť v priestore a nerovnomernosť v čase). Okrem toho si nemyslí, že všetky spoločnosti na rovnakom stupni vývoja, teda aj rané civilizácie, sa na seba musia po všetkých podstatných stránkach zásadne podobáť. Za zmienku stojí aj to, že nepripisuje evolučným štádiám etickú hodnotu, t.j. netvrdí, že, povedzme, život človeka v neskoršej predindustriálnej civilizácii musel byť „lepší“ ako jeho život v ranej civilizácii len preto, že rané civilizácie historicky predchádzali neskorším predindustriálnym. Povedané inak, Trigger neodmieta sociálnu evolúciu ako vedecký (hoci v sociálnych vedách nie všeobecne akceptovaný) koncept, odmieta však jej stotožnenie s pokrokom ako (nielen podľa neho) úplne nevedeckým konceptom.

Kapitola 4 (Pramene a ich interpretácia) prináša fundovanú charakteristiku prameňov informujúcich o raných civilizáciách skúmaných v knihe, ako aj podnetnú kritiku vybraných bádateľských prístupov k ich interpretácii. Trigger priznáva, že závery jeho komparatívnych analýz raných civilizácií mohli do istej miery skresliť ako variujúca kvantita a kvalita (t.j. výpovedná hodnota) ním využitých prameňov k jednotlivým skúmaným raným civilizáciám, tak aj skutočnosť, že nie je expertom na žiadnu zo skúmaných raných civilizácií. Hoci sa autor tohto textu nemôže považovať za odborníka na rané civilizácie, na základe systematickosti a dôslednosti, s ktorou Trigger vo svojej knihe zhromaždil údaje o skúmaných raných civilizáciách, a jeho evidentnej snahy o ich do hĺbky idúce, ucelené a ideologicky neutrálne vedecké zhodnotenie, dovoľuje si vysloviť tvrdenie, že poznatky, ku ktorým Trigger dospel, majú v rozhodujúcej miere platnosť.

Prvé štyri kapitoly knihy *Porozumieť raným civilizáciám* by, podľa nášho názoru, mali byť „povinným čítaním“ pre právnych historikov a iných bádateľov, majúcich záujem využiť pri svojich výskumoch (nielen raných civilizácií) komparatívnu metódu.

Jadro knihy, ktorou sa zaoberáme v tomto texte, tvorí 23 kapitol. Väčšina z nich je zameraná na určitý parciálny aspekt raných civilizácií (napríklad kapitola 5 na úrad kráľa v raných civilizáciách), pričom autor opisuje a porovnáva jeho podobu v jednotlivých skúmaných raných civilizáciách a všima si príslušné podobnosti a odlišnosti, ktoré aj sumarizuje

na konci niektorých kapitol. Ako sa už spomenulo, kapitoly jadra knihy sú rozdelené do troch sekcií. Na konci každej sekcie je záverečná kapitola, v ktorej Trigger zhrnul, zhodnotil a pokúsil sa vysvetliť (odôvodniť) konštanty (zákonitosti) a premenné, ktoré vykazovali rané civilizácie, t.j. ich podobnosti a odlišnosti v oblasti, ktorej bola venovaná sekcia (prvá sekcia je venovaná sociálno-politickej organizácii, druhá ekonomike a tretia kultúre a náboženstvám raných civilizácií).

Prakticky každá z kapitol jadra Triggerovej knihy obsahuje údaje, poznatky či závery, ktoré môže právny historik vo väčšom či menšom rozsahu zužitkovať. Bolo by príliš zdĺhavé systematicky tu reprodukovat' obsah týchto kapitol. Preto sa v ďalšom texte obmedzíme len na ich prehľad, z ktorého bude možné vidieť, že Trigger svoj porovnávací výklad o raných civilizáciách usporiadal veľmi komplexne. Popritom rámcovo priblížime obsah záverečných syntetických kapitol všetkých troch sekcií, na ktoré sa rozdeľuje jadro knihy, pričom sa sústreďíme na z hľadiska dejín štátu a práva dôležitejšie okruhy problémov, resp. na vybrané konštanty a premenné raných civilizácií.

Sekcia *Sociopolitická organizácia* je zložená z ôsmich analytických kapitol (kapitola 5 – Kráľovský úrad; kapitola 6 – Štáty, mestské a teritoriálne; kapitola 7 – Urbanizmus; kapitola 8 – Systém tried a sociálna mobilita; kapitola 9 – Organizácia rodiny a role muža a ženy; kapitola 10 – Správa; kapitola 11 – Právo; kapitola 12 – Organizácia vojenstva) a záverečnej syntetickej kapitoly (kapitola 13 – Sociopolitické konštanty a premenné).

Zásadným zistením tejto sekcie je téza, že „*existovala značná medzikultúrna uniformita sociálno-politických inštitúcií raných civilizácií*“,¹³ pričom „*mnohé podobnosti [týchto inštitúcií] zrejme vyplývali z [obdobných] požiadaviek na fungovanie [jednotlivých raných civilizácií]*“,¹⁴ t.j. skúmané rané civilizácie ako spoločnosti s podobným stupňom komplexnosti mali podobné základné potreby a problémy, ktoré v každodennom živote vo väčšej či menšej miere uspokojovali a riešili prijímaním a realizáciou podobných rozhodnutí. Celkový význam práve uvedeného zistenia Trigger výstižne zhrnul takto: „*Upriamením pozornosti na medzikultúrne podobnosti mnohých podstatných prvkov socio-kultúrnej organizácie raných*

¹³ TRIGGER, B. G. *Understanding Early Civilizations: A Comparative Study*. 1st ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 272. ISBN 0-521-82245-9.

¹⁴ TRIGGER, B. G. *Understanding Early Civilizations: A Comparative Study*. 1st ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 273. ISBN 0-521-82245-9.

civilizácií a na obmedzený rozsah odlišností iných prvkov sa nepokúšam dať údajom prehnanú uniformitu. Kráľovský úrad bol v každej ranej civilizácii chápaný špecificky [t.j. odlišne], podobne, ako otroctvo či horná [spoločenská] trieda. Tieto [a iné] rozdiely však nedovoľujú zakryť výrazné podobnosti v sociálno-politickej organizácii, ktoré rané civilizácie zdieľali ako dôsledok svojho konvergentného [roz. štruktúrne podobného, ale samostatného] vývoja. Zachovávať vernosť šedivým dogmám kultúrneho relativizmu alebo historického partikularizmu a ignorovať tieto podobnosti by bolo rovnako nesprávne ako ignorovať kultúrne rozdiely v mene unilineárneho evolucionizmu.¹⁵

Z ďalších dôležitých výsledkov, ku ktorým Trigger dospel v sekcii *Socio-politická organizácia*, uvedieme nasledujúce:

- ✚ rozlíšenie a dôsledné vymedzenie dvoch alternatívnych foriem štátnej organizácie raných civilizácií, a to *mestského a teritoriálneho štátu*, ako aj dvoch foriem štátnej administratívy, ktoré sa v nich alternatívne uplatňovali, a to *delegovanej a byrokratickej administratívy*. Trigger, napriek vo vede pretrvávajúcim nejasnostiam a neukončeným diskusiám ohľadne podstaty mestských a teritoriálnych štátov, vymedzil obe formy štátu pomerne jednoznačne. Okrem toho identifikoval mnohé rozdiely medzi ranými civilizáciami, ktoré boli mestskými štátmi, a tými, ktoré boli teritoriálnymi štátmi, a tiež presvedčivo spochybnil predstavu o možnosti vzniku teritoriálneho štátu z mestského štátu, resp. štátov;
- ✚ zistenie, že organizácia rodín existujúcich v skúmaných raných civilizáciách značne variovala, pričom však vo všetkých civilizáciách v rodinách dominovali muži (manželia, otcovia) a postavenie žien vo vzťahu k nim (ako aj celkovo v spoločnosti) bolo (s výnimkou egyptských a jorubských žien, ako aj žien patriaciach k elite teritoriálnych štátov) signifikantne podriadené. Patriarchálny charakter rodín bol podľa Triggera výsledkom výraznej tendencie usporiadať rodinné vzťahy podľa vzoru usporiadania štátu, ktorého hlavou boli prevažne muži a ktorého mocenské štruktúry taktiež ovládali muži;
- ✚ zistenie, že právo raných civilizácií, vzhľadom na jeho intencionálnu tvorbu štátom (do určitej miery), na značnú komplexnosť jeho obsahu, ako aj na efektívnosť jeho aplikácie štátnou mocou (existencia štátnych judičiálnych inštitúcií), bolo významným a účinným nástro-

¹⁵ TRIGGER, B. G. *Understanding Early Civilizations: A Comparative Study*. 1st ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 274-275. ISBN 0-521-82245-9.

jom udržiavania existujúceho spoločenského poriadku, a osobitne privilegovaného postavenia hláv štátu a elit raných civilizácií. Trigger ukázal, že právo prednostne slúžilo záujmom panovníkov (resp. štátov) a horných spoločenských tried raných civilizácií, a malo tiež disciplinovať radových obyvateľov a neutralizovať ich vzájomné konflikty.

Ďalšou sekciou jadra Triggerovej knihy je *Ekonomika*. Sekcia je rozdelená na štyri analytické kapitoly (kapitola 14 – Produkcia potravín; kapitola 15 – Vlastníctvo pôdy; kapitola 16 – Obchod a špecializované remeslá; kapitola 17 – Prisvojovanie si bohatstva (t.j. ekonomických zdrojov, výsledkov výroby, tovarov)) a záverečnú syntetickú kapitolu (kapitola 18 – Ekonomické konštanty a premenné).

Environmentálne prostredie, hustota populácie, intenzita poľnohospodárskej výroby, ako aj geografická mobilita obyvateľov boli ekonomickými faktormi, vzhľadom na ktoré sa skúmané rané civilizácie navzájom výrazne odlišovali. Ich ekonomické inštitúcie sa taktiež výrazne odlišovali, pričom výrazné odlišnosti existovali aj medzi ekonomikami mestských a teritoriálnych štátov. Pre sformovanie sa ranej civilizácie (resp. štátu) tak podľa Triggera mali oveľa väčší význam sociálno-politické faktory (ktoré vykazovali značnú medzikultúrnu podobnosť) ako ekonomické faktory. Trigger v tejto súvislosti predpokladá, že ekonomické štruktúry raných civilizácií boli, na rozdiel od ich politických štruktúr, vo veľkej miere dedičstvom po spoločnostiach predchádzajúcich raným civilizáciám.

Trigger svojimi zisteniami podporil tézu, že nárast populácie vedie k zintenzívneniu poľnohospodárskej výroby, nie však aj tézu, že tento nárast (resp. zintenzívnenie) vedie k urbanizácii a politickej centralizácii (na určitom území). Trigger tiež spochybnil rozšírenú predstavu vychádzajúcu z diela K. Polanyiho, že v raných civilizáciách boli obchod i výroba integrálnou súčasťou politickej organizácie, resp. že boli v rozhodujúcej miere riadené a kontrolované štátnou mocou.

Z hľadiska dejín štátu a práva možno ako dôležitejšie vybrať nasledujúce Triggerove závery o ekonomike skúmaných raných civilizácií:

- ✚ v raných civilizáciách koexistovali tri základné formy vlastníctva poľnohospodárskej pôdy, a to 1) kolektívne vlastníctvo pôdy (jeho subjektom boli rôzne miestne príbuzenské či susedské komunity, ktoré sa v slovenskej historiografii zvyknú označovať ako občiny), 2) vlastníctvo pôdy panovníkom a rôznymi štátnymi a kultovými in-

štitúciami, a 3) súkromné vlastníctvo pôdy. Podľa Triggerových zistení, v jednotlivých raných civilizáciách boli uvedené formy rozšírené v odlišnom rozsahu. Napríklad v Mezopotámii, Egypte, Mexickom údolí, ako aj u Inkov bolo značne rozšírené (resp. postupne sa rozširovalo) vlastníctvo pôdy štátom, resp. jeho hlavou a inštitúciami. Súkromné vlastníctvo pôdy sa v najväčšej miere spomedzi skúmaných raných civilizácií rozvinulo v Mezopotámii, hoci tamjšou hlavnou formou bolo vlastníctvo pôdy panovníckymi palácami a chrámami, čo reflektovalo heterarchický charakter mezopotámskeho politického systému (t.j. určitú horizontálnu del'bu moci). Za zmienku stoja aj ďalšie Triggerove zistenia o vlastníctve pôdy v raných civilizáciách: kolektívne vlastníctvo pôdy nemožno univerzálne považovať za historicky najstaršiu formu tohto vlastníctva; to, že vlastníctvo pôdy sa vyvíjalo unilineárne od kolektívneho cez inštitucionálne k súkromnému, nie je možné dokázať; nemožno univerzálne tvrdiť, že súkromné vlastníctvo uspokojovalo materiálne záujmy elít efektívnejšie ako inštitucionálne vlastníctvo alebo odčerpávanie časti výnosov z kolektívne vlastnenej pôdy, resp. sa zdá, že tieto záujmy v dostatočujúcom rozsahu uspokojovali výnosy z inštitucionálne a (v menšej miere aj) kolektívne vlastnenej pôdy, s čím môže súvisieť slabší rozvoj súkromného vlastníctva pôdy v raných civilizáciách; neexistuje explicitná korelácia medzi formami pôdneho vlastníctva a teritoriálnou formou štátu, ani hustotou jeho populácie; pretrvávajúce, prípadne len postupné zatlačanie do úzadia kolektívneho vlastníctva pôdy súviselo s relatívnou ekonomickou efektívnosťou tohto vlastníctva a so sociálnou organizáciou raných civilizácií, ktorej súčasťou zostali aj po vzniku tried/štátu genokratické štruktúry [t.j. určité komunity, ktorých členov spájali väzby osobnej i susedskej (spoločné bydlisko) povahy];

- ✚ dane platené v naturáliách či nemonetárnych výmenných ekvivalen-toch a vyberané prostredníctvom prepracovaných administratívnych mechanizmov boli v raných civilizáciách v zásade najvýznamnejším zdrojom príjmov štátu, resp. jeho elity;
- ✚ v raných civilizáciách sa privilegovanosť elít v politickom a ekonomickom zmysle a ich celková nadradenosť nad obyčajným obyvateľstvom špecificky manifestovala, ako aj upevňovala na základe tzv. *okázalej spotreby* (orig. conspicuous consumption). Hoci na prvý pohľad išlo o inštitúciu ekonomického charakteru – o spotrebu hmotných statkov, jej význam bol metaekonomický: tzv. okázali spotrebitelia, ktorými boli prevažne elity, z času na čas (napr. pri nábožen-

ských slávnostiach) verejne, t.j. *pred zrakom radového obyvateľstva*, vynakladali *v jeho prospech* vlastné ekonomické prostriedky, napríklad ho obdarúvali potravinami či inými hodnotnými vecami, a prípadne aj vzácnymi vecami, ktoré mu bežne neboli dostupné, pričom sa ho usilovali nielen „ohromiť“ svojou štedrosťou, t.j. svojím majetkom, ale si aj získať jeho obdiv a vďačnosť, a tak aj jeho poslušnosť. Zámožnosť elít, ktorá im – na rozdiel od obyčajných ľudí – umožňovala podeliť sa so svojím bohatstvom so širšou verejnosťou, elity zreteľne a kvalitatívne odlišovala od radového obyvateľstva, resp. im v jeho očiach prepožičiavala istú výnimočnosť, ktorá mohla prispieť k pomernej ochote masy radového obyvateľstva znášať nadvládu málopočetnej elity.

Posledná – tretia sekcia jadra Triggerovej knihy, nazvaná *Kognitívne a symbolické aspekty*, je zložená z ôsmich analytických kapitol (kapitola 19 – Koncepcie nadprirodzena; kapitola 20 – Kozmológia a kozmogónia; kapitola 21 – Kult; kapitola 22 – Kňazi, slávnosti a politika nadprirodzeného; kapitola 23 – Jednotlivec v rámci vesmíru; kapitola 24 – Elitné umenie a architektúra; kapitola 25 – Písomníctvo a špecializované poznanie; kapitola 26 – Hodnoty a osobné ašpirácie) a záverečnej syntetickej kapitoly (kapitola 27 – Kultúrne konštanty a premenné).

Tematika tejto sekcie súvisí s mentalitami, reliégiami a kultúrou (najmä imateriálnou) raných civilizácií, ktorých výskum je náročnejší ako výskum ich sociálnej, ekonomickej, politickej či vojenskej organizácie a podobne. Predpokladá totiž pokúsiť sa pochopiť myšlienkový svet príslušníkov raných civilizácií, ich celkové „videnia sveta“, predstavy o podstate a fungovaní vesmíru, pozemského sveta, prírody, ľudskej spoločnosti či rodiny, ich nazeranie na úlohu človeka „vo vzťahu k bohom“ a podobne, čo je vzhľadom na nepriamy charakter prameňov a ich neúplnosť, ako aj na možnosť ich variantných, no pritom potenciálne rovnako správnych interpretácií veľmi obtiažne. Preto treba oceniť, že Trigger pristúpil k úlohe preskúmať kognitívne a symbolické aspekty raných civilizácií veľmi dôsledne, komplexne a so snahou o vlastný pohľad, v súvislosti s čím podrobil presvedčivej kritike názory rôznych bádateľov, a to napríklad aj M. Eliadeho, medzinárodne uznávanej autority v odbore religionistiky. Pre naše potreby je zaujímavé napríklad Triggerovo odmietnutie tézy, že v raných civilizáciách existovali otvorené boje o moc medzi kňazstvom a sekulárnymi autoritami štátu.

V oblasti náboženstva a symbolizmu sa podľa Triggerových zistení skúmané rané civilizácie síce v detailoch značne líšili, no v podstatných ohľadoch výrazne podobali: „Zdá sa, že [v raných civilizáciách] existovala iba jedna hlavná predstava ako zaobchádzať s nadprirodzenom. Mala ďaleko k tomu byť epifenomenálnou reflexiou kultúry vo význame adaptačného systému; skôr sa zdá, že išlo o konvergentný výsledok reflexie toho, ako triedne spoločnosti slúžili praktickým potrebám svojich príslušníkov. V raných civilizáciách náboženstvo nebolo len miestom produkcie symbolizmu, ale aj hlavným sprostredkovateľom živých diskusií a debát o politických záležitostiach.“¹⁶

Pozoruhodnou spoločnou črtou náboženského svetonázoru raných civilizácií bola predstava, že bohovia potrebujú určitú pomoc ľudí, ktorú im tí majú poskytovať prinášaním obetí, pričom pravidelné prinášanie obetí bohom, v niektorých prípadoch (napr. u Aztékov a Mayov) aj ľudských, sa stalo významnou funkciou, ba prípadne až akýmsi „posvätným poslaním“ štátu v raných civilizáciách. Trigger k tomu zaujímavo dopĺňa, že všetky rané civilizácie nazerali na (povinné) prinášanie obetí, resp. „pomáhanie“ bohom ľuďmi ako na obdobu nevyhnutnej povinnosti obyvateľov platiť dane štátu; v ich chápaní obyvatelia museli platiť štátu (resp. panovníkovi) dane, aby tak kompenzovali služby, ktoré im preukazoval, a rovnako tak museli platiť aj bohom za ich služby, ktoré by im inak bohovia prestali poskytovať. Najdôležitejšou službou, ktorú bohovia mali poskytovať ľuďom, bolo udržiavanie existencie a zabezpečovanie normálneho „chodu“ pozemského sveta ľudí, ako aj celého vesmíru, realizáciu nadprirodzených aktivít. Pritom je pozoruhodné, že nielen ľudia boli odkázaní na pomoc (služby) bohov, ale aj samotní bohovia potrebovali podporu ľudí, resp. potrebovali pre seba obeť prinášané ľuďmi ako akúsi nadprirodzenú „výživu“. Možno tak povedať, že v predstavách príslušníkov raných civilizácií svet bohov existenčne závisel od sveta ľudí *et vice versa*.

„Pomáhanie bohom“ organizovali nábožensky vzdelané elity raných civilizácií, čo v očiach radového obyvateľstva nielen zvyšovalo ich prestíž, ale aj podporovalo ich faktickú moc nad ním – „pomáhanie bohom“ sa dalo prezentovať ako činnosť vykonávaná elitou – ako jedinou na to spôsobilou zložkou spoločnosti – *v prospech spoločnosti ako celku*, od čoho sa

¹⁶ TRIGGER, B. G. *Understanding Early Civilizations: A Comparative Study*. 1st ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 650. ISBN 0-521-82245-9.

odvíjalo právo elity požadovať od masy radového obyvateľstva „spolu-prácu“, t.j. poslušnosť.

K práve uvedenému možno doplniť, že Triggerove zistenia o celkovom vzťahu elít a radového obyvateľstva raných civilizácií, ku ktorým dospel v priebehu svojej knihy, *grosso modo* zodpovedajú príslušným záverom marxistickej historiografie; Trigger však tento vzťah nezjednodušuje na úroveň triviálnej, ideologicky podfarbenej tézy o vykorisťovaní radového obyvateľstva elitou (hoci, na druhej strane, nespochybňuje, že vykorisťovanie bolo v určitých podobách v raných civilizáciách prítomné) a interpretuje ho skôr ako istú formu *kooperácie* elity a radového obyvateľstva, ktorá prinášala výhody pre obe strany. Elita, aj vzhľadom na svoju málopočetnosť, nemohla, ak si chcela udržať svoju reálnu moc, radové obyvateľstvo iba „bezbreho vykorisťovať“, ale mu aj musela kompenzovať to, čo od neho dostávala (výsledky práce, dane, zúčastňovanie sa vojen a pod.), pričom táto kompenzácia mala dve formy – reálnu (napr. potravinové dávky) a symbolickú (zabezpečovanie priazne a pomoci bohov, teda určitého nadprirodzeného prospechu pre celý štát). To elity raných civilizácií, a osobitne ich panovníkov stavalo viac do pozície akýchsi správcov, manažérov či hospodárov spoločnosti než despotov vykonávajúcich moc svojvoľne, neobmedzene a len vo svoj prospech.¹⁷

Záverečná časť knihy *Porozumieť raným civilizáciám* je nazvaná *Diskusia* a je zložená z dvoch syntetických kapitol – Kultúra a zmysel (kapitola 28) a Záver (kapitola 29). Trigger v týchto kapitolách nielen zhrnul poznatky, ku ktorým dospel v jadre svojej knihy, ale ich aj ďalej rozvinul, a to aj v určitých teoretických a filozofických kontextoch. Z hľadiska dejín štátu a práva je povšimnutiahodným Triggerovo zistenie, že všetky skúmané, podstatné prvky raných civilizácií, teda aj ich štátne organizácie a práva, sa súčasne vyznačovali jedinečnými aj podobnými konkrétnymi znakmi. Uspokojivo vysvetliť tieto diferencie a similarity nie je, pochopiteľne, jednoduché. Ponúka sa, pravdaže, všeobecné vysvetlenie, že diferencie sú výsledkom jedinečných kultúrnych konfigurácií jednotlivých raných civilizácií a similarity zase výsledkom obdobného riešenia obdobných praktických problémov ich príslušníkmi; toto vysvetlenie však určite nestačí, resp. je potrebné ho „rozmeniť na drobné“, t.j. preskúmať pôvod a príčiny konkrétnych podobností a odlišností raných civilizácií,

¹⁷ K tomu pozri vynikajúci výklad o vzniku štátu v Starom svete v diele CHARVÁT, P. *Zrození státu: Prvotní civilizace Starého světa*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze; Karolinum, 2011. 333 s. ISBN 978-80-246-1682-7.

ako sa o to pokúsil aj Trigger (kapitola 28). Jeho systematické úvahy v tomto smere sú spojené s testovaním určitých teórií o ľudskom myslení, rozhodovaní sa a správaní, o úlohe kultúry pri adaptácii ľudských spoločností na prírodné prostredia, organizácii a fungovaní ľudskej spoločnosti a podobne na empirickom materiáli, ktorý zhromaždil pri svojom výskume raných civilizácií. Tieto úvahy sú zaujímavé a podnetné, no pre ich rozsiahlosť, ako aj preto, že výrazne presahujú okruh tém, na ktoré sa zvyčajne sústreďujú historici štátu a práva, ich tu nebudeme reprodukovat'.

Záver

Na mnohých miestach predchádzajúceho textu mohol čitateľ nájsť rôzne čiastkové, či už teoreticko-metodologické alebo faktografické poznatky, užitočné a podnetné pre výskum v rámci vedy dejín štátu a práva. V tejto záverečnej časti textu súhrnne uvedieme, v čom najmä vidíme prínos Triggerovej knihy pre vedu dejín štátu a práva.

Slovenskí (a podobne napríklad českí) bádatelia pôsobiaci v odbore dejín štátu a práva do roku 1989 nachádzali, alebo, lepšie povedané, museli nachádzať teoretické východiská pre svoje výskumy a interpretácie v marxizme, hoci jeho tézy sa, ako je známe, v spoločensko-vednej výskumnej praxi neuplatňovali vždy konzekventne. S opustením marxizmu po roku 1989 však neprišlo k jeho nahradeniu nejakou novou koherentnou teóriou dejín štátu a práva (taká však neexistuje ani v krajinách, ktoré nepatrili k socialistickému bloku), a nedá sa tiež hovoriť o tom, že by slovenská právnohistorická veda intenzívnejšie zohľadňovala recentne značný teoreticko-metodologický rozvoj svojej „sesterskej“ disciplíny – historickej vedy, nehovoriac už o prebratí nanajvýš užitočných, rigorózných poznatkov modernej archeológie, etnológie či kultúrnej a sociálnej antropológie, ktoré sú slovenským historikom štátu a práva prakticky úplne neznáme. Vzhľadom na práve uvedenú skutočnosť možno za prvý, zásadne dôležitý prínos knihy *Porozumieť raným civilizáciám* pre historika štátu a práva považovať v nej obsiahnutý solídny a kritický prehľad u nás prevažne neznámych, interdisciplinárnych vedeckých diel a názorov, teoretických problémov a ich riešení, ako aj starších a novších medzinárodných spoločenskovedných diskusií o rôznych, pre odbor dejín štátu a práva relevantných otázkach.

Tieto otázky svojím významom presahujú horizont raných civilizácií. Vynárajú sa v súvislosti s rôznymi dôležitými sociálno-historickými javmi, akými sú napríklad sociálna stratifikácia, nerovnoprávnosť ľudí (oso-

bitne muža a ženy), ako aj celých sociálnych vrstiev či skupín, relatívne stabilná koexistencia (zjednodušene povedané) úzkej skupiny vládnuccich elít a masy ovládaných, štátotvorný proces, rôznorodosť formy štátu, prepracovanosť (t.j. nie „živelnosť“) mechanizmov výkonu moci, ktorá však nemusí byť synonymom ich efektívnosti, legitimita vyjadrená určitou ucelenou ideovou koncepciou ako nevyhnutný predpoklad existencie akéhokoľvek spoločenského poriadku, monopolizácia tvorby a uplatňovania práva štátom (alebo aspoň zreteľná tendencia k nej), atď. Znejú napríklad takto: Na základe akých sociálnych štruktúr, politických a ekonomických inštitúcií a administratívnych mechanizmov môže/musí fungovať politický systém určitého typu a pomocou akých ideových koncepcií môže/musí byť legitimizovaný, aby ho široké vrstvy obyvateľstva dlhodobejšie akceptovali? Aké stratégie môžu/musia využívať hlavy štátov a ich elity na legitimizáciu, ako aj faktickú stabilizáciu svojho nadradeného spoločenského postavenia, typicky privilegovaného najmä v ekonomickom a politickom zmysle? Aké príčiny a podoby môže mať nerovnoprávnosť ľudí? Aká je úloha práva pri udržiavaní existencie a „chodu“ určitého spoločenského poriadku, ako právo stabilizuje nadradenú sociálnu pozíciu elity a spoločenské vzťahy vyznačujúce sa nerovnoprávnosťou ich účastníkov, a podobne? Čo môže byť zdrojom legitimity právneho poriadku, resp. ako môže štátna moc presvedčiť obyvateľstvo o tom, že právny poriadok, ktorým sa má riadiť, je „dobrý“, správny a spravodlivý? Čo je predpokladom efektívneho pôsobenia práva v spoločnosti?; je napríklad v každej spoločnosti nevyhnutné, aby právnu normu sankcionovala štátna moc, alebo môže právo existovať aj bez štátu?

Ďalej sa žiada osobitne zdôrazniť (a oceniť), že vo vyššie spomenutom prehľade nechýba ani priblíženie riešení „veľkých“ spoločenskovedných otázok vo svetovej vede, ku ktorým možno zaradiť napríklad nasledujúce otázky: Je vôbec možné vedecky porovnávať kultúry sveta? Existujú/neexistujú štrukturálne podobnosti medzi kultúrami sveta? Prebieha sociálna evolúcia v globálnej perspektíve unilineárne alebo multilineárne? Ako, resp. v akej miere ovplyvňujú environmentálne, biologické, sociálne a kultúrne faktory myslenie a správanie sa jednotlivcov či skupín jednotlivcov, ako aj usporiadanie ľudských spoločností? Je možné uspokojivo vysvetliť vznik, pretrvávajúce, vývoj či konkrétne formy a obsahy rôznych, takpovediac stavebných prvkov ľudských spoločností, napríklad ekonomickej nerovnosti, rodiny, štátnej organizácie, práva alebo náboženstva? Ako vznikajú mocenské vzťahy, čo umožňuje účinný výkon verejnej moci v spoločnosti? Toto priblíženie je dôležité tým viac, že v na-

šom akademickom prostredí sa „veľké“ otázky často neriešia, a to z viacerých, nie celkom presvedčivých dôvodov:

Po prvé, riešenie týchto otázok sa niekedy považuje za neplodné „teoretizovanie“, odtrhnuté od empirickej historickej/sociálnej reality, či za posun z objektívnej (t.j. vedeckej) do subjektívnej (t.j. nevedeckej, špekulatívnej) roviny. Tento pohľad môže mať do istej miery svoje opodstatnenie, keďže niektoré teórie, napríklad predstava o vzniku štátu na báze akejsi „spoločenskej zmluvy“, nezodpovedajú realite historického vývoja, prípadne sú veľmi ťažko zrozumiteľné (a tak aj obhájitelné), nepochybne však vyplýva aj z tradičnej nechuti mnohých slovenských sociálnych vedcov, a osobitne historikov riešiť „veľké“ teoretické otázky, resp. z ich preferencie pozitívizmu vo význame „hromadenia faktov“ pred teoretickými diskusiami.

Po druhé, tvrdí sa, že riešiť „veľké“ otázky je vlastne zbytočné, pretože sa pritom údajne stráca čas skúmaním skutočností, ktoré sú evidentné či v spoločnosti prirodzene dané (napríklad to, že rôzne svetové kultúry sa podobali/podobajú i odlišovali/odlišujú zároveň, je údajne zrejmé, a netreba to dokazovať; sociálne triedy, štát, majetková diferenciácia obyvateľstva a i., ktoré existujú v určitej spoločnosti, sa chápu ako akási danosť, ktorej vznik, vraj, netreba bližšie skúmať, a podobne).

Po tretie, na riešenie „veľkých“ otázok sa nazerá ako na problém, ktorý presahuje možnosti sociálnych vied, resp. vyžaduje interdisciplinárny prístup a zapojenie prírodných vied, na čo však sociálni vedci v zásade nemajú dostatočnú kompetenciu. Podľa nášho názoru však aj napriek riziku nie celkom adekvátneho narábania s poznatkami vedy, ktorá nie je domovským odborom bádateľa, a celkovej náročnosti s tým spojenej, je potrebné pokúšať sa bádať interdisciplinárne. V histórii a právnej histórii sa tak možno do značnej miery vyhnúť prezentovaniu minulosti formou „rozprávania príbehov“, ktorá bola – ako povrchná a beletriu (t.j. nie vedecký text) pripomínajúca – v 20. storočí právom kritizovaná, napríklad francúzskymi historikmi z vedeckej školy *Annales*.

Ďalším významným prínosom knihy a podnetnou inšpiráciou pre výskumy minulých spoločností je *stricto sensu* vedecký, o objektivitu a komplexnosť sa usilujúci, ako aj výrazne „deideologizovaný“ spôsob, ktorým Trigger stanovil predmet svojho vedeckého bádania. Trigger predovšetkým odmietol pristupovať k raným civilizáciám z pozície nejakej apriórnej teórie či modelu, čím sa vyhol riziku prispôsobovania empirických faktov vopred danej interpretačnej schéme. Jeho vymedzenie ranej

civilizácie, ako aj závery o podobnostiach a odlišnostiach raných civilizácií majú potom zväčša charakter empirických generalizácií, čo im prepožičiava dostatočnú hodnovernosť. Konfrontáciou s empirickou realitou raných civilizácií Trigger samostatne riešil aj „veľké“ spoločenskovedné otázky, o.i. pôvod (príčiny) konkrétnych podobností a rozdielov raných civilizácií, hoci tu sa nevyhol (a vlastne asi ani nemohol vyhnúť) aj istež dávke špekulatívnosti. Osobitný teoreticko-metodologický prínos knihy vidíme v Triggerovom kvalifikovanom používaní komparatívnej metódy.

Last but not least je prínosom knihy *Porozumieť raným civilizáciám* veľmi bohatá a ucelená báza prevažne aktuálnych, avšak v našom akademickom prostredí len sčasti známych poznatkov o skúmaných raných civilizáciách, ktoré by sa spolu s jej zaujímavými a do veľkej miery objavnými zisteniami a závermi mohli využiť ako vo vedecko-výskumnej činnosti, tak aj vo vysokoškolskom didaktickom procese, a to nielen na filozofických, ale aj právnických fakultách.

Zoznam bibliografických odkazov

- DUVE, Th. Von der Europäischen Rechtsgeschichte zu einer Rechtsgeschichte Europas in globalhistorischer Perspektive. *Rechtsgeschichte – Legal History* [online]. 2012, s. 18-71 [cit. 2014-05-18]. Heft Nr. 20. ISSN 2195-9617. Dostupné na: http://data.rg.mpg.de/rechtsgeschichte/rg20_018duve.pdf.
- FIKENTSCHER, W. *Law and Anthropology: Outlines, Issues, and Suggestions*. 1. Aufl. München: Bayerische Akademie der Wissenschaften, 2009. 512 s. ISBN 978-3-7696-0977-6.
- CHARVÁT, P. *Zrození státu: Prvotní civilizace Starého světa*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze; Karolinum, 2011. 333 s. ISBN 978-80-246-1682-7.
- KANOVSKÝ, M. *Kultúrna a sociálna antropológia: Osobnosti a teórie*. 1. vyd. Bratislava: Chronos, 2004. 249 s. ISBN 80-89027-10-5.
- PUCHOVSKÝ, J. *Právne dejiny ríše Inkov a miestokráľovstva Peru*. 1. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2010. 248 s. ISBN 978-80-7160-288-0.
- TRIGGER, B. G. *Understanding Early Civilizations: A Comparative Study*. 1st ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 757 s. ISBN 0-521-82245-9.

JUDr. Peter Vyšný, PhD.

Právnická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Kollárova 10
917 01 Trnava
Slovenská republika
peter.vysny@post.sk

FORUM IURIS EUROPAEUM – vznik nového vedeckého časopisu pre právnu vedu v Slovenskej republike

FORUM IURIS EUROPAEUM – Establishing a New Scientific Journal for Legal Science in the Slovak Republic

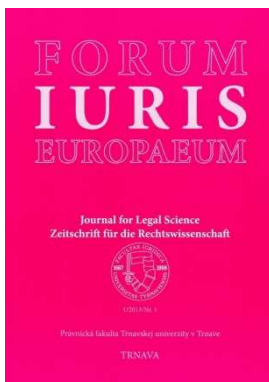
Adriana Švecová

Abstract: Information on new scientific journal FORUM IURIS EUROPAEUM designed for broad forum of lawyers and scholars issued by the Faculty of Law at Trnava University in Trnava, Slovakia, since year 2013.

Key Words: Information; Scientific Journal; Legal Issues; Faculty of Law at Trnava University in Trnava; Slovakia.

Abstrakt: Informácia o novom vedeckom časopise FORUM IURIS EUROPAEUM, určenom pre široké právnické a akademické fórum, ktorý vydáva Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave od roku 2013.

Kľúčové slová: Informácia; vedecký časopis; právne otázky; Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave; Slovenská republika.

V záujme podpory vedy a výskumu na Slovensku i v medzinárodnom kontexte sa trnavská právnická fakulta rozhodla vydávať v spolupráci s Vydavateľstvom Typi Universitas Tyrnaviensis nový vedecký časopis pre právnu vedu s oficiálnym názvom FORUM IURIS EUROPAEUM (Journal for Legal Science, Zeitschrift für die Rechtswissenschaft, Vedecký časopis pre právnu vedu). Prvé dve čísla vydala ešte na sklonku roka 2013.

Nový časopis má charakter vedeckého recenzovaného časopisu, ktorý vychádza s polročnou periodicitou, pričom uzávierka prvého čísla je stanovená na polovicu apríla a uzávierka druhého čísla na polovicu októbra príslušného ro-

ka. Preferovanými jazykmi sa stali anglický a nemecký jazyk, no akceptované zostali najmä pre II. a III. rubriku ešte aj jazyky slovenský a český. Primárnym účelom je podporiť originálny vedecký výskum a posilniť kvalitnú publikačnú, odbornú formáciu právnych vedcov nielen zo Slovenskej republiky, ale aj z blízkeho či vzdialeného zahraničia.

Periodikum príkladne prináša vedecké štúdie, vedecké články, diskusné príspevky (podnety do diskusie) a recenzie vedeckých prác zo všetkých oblastí práva a právnych otázok náboženskej slobody. Zo štatútu časopisu vyplynuli základné kritériá na publikovanie, a to: v časopise môžu byť publikované aj medziodborové štúdie s interdisciplinárnym prienikom do príbuzných humanitných a spoločenských vied, pričom vedecké štúdie sú okrem recenzného konania samotnej redakčnej rady (zloženej z renomovaných slovenských aj zahraničných právnych vedcov) podrobené recenznému konaniu nezávislých, anonymných recenzentov.

Medzi členov redakčnej rady sa zaradili viacerí známi vedci z domácej aj zahraničnej vedeckej a akademickej obce. Za predsedu redakčnej rady bol vedením vybraný prof. Peter Blaho. Príkladne z domácej právnickej fakulty medzi jej členmi nájdeme týchto pánov profesorov a panie profesorky: prof. Helena Barancová, prof. Peter Blaho, prof. Ivan Šimovček, prof. Soňa Košičiarová, prof. Marek Šmid a doc. Miroslava Vráblová; z externých slovenských aj zahraničných popredných vedcov spomeňme mená: prof. Jozef Hurdík, prof. Mária Patakyová, prof. Alexander Bröstl, prof. Maximilian Fuchs, prof. Rudolf Welser, doc. Christian Alunaru, prof. Dušan Nikolić, prof. Michael Bogdan.

V prvom čísle sa publikovalo aj úvodné slovo pani dekanke prof. Barancovej, ktorá popriala uvedenému projektu úspešný štart a trvalý čitateľský aj autorský záujem. V jej slovách zaznelo pevné želanie, aby sa časopis stal milým a užitočným sprievodcom a pomocníkom pri profesijnej práci.

Prvý úvodný vedecký príspevok publikoval renomovaný poľský romanista prof. Wojciech Dajczak z Poznane s názvom *Ein optionales europäisches Kaufrecht vom Gesichtspunkt der europäischen Privatrechtstradition (Projekt voliteľného európskeho kúpneho práva v perspektíve európskej právnej tradície)*. Z jeho obsahu možno vybrať nasledujúce podstatné závery: keď v októbri 2011 predstavila Európska komisia projekt právnej úpravy spoločného európskeho kúpneho práva, jeho cieľom sa stala ambícia umožniť vo všetkých členských štátoch Európskej únie spotrebite-

Ľom výber jednotného práva kúpnej zmluvy v zmluvnom práve s medzinárodným prvkom, pričom právna úprava má zahŕňať zásady tohto výberu a obsah práva kúpy a predaja. Zverejnenie projektu však vyvolalo veľmi intenzívnu medzinárodnú diskusiu a jedným zo zásadných kritických protiargumentov v nej je nedostatočné zohľadnenie právnej tradície v členských štátoch. Článok sa pokúša o reflexívny pohľad na túto kritiku. Autorove úvahy sa venujú otázke, či a akým spôsobom môže právna tradícia obohatiť diskusiu o zásadných problémoch právnej regulácie kúpnej zmluvy. Konkrétnu predstavu k tejto otázke vytvára historicko-porovnávací analýza dvoch otázok. Prvá sa dotýka druhu a hierarchie právnej úpravy práva kupujúceho pri zodpovednosti za vady tovaru. Druhou otázkou sú predpoklady a vymedzenie objektívnej zodpovednosti predávajúceho za škodu vyvolanú vadným tovarom. V rámci analýzy európskej právnej tradície autor zohľadnil antické právo rímske, a tiež názory uznaných právnikov kontinentálnej Európy, vychádzajúce z rímskeho práva od dôb neskorého stredoveku po vznik prirodzenoprávnej školy a pandektistiky. Táto náuka našla priamu kontinuitu alebo jej rozvoj v občianskoprávných kodifikáciách 20. storočia. Historicko-porovnávací analýza umožnila vznik tvrdenia, že stálou konštantou v európskej právnej tradícii je zachovanie zásadnej rovnováhy medzi ochranou záujmov predávajúceho a kupujúceho. Rovnováha medzi záujmami kupujúceho a predávajúceho z čias rímskeho práva pretrvala, hoci počas celej histórie kúpnej zmluvy sa menili dogmatické konštelácie vyššie uvedených zásad a pravidiel. Tento stav rovnováhy zachovala aj smernica EÚ 99/44 z 25. mája 1999 o predaji spotrebného tovaru a zárukách na tento tovar. V projekte dotknutej právnej úpravy z roku 2011 sa objavila istá konkrétna zmena. Spojenie zásady slobodného výberu právnej úpravy kupujúceho a plnej objektívnej zodpovednosti, nezávislej od zodpovednosti predávajúceho za vadný tovar, dovoľuje tvrdiť, že navrhovaný model danej úpravy narúša v právnej tradícii existujúcu rovnováhu medzi ochranou záujmov predávajúceho a kupujúceho, a týmto spôsobom historicko-právne argumenty umocňujú a podporujú kritiku dotknutej úpravy. Poukazujú totiž výrazne na to, že navrhovaná úprava neprelamuje iba túto tradíciu.

Druhý príspevok s názvom *The Right to Good Administration and Principles of Administrative Punishment in the European Legal Space (Právo na dobrú verejnú správu a princípy správneho trestania v európskom právnom priestore)* pripravili dvaja domáci autori – prof. Soňa Košičiarová a doc. Tomáš Strémy, ktorí sa podujali spracovať problematiku uplat-

ňovania základných hmotnoprávných a procesnoprávných princípov v právnej úprave postupu orgánov verejnej správy pri vyvodzovaní administratívnoprávnej zodpovednosti právnických a fyzických osôb. Dotknuté princípy vyplývajú z požiadaviek Európskej únie a Rady Európy pri presadzovaní práva na dobrú verejnú správu. Štúdia poukazuje aj na súčasnú prax súdov na Slovensku, ktorá je podmienená existujúcou nedostatočnou úpravou princípov správneho trestania pri jednotlivých druhoch správnych deliktov. Súdny vyvíja analógiu *iuris*, na ktorú v konkrétnych právnych oblastiach priamo poukazuje, *a contrario* reflektujú aj jej zákaz pri určenej oblasti skutkových podstat správnych deliktov, deliktuálnej zodpovednosti za ne a ich penalizácii. V závere, apelujú na nevhodný právny stav, konštatujú, že i keď dotknuté súdne rozhodnutia európskych súdnych dvorov aj národnej judikatúry prispievajú k spätnej kultivácii rozhodovacej činnosti orgánov verejnej správy, ktoré sú viazané zákonmi, nemožno očakávať, že odstránia všetky nedostatky zákonnej úpravy. Jediným legislatívne koncepčným riešením je schválenie všeobecnej a jednotnej úpravy základných pravidiel správneho trestania.

Náš pán rektor, prof. Marek Šmid, otvoril vo svojom príspevku s názvom *Bilateral Agreements between State and Churches or Religious Communities in Slovakia and the Protection of Conscience: Fresh Call for Fundamental Debate (Bilaterálne dohody medzi štátom a cirkvami alebo náboženskými komunitami na Slovensku a ochrana svedomia: nová výzva na zásadnú debatu)* viaceré problémy nesporne náročného právneho problému, aj politického rébusu posledných desaťročí v Slovenskej republike, práva výhrady vo svedomí, resp. širšej ľudsko-právnej dimenzie práva na slobodné vyznávanie náboženstva. Ako autor sám uvádza, *stále otvorený záväzok Slovenskej republiky k Svätej stolici a registrovaných cirkví a náboženských spoločností na Slovensku v súlade s článkom 7 základných zmlúv medzi dotknutými signatármi z rokov 2000 a 2002 uzatvárať osobitné vykonateľné dohody, ktoré stanovujú rozsah a podmienky pre uplatnenie práva na výhradu svedomia, by mohol riešiť de lege ferenda nové pravidlá osobitných dohôd, ktoré by ukladali Slovenskej republike prispôbiť právo tak, aby nedošlo k porušeniu základných princípov náboženských predmetov učenia. Aktuálny súčasný stav slovenského práva a spoločnosti sa stretáva so širokým a dobre rozvinutým medzinárodným a európskym právnym a sociálnym prostredím. Vzhľadom na individuálne prvky a vzťahy systémov, ako aj ich vzájomné interakcie môžeme dospieť k záveru, že Slovensko stojí na križovatke významných kultúrnych a právnych, osobitne*

ľudsko-právnych prístupov. Príspevok zdôraznil toľko podceňovaný potenciál výhrady vo svedomí aj v jeho etickom a morálnom, nielen právnom kontexte.

Ďalší príspevok od doc. Adriany Švecovej z domácej fakulty pod názvom *Tyrnauer Testamentspraxis im 18. und 19. Jahrhundert (Trnavská závetná prax v 18. a 19. storočí)* rozvinul originálny archívny, právnohistorický výskum. V štúdiu sa predstavujú po prvýkrát ucelené závery končiaceho sa viacročného bádania materiálnej/formálnej stránky trnavských meštianskych závetov a čiastočne neopomenuteľnej duchovnej stránky, ktorý sa zavŕši pripravovanou monografiou Trnavské meštianske závetu (1700 – 1871), vedno s edíciou relevantnej časti fondu trnavského magistrátu (cca 1 500 závetov a ďalších úkonov *mortis causa*). Je treba zdôrazniť, že výskum sa sústredil na veľmi zaujímavý fond trnavského magistrátu, predstavený v koncíznych faktografických synopsách, tézach i hypotézach, čím autorka udržiava kontinuitu tak prepotrebného archívneho právnohistorického výskumu, ktorý jediný v starších dejinách môže súčasné historické poznanie posunúť nerecyklovane vpred. V stručnom závere autorka konštatuje, že závetná prax v uhorských mestách na príklade Trnavy dodržiavala literu právnej obyčaje, prípadne zákona, stotožnenú predovšetkým s hlavným prameňom domácej, trnavskej obyčajovej úpravy, a následne uhorského novovekého zákonodarstva. Rezumuje tiež podstatný znak trnavskej závetnej praxe, že obsah závetov dokázal ich nevyhnutný duchovný, t.j. religiózny a eschatologický rozmer. Závetu dochovali formálno-právny stav zhodný s uhorským úzom zák. čl. XXVII/1715: jasná a presná identifikácia osôb, vyhýbanie sa dodatočným textovým korektúram, formula *sana-mente* vo vzťahu k *activitati testandi*, obligatórnosť datovania, svedeckej účasti a záverečnej overovacej formule testátora o originalite a právnej záväznosti úkonu *mortis causa*. Zachovával sa i viac-menej obligatórny materiálny znak závetnej dispozície – ustanovenie dediča *institutio haeredis*, avšak trnavské závetu potvrdili predovšetkým slobodu testovania (*libertas testandi*).

Ako posledný vedecký príspevok prvého čísla bola zaradená právnohistorická štúdia od JUDr. Vojtecha Vladára s názvom *Právna subjektivita Cirkvi podľa Milánskeho ediktu*. Autor v nej vyzdvihol, že kľúčový pojem právnej subjektivity, obzvlášť vo vzťahu k cirkvám (osobitne katolíckej) a náboženským spoločnostiam, predstavuje v právnej vede dodnes jednu z najpertraktovanejších otázok. Napriek tomu, že jej charakteristiky sú relatívne jasne vymedzené, či už z pohľadu súčasnej teórie práva, alebo práva rímskeho, viaceré čiastkové problémy zostávajú stále otvorené.

Keďže rozvíjajúca sa raná Katolícka cirkev pôsobila od jej založenia v 1. storočí po Kristovi v Rímskej ríši ako právom nedovolený spolok, nedisponovala ani právnou subjektivitou. V týchto skutočnostiach možno tiež nájsť hlavné dôvody pre súdne postihy raných kresťanov, ktorým urobil v celej Ríši koniec až prameň, dnes známy predovšetkým pod názvom „Milánsky edikt“. Za hlavný cieľ si autor kladie úlohu právne pojednať o samotnej právnej subjektivite katolíckej cirkvi z hľadiska teórie práva, rímskeho práva a v osobitnom historickom exkurze do Milánskeho ediktu, v čom vidí autor hlavný cieľ príspevku. Práve v pertraktovanom Milánskom reskripte boli položené základy pre úzke prepojenie kresťanského náboženstva so štátom, pričom k výraznejším snahám o ich oddelenie začalo dochádzať až koncom 18. storočia, najmä však v priebehu 19. storočia.

Druhá rubrika obsahla informačnú správu o úspešnom vedeckom podujatí na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave v dňoch 20. a 21. septembra 2012 Trnavské právnické dni z pera domáceho autora doc. Miloša Lacka. Poslednú rubriku recenzií a anotácií reprezentovala recenzia prof. Petra Blaha k publikácii Michala Skřejpka s názvom *Bibliographia Iuris Romani Criminalis*.

Druhé číslo bolo pripravené koncom roka 2013. Z jeho obsahu vyberáme synopsy k jednotlivým vedeckým príspevkom. Prvý príspevok s názvom *Constitutional Concept of the White Kingdom of Hungary (Ústavnoprávny koncept Bieleho Uhorska)* pripravili z domácej fakulty prof. Peter Mosný a JUDr. Róbert Jáger (UMB Banská Bystrica) na tému právnohistorického zhodnotenia neustále diskutovaného a diskutabilne prijímaného procesu národného sebauvedomenia Slovákov v zmysle nezávislého národa a jeho ústavnopolitických predstáv a možností v rámci dualistického Uhorska, pod hrozbami jeho represívnej a agresívnej maďarizačnej nacionalistickej politiky a práva. Autori tematizovali dobre známy základný politický programový dokument druhej polovice 19. storočia – Memorandum národa slovenského (Martinské memorandum zo 6. júna 1861), ktorého primárnou požiadavkou bolo vytvorenie autonómie slovenského územia (resp. Slováckmi obývaného územia). Svoje názory na postavenie a históriu tzv. Bieleho Uhorska, s ktorým súdobí politici stotožnili Slovensko, prezentovali v závere: „Aj napriek kritike Memoranda, aj zo strany niektorých predstaviteľov slovenskej národnej reprezentácie (najmä niektorých predstaviteľov Novej školy slovenskej) sa nič nezmenilo na dôležitosti a oprávnenosti národných požiadaviek v ňom obsiahnutých. Po I. svetovej vojne vstupujú Slováci do nového štátu Čechov a Slovákov s veľkými

očakávaniami. Hoci postavenie Slovákov v Československu bolo v porovnaní s ich postavením v Uhorsku určite lepšie, ani v Československu nebolo umožnené realizovať požiadavky národného života Slovákov v plnom rozsahu. Slovákom predovšetkým absentovalo ich uznanie národnej svojbytnosti, a z toho vyplývajúca najmä rovnoprávna spoluúčasť pri rozhodovaní vo veciach správy – okrem iného aj ich vlastných záležitostí. Vznik Slovenského štátu v marci 1939 (Slovenskej republiky vojnového obdobia) možno hodnotiť teda len ako naplnenie dlhodobého procesu národnej, ako aj štátoprávnej emancipácie národa slovenského. Po obnovení existencie spoločného štátneho spoluzitia s národom českým po II. svetovej vojne sa formálno-právne i fakticky podarilo realizovať niektoré atribúty samobytného slovenského národa pri správe dvojnárodného československého štátu. Napriek tomu realizácia štátoprávnych vzťahov ani po vydaní Zákona o československej federácii z roku 1968 neplnila atribúty rovnocenného i rovnoprávneho postavenia slovenského národa s národom českým v spoločnom štáte. Preto nie je nijako prekvapivé, že po uvoľnení politických pomerov v dôsledku udalostí z roku 1989 sa slovenský národ vydáva cestou vlastnou. Vznik Slovenskej republiky v roku 1993 nemožno hodnotiť nijako inak, ako naplnenie snáh mnohých generácií našich predkov v boji o to, hodnotu čoho si mnohí súčasníci nielenže nevážia, ale mnohí ani neuvedomujú.“

Naša pani dekanica, prof. Helena Barancová, sa stala autorkou druhého príspevku s názvom *Streiksrecht in der Slowakischen Republik (Právo na štrajk v Slovenskej republike)*. K právnemu aj sociálnemu ukotveniu práva na štrajk v spoločnosti uviedla, že predstavuje dôležitú formu riešenia sociálnych konfliktov, nielen v oblasti pracovnoprávných sporov, ale aj pri riešení sociálnych konfliktov a hospodárskych problémov v spoločnosti. Okrem toho patrí medzi ústavou zaručené práva II. generácie ľudských práv, pričom ho Ústava Slovenskej republiky nelimituje, ale odkazuje s ohľadom na rozsah tohto práva na osobitný zákon, ktorý doteraz nebol prijatý, pričom právna teória, ako aj právna prax akceptuje právo na štrajk v zmysle Ústavy SR. Autorka akcentovala stav právneho základu práva na riešenia kolektívnych pracovných sporov, vrátane práva na štrajk a práva na výluky, ktorý normoval zákon č. 2/1991 Zb. o kolektívnom vyjednávaní v znení neskorších predpisov. Podľa nej je osobitosťou doterajšieho právneho vývoja úpravy práva na štrajk v Slovenskej republike aj neutešená skutočnosť, že právo na štrajk okrem Ústavy SR upravuje výlučne uvedený zákon o kolektívnom vyjednávaní, ktorý sa aplikuje len pre účely riešenia pracovných sporov v rámci kolektívneho vyjednávania. K jeho ďalším akcesorickým významom možno uviesť podľa au-

torky: „Právo na štrajk slúži zo strany zamestnancov k dosiahnutiu určitých hospodárskych a sociálnych cieľov prostredníctvom prerušenia výkonu práce, tak, ako právo na vyluku slúži pre zamestnávateľov k dosiahnutiu určitých hospodárskych a sociálnych cieľov prostredníctvom prerušenia prideľovania práce zamestnancom. Právo na štrajk je prostriedkom riešenia kolektívnych pracovných sporov.“ Autorka ďalej rozoberá druhy štrajku, ktoré súvisia s uzatváraním kolektívnych zmlúv a obsahujú personálne, vecné a procesné podmienky pre platnosť každého štrajku, ako aj jeho právne následky.

Jeden z mladších domácich kolegov JUDr. Michal Maslen sa v príspevku s názvom *Princíp „ne bis in idem“ v oblasti správneho trestania* aktuálne zaoberal otázkami aplikácie záruky „ne bis in idem“ v oblasti správneho trestania. Rozvinul vo vede správneho práva toľko diskutovateľnú a aktuálnu tému správneho súdnictva a správnych deliktov. V úvode príspevku opisuje vymedzenie uvedenej záruky právnou vedou a súdnou judikatúrou. Následne nadväzuje obsahom uvedeného pravidla na právny názor vyprofilovaný na pôde Rady Európy. V ďalšej časti príspevku sa venuje prístupu Európskej únie k pravidlu „ne bis in idem“. Vo svojom príspevku zohľadňuje rozhodovaciu činnosť Ústavného súdu Českej republiky, Najvyššieho správneho súdu Českej republiky a Najvyššieho súdu Slovenskej republiky.

Posledný príspevok pre prvú rubriku pripravili kolegovia civilisti. Domáca autorka JUDr. Marianna Novotná a pražský kolega JUDr. Jakub Handrlíca v príspevku pod názvom *Legal Framework and Perspectives of Nuclear Third Party Liability in the Czech and Slovak Republics (Perspektívy jadrovej zodpovednosti v česko-slovenskom právnom priestore)* venovali pozornosť československej právnej úprave v špeciálnom druhu objektívnej zodpovednosti za škodu spôsobenú subjektami jadrovej energetiky. Štúdia ponúka prehľad a analýzu existujúceho právneho rámca úpravy zodpovednosti za jadrové škody v Českej a Slovenskej republike, ktorý primárne vychádza z právnej úpravy Viedenského dohovoru o občianskoprávnej zodpovednosti za jadrovú škodu z roku 1963, zmluvnými stranami ktorého sú obidva štáty. Štúdia zároveň poukazuje na možnosti a limity ďalšieho vývoja českej a slovenskej právnej úpravy, a to predovšetkým v koincidencii s požiadavkami najnovšieho smerovania tejto problematiky na úrovni medzinárodnej a nadnárodnej. V nadväznosti na istý kritický postoj autorov k doterajšiemu právnemu stavu boli v štúdií načrtnuté perspektívy ďalšieho smerovania zodpovednostnej jadrovej legislatívy.

Najmä domáci autori podporili druhú a tretiu rubriku druhého čísla (prof. Peter Blaho, JUDr. Peter Colotka, JUDr. Róbert Kutiš, JUDr. Jozef Štefanko). Publikované boli tiež dve recenzie – od Mateja Pekarika, s titulom Jana Hendrika Valgaerena: *The Jurisdiction of the Pontiff in the Roman Republic: a Third Dimension*, a Ivany Šoškovéj (UMB Banská Bystrica) na druhý zväzok právnohistorickej edície prameňov práva autoriek Laclavíková Miriam – Švecová Adriana: *Pramene práva na území Slovenska II. (1790 – 1918)*.

Z predstavených krátkych synops a zhodnotení obsahov prvého a druhého čísla časopisu FIE, vydaných v prvom ročníku 2013, vidno širokú škálu právo-teoreticko-historických, a tiež pozitívno-aplikačných príspevkov. Ich obsah prirodzene rozvíja aktuálne a naliehavé právne problémy a výzvy právnej vedy, pričom autori často dospievajú k návrhom *de lege ferenda* a poukazujú tak na nevhodnú alebo absentujúcu právnu úpravu. Prirodzene, že polemizujú, analyzujú a hodnotia, verifikujú svoje poznanie so stavom práva a spoločnosti, neraz prechádzajú do spoločenských, etických, morálnych či štátoprávných, politických a medzinárodných tém, čím môžu povzbudzovať k veľmi potrebnej a flexibilnej vedeckej diskusii a spolupráci, alebo aj k vzájomnej konfrontácii rôznych a protichodných vedeckých záverov a hypotéz.

Prioritná ambícia fakulty podporovať humanitné vedy a výskum má v nedávnej minulosti vydaných prvých dvoch číslach časopisu FIE z roku 2013, domnievame sa, dôstojného reprezentanta, ktorého kvalitu preverí až čas a interaktívna spolupráca a kontakty vedcov z rôznych pracovísk, domácej Trnavskej univerzity, ostatných slovenských vedeckých pracovísk a v neposlednom rade aj zo zahraničia. Touto notickou dávame preto na známosť existenciu nového printového (aj elektronického) média, schopného potenciálne osloviť širokú odbornú aj laickú verejnosť.

Na záver prajeme uvedenému právnickému periodiku, súhlasne s antickým, rímskym výrokom „*Fortunam citius reperias quam retineas,*“ aby si vlastný vedecký, autorský aj čitateľský potenciál nielen získal, ale hlavne trvale udržal.

Zoznam bibliografických odkazov

FORUM IURIS EUROPAEUM: Journal for Legal Science; Zeitschrift für die Rechtswissenschaft. Trnava: Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2013, roč. 1, č. 1, 109 s. ISSN 1339-4401.

FORUM IURIS EUROPAEUM: Journal for Legal Science; Zeitschrift für die Rechtswissenschaft. Trnava: Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2013, roč. 1, č. 2, 101 s. ISSN 1339-4401.

Doc. JUDr. PhDr. Adriana Švecová, PhD.

Právnická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Kollárova 10
917 01 Trnava
Slovenská republika
asvecova@truni.sk

Informácie pre autorov

Základné informácie

Časopis **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** sa tematicky zameriava na spoločensky významné prierezové súvislosti otázok verejného a súkromného práva na národnej, nadnárodnej, ako aj medzinárodnej úrovni, zastúpeného predovšetkým odvetvami:

- + dejiny práva;
- + teória práva;
- + rímske právo;
- + cirkevné právo;
- + ústavné právo;
- + ľudské práva a základné slobody;
- + medzinárodné právo;
- + európske právo;
- + občianske právo;
- + hospodárske právo a obchodné právo;
- + pracovné právo;
- + právo sociálneho zabezpečenia;
- + správne právo;
- + právo životného prostredia;
- + finančné právo;
- + právo duševného vlastníctva;
- + trestné právo a kriminológia,

prelínajúce sa s ťažiskovými oblasťami spoločensko-vedných disciplín v najširšom zmysle, ku ktorým patria najmä:

- + medzinárodné vzťahy;
- + verejná politika;
- + verejná správa;
- + psychológia;
- + sociológia;
- + demografia;
- + manažment a marketing;
- + medzinárodné ekonomické vzťahy;
- + svetová ekonomika, nadnárodné ekonomiky a národné ekonomiky.

Časopis **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** ponúka priestor pre publikáciu príspevkov v podobe:

- ✚ samostatných vedeckých štúdií, ako aj cyklov vedeckých štúdií *minimálny rozsah tvorí 10 normostrán prislúchajúcich na jednu štúdiu, maximálny rozsah je neobmedzený;*
- ✚ esejí zamýšľajúcich sa nad aktuálnou spoločenskou témou či dňom *minimálny rozsah tvorí 5 normostrán prislúchajúcich na jednu esej, maximálny rozsah je neobmedzený;*
- ✚ recenzií publikácií vzťahujúcich sa na hlavné zameranie časopisu *minimálny rozsah tvoria 3 normostrany prislúchajúce na jednu recenziu, maximálny rozsah je neobmedzený; odporúča sa zároveň dodanie obrázku prednej obálky recenzovanej publikácie v dostatočnej veľkosti;*
- ✚ informácií, ako aj správ súvisiacich so základným poslaním časopisu *minimálny rozsah tvoria 2 normostrany prislúchajúce na jednu informáciu alebo správu, maximálny rozsah je neobmedzený; odporúča sa zároveň dodanie fotodokumentačných alebo iných obrázkových podkladov sprievodného charakteru v dostatočnej veľkosti.*

Časopis **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** vychádza v elektronickej online podobe pravidelne štyrikrát ročne, a to v termínoch:

- ✚ 31. marec – jarná edícia;
- ✚ 30. jún – letná edícia;
- ✚ 30. september – jesenná edícia;
- ✚ 31. december – zimná edícia.

Časopis **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** prijíma a publikuje výhradne iba pôvodné, doposiaľ nepublikované príspevky, ktoré sú vlastným dielom autorov, ktorí ich na uverejnenie v časopise **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** predkladajú.

Časopis **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** prijíma a publikuje príspevky v jazykoch:

- ✚ slovenčina;
- ✚ čeština;
- ✚ angličtina;
- ✚ nemčina;
- ✚ ruština;
- ✚ francúzština;
- ✚ španielčina;
- ✚ poľština;
- ✚ srbčina;
- ✚ slovinčina;

- ✚ japončina;
- ✚ perzština – daríjčina;
- ✚ po vzájomnej dohode podľa aktuálnych možností redakcie aj v iných svetových jazykoch.

Zodpovednosť za dodržanie všetkých nevyhnutných predpokladov a požiadaviek kladených na príspevky publikované v časopise **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** nesú:

- ✚ odborní garanti zodpovedajúci v rámci redakčnej rady časopisu za konkrétne prierezové sekcie vo vzťahu k vedeckej stránke príspevkov;
- ✚ hlavný redaktor vo vzťahu k formálnej stránke príspevkov;
- ✚ výkonný redaktor vo vzťahu k uplatneniu metodologických, analytických a štatistických otázok v príspevkoch;
- ✚ jazykoví garanti v rámci redakčnej rady časopisu a v odôvodnených prípadoch tiež uznávaní jazykoví odborníci vo vzťahu ku gramaticko-štylistickým požiadavkám a jazykovej čistote príspevkov.

Recenzné konanie

Posudzovanie zaradenia príspevkov na publikáciu v časopise **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** sa uskutočňuje na základe obojstranne anonymného recenzného konania zaistovaného členmi redakčnej rady časopisu a v odôvodnených prípadoch tiež uznávanými odborníkmi pôsobiacimi v zodpovedajúcich oblastiach.

Zápis o výsledkoch recenzného konania sa vykonáva a archivuje na štandardizovaných formulároch.

Súhrnnú informáciu o výsledku recenzného konania, spolu s usmerením ohľadom ďalšieho postupu, obdržia predkladatelia príspevkov prostredníctvom e-mailovej odpovede bezodkladne po doručení vyhotovených recenzných posudkov redakcii časopisu a záverečnom posúdení výsledkov recenzného konania redakčnou radou.

Publikácia príspevkov

Publikácia príspevkov v časopise **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** sa uskutočňuje výhradne bez akéhokoľvek nároku prispievateľov na autorový honorár. Predloženie príspevkov na publikáciu posudzuje redakcia časopisu **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** ako prejav vôle autorov, ktorým autori vedome a dobrovoľne súčasne:

- ✚ prejavujú svoj súhlas s uverejnením predloženého príspevku v časopise;
- ✚ potvrdzujú, že príspevok je ich pôvodným, doposiaľ nepublikovaným dielom;
- ✚ potvrdzujú svoj súhlas s uvedením ich pracoviska a kontaktnej e-mailovej adresy v rubrike „Kontakty na autorov“.

Uprednostňovanie cudzích jazykov v príspevkoch je vítané.

Publikovanie textov príspevkov sa uskutočňuje zásadne v dvojazyčnej slovensko-anglickej štandardizovanej hlavičkovej šablóne časopisu SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA, a to súčasne v podobe kompletných verzií jednotlivých čísiel, ako aj samostatných autorských separátov uverejnených v zodpovedajúcich rubrikách na oficiálnej internetovej stránke časopisu <http://sei.iuridica.truni.sk>.

Štruktúra príspevku

Názov príspevku v pôvodnom jazyku:

- ✚ prosíme uviesť názov, prípadne podnázov príspevku v pôvodnom jazyku;

Title of Contribution in English:

- ✚ prosíme uviesť názov, prípadne podnázov príspevku v anglickom jazyku
nevyžaduje sa v prípade angličtiny ako pôvodného jazyka;

Autor príspevku:

- ✚ prosíme uviesť meno, priezvisko a všetky tituly a hodnosti autora;

Abstract in English:

- ✚ prosíme uviesť abstrakt v anglickom jazyku, cca 10 riadkov
nevyžaduje sa v prípade angličtiny ako pôvodného jazyka;

Key Words in English:

- ✚ prosíme uviesť kľúčové slová v anglickom jazyku, cca 10 výrazov
nevyžaduje sa v prípade angličtiny ako pôvodného jazyka;

Abstrakt v pôvodnom jazyku:

- ✚ prosíme uviesť abstrakt v pôvodnom jazyku, cca 10 riadkov;

Kľúčové slová v pôvodnom jazyku:

- ✚ prosíme uviesť kľúčové slová v pôvodnom jazyku, cca 10 výrazov;

Text príspevku:

- ✚ prosíme uviesť v štruktúre úvod, jadro, záver; v členení na kapitoly, prípadne podkapitoly; príspevok môže obsahovať tabuľky, grafy, schémy, obrázky a podobne, je však nevyhnutné uviesť ich prameň so všetkými povinnými bibliografickými údajmi v plnom rozsahu; poznámky a odkazy na literatúru prosíme uvádzať v poznámke pod čiarou podľa platnej bibliografickej normy

Pozn.: je nutné uvádzať všetky povinné bibliografické údaje v plnom rozsahu – rovnako v odkazoch v poznámkach pod čiarou, ako aj v zozname literatúry na konci príspevku; zároveň je nevyhnutné, aby všetka použitá literatúra, na ktorú odkazuje text príspevku v poznámkach pod čiarou, v plnej miere zodpovedala prameňom uvedeným v zozname použitej literatúry umiestnenom na konci príspevku a opačne;

Literatúra:

- ✚ prosíme uviesť zoznam použitej literatúry podľa platnej bibliografickej normy

Pozn.: je nutné uvádzať všetky povinné bibliografické údaje v plnom rozsahu – rovnako v odkazoch v poznámkach pod čiarou, ako aj v zozname literatúry na konci príspevku; zároveň je nevyhnutné, aby použitá literatúra, na ktorú odkazuje text príspevku v poznámkach pod čiarou, v plnej miere zodpovedala prameňom uvedeným v zozname použitej literatúry umiestnenom na konci príspevku a opačne;

Kontakt na autora:

- ✚ prosíme dodržať nižšie uvedenú vzorovú štruktúru informácie o kontakte na autora príspevku:

Ing. Jana Koprlová, PhD.
Právnická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Kollárova 10
917 01 Trnava
Slovenská republika
jana.koprlova@gmail.com

Texty príspevkov je možné prijímať výhradne v elektronickej podobe vo formáte dokumentu textového editora MS Word. V textoch príspevkoch odporúčame použiť štandardizované typy a veľkosti písma, riadkovania, ako aj formátovania textu.

Texty príspevkov zasielajte, prosím, na e-mailovú adresu redakcie časopisu sei.journal@gmail.com.

Vaše otázky v prípade nejasností či potreby poskytnutia dodatočných informácií zasielajte, prosím, na e-mailovú adresu redakcie časopisu sei.journal@gmail.com.

Tešíme sa na Váš príspevok!

S úctou,

redakcia **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA**

Information for Authors

Basic Information

The journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** thematically focuses on social relevant interdisciplinary relations on the issues of public law and private law at the national, transnational and international levels, represented first of all by following branches of law:

- ✚ legal history;
- ✚ theory of law;
- ✚ roman law;
- ✚ canon law;
- ✚ constitutional law;
- ✚ human rights & fundamental freedoms;
- ✚ international law;
- ✚ European law;
- ✚ civil law;
- ✚ economic law & trade law;
- ✚ labour law;
- ✚ social security law;
- ✚ administrative law;
- ✚ environmental law;
- ✚ financial law;
- ✚ intellectual property law;
- ✚ criminal law and criminology,

connected to the key areas of social science disciplines in the broadest understanding, those represent above all:

- ✚ international relations;
- ✚ public policy;
- ✚ public administration;
- ✚ psychology;
- ✚ sociology;
- ✚ demography;
- ✚ management and marketing;
- ✚ international economic relations;
- ✚ world economy, transnational economies and national economies.

The journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** offers a platform for publication of contributions in the form of:

- ✚ separate papers and scientific studies as well as scientific studies in cycles
the expected minimum extent related to one study covers 10 standard pages, the maximum extent is not limited;
- ✚ essays on current social topics or events
the expected minimum extent related to one essay covers 5 standard pages, the maximum extent is not limited;
- ✚ reviews on publications related to the main orientation of the journal
the expected minimum extent related to one review covers 3 standard pages, the maximum extent is not limited; it is recommendable to deliver also the front cover picture of the reviewed publication in the sufficient largeness;
- ✚ information as well as reports connected with the inherent mission of the journal
the expected minimum extent related to one information or report covers 2 standard pages, the maximum extent is not limited; it is recommendable to deliver also photo documents or other picture material of accompanying character in the sufficient largeness.

The journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** is issued in an electronic on-line version four times a year, regularly on:

- ✚ March 31st – spring edition;
- ✚ June 30th – summer edition;
- ✚ September 30th – autumn edition;
- ✚ December 31st – winter edition.

The journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** accepts and publishes exclusively only original, hitherto unpublished contributions written as the own work by authors those are submitting the contributions for publication in the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA**.

The journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** accepts and publishes contributions in languages:

- ✚ Slovak language;
- ✚ Czech language;
- ✚ English language;
- ✚ German language;
- ✚ Russian language;
- ✚ French language;
- ✚ Spanish language;
- ✚ Polish language;

- ✚ Serbian language;
- ✚ Slovenian language;
- ✚ Japanese language;
- ✚ Persian language Dari;
- ✚ by mutual agreement in relation to current possibilities of the editorial office also in other world languages.

Responsibility for compliance with all prerequisites and requirements laid on contributions published in the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** have:

- ✚ special supervisors within the journal's editorial board responsible for specific interdisciplinary sections in relation to the scientific aspects of contributions;
- ✚ editor in chief in relation to the formal aspects of contributions;
- ✚ executive editor in relation to the application of methodological, analytical and statistical questions in contributions;
- ✚ language supervisors within the journal's editorial board and in well-founded cases also recognized language experts in relation to the grammar and stylistic requirements and linguistic purity of contributions.

Review Procedure

Reviewing the contributions for publication in the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** follows with a mutually anonymous (double-blind) review procedure realized by members of journal's editorial board and in well-founded cases also by recognized experts working in corresponding areas.

Report on results of the review procedure is made and archived on standardized forms.

Comprehensive information on results of the review procedure, together with guidance on how to proceed with submitted contributions, will contribution's submitters receive through an e-mail answer immediately after receiving the reviewers' written opinions by the journal's editorial office and final judging the results of the review procedure by the editorial board.

Publication of Contributions

Publication of contributions in the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** is realized exclusively without any contributor's claim for author's fee (royalty). Submission of contributions for publication understands the editorial office of the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** as a manifestation of the will of the authors, through which the authors all at once knowingly and voluntarily:

- + express their own agreement with publication of submitted contribution in the journal;
- + declare that the contribution presents their original, hitherto unpublished work;
- + declare their own agreement with specifying their workplace and contact e-mail address in the section "Authors' Contact List".

Favouring the foreign languages in contributions is welcome.

Publication of the contribution texts will be provided exclusively in the bilingual Slovak-English standardized letterhead template of the journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA**, synchronously in the form of complete versions of individual journal numbers as well as in the form of single authors' contributions. Publication process follows in corresponding sections on the journal's official website: <http://sei.iuridica.truni.sk/international-scientific-journal/>.

Structure of Contribution

Title of Contribution in Original Language:

- + please specify title, eventually subtitle of contribution in original language;

Title of Contribution in English:

- + please specify title, eventually subtitle of contribution in English
not required in the case of English as the language of the original;

Author of Contribution:

- + please specify author's given name, surname and all academic degrees;

Abstract in English:

- + please specify abstract in English, circa 10 rows
not required in the case of English as the language of the original;

Key Words in English:

- ✚ please specify key words in English, circa 10 words
not required in the case of English as the language of the original;

Abstract in Original Language:

- ✚ please specify abstract in original language, circa 10 rows;

Key Words in Original Language:

- ✚ please specify key words in original language, circa 10 words;

Text of Contribution:

- ✚ please specify in following structure: introduction, main text, conclusions; text broken down into chapters, eventually subchapters; the contribution may include sheets, charts, figures, pictures, etc., but it is necessary to indicate their sources with all obligatory bibliographic details in the full extent; notes and references to literature, please, specify in the footnote according to current bibliographic standards
Note: all obligatory bibliographic data must be included to the full extent – both in references in the footnote as well as in bibliography list at the end of contribution; it is also essential that all of literature referred in the footnotes of the contribution's text fully corresponds to the sources listed in the bibliography list placed at the end of the contribution and vice versa;

Literature:

- ✚ please specify a complete bibliography of all sources according to current bibliographic standards
Note: all obligatory bibliographic data must be included to the full extent – both in references in the footnote as well as in bibliography list at the end of contribution; it is also essential that all of literature referred in the footnotes of the contribution's text fully corresponds to the sources listed in the bibliography list placed at the end of the contribution and vice versa;

Author's Contact:

- ✚ please follow the below mentioned model structure of contact information on the author of contribution:

Ing. Jana Koprlová, PhD.
Faculty of Law
Trnava University in Trnava
Kollárova 10
917 01 Trnava

Slovak Republic
jana.koprlova@gmail.com

Contribution manuscripts can be accepted only in electronic version in the format of the text editor MS Word document. Applying the standardized types and font sizes, line spacing as well as text formatting in the contribution manuscripts is highly recommended.

Your contribution manuscripts send, please, to the e-mail address of the journal's editorial office sei.journal@gmail.com.

In the case of any uncertainty or necessity of providing additional information send your questions, please, to the e-mail address of the journal's editorial office sei.journal@gmail.com.

We are looking forward to your contribution!

Yours faithfully,

Team **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA**

Etický kódex

Článok I. Všeobecné ustanovenia

Medzinárodný internetový vedecký časopis **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** (ďalej len „časopis“) vydáva Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave a tematicky sa zameriava na spoločensky významné prierezové súvislosti otázok verejného a súkromného práva na národnej, nadnárodnej, ako aj medzinárodnej úrovni, prelínajúcimi sa s ťažiskovými oblasťami spoločensko-vedných disciplín. Redakcia časopisu sídli v priestoroch Právnickej fakulty na Kollárovej ulici č. 10 v Trnave.

Časopis má charakter vedeckého recenzovaného časopisu, ktorý vychádza v on-line elektronickej podobe pravidelne štyrikrát ročne na oficiálnej webovej stránke časopisu <http://sei.iuridica.truni.sk>. Publikovanie textov príspevkov sa uskutočňuje v dvojjazyčnej slovensko-anglickej štandardizovanej hlavičkovej šablóne časopisu, a to súčasne v podobe kompletných verzií jednotlivých čísiel, ako i samostatných autorských separátov uverejnených v zodpovedajúcich rubrikách na webovej stránke časopisu.

Časopis ponúka podnetnú a inšpiratívnu platformu pre komunikáciu na úrovni odbornej aj občianskej verejnosti, a rovnako aj pre vedecké a celospoločensky prínosné riešenia aktuálnych právnych otázok problematiky dejín práva, teórie práva, rímskeho práva, cirkevného práva, ústavného práva; ľudských práv a základných slobôd, medzinárodného práva, európskeho práva, občianskeho práva, hospodárskeho práva a obchodného práva, pracovného práva, práva sociálneho zabezpečenia, správneho práva, práva životného prostredia; finančného práva, práva duševného vlastníctva, trestného práva a kriminológie, v kontexte ich najširších interdisciplinárnych interferencií na úrovni spoločensko-vedných oblastí, ku ktorým patria najmä medzinárodné vzťahy, verejná politika, verejná správa, psychológia, sociológia, demografia, manažment a marketing, medzinárodné ekonomické vzťahy, ako aj svetová ekonomika, nadnárodné ekonomiky a národné ekonomiky.

Webová stránka časopisu ponúka čitateľskej verejnosti informácie v bežnom grafickom rozhraní, a súběžne aj v grafickom rozhraní Blind Friendly pre slabozrakých čitateľov paralelne v slovenskom, anglickom a nemeckom jazyku. V uvedených jazykoch zabezpečuje redakcia časopisu aj spätnú komunikáciu.

Článok II. Zodpovednosť a publikácia príspevkov

Časopis prijíma a publikuje výhradne iba pôvodné, doposiaľ nepublikované príspevky, ktoré sú vlastným dielom autorov, ktorí ich na uverejnenie v časopise predkladajú. Autori príspevkov vedecky či pedagogicky pôsobia v zodpovedajúcich oblastiach zamerania časopisu a majú ukončené zodpovedajúce akademické vzdelanie na úrovni minimálne druhého stupňa vysokoškolského štúdia.

V súlade s vyššie uvedeným ustanovením sa automaticky so zodpovedajúcim odôvodnením zamietajú príspevky už preukázateľne publikované, ako aj príspevky, ktoré napĺňajú skutkovú podstatu plagiátu či neoprávneného, respektíve nezákonného zásahu do autorského práva podľa autorského zákona v platnom znení.

Informácie pre autorov zverejnené na webovej stránke časopisu sú záväzné. Uprednostňovanie cudzích jazykov v príspevkoch je vítané.

Zodpovednosť za dodržanie všetkých nevyhnutných predpokladov a požiadaviek kladených na príspevky publikované v časopise nesú odborní garanti z radov členov redakčnej rady a redakčného okruhu časopisu zodpovedajúci za konkrétne prierezové sekcie vo vzťahu k vedeckej stránke príspevkov, hlavný redaktor vo vzťahu k formálnej stránke príspevkov, výkonný redaktor vo vzťahu k uplatneniu metodologických, analytických a štatistických otázok v príspevkoch, jazykí garanti v rámci redakčnej rady časopisu a v odôvodnených prípadoch tiež uznávaní jazykí odborníci vo vzťahu ku gramaticko-štylistickým požiadavkám a jazykovej čistote príspevkov.

Publikácia príspevkov v časopise sa uskutočňuje výhradne bez akéhokoľvek nároku prispievateľov na autorský honorár. Predloženie príspevkov na publikáciu posudzuje redakcia časopisu ako prejav vôle autora, ktorým autori vedome a dobrovoľne súčasne:

- prejavujú svoj súhlas s uverejnením predloženého príspevku v časopise;
- potvrdzujú, že príspevok je ich pôvodným, doposiaľ nepublikovaným dielom;
- potvrdzujú svoj súhlas s uvedením ich pracoviska a kontaktnej e-mailovej adresy v rubrike „Kontakty na autorov“.

Článok III. Recenzné konanie

Posudzovanie zaradenia príspevkov na publikáciu v časopise sa uskutočňuje nezávisle a nestranne na základe obojstranne anonymného recenzného konania zaist'ovaného členmi redakčnej rady časopisu a v odôvodnených prípadoch tiež uznávanými odborníkmi pôsobiacimi v zodpovedajúcich oblastiach.

Zápis o výsledkoch recenzného konania sa vykonáva a archivuje na štandardizovaných formulároch.

Súhrnnú informáciu o výsledku recenzného konania, spolu s usmernením ohľadom ďalšieho postupu, obdržia predkladatelia príspevkov prostredníctvom e-mailovej odpovede bezodkladne po doručení vyhotovených recenzných posudkov redakcii časopisu a záverečnom posúdení výsledkov recenzného konania redakčnou radou.

Príspevky sa so zodpovedajúcim písomným odôvodnením automaticky zamietajú v prípadoch, pokiaľ:

- ✚ autor príspevku preukázateľne nemá ukončené úplné vysokoškolské vzdelanie, t.j. vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa;
- ✚ príspevok preukázateľne nezodpovedá minimálnym štandardom a štandardným kritériám vedeckej etiky, ktoré sa kladú a sú všeobecne vedeckou verejnosťou a vedeckou obcou uznávané vo vzťahu k príspevkom danej kategórie (štúdiu, eseje, recenzie publikácií, informácie alebo správy), či už z hľadiska rozsahu, náplne, metodologických východísk, použitej metodológie, a podobne, ako aj z hľadiska správneho, úplného a vedecky korektného uvádzania všetkých použitých bibliografických odkazov.

Článok IV. Vyhlásenie o prístupí ku kódexom a zásadám publikačnej etiky Komisie pre publikačnú etiku

Časopis v plnej miere uplatňuje a dodržiava kódexy a zásady publikačnej etiky Komisie pre publikačnú etiku (Committee on Publication Ethics COPE) zverejnené na webovej stránke Komisie pre publikačnú etiku <http://publicationethics.org/>. Uvedené zásady a pravidlá publikačnej etiky sú záväzné pre autorov príspevkov, redakčnú radu časopisu, redaktorov a redakciu časopisu, recenzentov príspevkov, ako aj vydavateľa časopisu.

Článok V. Nezávislosť a nestrannosť

Časopis je nezávislým a nestranným medzinárodným vedeckým internetovým periodikom.

Článok VI. Rozhodný právny poriadok

Časopis a všetky s ním súvisiace právne skutočnosti a právne úkony sa riadia právnym poriadkom Slovenskej republiky.

Trnava 31. december 2013

Code of Ethics

Article I. General Provisions

International scientific online journal **SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA** (hereinafter only “journal”) is published by the Faculty of Law at Trnava University in Trnava, and it thematically focuses on social relevant interdisciplinary relations on the issues of public law and private law at the national, transnational and international levels connected to the key areas of social science disciplines. The journal’s editorial office resides in premises of the Faculty of Law in Kollárova Street No. 10 in Trnava, Slovakia.

The journal has the nature of a scientific peer-reviewed journal, which is issued in an electronic on-line version regularly four times a year on the official website of the journal <http://sei.iuridica.truni.sk/international-scientific-journal/>. Publication of the contribution texts will be provided exclusively in the bilingual Slovak-English standardized letterhead template of the journal, synchronously in the form of complete versions of individual journal numbers as well as in the form of single authors’ contributions. Publication process follows in corresponding sections on the journal’s official website.

The journal provides a stimulating and inspirational platform for communication both on the professional level and the level of the civic society, as well as for scientific and society-wide beneficial solutions to current legal issues in questions of legal history, theory of law, roman law, canon law, constitutional law, human rights & fundamental freedoms, international law, European law, civil law, economic law & trade law, labour law, social security law, administrative law, environmental law, financial law, intellectual property law, criminal law and criminology, in context of their broadest interdisciplinary interference with areas of social science disciplines, those represent above all international relations, public policy, public administration, psychology, sociology, demography, management and marketing, international economic relations as well as world economy, transnational economies and national economies.

The website of the journal offers the reading public contributions in the common graphical user interface as well as in the blind-friendly interface, both parallel in the Slovak, English as well as German languages. In all those languages the journal’s editorial office provides also feedback communication.

Article II. Responsibility and Publication of Contributions

The journal accepts and publishes exclusively only original, hitherto unpublished contributions written as the own work by authors those are submitting the contributions for publication in the journal. Contributors are scientifically or pedagogically engaged in areas corresponding with the main orientation of the journal and they have completed adequate academic qualification, at least the second degree of academic education.

In accordance with the foregoing provision shall be automatically with the adequate justification rejected contributions those have been provably already published as well as contributions those constitute the merits of plagiarism or of unauthorized, respectively illegal interference with the copyright under the protection of the Copyright Act in force.

Information for authors published on the journal's website is binding. Favouring the foreign languages in contributions is welcome.

Responsibility for compliance with all prerequisites and requirements laid on contributions published in the journal have special supervisors within the journal's editorial board responsible for specific interdisciplinary sections in relation to the scientific aspects of contributions, editor in chief in relation to the formal aspects of contributions, executive editor in relation to the application of methodological, analytical and statistical questions in contributions, language supervisors within the journal's editorial board and in well-founded cases also recognized language experts in relation to the grammar and stylistic requirements and linguistic purity of contributions.

Publication of contributions in the journal is realized exclusively without any contributor's claim for author's fee (royalty). Submission of contributions for publication understands the editorial office of the journal as a manifestation of the will of the authors, through which the authors all at once knowingly and voluntarily:

- express their own agreement with publication of submitted contribution in the journal;
- declare that the contribution presents their original, hitherto unpublished work;
- declare their own agreement with specifying their workplace and contact e-mail address in the section "Authors' Contact List".

Article III. Review Procedure

Reviewing the contributions for publication in the journal follows with a mutually anonymous (double-blind) review procedure realized independently and impartially by members of journal's editorial board and in well-founded cases also by recognized experts working in corresponding areas.

Report on results of the review procedure is made and archived on standardized forms.

Comprehensive information on results of the review procedure, together with guidance on how to proceed with submitted contributions, will contribution's submitters receive through an e-mail answer immediately after receiving the reviewers' written opinions by the journal's editorial office and final judging the results of the review procedure by the editorial board.

Contributions will be with adequate written justification automatically rejected in cases, if:

- ✚ the contributor hasn't provably completed the entire university education, i.e. the academic qualification of the second degree;
- ✚ contribution provably doesn't comply with the minimum standards and standard criteria of scientific ethics, which are imposed and generally respected by the scientific public and scientific community in relation to contributions of the given category (studies, essays, reviews on publications, information or reports), whether in terms of extent, content, methodological assumptions, applied methodology and similarly, or in terms of a proper, complete and scientifically correct indicating all the bibliographic references.

Article IV. Declaration of Accession to Codes and Principles of Publication Ethics of the Committee on Publication Ethics

The journal fully exercises and observes codes and principles of publication ethics of the Committee on Publication Ethics COPE published on the website of the Committee on Publication Ethics <http://publicationethics.org/>. Listed principles and guidelines of publication ethics are binding for contributors, journal's editorial board, journal's editors and editorial office, contribution reviewers as well as journal's publisher.

Article V. Independence and Impartiality

The journal is an independent and impartial international scientific online journal.

Article VI. Determining Law

The journal and all the related legal facts and legal actions are governed by the law of the Slovak Republic.

Trnava, Slovakia, December 31st, 2013

SOCIETAS ET IVRISPRUDENTIA

SOCIETAS ET IURISPRUDENTIA

Medzinárodný internetový vedecký časopis zameraný na právne otázky v interdisciplinárnych súvislostiach **International Scientific Online Journal for the Study of Legal Issues in the Interdisciplinary Context**

Vydáva: Právnická fakulta Trnavská univerzita v Trnave Slovenská republika Issued by: Faculty of Law Trnava University in Trnava Slovak Republic

Vychádza štvrťročne 2014, ročník II. Issued Quarterly 2014, Volume II.

URL časopisu: <http://sei.iuridica.truni.sk> Journal's URL: <http://sei.iuridica.truni.sk>

Poštová adresa redakcie: Kollárova 10 917 01 Trnava Slovenská republika Editorial Office Postal Address: Kollárova 10 917 01 Trnava Slovak Republic

E-mailová adresa redakcie: sei.journal@gmail.com Editorial Office E-mail Address: sei.journal@gmail.com

Hlavný redaktor: Ing. Jana Koprlová, PhD. Editor in Chief: Ing. Jana Koprlová, PhD.

Výkonný redaktor: Ing. Jana Koprlová, PhD. Executive Editor: Ing. Jana Koprlová, PhD.

© Právnická fakulta Trnavská univerzita v Trnave Slovenská republika © Faculty of Law Trnava University in Trnava Slovak Republic

ISSN 1339-5467